



# EGAN

**"Postmodernitatea"  
2007ko Mintegia**

Mikel HERNANDEZ ABAITUA  
**Ene Jesus: *Nouveau Roman*  
Itxurako Eleberri  
"psikoanalitikoa"**

Amaia ITURBIDE  
**Juan Mari Lekuonaren  
egitasmoaz**

**2008-1/2**

**AURKIBIDEA**  
LXI alea – 2008-1/2

**AZTERKETA LITERARIOAK**

Nazioarteko Kongresua. Insausti Jauregia 2007 .....	5
Iñaki ALDEKOA BEITIA. Ilustrazioaren eragina euskal literaturan .....	7
Iñaki ZABALETA GORROTXATEGI. Euskaldunak Wilhelm Von Humboldt-en begietan. RSBAP, 2007-11-17, Azkoitia .....	15
J. Ramón ZUBIAUR. Hizkuntzalaritza Euskal Herrian. XVIII. mendean .....	33
Jon SUDUPE. Ilustrazioaren kriseilupean .....	43
Xabier APAOLAZA . Globalizazioa edo mundializazioa .....	65
Luis Maria MUJIKA. XVIII. mendeko herri lirika. (Euskal erromantze zenbaiten kanpo-eragina) .....	103
Mikel HERNANDEZ ABAITUA. Ene Jesus: <i>Nouveau Roman</i> Itxurako Eleberri "psikoanalitiko" .....	123
Amaia ITURBIDE. Juan Mari Lekuonaren egitasmoaz .....	215
Patziku PERURENA. Xabier Kaltzakorta: "Dantza-kopla zaharrak" Labayru 2007 .....	239
Amaia SERRANO. Joseba Sarrionandiaren Narrazioak postmodernitatearen ispiluaren aurrean .....	259
Gorka MERCERO ALTZUGARAI. Postmodernitatea ez da axolagabekeria, ezta azalakeria ere .....	275

**SORKUNTZA**

Pello OTXOTeko. Itsasoari begira .....	293
--	-----

**HAUR ETA GAZTE LITERATURA**

Iñaki ZUBELDIA. ANA URKIZA Abentura, irudimena, sentimendua... uztartzen dakien autorea .....	299
---	-----

**ADABAKIAK**

Joxe Maria URKIA ETXABE. Barriola .....	317
Juan Luis ZABALA. Euskal literatur sorkuntza: 2007an argitaratutako liburuaren zerrenda .....	321

# EGAN



*Muz. Steiner Carmina fidei*

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO  
"BOLETINA"-REM EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla  
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA



**Gipuzkoako Foru Aldundiak**  
eta  
**Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak**  
*diruz lagundutako aldizkaria*

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak  
ez du derrigorrez bat etorri behar  
EGAN Aldizkarian agertzen diren edukiekin

**ERREDAKZIO BATZORDEA**

Zuzendaritza eta Idazkaritza  
GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUGIKA

Administraria  
BIZENTE ZARAGUETA

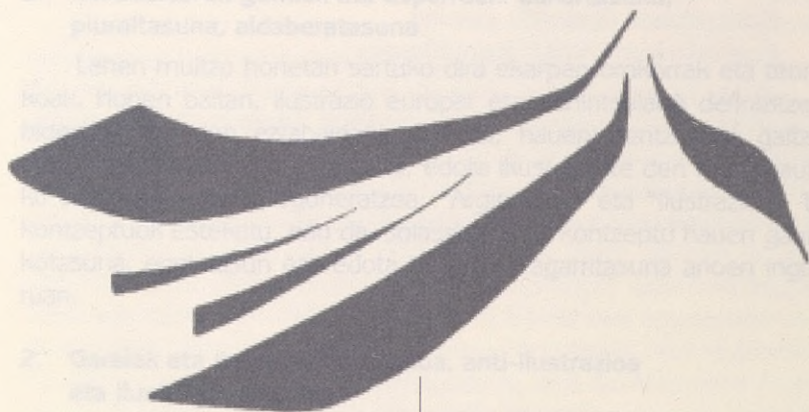
Bokalak  
JOSE M<sup>a</sup> URKIA  
JUAN GARMENDIA LARRAÑAGA  
ABEL MUNIATEGI

ISSN: 0422 - 7328. EGAN  
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958  
Inprimategia: FASPRINT-IGARA - Donostia

## Nazioarteko Kongresua Insausti Jauregia 2007

EUSKAL KONGRESUAREN GURUTZAN: Nazioarteko Kongresua Insausti Jauregia 2007

### 1. Ilustrazioaren gureak eta esperriak: berriketa, puzketa, aldatzea



### 2. Gureak eta esperriak: berriketa, puzketa, aldatzea

Ilustrazioaren gureak eta esperriak: berriketa, puzketa, aldatzea. Ilustrazioaren gureak eta esperriak: berriketa, puzketa, aldatzea. Ilustrazioaren gureak eta esperriak: berriketa, puzketa, aldatzea.

## Azterketa literarioak

Azterketa literarioak: azterketa literarioak, azterketa literarioak, azterketa literarioak.

## **OHARRA**

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak, Iragan urteko azaroan Kongresu zabal eta interesgarria ospatu zuen Azkoitiko Intxausti jauregian.

Gai nagusia XVIII. mendea izanik, haren baitan hainbat eta hainbat gai, euskal arloari zegozkionak, gartu ziren hala nola XVIII. mendeko herri lirika, Humbolten eragina, garaiko herri teatroa eta hainbat eta hainbat gehiago irakurleak atseginez irakur ditzakeenak.

# Nazioarteko Kongresua

## Insausti Jauregia 2007

ILUSTRAZIOA/ILUSTRAZIOAK deituriko Nazioarteko Kongresuak lau multzotan banatuko du bere egitaraua:

### 1. Ilustrazioaren guneak eta esparruak: bakartasuna, pluraltasuna, aldaberatasuna

Lehen multzo honetan sartuko dira ekarpen orokorrak eta teoriakoak. Honen baitan, ilustrazio europar eta penintsularra definitzea bidezkoa ote den eztabaidatu nahi da; hauen zientzi-balio galtze txalogarriaren inguruan argudiatu, edota ikusi ez ote den hobe gaurko beharren arabera eguneratzea; "Argitasuna" eta "Ilustrazioa", bi kontzeptuok estekatu, hau da, solasaldia ireki kontzeptu hauen gaurkotasuna, egokitasun eza edota bere bideragarritasuna arloen inguruan.

### 2. Garaiak eta moduak: Ilustrazioa, anti-ilustrazioa eta Ilustrazio erradikala

Bigarren multzoan sartuko dira gai espezializatuak eta tematiakoak, beti ere zientzia aurrerapenaren ildotik. "Zertan den" gaur egun XVIII. mendeko ikasketen egoera, honako hiru esparruak gogoan izanik: esparru fisikoa, literarioa (zentzu zabalean) eta historikoa, jakinik horietan oinarritzen dela Ilustrazioa, anti-ilustrazioa eta Ilustrazio erradikala. Hitz laburretan, zera lortu nahi da: garai hartako pentsamolde eta bizimoldeak aztertu orduko ikuspegia gogoan izanik, baina gaurko aztertzailearen begitik ikusita.

### 3. Ilustrazioaren auto-ordezkaritzak eta birsorkuntzak

Ilustrazio garaiko "ilustrazio" desberdinen azterketak, honako bi hausnarketetara bultzarazten gaitu: alde batetik XVIII. mendeko Iturrien argitalpenetara eta, beste aldetik, gure garaiko jakitatea za-

baltzera, horien artean azalpen ez diskurtsiboetara. Aurrena, ilustrazioak bere burua nola irudikatzen zuen ikusi nahi da (pintura, arkitectura, arte ederrak), eta, ondoren, XIX. eta XX. mendeetan nola isladatzen den ilustrazioa arakatu: garaikideak utzitako irudietan zer aukeratu dute aldi hura isladatzeko? Eta gogoeta honek, inertziaren indarrez, "herentzia" arrisku itxurarik eduki ez dezan (egokia ala desegokia, bestalde, begiratzen duenaren arabera), ilustrazioei buruzko irudiei egungo espezialisten azterketak emandako ikuspegi berria garatu nahi da, ahal dela lehendik landu ez dena, eta era horretan XVIII. mendeko ikuspegiaren zergatia eta nolakotasuna eduki, beti ere berreskurapen iraunkorra eta errepresentazio berrien egokitasuna ezinbestekotzat jarririk.

#### **4. Euskaldunak Ilustrazio garaian.**

##### ***Euskalerraren Adiskideen Elkarte***

Puntu honetan alderdi asko eta anitzak aztertu nahi dira: pertsonak, instituzioak, Bergarako Errege Mintegia, beste mintegiak, argitalpenak, estraktu-laburpenak, zientziak, medikuntza, literatura, ikonografia, Adiskideen Elkarte osatzen duten lau komisioak eta Elkarteak Amerikan, Europan eta beste lekuetan dituen loturak.



## Ilustrazioaren eragina euskal literaturan

Iñaki ALDEKOA BEITIA

### Ilustrazioaren eragina euskal literaturan

Euskal literaturaren historiografian maiz aipatu izan da Basarteko Unibertsitateko katedradun den Peru Landetakoaren, hau da, Peru Abarkaren eta Rousseau-ren "*bon sauvage*"aren artean egon zitekeen harremana. Egia esan, liburuak izan zuen lehen argitarapeneko hitzaurreak, Mogelek berak idatzitakoak, ez zuen askorik lagundu ordurako erromantizismoaren bidez Europa osora zabaldua zegoen ideia eta irudi horri —XIX mendetik hona jada oso estereotipatua— ihes egiten. Izan ere, predikariei buruz ari delarik, eta euskararen aldeko apologian bete-betean murgildurik, zera dio liburuaren hitzaurrean Mogelek: "*Y con todo, no sabían el idioma en que escribían, con aquella perfección original que tenía entre los rústicos o salvajes.*"

Mogelek ere, Rousseau-k bezala, jatorrira jotzen du eta ez du enpatxurik esateko Adan ere —lehen gizona— aitzurlaria eta baserritarra zela. Beraz, lehen gizonagandik datorkiola Peruri hizkuntzaren sen hori; hark bezala, ez duela galdu natura izendatzeko pribilegioa, izan ere asabengandik belaunaldiz belaunaldi iritsi baitzaio berari jatorrizko baserritar eta aitzurlari haren hizkuntzaren sena eta, horrekin batera, era banaezin batean, aldaezina edo betierekoa gertatuko litzatekeen bizimodu bat, "Jainkoaren beldurrean bizi" agindura biltzen dena. Hala ere, "*bon sauvage*"aren formulazioak Rousseau-renean duen esanahiak eta Mogelenean duenak izenean baino ez dute elkarren antzik. Gizarteak hankapean harturik, norbere bihotzera

isilduak izan diren zinezko sentimenduez ari zaigu idazle frantsesa "naturaren legera" itzultzea aldarrikatzen duenean. Gainera, zinezko sentiera bihozko hori, egiaren eta gezurraren arteko langa hutsik gabe asmatzen duen egoera eredugarri hori, berreskura daitekeela dio Rousseau-k, gizakiaren eta gizartearen onerako. Horretarako idatzi zuen *Emilio* (1762): ezagutu zuen gizartea gor da bihotz isil eta on horren jarduna entzuteko, baina hezkuntzaren bidez —pedagogiaren bidez, alegia— lortuko da egoera hori aldatzea, gizarte hobea baten esperantzari inoiz ez zion ukorik egin idazle ilustratuak. Beraz, *Emilio* tratatu pedagogikoak zubilana egingo du "naturara itzuli" iragartzen zuen *Gizakien arteko desberdintasunaren jatorri eta oinarri buruzko mintzaldia* (1754) izeneko saloaren eta *Kontratu sozialaren* (1762) artean.<sup>1</sup>

Eta hortxe dago Rousseau-ren eta Mogelen asmoak parekatu direnean egin den hutsa. Rousseau-ren gizakia antzaldatze sakon baten premian zegoen; Mogelen *Peru Abarka* perfekzio betiereko edo eternal batean bizi da. Ez du gure Peruk ezezagun zalon inongo heziketaren beharrik, izan ere, berak aitortu bezala, heziketa hori lehen gizonagandik datorkio belaunaldiz belaunaldi, asaben ohitura eta bizimoduaren katean, fedearen eta hizkuntzaren altzoan etorri ere. Naturara itzultzearen aldarriak bakardadera, basoko bakardadera, eramango du Rousseau, eta bakardade hori gizakiaren askatasun betearen oinarri da, oinezko gizaki arruntaren —lraultzaren ondoren "hiritar" deituraz ezagutuko da— baldintza bazterrezina. Mogelen *Peru*, berriz, Elizak azkeneko bi mila urtean sustraitutako predikuen *corpusera* errenditzen da erabat, komunitatera, beraz, norbanakoaren askatasuna ukatuz haren bizkarretik mintzo den Elizaren magalera. Ez dago bigarreanean isiltasun eta askatasunik, Elizaren marmarra entzuten baita Peruren ahoan. Ez dago subjektu moralik; izan ere, askatasunik ezean, Mogelen paternalismo katolikoa da nagusi. Elkarrengandik, beraz, zein urruti: gizarte degradatuaren aurrean, gizabanakoaren egiazko (bihotzeko) sentimendu askeez oldartuko zaio gizarteari Rousseau. Peruren jakinduria hizkuntzara mugatzen da; hor-

1 Azken batean, nahiz eta berandu bihurtu protestante, Rousseau-ren baitan —*Aitorkizunak* liburuan hala dio— beti agindu zuen Eliza katolikoa aurrean kalbindarrek ohi zuten arbuioa.

tik aurrerakoa Elizaren mintzoa da. Bere jardunean, ez dago, bada, ez gizabanakorik ez askatasunik.

Hori bai, ingurukoak liluraturik dauzkan hizkuntza erudizioak —ahozkoa beti, ez idatzizkoa, hau beti ere arriskutsua— tradizio/erlijio binomioan du ondo sustraitutako oinarria. Rousseau-rengandik gertu ez, harenaren muturrean dago Mogelen baserritarra; izan ere, Peruri Mogelen hitza isildu orduko bere *Confesio ta Comunioco Sacramentuaren gañean Eracusteac* (1801) liburuan agertzen den “ume” bihurtuko da hura. Hala zioen Mogelek liburu hartan:

Orain bada, nolako erakaste eta dotrina emon bear zaie onelako jende argi laburrekoai?... Aurtxo txiki indar gabeal ematen badiezu ogi oso ta azaltsua ilko ditu goseak beste jan gabe... Ala bada gure Euskal-errietako gizon ta andra, neskatx ta mutillik geien geienak dira jakituriaren aldetik aurtxoak bezala.

Zein urrun gauden, ilustrazioaren muina atzeman nahian, Kantek formulatutako definizio hartatik: “Gizakiaren haurtzarora atzean uztea edo gizakiaren heldutasuna atzematea da.” Eta hori gabe ez dago ez modernitatea ez erromantizismoa ulertzerik, zeren ilustrazioaren eta Frantziako Iraultzaren erasan eta demasien aurka matxinatu baitziren erromantikoa, eta Kant-en gizaki burujabe eta aske harengandik abiatu ziren inondik ere. Aurrenekorik gabe ezin ulertu hurrengorik.

Zalantzarik gabe, Mogel gertuago dago Kardaberazek *Eusquera-ren berri onac*-en (1761) erakusten duen mundu ikuskeratik, erromantizismoaren giroarekin batera, gure baserritarrek merezi izan zuten desplazamendu interesatutik baino. Kardaberazek zioenak ballo dio Peruri ere:

Beste itaunde edo lengoageac, norc daqui nastu ta batera ta bestera nola ibilli diran; eusquera Jaincoac nai ta menditarte oietan, beti nasgabe, beti garbi, beti seguru beregan gorde izandu da. ...euskarac burua jasotcea Jaincoac nai du; gure baserrietan gende prestuac dirauten artean, euscarac iraungo du.

Beraz, bat: Jainkoaren borondatea da euskarak irautea. Eta bi: hori horrela gerta dadin, euskaldunak bete behar duen baldintza “prestua” izatean datza. Jakina, “prestu” horrek kategori moral katoliko bat besarkatzen du, tradizioa eta erlijioaren legitimazio osoan iraun duen *Ancien Régime* delakoa babestuz. Ikusi besterik ez dago zein errespetuoso agertzen zaigun Peru apaizekin eta handikiekin ari

denean. Gizarte inobilista baten defentsan idatzitako lanak dira Kardaberazek zein Mogelenak, *Peru Abarka* bera ere barne. “Pres-tua” izateko —persona sendoa izateko, alegia— Jainkoaren beldur (apaizen beldur) eta handikien aurrean mendeko agertu beharra dago:

Beeragokoak obeditzea goragokoel, pagatzea zorrak, honza, lotsa ta petxuak. Errege, ta beste agintariak gaiztoak badira ere, agintzen ez dutenean Jangoikoaren kontrako gauzarik, bear dute honra ta obedientzia.

Helburu hori soilik modu batera irits daiteke: euskara bera hezi eta harresi izanik. Euskara bera baita apaizen eskuetan ideia berritzaileen aurrean harresirik sendoena.

Mogel ez da kontrairaultzaile bat, izan ere, halakorik izateko potentzialki iraultzaile izan beharra baitago lehenago. Antoine Com-pagnon-ek *Les antimodernes* liburu argigarrian erakutsi digun bezala, iraultza eta kontrairaultza sekuentzia bereko urratsak ziren, kontrairaultzaile izateko moderno izan beharra baitzegoen lehenago. Mogel, Kardaberaz eta XIX mendeko lehen hereneko apaiz-idazle gehien-tzuenak bezala (Fray Bartolome, Añibarro edo Agirre Asteasukoa), tradizionalista bat zen. Tradizionalista izan zen Mogel, Frantziako Iraultzaren aurretik eta ondoren. Urte bertsuetan idatzitako egile ezezaguneko manuskrito batean, “Errectore jaun baten instruccinuac ezconduric vici dan bere Adisquide Necazari batentzat bera eta bere familiaren gobernu oneraco Jaungoicoaren Legue santubagaz conforme”, zera esaten da, matxinoak salatu egin behar direla konfesorea-ren aurrean. Mogelek ere jarri bide zuen Inkisizioaren eskuetan zirkulazioan atzemandako liburu debekatuez izan zezakeen aztarnarik.<sup>2</sup>

Honaino iritsi ondoren, hau da hurrengo galdera: Ze indar eta eragin izan zezakeen ilustrazioak gurean? Jakin badakigu jende mordoxka batek irakurri zuela *L’Enciclopedia*, tartean zenbait apaizek ere. Nahiz eta debekuean egin, badirudi gure ilustratu ospetsuak oso esaneko zirela erlijio kontuetan, edo hala ziren bederen beren jaure-

2 Humboldt ere erregistratu zuten Gasteizen Inkisizioaren sikarioek. Rousseau-ren *Emilio* eskuetan izan zuten, baina hain ziren ezjakinak, non ez ziren ohartu ere egin esku artean zuten liburuari eman beharreko atarramenduz. Nahiz eta Mogelek ere halako liburuak salatu, Humboldt-en lagun ibili zen, haren euskara eta euskal folkloreakiko eskakizunak asetzen.

gi-ataritik kanpo. Badirudi halako *laissez-faire* tolerantante bat egon zela Elizaren aldetik handiki horienganako. Hori bai, Iraultzaren eta Konbentzioko gerraren ondoren gauzak larritu ziren arte. Orduan Inkisizioak bere trepetak indartu zituen berriz, Narrosko markesari berari, Jose Maria Egia jaunari, penitentzia larria jarritz bere bekatu ilustratutik senda zedin. Beste honenbeste haien antzerkiari dagokionez, nahiz eta Trentoko aginduetatik aurrera debekatua egon, izan zen halako tolerantzia erne bat haien dibertimendu aristokratikoekiko.

Beti agertu ohi zuten Peñafloidaren lagunek halako errespetu interesatu bat Elizarekiko; hala beharko, elkarren babesaren beharrez zeuden pribilegioei eutsiko bazieten. Ez ziren hemen Frantziako aristokraziak zuen portaeratik asko aldentzen: han eta hemen "meztan kristau eta operan pagano" voltairearra litzateke bizitzarako lema. Starobinskik azaldu bezala, azken finean, antzerkia dibertimendu profano eta moderno bat baino ez zen Elizarentzat, balio estetiko hutsetik harago joango ez zena, inoiz egia —egia beti erlijio eta Elizarena baita— kuestionatu gabe. Hemen ere ildo horretatik ibili ziren gauzak, bai Peñafloidaren *El borracho burlado* famatuarekin edo frantsetik itzuli eta taularatutako beste antzerkiekin. Hona Peñafloidaren hitzak:

*Un verdadero sabio, siempre más sumiso cuanto más ilustrado, descansa sólo en la verdad y, firmemente persuadido a la limitación de sus alcances, venera las decisiones de la Iglesia.*

Mundutxo hori, Frantziako Iraultzak ekarri zuen astinaldiarekin batera, guztiz desagertu zela esango nuke. Elizak eta dotrinak inoiz izan badute pisua euskaldungoarengan (euskaraz bizi zenarengan), hirutan izan zen: Trento ondoren, Frantziako Iraultzaren ondoren eta Gerra Zibilaren ondoren. Dotrina eta katixima ez zen libururik apenas argitaratu zen aipatutako hiru aldiotan. Beraz, ilustrazio gutxi eta antillustrazioa atergabe.

Tradizionalismoa eta absolutismoa eskutik helduta zebiltzan giro hartan, Humboldt-en bisitaldiak gertatu ziren eta baita ere foruen aurkako Madrilgo erasoaldi gogorrak, Mogel eta Astarloa erdi-erdian harrapatuko zituztenak. Urte horietantxe ikusi nahi izan dira euskal erromantizismoaren lehen aztarnak. Eta esan izan da Mogelen *Peru Abarka* dela erromantizismo horren ernamuinak agertzen dituen lehen euskal liburua. (Ikus Ur Apalategi eta Jon Juaristi.)

1770tik 1830erako bitarte horretan gertatutako sentsibilitate aldaketa hartu ohi du erromantizismoak bere leku historikotzat. Oso konplexua gertatu arren aldi historiko horrek erromantizismoaren izenpean besarkatzen dituen jarrera desberdinak, bada bat sahies-tezina gertatzen dena: ordu arte balio zuen arrazoimenaren uni-bertsaltasunak ez du jada kontatuko. Isaiah Berlin-ek, *The Roots of Romanticism* liburu paregabean, zera dio, ordu arte bazegoela gau-zen izaera ezagutzeko moduren bat, edo, artean ezagutzen ez bazen ere, egunen batean aurkituko zuela gizakiak haren egia. Rousseau-k berak, norbanakoaren bihotzeraino proposatutako bidaiari, ez dio hura (gauzen egia) —naturarena, izakiarena— aurkitzeko esperantzari uko egin, bai ordea erromantikoek. Handik aurrera, balioak ez dira aurkitzen, eraikitzen baizik, ez dira lanaren bidez aurkitzen (desku-britzen), sortzen baizik.

Ba al dago gurean —Mogelen *Peru Abarkan*, alegia— halakorik? Inondik ere ez. Mogel sendo agertzen zaigu Eliza katolikoaren uni-bertsaltasunaren esanetara. Ez zitzaion inola ere burutik pasako egia eternoak erlatiboak izan zitezkeenik. Bere igurikipen zerumugan irudi-kaezina zen halakorik. Eliza katolikoarenak ez ziren soilik ideiak, egiak baino, dogmak.<sup>3</sup> Horregatik agertzen zaigu Peru “prestua” Maisu Juanen aldean sendo, asaba zaharren tradizioan hezitako gizona zela-ko, “Jainkoaren beldurrean” eta kutsatu gabeko hizkuntza zeruratu batean, gainera.

Koldo Mitxelena Mogelen humanismoa aipatzen zuen artikulua batean: bazela humanista zioen, baina ez zientzia moderno zalea. Bigarrena garbi dago; lehenengoari zerbait erantsi beharko litzaloke, ordea, zeren Ernazimenduko Erasmorengandik XVIII mendeko ilustra-tuengana jaitsi, eta horiengandik, Frantziako Iraultzaren ondoren, hu-manismo modernora —Kant, Humboldt eta Goethe-rengana, esate baterako— ezer gutxi luke ikustekorik haienarekin Mogelen Antzinate klasikotik datorren humanismo katolizatu dogmatikoak. Aldaezina eta

3 Ezin gurean bihurtu J. De Maistre baten dotrina kontrailustratua gurera. Eta arrazola sinplea da: harentzat erlijioa sineskeria eta aurreritziak ziren, gorde beharreko sineskeria eta aurreritziak ordea, gizarte nazionalaren espiritu eta ohitura tradizionalei eusteko harresi paregabeak zirelako. Mogelentzat, berriz, erlijioa dogmak egia katoli-ko, apostoliko eta erromatarrak ziren. Hori bai, harresi zaleen soka ez zen gurean ere falta izan XIX mendean (Mogelengandik Arbelbide eta abarrenganaino): euskara bera bihurtu zuten harresi. Historikoki, harresien tradizioa erreakzionarioa izan da beti.

betierekoa izan nahi zuen arrazoimenaren ildo da berea. Honetan ere Kardaberaz batengandik —edo Larramendirengandik, noski— hurbilago Humboldt eta Goethe-rengandik baino. Hau zioen Kardaberazek *Eusquerearen berri onac* liburuan:

baldin Quintilianoc, Marcelo bere adisquide cutunagatic... munduraco ondo acitceagatic amabi liburu, hainbeste erregla ta lecio banaca arguituaz atera bacituen, guc gure Jaungoico gucien Aita maitengatic ta animen salvacioagatic, cer ez degu eguin bear? ...Gure intencioaren aldean arenac cer icusi etzuen. Arc lurreraco, guc ceruraco; arc guiza arteraco, guc aingueru arteraco umeac ondo acitzea nai degu; eta gucia ez gureztat, baicic Jaincoaren gloriaraco izan dedin. (21. or.)

Bistan da humanismoaren esanahia aldatuz joan dela Historiaren altzoan, nahiz eta gizakiari buruzko unibertsaltasunean bat etorri.

Beraz, gure literaturatik begiratuta, humanismoa, ilustrazioa, Rousseau edo erromantizismoa hizpidera ekartzen ditugunean, badago non zorroztu. Ze, nahikoa al da Humboldt-en ahotik Herder-en berri eduki zezaketelako ustea Mogel eta Astarloa Europako erromantizismoaren ildoan jartzeko? Ez dezagun ahaztu besteengandik jasotakoa hartzailearen zerumugara egokitu ohi dugula beti. Beraz, Humboldt-en irakatsiak gorabehera, ez zuen Mogelen eta Astarloaren mundu finkoak ikara handirik bizi. Aitzitik, inongo arazorik gabe barneratu zuten harena gure betikoan, nahiz eta haren ideien espirituak gure apaizen zerumugaz harago begiratu. Herder-en ekarria hizkuntzaren eta folkloreakaren inguruko peskizetan erabatekoa gertatu arren (gureak ere dantzan jarriz: "Leloren kanta" eta abar), ez al da hori guztia axalekoegia gertatzen gure munduaren norbanako sentiberatasunaren, sentiberatasun kolektiboaren edo mundu ikuskeraren ildotik begiratzuz gero? Urte asko geroago arte ez zuen gure munduak erromantizismoak errotik eragindakako dinamismorik ezagutu bere zerumuga intelektual eta estetikoan: ez da gure XIX mendean "naturaren" mimesi arautu eta orekatutik ezain mugaz haragoko arau hauslerik ezagutuko. Ez dago halako irakurketarik egiterik 1802ko *Peru Abarkaz*, baina bai beharbada liburua argitaratu zen sasoian, 1880an alegia. Ez zen alperrik mende erromantiko ia oso bat igaro tartean, bere ikuskera eta sentiberatasunean hartzaile berriengan eragiteraino.

Beraz, oraingoz hobe dugu erromantizismoaren lehen astin-

dua Chaho-ren hegalpera biltzea, nahiz eta haren eragina ere, literatura fueristan ez bezala, axalekoa gertatu euskal literaturan XIX mendeko azken herenera arte. Erromantizismoa modernitatearekin batera dator, baina motel eta soseguz gurean, eta sosegu horrek XIX mende osoa igaro eta gerraurreko poeten belaunaldiraino jarraituko du.

Literatur periodizazioak eta periodizazio historikoak lan handiak ematen dituzte, eta nahiz eta Mendebaleko historiaren baitan lan egin, handik hartu eta geureganatutako kategoriek ez bakarrik ballagarriak, esanguratsuak ere izan behar dute ikerlearentzat, bestela ez dute balio.

### Bibliografia

- Altzibar, X., *Bizkaierazko idazle klasikoak*, Bizkaiko Foru Aldundia, 1992.
- Altzibar, X., "Euskaldunen nazio eta hizkuntza (1770-1830)", *Euskera*, XXXI, 1986.
- Apalategi, U., "Heziketa literarioaren kezka, Peñafloidatik Mogelera", *Lapur-dum IX*, 2004, Bayona.
- Basurto, K., "Elementos neoclásicos y prerrománticos en la historiografía vasca del principio del s. XIX: J. A. de Zamácola", *RIEV*, Homenaje a D. Julio Caro Baroja.
- Berlin, I., *Las raíces del romanticismo*, Taurus, Madrid, 2000.
- Compagnon, A., *Les antimodernes*, Gallimard, Paris, 2005.
- Elorza, J., "Oinatio Arrazola etxeke manuskritoak", *Euskera*, XX, 1975, 529-530.
- Juaristi, J., "Las fuentes ocultas del romanticismo vasco", *Cuadernos de Alzate* 7, 1987.
- Kardaberaz, A., *Eusqueraren berri onaz* (ed. kritikoa), Euskaltzaindia, Bilbao, 2004.
- Larrañaga, L. F., "Actitud del clero vasco frente a los empeños renovadores de la RSBAP", *BAP*, 1969.
- Mitxelena, K., "El texto de Peru Abarca", *ASJU*, 1978-1979, XII-XIII, 201-224.
- Munibe e Idiaquez, Xavier María de (Peñaflorida), *Gabon sariak. El Borracho Burlado*, (X. Altzibarren edizioa), Gasteiz, Eusko Legebiltzarra, 1997.
- Starobinski, J., *Jean-Jacques Rousseau, La transparence et l'obstacle*, Gallimard, Paris, 1971.
- Toledo, A., "Juan Antonio Mogelen Peru Abarka: marko narratiboa marko zientifikoaren mugak hautsiz", *Lapur-dum IX*, 2004, Bayona.



# Euskaldunak Wilhelm Von Humboldt-en begietan<sup>1</sup>

RSBAP, 2007-11-17, Azkoitia

Iñaki ZABALETA GORROTXATEGI

## 1. Sarrera

Saiakera honen asmoa, izenburuan antzeman daitekeen bezala, Wilhelm von Humboldt (1767-1835) jakintsuak 1800. urte inguruan euskaldunak nola ikusi zituen azaltzea da eta, bide batez, baita bere euskal ikerketen hildo nagusiak aurkeztea ere.

Lehenik, baina, berau nor izan zen gogoratuko dugu labur-labur. Hasteko esan dezakegu, orokorrean, Humboldt gizakia bere osotasunean aztertu nahi duen pentsalari bat izan zela, bere obrak hausnarketa antropologiko-filosofiko eta antropologiko-pedagogiko ugari eta sakon biltzen dituelarik. Aipa dezagun, bestela, politikari arrakastatsu bat izan zela ere eta, besteak beste, Berlingo Unibertsitatea abian jartzeagatik eta politikaren zereginaz maisutasunez idazteagatik dela ezaguna. Eta, azkenik, Humboldt halaber hizkuntzalari izan zela

---

1 Testu hau 2007-11-17an Azkoitiko Insausti Jauregian aurkeztutako –eta izenburu bereko– komunikazio baten idatzizko bertsio osatua da. Berau Euskal Herriko Adiskideen Elkarteak<sup>1</sup> antolatutako "Ilustrazioa, Ilustrazioak" nazioarteko ihardunaldien baitan kokatzen da. Humboldten lanak, orokorrean, honela zitatuko dira: lehenik, "Gesammelte Schriften"(GS) edizioari jarraituz, liburukia eta orrialdea emango dira ezagutzera; ondoren, eta ahal denean, "Werke in fünf Bänden"(WfB) edizioari dagokien liburukia eta orrialdea adieraziko dira ere; azkenik, testuaren beraren izenburua erantsiko da parentesi artean. Humboldten eskutitzak, berriz, era honetan zitatuko dira: Humboldt - Hartzaillearen izena, kartaren data eta, beharrezkoa denean, baita liburukia edota orrialdea. Bestelako literatura, azkenik, honela zitatuko da: autorearen izena, argitalpenaren data eta orrialdea. Zuzenean edo zeharka erabilitako literatura guztiaren erreferentzia osoa bibliografian aurkitzen da.

gogoratuko dugu, iharduera honetan hizkuntzaren ikasketa teoriko-filosofikoa eta hizkuntzen ikerketa praktiko-enpirikoa abileziaz uztartzen dituelarik.

Alemaniar polifazetiko hau da Euskal Herrira etorri zena eta euskaldunei eta euskarari buruz hainbat eta hainbat testu idatzi zituen. Honen haritik, eta hitz hauen testuingurua kontuan hartuz, gogoratzekoa da ere Humboldték Peñafloidako Kontearen semea ezagutu zuela Donostian eta baita haren administratzaile zaharra Markinan<sup>2</sup> bere idatzietan, honela, herriaren aldeko haren lanen berri ematen digu eta, bereziki, honek sustatutako "Euskal Herriko Adiskideen Elkarte" eta "Bergarako Erret Mintegia" aipatzen eta goraiatzen ditu<sup>3</sup>. Guzti hau, baina, anekdokta moduan gera daiteke, baldin eta Humboldtén euskal ikerketen sakoneko zentzua ahazten badugu.

Honela ba saiakera honen asmoa, zehazki, honako hiru galderei erantzutea da: "zein da Humboldtén euskal ikerketen erreferente teorikoa?", "nola ikusten ditu Humboldték euskaldunak?" eta "ze ikerketa plan zuen Humboldték euskaldunekiko?".

## **2. Humboldtén antropologia erreferente teoriko bezala**

### **2.1. Gizakiaren ezagutzatik gizakiaren humanizazioara**

Gizakiaren inguruko galdera da Humboldtén pentsamenduaren erdigunea, alabaina, berak ez du gizakia bere errealitate historikoan bakarrik aztertu edo ezagutu nahi, baizik eta baita —edo batez ere— bere ahalmen potentzialean kontsideratu edo irudikatu ere.

Bere antropologia, bada, esparru teoriko-kognitiboan baino gehiago kokatzen da esparru praktiko-formatiboan, modu honetan gizakiari buruzko "ezagutza" (Menschenkenntnis) gizakiaren "humanizazioaren" (Menschenbildung) zerbitzuan jartzen delarik. Kontua da, Humboldti jarraiki, ez dagoela kontraesanik "giza-individualitate" eta

---

2 Ikus GS XV 375, 387 ("Tagebuch der baskischen Reise") eta Wilhelm von Humboldt-Caroline von Humboldt., 1801-5-7: II, 92.

3 Ikus, adibidez, GS XIII 92 -WfB II 511- ("Die Vasken"), GS XV 131-133 ("Tagebuch der Reise nach Spanien") eta GS XV 396-397 ("Tagebuch der baskischen Reise").

“giza-idealitatearen” artean (“giza-banako bakoitza errealitatean ageri den ideia bat da”<sup>4</sup>) eta, honexegatik, posible eta beharrezko da aipaturiko ezagutza eta humanizazioa uztartzea. Honenbestez antropologiak bi gauza azertu beharko lituzke: nola “giza-errealitatea idealizatu” (banakoari bere muga errealak gainditzen lagunduz) eta nola “giza-ideala errealizatu” (erreferente idealak gauzatzeko bidea irekiz). Humboldttek, hau dela eta, modu orohartzaille batean ulertzen du bere antropologia: “Aldi berean, gizakia den horretan zehaztasunez ezagutzeko eta berau zertara bihurtu daitekeen askatasunez antzemateko, batera egin behar dute lan behaketaren zentzu praktikoak eta izpiritu filosofikoak”<sup>5</sup>.

Kontua da antropologia honen iharduera “teleologikoa” dela, alegia, helburuen araberako ekintzak sustatu nahi dituela, hain zuzen, gizabanakoak bere garapen prozesurako behar dituen erreferenteak landuz, zeintzuk motore bezala diharduko duten. Humboldtten antropologiak, honengatik, ez ditu “erreaki osatuak edo eratuak dauden giza- karakterearen ezaugarriak bakarrik deskribatu behar”, baizik eta “baita izatera iritsi daitezkeen edo beharko luketeen haiek irudikatu ere”<sup>6</sup>. Haren antropologia, bestela esanda, teoriko-praktikoa da eta, gizakiaren ezagutza-teoria batean geratu gabe –baina berau abiapuntu eta oinarritzat hartuz– humanizazio-projektu bat jarri nahi du mar-txan, zein gizabanakoentzat probetxuzkoa izango den. Humboldtten antropologiak, bada, “ez du naturaren objektu bat bilatzen baizik eta baldintzarik gabeko zerbait”, alegia, “giza-banakoekiko erlazio berezi batean dauden eta hauentzako helburu bihurtzen diren idealak”<sup>7</sup>.

Antropologia honek, beraz, ideia erregulatibo-hermeneutiko moduko erreferenteak bilatu eta proposatu nahi ditu eta, honetarako, ezinbestean bildu behar ditu giza kontutaz edota gizakiaz arduratzen diren giza zientzia eta gizarte zientzia guztien ekarpenak.

4 GS III 198 –WfB II 103– (“Geschichte des Verfalls und Unterganges der griechischen Freistaaten”).

5 GS I 378 –WfB I 338– (“Plan einer vergleichenden Anthropologie”). Ikus ere, testu berean, GS I 390, 394-395 –WfB I 352-353, 357-358–. Honen inguruan, bestela, ikus: Menze, 1965: 66.

6 GS II 2 –WfB I 376– (“Das achtzehnte Jahrhundert”).

7 GS I 388 –WfB I 350– (“Plan einer vergleichenden Anthropologie”).

## 2.2. Nazioa eta bidaiak antropologiaren objektu eta bitarteko bezala

Humboldték berak "antropologia konparatua" bezala ezaugarritzen duen horrek, bada, garrantzi handia ematen dio gizakiaren azterketa historiko-sozialari eta, modu berean, baita giza-banakoak eta giza-taldeak zuzen-zunenean antzemateari.

Testuinguru honetan ulertu behar da harek nazioei –"giza espezie ezberdinei"<sup>8</sup>– eskeintzen dien arreta, ze, egiaz, nazio hauek osatzen dute aipatutako bere antropologiaren aztergai esanguratsuenetako bat. "Gizakiak", honela Humboldt, "kolektiboki diharduten hainbat kausen serie baten kate-maila bat bezala behar dira izan aurkeztuak eta, aldi berean, baita aurretik aktiboak ziren indarren produktu eta ondoren aktiboak izango diren indarren iturri bezala ere"<sup>9</sup>. Hain zuzen honen haritik, gizakiaren berezko izaera historiko-sozialetik, iristen da "nazio" kontzeptura, zeinek –esentzialismo orotik at– hainbat gizabanakok elkarren artean erakusten duten lotura –eta honela besteenganako ezberdintasuna– aditzera ematen duen. Nazioak, bada, maila kolektiboan zehazten diren gizadiaren adierazpenak dira, hizkuntza bat, jatorri bat eta mundu-ikuskerak bat elkarbanatzen duten giza-taldeak, eta, honenbestez, Humboldték beraien "indibidualitateaz" eta "karaktere singularraz" hitz egiten du ere<sup>10</sup>.

Giza-banakoen eta giza-taldeen azterketak, baina, ezinbestean egin behar du ahalegina giza manifestazio oro zuzenean ezagutzeko –liburuek erakusten dutena ez da nahiko– eta, honela, bidaiak antropologia konparatuaren lan-tresna garrantzitsu bat osatzen dute. Zera galdetzen du Humboldték: "Ez al genuke ahalegina egin behar –orain artean gertatu dena baino gehiago– naturaren eta gizadiaren formak ulertzeko eta irudikatzeko, bai eta lehenengoek ekoiztutakoa ikusteko eta bigarrenengoak zertan bihurtu daitezkeen antzemateko?"<sup>11</sup> Bidaiak, bada, "gizakiak eta nazioak" –bitartekotzarik gabe eta bere osotasunean– ezagutzeko aukera eskeintzen dute eta, honexegatik,

8 GS I 377 –WfB I 337– ("Plan einer vergleichenden Anthropologie").

9 GS II 1 –WfB I 376– ("Das achtzehnte Jahrhundert").

10 GS IV 54 –WfB I 603-604– ("Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers") eta GS II 9 –WfB I 385– ("Das achtzehnte Jahrhundert").

11 GS III 32 –WfB V 61– ("Der Montserrat bei Barcelona").

beraiek ez dira Humboldtten aldetik modu turistiko batean planteatzen baizik eta "azken helburu zientifiko" baten arabera<sup>12</sup>. Honela dio gure autoreak: "Nazio arrotz bat ulertzeko, bere singulartasuna azaltzeko gakoa lortzeko, guztiz beharrezkoa da batek berau zuzenezuzenean eta bere begiekin ikusi izana"<sup>13</sup>.

Humboldtten antropologiaren zeregin garrantzitsuenetako bat, beraz, nazioak bidaien bitartez ezagutzea, deskribatzea eta elkarrekin konparatzea da, hain zuzen, honela bakarrik izango baita posible gizakiaren humanizatorako erreferenteak jorratzea.

### 2.3. Hizkuntza ikerketa antropologikoen erdigune bezala

Gizakiaren inguruko Humboldtten ikerketak, bereziki bere euskal bidai eta ikerketen ondoren eta ondorioz, geroz eta gehiago arduratzen dira hizkuntza kontuetaz eta, ordurartekoa ez ukatuz baina bai osatuz, "antropologia linguistiko" batean bihurtzen dira.

Kontua da gure autoreak, 1800. urte inguruan, giza-izakiaren dimentsio linguistikoaren eta giza-hizkuntzaren dimentsio gizatiarren kontzientzia osoa hartzen duela eta, honela, aldi berean linguistikoa eta antropologikoa den teoria propio bat abian jartzen duela. Honen adierazlerik argiena Humboldtten honako hitzak dira: "Hizkuntza bera ez da obra bat (ergon) baizik eta aktibitate bat (energeia)"<sup>14</sup>. Modu honetan, eta ordurarteko tradizioari aurre eginez, hizketa-ekintzari eta ez hizkuntz-produktuari ematen dio lehentasuna. Honekin loturiko ideia bat da ere jarraian dakarkiguna: "Hizkuntza pentsamenduaren organu konfiguratzailea da"<sup>15</sup>. Baldin eta hizkuntzak prozesu mentaletan parte hartzen badu, eta orduan bakarrik, garatu ahal izango du gizakiak bere pentsamendua. Humboldttek, bada, hizkuntzaren estudioa gizakiaren iharduera linguistikoarekin eta beronen garapen kognitiboarekin lotzen du eta, honenbestez, "iraul-

12 Ikus Humboldt-Wolf, 1799-12-20 (200. o.); ikus ere Humboldt-Schiller, 1797-10-24: (II, 127. o.).

13 GS III 30 -WfB V 59- ("Der Montserrat bei Barcelona").

14 GS VII 45-46 -WfB III 418- ("Einleitung zum Kawi-Werk" = "Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts")

15 Humboldt GS VII 53, 55 -WfB III 426, 429- ("Einleitung zum Kawi-Werk").

tza kopernikar”<sup>16</sup> moduko bat eragiten du hizkuntza bera kontsideratzeko eta aztertzeko saiakera guztietan.

Aurrera eginez, eta hizkuntzaren antropologian sakonduz, Humboldték hizkuntzaren dimentsio sozialaz hitz egiten du eta, hemendik abiatuz, baita hizkuntzaren berezko izaera nazionalaz<sup>17</sup>, hizkuntza eta nazioa egiaz beti elkarri lotuta agertzen diren heinean. Honengatik esan dezake, bada, “hizkuntza bakoitzean jatorrizko singularitasun eta eragiteko era bat aurkitzen dela”<sup>18</sup>. Kontua da, finean, ez hizkuntza eta gizakia bakarrik baizik eta baita hizkuntza eta nazioa ere behar direla izan kontsideratuak elkarrekin eta aldi berean. Honengatik dio Humboldték: “Nazioen arabera ematen den giza-generoaren banaketa, hizkuntzen arabera ematen den banaketa baino ez da”<sup>19</sup>. Honen haritik, eta gure autorearen pentsamendua interpretatuz eta azalduz, zera idazten du Menzek: “Hizkuntza, beraz, ez da gizakia gizabanako bezala ezaugarritzen duen elementu osagarria bakarrik; hizkuntzak ere gizakia bere existentzi nazionalean ezaugarritzen du, ze herria eta nazioa pentsaezinak dira dagokien berezko hizkuntzarik gabe”<sup>20</sup>.

Ikerketa antropologikoak, bada, gizakiaren berezko dimentsio linguistiko-nazionala kontsideratzera eramaten du Humboldt eta, bide batez, baita humanizazio prozesu oro formazio linguistikoan eta formazio nazionalean oinarritu beharra aldarrikatzera ere.

### **3. Humboldt Euskal Herrian: euskaldunak eta euskara**

#### **3.1. Euskal bidaien nondik-norako nagusiak**

Arestian azaldutako Humboldtén pentsamendu antropologikoaren baitan kokatu eta ulertu behar dira bere euskal ikerketak eta, ezer baino lehen, ikerketa horien oinarrian dauden haren bi euskal bidaien inguruko hainbat zehaztapen ematen saiatuko gara.

16 Menze, 1965: 229.

17 Ikus GS IV 420-435 –WfB III 64-81– (“Ueber den Nationalcharakter der Sprachen”).

18 GS IV 424 –WfB III 68-69– (“Ueber den Nationalcharakter der Sprachen”).

19 GS VI 126 –WfB III 161– (“Ueber die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues”). Ikus ere, testu honetan bertan, GS VI 124 –WfB III 158–.

20 Menze, 1965: 254.

Humboldtten lehen egonaldia Euskal Herrian, bada, familiarekin Espainian zehar egindako bidai luze baten barne suertatzen da, zehazki 1799-10-10ean Balonara iristen eta, hainbat leku zeharkatu ondoren, hilaren 18an Gaztelara igarotzen delarik<sup>21</sup>. Berak aspalditik zeukan gogoia hegoaldeko herriren bat ezagutzeko, hain zuzen, bere ikerketa antropologikoak konparatiboki garatu ahal izateko, eta hasieran Italiara joateko asmoa bazuen ere, arazoak arazo, planak aldatu eta Espainiarako bidea hartu zuen<sup>22</sup>. Esan beharra dago, baina, Humboldttek bazuela euskaldunen berri hona etorri aurretik eta, bost hilabete lehenago hainbat laguni idatzitako eskutitzek argi erakusten duten bezala<sup>23</sup>, jakinmin dexente zuela euskaldunekiko eta bereziki berauen hizkuntzarekiko. Euskal egonaldi hau laburra izan zen, bai, baina gutxienez oso deigarria da antzematea hemendik pasa eta egun gutxira, Madrildik, lehen aldiz adierazten duela etorkizunean hizkuntzaren eta hizkuntzen inguruan seriozki ikertzeko bere asmoa<sup>24</sup>.

Humboldttek Euskal Herrian burutzen duen bigarren egonaldia, bestela, gehienbat bakarrik egiten duen bidai baten emaitza da, zein 1801-4-27an Baionan hasten eta, euskal zazpi probintziak zeharkatu ondoren, 1801-6-3an leku berean amaitzen den<sup>25</sup>. Aipatutako lehen bidaiak, berak espreski aitortu bezala, areagotu egin zuen euskaldunei eta bereziki euskarari buruzko bere interesa<sup>26</sup> eta, liburutegiek eskeinitako informazioa oso urria zenez, beharrezkoa iruditu zitzaion berriz eta espreski hona etortzea<sup>27</sup>. Humboldtten asmoa, bada, euskal jendea euren izaera propioan ezagutzea eta ezaugarritzea da eta, honekin batera, euskararen inguruko materiala biltzea, honetan batez

21 Ikus Garate 1933, 32, 34 or. Ikus ere A. Leitzmann editorearen oharra in Humboldt, GS XV 354-355.

22 Ikus, erabaki honen inguruan, honako eskutitzak: Humboldt-Goethe, 1799-3-18 (72. o.) eta 1799-8-18 (86. o.), Humboldt-Schiller, 1799-4-26 (II, 177 eta 182 o.) eta Humboldt-Wolf, 1799-12-20 (199. o.).

23 Ikus Humboldt-Kunth, 1799-3-4 (9. o.) eta Humboldt-Schiller, 1799-4-26 (II, 181. o.).

24 Ikus Humboldt-Wolf, 1799-12-20 (121. o.).

25 Ikus GS XV 356-357 ("Tagebuch der baskischen Reise").

26 Ikus GS XIII 15 -WfB II 428- ("Die Vasken").

27 GS XIII 15 -WfB II 428- ("Die Vasken").

ere Durangoko erretore den Pablo de Astarloa lagun eta maixu duelarik<sup>28</sup>. Kontua da gure autoreak, bere euskal ikerketei esker, hizkuntzak berez giza-banakoarentzat eta giza-taldearentzat duen sako-neko garratzia antzematen duela eta, honexegatik, bere antropologia aurrerantzean hizkuntzaren eremura ekarriko duela.

Esan dezagun, honekin bukatzeko, Humboldték bi bidaia haue-tan euskaldunei eta euskarari buruz idatzitakoa bi bidai-egutegietan eta bi bidai-kontakizunetan aurkitzen dugula, hauen artean "Euskal-dunak" edo "Die Vasken" (1805) nabarmentzen delarik<sup>29</sup>.

### 3.2. *Euskal nazioa ikerketen abiapuntu eta helmuga bezala*

Humboldték zehazki euskal kontuei buruz idatzitakoa baino gar-rantzitsuagoa, agian, bere euskal interesaren sakoneko arrazoa eta bere euskal ikerketen perspektiba orokorra argitzea da, batean zein bestean "euskal nazioarekin" topatzen garelarik.

Esan, hasteko, berarentzat "nazioa" eta "hizkuntz-komunitatea" ia sinonimoak direla, eta bereziki honengatik –bakarrik ez bada ere– euskaldun guztiak nazio baten eta beraren kide bezala antzematen dituela. "Leinu baten identitatea ez da inoiz ziur frogatzen uzten bere hizkuntzaren identitatek harantz", honela Humboldt, "eta ikerketak zalantza eta ezbairik gabe onartu behar du euskaldun guztiek nazio bat osatzen dutela"<sup>30</sup>. Honela ba "nazioa", kontzeptu linguistiko-kultural bat da lehenik –ez juridiko-politikoa–, honek euskal kasuan Espainiako eta Frantziako Estaturen arteko muga gainditzen duelarik. Honexegatik hitz egiten digu Humboldték "kasualitatez bakarrik elka-rrengandik banandutako euskal nazioaren bi zatitaz", bai eta oharta-razten ere "euskaldun guztiak bat datozela hainbat gauzetan"<sup>31</sup>, hauen artean, jakina, euskara nabarmentzen delarik. "Bizkaitarrek"

28 GS XIII 15-16 –WfB II 429– ("Die Vasken").

29 Beste bidai-kontakizuna "Cantabrica" da (GS III 114-136). Bidai-egutegiak, berriz, hauek dira: "Tagebuch der Reise nach Spanien" (GS XV 47-356 – Euskal Herrian zehar: 121-139 o.–) eta "Tagebuch der baskischen Reise" (GS XV 356-451). Humboldték bere bigarren bidaian zehar emazteari, Caroline-ri, idatzitako eskutitzek egutegi moduko bat osatzen dute ere (Humboldt-Caroline v. H.: II, 73-114 o.).

30 GS XIII 181-182 –WfB II 611– ("Ueber die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues").

31 GS XIII 180, 181 –WfB II 609, 611– ("Die Vasken").



eta zuberotarrek”, honela dio Humboldt-ek adibidez, “hizkuntza Bat hitzegiten dute” eta “nazio baten eta beraren anaiak bezala aitortzen dira.”<sup>32</sup>

Hemendik bideratzen du gure autoreak, bada, euskal gaiaren inguruko bere ikerketa eta, zentzu honetan, adierazgarria da ikustea nola eta zergatik berak euskaldunak “Vasken” bezala ezaugarritzen dituen, alegia, “v”-rekin eta ez “b”-rekin idatzita. Humboldt-ek, egiaz, harriduraz egjatzatzen du hasiera-hasieratik “euskaldun guztiak bilduko dituen izen Bat falta” dela, alegia, “ezbairik gabe espainiarrek, frantsesek eta alemanek onartuko luketena”<sup>33</sup>. Euren artean “Euskaldunac” bezala ezagutzen dira, bai, baina kanpokoek esanahi ezberdineko deiturak erabiltzen dituzte euskaldun horietaz hitz egiteko: frantsesek “Biscayens” hegoaldekoentzat eta “Basques” iparraldekoentzat; eta espainolek bakarrik hegoaldekoen buruzko “Provincias Vascongadas” eta “Navarra”. Honengatik, eta kontzeptu hauek guztiak baztertu gabe, alemanieraz ere ez-ohikoa zen eta den “Vasken”<sup>34</sup> hitza proposatzen du, hain zuzen, Estatu eta probintzia ezberdinetan banatutako euskaldun guztiak deitura amankomun baten azpian biltzeko asmoz.

Honela ba, euskaldun guztiak jatorrizko komunitate nazional bat osatzen dute, hain zuzen, euskara partekatzen dutelako eta partekatzen duten heinean, eta hau da hain zuzen Humboldt-en euskal ikerketa guztien abiapuntua eta helmuga.

### 3.3. Euskaldunei eta euskarari buruzko bidai-oharrak

Honenbestez interesgarria izan daiteke, jarraian, Humboldt-ek bere bidaietan zehar euskaldunei eta euskarari buruz idatzitakoak gainbegiratzea, oso labur bada ere, hemendik abiatuz bideratuko baititu bestelako bere euskal ikerketa guztiak.

Lehenik euskaldunei buruzko bere hainbat deskribapen aipatuko

32 GS XIII 195 –WfB II 626– (“Die Vasken”).

33 GS XIII 4-5 –WfB II 418– (“Die Vasken”).

34 Alemanieraz, orduan eta gaur, “Baske(n)” idaztea da ohikoena. Humboldt-ek euskal testurik garrantzitsuenak, hain zuzen, “Die Vasken” izenburua darama (GS XIII 1-197 –WfB II 418-627–). Antzeko zerbait irakurtzen dugu ere “Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation, nebst Angabe des Gesichtspunctes und Inhalts derselben” testuan (GS III 288-300 –WfB V 113-126–).

dugu, hain justu, bere arreta zerk piztu eta zertan jarri zuen bakarrik antzemateko. Fisionomia dela eta, bada, euskal ingurune naturalari eta euskal biztanleei buruzko hamaika deskribapen aurkitzen dugu bere testutan, horiek hurrenez hurren "errejioaren karaktereaz"<sup>35</sup> eta "fisionomia nazional deigarriaz"<sup>36</sup> hitz egitera eramaten dutelarik. Euskaldunen lanbideak eta ohiturak, ere, maiz aipatzen ditu eta, adibidez, nekazariengan ikusten du "nazioaren muina eta jatorria"<sup>37</sup>, zortzikoak "euskal abesti nazional"<sup>38</sup> bezala ezaugarritzen ditu eta "euskal dantza nazionaletaz"<sup>39</sup> dihardu ere. Historia politikoaren ingurukoak dira, bestela, Humboldtten ohar gehienak eta, adibidez, "foruak" euskal "nazioaren egiazko lege-kode"<sup>40</sup> bezala eta "Batzar Nagusiak" "demokrazia garbi" eta "nekazarien konstituzio aske"<sup>41</sup> bezala ezaugarritzen ditu. Era honetako oharren helburua, finean, euskaldunak euren singulartasun nazionalen ezaugarritzea da.

Jarraian Humboldték bere bidaietan zehar euskal hizkuntzari buruz idatzitakoaren berri emango dugu, hau baita bere "arreta nagusiki pizten duen objektua"<sup>42</sup>. Honen haritik, bada, azpimarratzekoa da euskal hitzen etimologiarekiko erakusten duen interesa eta, esparru honetan, bereziki leku-izenek berarentzat duten garrantzia. Urte askoren ondoren honela gogoratzen ditu Humboldték bere euskal bidaiak: "Lekuan bertan antzeman zitekeen bakarrik, egiaz, lurra bera zela bere osotasunean hiztegiarik aberatsena eta ziurrena, zeinek gehiago erabiltzen ez diren hitz asko gordeetzen dituen"<sup>43</sup>. Honetan guztian, baina, Humboldték biltzen eta eskeintzen dituen etimologia guztien eta bakoitzaren zuzentasuna baino garratzitsuagoa da, egiaz,

35 GS XIII 61 -WfB II 477- ("Die Vasken").

36 GS XV 128 ("Tagebuch der baskischen Reise").

37 Ikus Humboldt-Caroline v. H., 1801-5-9 (II, 98). Ikus ere GS XIII 120 -WfB II 544- ("Die Vasken").

38 GS XIII 73 -WfB II 491- ("Die Vasken").

39 GS XIII 132 -WfB II 557- ("Die Vasken").

40 GS XIII 108, 168 -WfB II 531, 597- ("Die Vasken").

41 GS XIII 50, 162, 111-112 -WfB II 466, 589, 534-535- ("Die Vasken").

42 GS XIII 15 -WfB II 429- ("Die Vasken"). Ikus, ere, Humboldt-Campe, 1802-6-28 (20. o.).

43 GS VI 139 -WfB III 176- ("Ueber die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues").

berak euskarari buruz jasotzen duen inpresio orokorra. Berarentzat garbi dago, finean, euskarak "uniformetasun", "antzinatasun" eta "singularitasun" deigarri bat erakusten duela eta, zentzu honetan, "leinu baten jatorrizko ondasun bat" bezala antzematen uzten dela<sup>44</sup>.

Baina errepika dezagun, honekin bukatzeko, hemen esandakoa Humboldtten euskal ikerketen abiapuntua bakarrik dela, hain zuzen, bidaiekin loturiko deskribapen hauetaz gain askotan eta sakon helduko baitio berak ondorengo urtetan euskal gaiari.

#### 4. Euskal monografia batetarako Humboldtten egitasmoa

##### 4.1. Euskaldunen interes antropologikoa

Gure artean egon eta berehala adierazten du Humboldttek euskal monografia<sup>45</sup> bat idazteko bere asmoa eta, lehenik eta behin, garrantzitsua zaigu ikustea zergatik bere antropologian "euskaldunek objektu oso interesgarri bat"<sup>46</sup> osatzen duten.

Gure autorea, zentzu honetan, sinetsita dago Euskal Herria –eta bereziki euskal hizkuntza– ezinbestekoa dela hainbat ikerketa historiko eta linguistiko burutzeko. "Euskaldunak" eta "euskal hizkuntzaren ikerketa zehatza", honela Humboldt, funtsezkoak dira "Europako hego-mendebaldeko historiaurrea" aztertzeko edota, zehazki, "era honetako beste zenbait puntu eztabaldagarri" argitzeko<sup>47</sup>. Kontua da berak, euskararekin, ikerketa historikorako tresna paregabe bat aurkitzen duela, hain zuzen, hizkuntza honek –bere jatorrizko aberastasuna gorde ahal izan duenez– bestelako informazio falta osatu bait dezake. Antzeko zerbait dio ere Humboldttek linguistika historikoa dela eta: "Euskarak Europako mendebaldeko hizkuntzen hitz askoren sorburua argitzeko balio du"<sup>48</sup>. Baina hemen gelditu gabe gure auto-

44 GS III 122-123 ("Cantabrica") eta GS XIII 11, 41 –WFB II 424, 457– ("Die Vasken").

45 Ikus, honen inguruan, Humboldttek 1801ean bertan euskal hizkuntzari buruz argitaratutako oharra : in Fischer, 1801 (I, 139-144).

46 GS III 292 –WFB V 117– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

47 GS III 293 –WFB V 118-119– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

48 GS III 293 –WFB V 119– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

rea, ere, euskarak linguistika orokorrerako duen garrantziaz mintzo da: "hizkuntza aberatsenen eta osoenen egiturari eta naturari buruzko ia galdera guztiek aurki dezakete ere erantzuna euskal hizkuntzan"<sup>49</sup>.

Euskaldunak, honela, Humboldtten antropologiaren objektu bihurtzen dira, alabaina, hizkuntza aldera geroz eta gehiago jotzen duen bere antropologia konparatuaren objektu. Bere asmoa, bada, "euskal leinuaren deskribapen berezi baina oso bat burutzea da, benetako monografia bat, non euskaldunak euren ohituretan, hizkuntzan eta historian" osoki ezaugarrituak izango diren<sup>50</sup>. Orduan bakarrik izango da posible, bada, euskaldunek "herri-leinu guztien jatorri taulan"<sup>51</sup> hartzen duten lekua zehaztea. Humboldttek badaki, baina, bere ekarpena behin behinekoa izango dela, hain zuzen, era honetako ikerketak –eta batez ere euskaldunekin loturikoak– berriak eta zailak direlako. "Nire intentzio nagusia", honela dio berak, "landutako materialak ahalik eta osoen eskeintzea izango da eta, aurretikiak alde batera utzi nahian edo, horiek ahalik eta orokorren ordenatzea. Modu honetan, eta eskeinitako datuen laguntzarekin, beste batzuk posible izango dute sailkapena –nirea bederen zalantzagarrria iruditzen bazaie– berriz ere egitea"<sup>52</sup>.

Euskaldunek, beraz, Humboldtten arreta bereziki pizten dute, hain zuzen, bestela ohikoa ez den "singularitasun herrikoi" bat erakusten dutelako, zeinari esker berauek aparteko balore konparatibo bat irabazten duten haren ikerketa antropologikoen baitan.

#### 4.2. Euskal monografiarako aurrikusitako egitura

Euskal monografiarako Humboldttek aurrikusia zuen egitura, besteren artean, 1801-1802an idatzitako eta, batez ere, 1812an idatzi

49 GS III 293 –WfB V 118– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

50 GS III 291 –WfB V 116– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

51 GS III 291 –WfB V 117– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

52 GS III 291-2 –WfB V 117– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

eta argitaratutako bi testuetan<sup>53</sup> zehazten zaigu eta, jarraian, berau osatuko luketen hiru atal nagusien berri emango dugu.

Lehenengo an", honela Humboldt, "nik espainiar eta frantziar Euskal Herrian egindako egonaldian zehar idatzitako oharra eman nahi ditut ezagutzera eta, horien bitartez, herritxo honi eta bere biztanleei buruzko irudi argi bat eskeini nahi nioke irakurleari"<sup>54</sup>. Atal honek, beraz, aipatutako euskal jendearen eta luraren fisionomiari buruzko, euskaldunen lanbideei eta ohiturei buruzko eta baita euskal historia politikoari buruzko oharra bilduko lituzke. Humboldtten asmoa, bada, "aurkezpenaren argitasunari inolako kalterik ez egitea da" eta, honengatik, "atal honi bidai-deskribapen motz baten forma" emango diola dio<sup>55</sup>. Aipatutako "Die Vasken"(1805) testua hemen kokatu beharko genuke.

Monografiaren bigarren atalean "euskal hizkuntzaren analisi edo zatitze bat" eskeini nahi da, non Humboldt, "metodo sistematiko eta sakon bat erabiliz", beronen "egitura-gramatikaren eta egitura-lexikalaren ideia oso bat eman" nahi duen<sup>56</sup>. Bere helburua, finean, "euskara beste hizkuntzetatik –zahar zein berri– nola nabarmentzen den adieraztea da", honetarako "hizkuntza honek bere elementuak eraldatzeko jarraitzen duen metodo propioa edo arau bakarra" azalduko duelarik<sup>57</sup>. Honela, eta "hizkuntzen arteko konparaketari" ekinenez, posible izango du Humboldt, euskarari dagozkion "klasea" (bere egitura orokorraren arabera) eta "familia" (bere ahaidetasuna-

53 Aipatutako Humboldt bi testuak honakoak dira: „Fragmente der Monographie über die Basken“ (GS VII 593-603 –WfB V 100-112–) eta „Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation, nebst Angabe des Gesichtspunctes und Inhalts derselben“ (GS III 288-300 –WfB V 113-126–). Bi testu hauek euskaratuta daude: ikus in Zabaleta-Gorrotxategi, 2005: Euskaldunei buruzko monografiaren testu-zatiak (91-104. o.) eta "Euskal hizkuntza eta nazioari buruzko idazlan baten iragarpena, beronen ikuspuntua eta edukia buruzko oharpenarekin"(105-137. o.).

54 GS III 294 –WfB V 119– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

55 GS III 294 –WfB V 120– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

56 GS III 294 –WfB V 120– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

57 GS VII 593 –WfB V 100– ("Fragmente der Monographie über die Basken. Ikus ere GS III 294 –WfB V 120– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

ren arabera) zehaztea<sup>58</sup>. Atal honekin lotu behar dira berak Vienan 1810-1814 urte bitartean idatzitako hainbat testu<sup>59</sup>.

Hirugarrenean, azkenik, "euskal hizkuntza eta nazioari buruzko hainbat ikerlan historiko eta filosofiko" eskeini nahi ditu Humboldttek, hain zuzen, "aurreko bi atalen emaitzak" bilduz<sup>60</sup>. Beronen helburua, batetik, euskal nazioak eta hizkuntzak gainontzeko "nazio eta hizkuntzen artean" hartzen duen "lekua zehaztea" da eta, bestetik, "hizkuntzaren kontzeptua bera, orokorrean, ezagutzea eta zabaltea".<sup>61</sup> Ikerlan historiko-filosofiko hauek burutzea ez da ordea batere erraza, eta, Humboldttek berak aitortzen duen bezala, euskal monografiaren atal honek ezingo du aurreko biak bezain konbentzigarria izan. Atal honetatik gertuen dagoen testua 1821ean "vascoiberismo" delakoari buruz idatzitakoa da<sup>62</sup>.

Azpimarra dezagun, bukatzeko, Humboldttek ez zuela inoiz burutu "euskal monografia" berak hasieran pentsatutako forman, baina egia da ere –aditzera eman bezala– aurrikusitako atal bakoitzarekin loturiko testu garrantzitsuak utzi dizkigula.

#### 4.3. Hizkuntzaren garrantzia euskal monografian

Pentsatutako euskal monografiaren egitura aurkeztu eta gero, jarraian, Humboldttek bertan hizkuntzari gorde nahi dion leku aparta

58 GS III 298 –WfB V 125– („Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation“).

59 Testu hauen artean bat nabarmentzen da, hain zuzen, Humboldttek berak argitara emandakoa: "Berichtigungen und Zusätze zum ersten Abschnitte des zweiten Bandes des Mithridates über die Cantabrische oder baskische Sprache" (GS III 222-287). Honetaz gain alipatu beharrekoak dira, ere, Humboldttek garai berdinean idatzitako eta Garate 1933an gaztelerazko itzulpenean argitaratutako beste hiru testu hauek: "Análisis de la lengua vasca" (in Garate, 1933: 179-197), "Gramática vasca" (in Garate 1933: 153-178) eta "Fuentes y medios auxiliares para el estudio de la lengua vasca" (in Gárate, 1933: 135-152).

60 GS III 299 –WfB V 125– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

61 GS III 299 –WfB V 125– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

62 GS IV 57-232 ("Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelt der vaskischen Sprache").

azpimarratuko dugu, hain zuzen honek euskal nazioa ezaugarritu ahal izateko ezinbesteko ardatza osatzen baitu.

Lehenik, eta jada aipatutako euskarari buruzko Humboldtten bi-dai-oharren haritik, berriz ere aipatu beharrekoa da euskal lexikoaren ikerketak berarengan duen eragin sakona. Oraindik ere harrituta, 1821ean, zera idazten du euskara dela eta: "Ez guztiek baizik eta hizkuntza jakin batzuek bakarrik onartzen dute bere baitan erro gehienen aurkikuntza eta bestelako hitzen analisi erregularra egitea"<sup>63</sup>. Euskararen berezitasun honek, ordea, ikerketa etimologikoari buruzko hausnarketa orokor bat egitera eramaten du Humboldt, hain zuzen, ikerketa horrek beti eta aldi berean erantzun behar dituen bi galderak zehaztera: "nola deribatzen dira hitzak elkarrengandik hizkuntza honetan edo bestean?" eta "nola sortu dira elkarrengandik hizkuntza hauek edo bestea?"<sup>64</sup>. Baina Humboldtentzat garbi dago bi galdera hauek ez daudela maila berean eta, zehazki, lehenengoa garrantzitsuagoa eta aldeaz aurretik aztertu beharrekoa dela. Honexegatik, euskal monografia dela eta, "hizkuntza batean eta berean etimologizatzeaz"<sup>65</sup> hitz egiten du.

Euskal hitzen etimologiatik abiatuz, bestela, Humboldttek bere hizkuntzaren kontzepzio orokorra lantzen du, zeinaren arabera hizkuntza bakoitza osotasun organiko bat den eta ez elementu solteen pilaketa mekaniko bat. "Printzipio ziur bat bezala har daiteke, hizkuntza batean guztia analogian oinarritzen dela eta bere egitura, bere zati txikineraino ere, egitura organiko bat dela."<sup>66</sup> Humboldttek, bada, ez dio kasualitateari edo arbitrariotasunari garrantzik ematen hizkuntzaren formazioan –"oinarrian nolabaiteko orokortasuna" egon behar du– eta, honexegatik, ezinbestekoa ikusten du "elementu ezberdinen arteko analogia posible guztien" azterketa<sup>67</sup>. Honek guztiak, baina, "hizkuntzaren naturari edo esentziari" buruzko hausnarke-

63 GS IV 70 ("Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelt der vaskischen Sprache").

64 GS VII 594 –WfB V 101– ("Fragmente der Monographie über die Basken").

65 GS VII 594 –WfB V 101– ("Fragmente der Monographie über die Basken").

66 GS III 295 –WfB V 121– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

67 GS VII 595 –WfB V 102–: ("Fragmente der Monographie über die Basken"). Ikus ere A. Flitner & K. Giel editoreen oharra in Humboldt, WfB V 643.

ta orokor batetara eramaten gaitu, non "hizkuntza ezberdinak zehatzago behatzea" eta "hizkuntza bakoitza karaktere nazional jakin baten espresio" bezala antzematea beharrezkoa dirudien<sup>68</sup>. Humboldtten estudio honek, beraz, "hizkuntz-estudio hutsaren mugak"<sup>69</sup> gainditzen ditu eta "gizadiaren azken sakontasuneraino"<sup>70</sup> eramaten gaitu.

Ikus daitekeen bezala, beraz, euskal monografia Humboldttek bere teoria linguistiko-antropologikoa garatzeko ere erabiltzen duen bitarteko bat da, zeinaren arabera gizakia, hizkuntza eta nazioa beti elkarreraginean kontsideratu beharko diren.

## 5. Ondorioa

Honenbestez amaierara iritsi gara, hain zuzen, W. v. Humboldttek euskaldunak nola antzeman zituen aurkezteko eta, orokorrean, bere euskal ikerketen inguruko hainbat xehetasun emateko asmoa zuen saiakera honen amaierara.

Humboldtten euskal bidaiak eta idatziak, finean, bere teoria eta ikerketa antropologikoen baitan ulertu behar dira. Kontua da gizakia berez dela historikoa eta sozio-kulturala eta, honexegatik, nahitaezkoa iruditzen zaio giza-talde ezberdinak –baita euskaldunena ere– zuzenean ezagutzea eta konparatiboki aztertzea. Honen hildotikoak dira bere euskal bidai-egutegietan eta bidai-kontakizunetan irakurtzen ditugun oharra. Humboldttek, baina, hasieratik antzematen du bereziki euskarari egin behar diola so baldin eta euskaldunak euren singularitasunean ezaugarritu nahi baditu. Beti ere euskaldunek, adierazi bezala, euskaraz hitz egiten dutelako eta duten heinean bakarrik osatzen dute, hain zuzen, nazio bat.

Hemen eta egun hauetan "ilustrazioa eta ilustrazioak" aztergai ditugun honetan, baina, Humboldtten euskal ekarpenen inguruko

68 GS III 296 –WFB V 122– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

69 GS III 296 –WFB V 122– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").

70 GS III 296 –WFB V 122– ("Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation").



bestelako hausnarketa bat eskeini nahi nuke. Honela, bada, gutxie-  
nez interesgarria da honetaz jabetzea: orduko ilustrazio eta liberalis-  
mo alemaniarren ordezkari esanguratsuenetako batek, Humbol-  
dtek, inongo beldurrik edota zalantzarik gabe hitz egiten du behin eta  
berriz "euskal nazioaz" eta "euskal hizkuntza nazionalaz". Azken ba-  
tean nazioa, berarentzat, ez da hainbeste kontzeptu juridiko-politiko  
bat baizik eta, jada aipatu bezala, batez ere hizkuntz-komunitate  
batekin naturalki loturiko kontzeptu historiko-kultural bat.

Eta bukatzeko aipamen labur bat: Humboldtek beti eduki zituen  
presente euskaldunak eta euskara eta, berak bertan aitortu bezala,  
hauei esker landutakoaren haritik bideratuko ditu bestelako herri eta  
hizkuntzen inguruko bere ikerketak.

## Bibliografia

### 1. W. v. Humboldten obren Edizio Orokorrak:

- 1903-1936: [GS] Gesammelte Schriften (Bd. I-XVII) (arg. A. Leitzmann),  
Berlin: Behr.  
1960-1981: [WfB] Werke in fünf Bänden (Bd. I-V) (arg. A. Flitner eta K. Giel),  
Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

### 2. W. v. Humboldten eskutitzak (hartzaileen arabera):

- Campe: "Briefe von Wilhelm von Humboldt I" (arg. Albert Leitzmann), (Abh.  
d. Dt. Akademie d. Wiss. zu Berlin. Phil.-hist. Kl.1948, Nr.3), Berlin:  
Akademie Verlag, 1949: 19-22  
Goethe: *Goethes Briefwechsel mit Wilhelm und Alexander von Humboldt*  
(arg. Ludwig Geiger), Berlin: Bondy Verlag, 1909  
Humboldt, Caroline von: *Wilhelm und Caroline von Humboldt in ihren Briefen*  
(7 Bde.)(arg. Anna von Sydow) Berlin: Mittler Verlag (1906-1916) [Neu-  
druck: Osnabrück, 1968)  
Kunth: in Leitzmann, Albert, "W. v. Humboldt und sein Erzieher. Mit unge-  
drückten Briefen Humboldts", Verlag der Akademie der Wissenschaften,  
Berlin 1940.  
Schiller: *Der Briefwechsel zwischen F. Schiller u. W. v. Humboldt* (2 Bde.)  
(arg. Siegfried Seidel), Berlin: Aufbau Verlag, 1962  
Wolf: *Wilhelm von Humboldts Briefe an Friedrich August Wolf* (arg. Phillip  
Mattson), Berlin-New-York: Walter de Gruyter Verlag, 1990

### 3. Erabilitako beste literatura:

- Fischer, Christian August, 1801: *Voyage en Espagne, aux années 1797 et 1798; faisant suite au Voyage en Espagne, du citoyen Bourgoing T. 1-2*, Paris (Chr. Fr. Crammer-ek itzuli zuen obra hau alemanieratik frantsesera). Humboldt-ek 1801ean euskal hizkuntzari buruz idatzitako oharra itzulpen honetan argitaratu zen (1. liburukiko 139-144 orrialdeetan dago). [Liburuaren bertsiio originalak, bestela, *Reise von Amsterdam über Madrid und Cádiz nach Genua in den Jahren 1797 und 1798. Nebst einem Anhang über das Reisen in Spanien* izenburua zuen eta Berlin-en argitaratu zen 1799an.]]
- Garate, Justo, 1933: *G. de Humboldt. Estudio de sus trabajos sobre Vasconia*, Bilbao: Imprenta Provincial de Vizcaya. Hemen argitaratzen dira gaztelerara itzulita, ere, euskarari buruzko Humboldt-ek hiru testu: "Análisis de la lengua vasca" (179-197. o.), "Gramática vasca" (153-178. o.) eta "Fuentes y medios auxiliares para el estudio de la lengua vasca" (135-152. o.).
- Menze, Clemens, 1965: *Wilhelm von Humboldts lehre und Bild vom Menschen*, Rattigen bei Düsseldorf: A. Henn Verlag
- Zabaleta Gorrotxategi, Iñaki, 1996: "W. v. Humboldt-ek euskal ikerketen esanahia haren antropologian", *RIEV -Revista Internacional de Estudios Vascos-*, 41, 2:431-452.
- , 2003a: "W. v. Humboldt, Euskaldunak eta Euskara", *RIEV -Revista Internacional de Estudios Vascos-*, 48, 1: 163-198.
- , 2003b: "Euskal Herria vista por W. v. Humboldt: la nación vasca", *RIEV -Revista Internacional de Estudios Vascos-*, 48, 1: 199-236.
- , 2003c: "W. v. Humboldt eta Euskal Herria: Gernikako Erakusketaren Inaugurazioa", *RIEV -Revista Internacional de Estudios Vascos-*, 48, 1: 293-306.
- , 2005: *W. v. Humboldt: Hezkuntza eta Hizkuntza*, Donostia: Jakin Irakurgaiak. Hemen argitaratzen dira euskarara itzulita, ere, Humboldt-ek bi testu: "Euskaldunei buruzko monografiaren testu-zatiak" (91-104. o.) eta "Euskal hizkuntza eta nazioari buruzko idazlan baten iragarpena, beronen ikuspuntua eta edukiari buruzko oharpenarekin" (105-137. o.)
- , 2006: *Wilhelm von Humboldts Forschungen über die baskische Nation und Sprache und ihre Bedeutung für seine Anthropologie*, Bilbao: UPV-EHU [Koloniako Unibertsitatean 1998an aurkeztutak Tesi Doktorala]
- , "Pablo de Astarloa Wilhelm von Humboldt-ek testuetan" (argitaratzeaz)

# Hizkuntzalaritza Euskal Herrian XVIII. mendean

J. Ramón ZUBIAUR

## 1. Europako hizkuntzalaritza XVI. mendetik XVIII. mende arte

Errenazimentuaren hasieran filologia klasikoaren jarraipena genuen, eta hizkuntzak bi taldetan banatzen ziren:

- hizkuntza “nobleak”, “Artea” edo erregelak zituztenak, idazteko gai zirenak: Hebreera, Greziera eta Latina, batez ere.
- Eta hizkuntza arruntak edo “vulgarak”, mintzatuak zirenak bakarrik.

Gramatika ere, latineko gramatika zen idazteko ikasi behar zena.

Baina Europako Estatu berriek beren dialektoak: Toskanoa, Gaztelania, ea., estatuko hizkuntza ofizialak egin zituzten, administrazio-ko hizkuntzak, idatziak noski.

Bestetik, Erreformatik Biblia hainbat hizkuntzataraz itzultzea bultzatu zuen, hain zuzen, hizkuntza arrunt edo “vulgar” horiei prestigio handia emango ziena. Trentoko Kontzilioaren ondoren, Kontrarreformatik dotrina eta deboziozko liburuen itzulpenak ere sustatu zituen, eremu katolikoan.

Garai berean, Nebrijarengandik hasita –1492 urtean– hizkuntza arrunt edo “vulgarren” gramatika asko idatzi ziren: 72 italiararenak, 55 frantsesarenak eta 37 gaztelaniarenak, hizkuntza horiekiko estimuaren adierazle gisa. (TUSON, 1982: 53)1)

Era berean, Latineko gramatika asko idazten ziren –ikus berriz Kukuenheimen datuak, lehenengo oharrean aipatutako Tusonen libu-

ruan-. Gramatika horiek, gero eta espekulatiboak bihurtu ziren: hain erabilitako "De causis linguae latinae" izenburuak ondo sujeritzen digunez, hizkuntzen oinarriak aztertuz, gramatika logiko eta unibertsalak izan nahirik. Mota horretakoak ditugu J.C. Escaligero eta Sanchez de las Brozasen gramatikak, biek aipatutako izenburua zerama-tenak.

1660. urtean, Port-Royaleko *Grammaire générale et raisonnée* liburua argitaratu zen, eta hizkuntza guztien oinarri unibertsalei heldu nahi izan zien, hizkuntzak pentsaeraren ispiluak zirelakoan. Gramatika horrek eragin oso inportantea izan zuen Europako gramatikagintza osoan XIX. mende arte; ez, ordea, gure Larramendiren "Arte" liburu-ruan.

Mende horietan, latineko gramatika zen hala eta guztiz, modelo teorikoa; baina hainbat hizkuntza ez latinoei ezartzen zitzairen. Haren, hau da, latinaren kategoria eta printzipioetatik liberatzeko esfortzu handia egin behar izan zen, deskripzio gero eta formalagoak lortzeko.

Lan horrek guztiak hizkuntzen pluraltasuna onartzea ekarri zuen, hizkuntzen lehen sailkapenak (Poza, Escaligero, etab.), eta Hebreeraren lehentasunaren mitoa desagerrarazi zuten.

Gramatiken ondoren, hiztegi asko ere idatzi ziren; eleanitzak batzuetan. Mende horietan, mundu berrienetako (Amerika, Asia, etab.) hizkuntza oso ezberdinak ezagutzeko aukera izan zen, beren tradizio filologikoa eta guzti; Europako misiolariak hizkuntza horien deskripzio gramatikalak idatzi zituzten, Europako jakite linguistikoa aberastuz. Batzuetan, lan horietan, nahiko azalpen formalak eman ziren, hizkuntzalaritzaren historiagileek esaten digutenez. (MOUNIN, 1967; Robins, 1974)

Horren guztiaren ondorioz, XVI-XVII. mendeetako hizkuntzalaritza sinkronikoa eta deskriptiboa izan bazen, XVIII. mendearen azken hamarkadetan, espekulazio filosofikotik arrazoi historikoetarako aldaketa izan zen, lengoaiaren sorrera eta bilakaera historikoa aztertzeko asmoz; horren datu adierazgarria Prusiako Akademiak sortutako lehiaketa dugu, 1769 urtean, Herderrek irabazi zuena. (ROBINS, 1974: 148).

XIX. mendean, Europako hizkuntzalaritza historikoa eta konparatzailea nagusitu zen.

## 2. Euskarazko ikerketak XVI. mendetik XVIII. mende arte

XVI. mendean Euskararen apologistak agertu ziren: Garibai, Poza; haien ideietako batzuk, berriz, honako hauek:

- Euskarak gramatika izan zezakeela, erregela gutxi batzuekin, erraz ikasteko modukoa (Garibaik).
- Euskara hizkuntza babelikoa zela, perfektua, filosofikoa, apartekoa, beste hizkuntzen taldeetan sartzen ez zena (Pozak).

Garibaik, gainera, euskal testuak eta errefracuak jaso zituen, itzuli ere bai, eta batzuetan ohar filologiko eta linguistikoak ere erantsi zituen.

XVII. mendean, Iparraldean, idazle inportante bat aipa dezakegu: Oihenart Zuberotarra. Egile horrek bere *Notitia utriusque Vasconiae* lan historikoan, lehenengo zatiaren 14. kapituluari, euskararen gramatikari buruzko oso ideia interesgarriak sartu zituen:

- artikuluari buruz;
- euskal deklinabideari buruz, kasu gramatikalak eta adberbiozkoak bereiziz;
- aditz jokoei buruz, lau aditz laguntzaile rentzat beharrezkoak zirenak, etab.

Nahiz eta ohar batzuk izan, ikuspegi formal eta linguistikotik eginak ziren, neurri batean bederen eredu latinotik nahiko askeak. (Oyharçabal, 1993)

Beste euskal idazle batzuk ere, hala nola, Etcheberri Sarakoak, P. D'Urthe lapurtarrak, S. Pouvreau edo Martin Harrietek, idatzi omen zituzten euskarako gramatikak eta hiztegiak, baina lan horiek edo galdu, edo argitaratu gabe gelditu ziren azken mende arte, eta hortaz, ez zuten eraginik izan euskalaritzan. (VILLASANTE, 1979)

Laburbilduz, XVI-XVII. mendeetan, Euskal Herrian, apologistek eta Oihenartek emandako datu eta berriak izan ezik, ez zen ia ezer aurreratu euskararen ikerketen arloan.

Europako eta Euskal Herriko linguistikaren artean alde nabarmena zegoen XVIII. mendearen hasieran. Gauza hauei guztiei buruz, oso artikulua interesgarria idatzia du Ander Lakarra Andrinua egileak (1989)

### 3. Larramendiren egite linguistikoa

#### 3.1. Ikuspegi orokorra

Koldo Mitxelena, 1959 urtean, artikulua funtsezko bat idatzi zuen: "La obra del Padre Larramendi", non gure egilearen balorazio oso baikorra eman zigun. Mitxelena dio Aita Larramendi apologistarik sutsuena izan zela, 1728 urtean idatzi baitzuen, Salamancan bertan, *De la antigüedad y universalidad del bascuence...*, gero bere hiztegiaren hitzaurre luzean, neurri handi batean, ia dena errepikatu zuena. Hau idatzi zuen Mitxelena puntu horri buruz: Larramendi hace del euskera matriz mayor, lengua posbabilica, que no ha sufrido alteración importante en el correr de los siglos." (1959: 6)

Haren gramatikari buruz, hau idatzi zuen Mitxelena: "Exposición clara en que lo más importante de las estructuras del vascuence ha quedado de manifiesto." (1959:11)

Larramendiren hiztegiari buruz, berriz, errenteriar hizkuntzalariak iritzi gogorragoa eman zuen:

- neologismo gehiegi zuelako;
- eta euskal etimologia fantastiko asko, baita latin eta gaztelaniazkoak eresartu zituelako.

Gaur egun, puntu hau beste modu batera ikusten da, neurri batean bederen. Ibon Sarasolak oso artikulua baikorra idatzi zuen Larramendiri buruz: "Larramendiren eraginaz eta" (1986). Artikulu horretan Sarasolak, Aita jesuitaren xedeak azpimarratzen ditu:

- hizkuntz kontzientzia piztea, apologiaren bidez;
- euskara kultur hizkuntza bihurtzea, hizkuntzaren azpiegitura jarri-rik: gramatika eta hiztegia. (1986: 210)

Bestalde, ezin dugu ahaztu Larramendiren eragina euskal literaturaren arloan ere, edo euskara idatzian. Hego Euskal Herrian euskal literatura bultzatu eta goi mailara igo baitzuten Mendiburuk, Kardaberrak, Ubillosek...

#### 3.2. Larramendiren gramatika

Mitxelena ustean, gramatika latinoez gain, misiolarien gramatikak izan zituen eredu Larramendik. Eta nola gramatika haiek, askotan, Amerikako eta Europaz kanpoko hizkuntza ez latinoak, eta ez

indoeuropearrak ere, deskribatzen zituzten, eredu aproposak ziren gure andoaindarraren euskal gramatikarentzat.

Ildo beretik doa Ricardo Gómez bere artikuluan "Larramendiren Gramática eta gramatikagintzaren historia" (E.E.B.B., 1992)

R. Gómezek ondo aztertu zuen tradizio gramatikaren eragina "*El Imposible vencido*" liburuan:

- autoritateen aipamenak;
- morfologiaren nagusitasuna;
- egitura: sintaxia hirugarren saillean emanda (264 orr.)

Baina, beste batzuetan, Larramendik eredu klasikoari ihes egin ziola, adibidez: prosodiari eskainitako hirugarren atal osoa bukaeran, eta ez hasieran ohi zen bezala, leku handiagoa eskainiz. (1992: 266) (Gero azentuaren puntuari buruz, ikus 3.4.2.)

Larramendik, bere obran, gure hizkuntzaren "apartekotasuna" ondo ikusi zuen puntu askotan:

- hizkuntza pospositiboa izatea;
- latinarekiko dituen beste ezberdintasun batzuk: genero eza, etab. Andoaindarrak ez zuen xede apologetikoa ere ahazten; holaxe, euskarak 6 kasu dituela idatzi zuen, latinak bezala, eta horretarako, "ablatibo" kasuan euskarazko bost kasu edo atziki –artikuluak, bere terminologian– sartu zituen. Nominatiboa gure nominatiboa eta aktiboa –ergatiboa– sartu zituen. (Oihenartek hobeto bereizi zituen bi kasu horiek)

Baina, nahiz eta Larramendik terminologia eta sailkapen tradizionala gorde, euskal kasuen marka edo atzizkiak ondo adierazi zituen; bestalde, sintagma osoa deklinatzen dela ere konturatu zen. (LARRAMENDI, 1729-1979: 1-11, 15-18)

Aditz arloan, Larramendik aditz bakunak –gaurko sintetikoak– eta konposatuak –perifrastikoak– bereizi zituen, eta azken horiek ziren bere ustean, jatorrak, erregularrak, gure hizkuntzak gaztelaniari eta beste erromantzeei pasa zizkienak (1729-1979: 42-50)

Laburtuz, gure egilearen gramatika –nahiz eta garaiko ideiei zor izan– euskararen oso deskribapen ona izan zela adierazten digu R. Gómezek, eta bat dator Mitxelenarekin puntu horretan: "lorpen zoragarri eta intuizio zorrotz batzuk ere badituela" (1992:293)

Puntu honi bukaera eman baino lehen, esan nahi dugu Larramendiren "Arteak" oso eragin handia izan zuela geroko euskal gramatikagileengan –Añibarro, Zabala, Lardizabal, etab. Ez, ordea, Astarloarengan, eta ezta Astarloaren jarraitzaile zuzenean, Sabino Arana-rengan ere.

### 3.3. Larramendiren hiztegia: el diccionario trilingüe (1745)

Jasota dugu Mitxelenaren iritzia, ez oso baikorra, hiztegiari buruz. Halaz ere, Mitxelenak berak –Orixek lehenago egin zuen bezala– Larramendiren testuak ondo irakurri eta gero, ongi ikusi zuen Larramendi aurkakoez burlatzen ari zela bere etimologietan, haiek ez baitzekiten euskaraz.

Tovarrek ere kritikatu zituen Larramendiren etimologiak; baina bere alde positiboak, aurreratzailleak kontuan hartuz, adibidez, estatistikaren erabilera; baita neologismoak sortzeko teoria ere "aún de actualidad" (1980:86). Hizkuntzalari honek goraiatu zuen Larramendik bere materialak ahozko inkesten bidez lortu zituela, "anticipándose a la época" (Ibidem)

Hiztegiaren hitzurre luzean –229 orrialdeetan– Gipuzkoarrak euskararen apologiari eta euskarari buruz zituen ideiak eta programak adierazi zizkigun berriz, beste apologista batzuen segidan.

Azken garaiotan, Larramendiren hiztegiaren neologismoei buruzko iritzia nahiko aldatu dira. Alde batetik, gero eta ikertzaile gehiagok pentsatzen du Larramendik ez zuela hainbeste hitz bere burutik atera. Egileak berak esana utzi zuen, urte askotan, hainbat herri eta auzo bisitatu zituela euskal hitzak, erretratuak, esateko erak eta beste hiztunen ahotik nahiz liburuetatik jasotzen; holaxe aberastu nahi zuela euskal lexikoa. Bestalde, dudarik ez dago Larramendik euskal neologismoak sortu zituela, ez modu txarrean, Tovarren iritziz. Bere helburua zen euskara aberastea, kultura-hizkuntza bihurtzea, eta horretarako lexiko teknikoak –"voces facultativas"– gutziz beharrezkoa da.

Nolako hitz berriak sortu zituen "Diccionario trilingüe"ren egileak, Miren Azkaratek, aztertu zuen *Manuel Larramendi Hirugarren mendeurrena 1690-1990* liburuan agertzen den bere artikuluan. Lan honetatik, bi ideia nagusi jaso ditugu hemen; alde batetik: "hitz



arruntetan ere hainbat eta hainbat hitzen sortzaille izan zela Larramendi".

Zer esanik ez, hitz teknikoaren arloan: "maila horretan ez baitzen euskaraz erabiltzen."

Eta hitz berriak ez latinetik mailegatuz, baizik eta: "euskal hitzetatik abiatuz eta lexiko-sorkuntzarako bideez baliatuz, bere hitz propioak sortzen jakin beharko luke euskarak Larramendiren iritziz." (1992: 209)

Baina, hitz eratorrien kasuan beti ez bazuen asmatu, hitz elkartuen kasuan "oro har egokiak, ongi eratuak dira" Larramendiren hiztegian agertzen direnak; eta ez dagoela etenik baieztatzen digu Azkaratek "ordurarteko erabilerarekin (ez eta gaurkoarekin ere)" (1992:218)

### **3.4. Larramendiren lanetan ukitutako gai batzuk**

#### **3.4.1. Dialektologia eta euskararen dialektok**

Aspaldian Mitxelenak esan zuen : Fue como después Jovellanos un precursor de la dialectología moderna." (1959: 13).

Larramendik hiru euskalki aipatzen ditu bere lanetan: nafarrera (non Frantziako euskara ere sartzen zuen), gipuzkera eta bizkaiera; baina haien berezitasunak txikiak zirela azpimarratzen zuen:

- hitzen bukaerak;
- soinu batzuk,
- eta hitz batzuen aldaketak, laburki esanda.

Bere hiztegian, hitz dialektalak jasotzerakoan, ez du adierazten zein dialektotakoak diren jeneralki, euskalkien aberastasuna hizkuntza osoaren zerbitzuan jartzen duelako. Rosa Miren Pagolak ondo adierazi zuenez: "Eta euskalkien gainetik edo euskalkien oinarri bezala, euskararen batasunaren zentzua du." (1992: 254)

Horrexegatik ikertzaile horrek berak ondorioztatzen du lan berean:

Hemen azaltzen salatu garen apurtxoaren ere, uste dut, aski dela Larramendik ez bakarrik euskarari, euskal dialektologiari ere bideak ireki zizkiola ikusteko. (...) Defenda dezakegu, beraz, kezkarik gabe, Larramendi dialektologiaren aitzindaria izan dela. (1992: 264)

### 3.4.2. *Euskal azentua Larramendiren artean*

Gainera, euskalaritzan lehen aldiz, beste sail bat: "euskal azentua edo Prosodia", agertzen da Larramendiren gramatikan, hirugarren zati nahiko luzean. Bere *Fonética histórica vasca* liburuan Mitxelena ondo hartu zituen Larramendiren oharrak gipuzkeraren azentuaz. Eta Larramendiz fidatzeko hau gehitu zuen: "Hay que reconocer además que bastantes detalles de su exposición no se apartan demasiado de lo que han consignado observadores modernos." (1977: 387)

Egun, J. Ignacio Hualde ari da gai hori ikertzen eta honela idatzi du horretaz:

"En su obra *el imposible vencido: Arte de la lengua bascongada*, publicada en 1729, Larramendi nos ofrece una exposición del acento vasco de las más detalladas y precisas que poseemos." (E.E.B.B. 1992: 267)

Hualdek esaten du gipuzkeraren azentuaren deskribapen hori –gaur egun ia galduta dagoen azentua– bizkaierako azentu mota batzuekin bat datorrela, eta ondorioz, mendebaleko azentu eraren forma oinarritzkoa izan litekeela. Gainera, oso ikerketa berriek –Goizuetako azentuari buruz– antza handia erakusten dute Larramendik emandako deskripzioarekin. Hortaz, Larramendirena oso inportantea izan daiteke mendebaleko euskal azentua ondo ezagutzeko, eta aldi berean euskal azentuaren diakroniari buruz datu oso inportanteak izan ditzake.

Bestalde, Hualdek ziurtatu du Larramendik bere euskal idazkietan azentuak jartzen zituela, bere gramatikan esandakoari jarraituz. (1992: 277)

Puntu honetan ere ikertzaile aurreratu gisa ageri zaigu Larramendi, eta segur aski euskararen "apartekotasuna" puntu honetan ere ondo ikusi zuelako.

### 3.5. *Larramendiren eragina*

Esana dugu Larramendik euskara kultura-hizkuntza bihurtu nahi zuela, euskara ahoz eta idatziz hobeto erabiltzeko, erdararen menpekoa izatetik ihes egiteko.

Aipatuta dago, halaber, Larramendiren ikasle eta jarraitzaileek Hego Euskal Herriko literaturan izan zuten eragina.

Ibon Sarasolak Larramendiren eraginaz datu zehatz batzuk eman dizkigu:

- Iparraldeko idazleengan ere, Lecluse eta Intxausperengan adibidez, eragina izan zuela andoaindarrak;
- Bere hiztegiaren bidez, euskal hitz asko Hegoalde osora zabaldu zirela, "Larramendiz aurreko eta ondoko idaztankerak erkatuz Iraultza eman zela"
- Kardaberazen "*Kristiñau dotriña*" XVIII. mendeko bizkaierazko obra helduena izan zela". (1986 : 205 eta hur.)

Joseba Lakarrak, euskararen aldiak sailkatzerakoan, lehen euskara modernoaren hasiera gisa 1745. urtea –Larramendiren hiztegiarena– jarri zuen.

Ez dugu hemen ahaztu nahi inolaz ere, Larramendi izan omen zela "Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte"ren prekurtsorea.

#### 4. Laburpen gisa

Larramendik euskararen apologien "Suma" idatzi zuen (1728, 1745)

Euskararen lehen gramatika osoa, eragin handikoa. (1729)

Euskararen lehen hiztegi osoa: *El Diccionario trilingüe* (1745), aberatsa, non hitz asko jaso zituen, eta neologismoak sortu ere bai.

Hego Euskal Herrian, batez ere, euskara eta euskal literaturaren oso bultzatzaile inportantea izan zen.

Dialektologiaren aitzindaria eta euskal dialektologiaren lehen datu inportanteak jaso zituen.

Euskal azentuaren lehen deskribapen nahiko zehatza eskaini ziguna.

Euskal idazki inportanteak ere utzi zituen.

#### Laburbilduz

Euskara moderno eta jantziaren sortzailea izan zen, euskara kultura-hizkuntza izateko bidean jarri zuena, euskalaritzaren oinarriak idatziz, Europako hizkuntzalaritzarekin aldea gutxituz.

## Bibliografía

- ALTUNA, P. (1992): "Larramendi euskaldun berritua", in: E.E.B.B. (1992 ), 38-48. or.
- E.E.B.B. (1992): *Manuel Larramendi. Hirugarren mendeurrena (1690 – 1990)* Andoain, 398. or.
- GÓMEZ, Ricardo (1992): "Larramendiren gramatika eta gramatikagintzaren historia", in: E.E.B.B. (1992) 193- 205. or.
- LAKARRA, Ander (1989): "Gogoetak XVIII. mendeko euskalaritzaren inguruan" (1789tik 1850 arte), in: A.S.J.U., XXIII-2, 447-461. or.
- LARRAMENDI, Manuel (Salamanca 1729 – Donostia 1979): *El imposible vencido o Arte de la lengua bascongada*, Ed. Hordago, reedic. facsimil , 379. or.
- LARRAMENDI, Manuel (San Sebastián 1745 – Donostia 1984): *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence y latín*, Txertoa, reed. facsimil, 2 t.
- MICHELENA, Luis (1959): "La obra del P. Larramendi" en *Cuadernos de la Cátedra Feijoo*, Oviedo, nº 6.
- MICHELENA, Luis (1977): *Fonética histórica vasca*. Edic. Diputación Foral de Guipúzcoa, San Sebastián, 596 p.
- MOUNIN, Georges (1967): *Histoire de la linguistique. T.I.* , P.U.F., S.U.P., Le Linguiste nº 4, Paris, p. 230.
- OYHARÇABAL, B. (1993): "Les premières analyses des particularités morphosyntaxiques du basque au XVIIIème siècle", in: A.S.J.U. ,XXVII-1, 265-285. or.
- ROBINS, R.H. (1974): *Breve historia de la lingüística*. Edit. Paraninfo, Madrid, p. 239.
- SARASOLA, Ibon (1986): "Larramendiren eraginaz eta", in A.S.J.U., XX-1, 203-215 or.
- TOVAR, A. (1980): *Mitología e ideología sobre la lengua vasca*. Alianza editorial, Madrid, p. 219.
- TUSON, Jesús (1982): *Aproximación a la historia de la lingüística*. Ed. Teide, Barcelona, p. 184.
- VILLASANTE, Luis (1979): *Historia de la literatura vasca*. Ed. Aranzazu, 3ª ed., p. 487.

# Ilustrazioaren kriseilupean

Jon SUDUPE

## 0. Laburpena

Argien mendeko ilustratuek uste zuten arrazoiak gobernatuko zuela mundua. Sinetsita zeuden arrazoiak zuzenduko zituela politikaren eta moralaren pausoak gizakiaren eta gizartearen askapen bidean; bazekiten arrazoizkotasunean sustraitzen dela bai gizakiaren askatasuna bai gizartearen aurrerabidea. Haietako zenbaitek mugarik gabeko konfidantza zuen arrazoimenaren ahaltasun emantzipatzailean. Arrazoiak, era guztietako mito eta sineskeriak uxatuz, lurbira osoa argituko zuela ziurtatu zuten.

Alabaina, Kantengandik sortutako arrazoi ilustratu eta modernoak auzitan ipini zuten hurrengo bi mendeetan Erromantizismoak nahiz "susmoaren filosofiak" (Marx, Freud, Nietzsche). Baina, guztiz bereziki, amaitu berri den mende honetan izan ditu letra larriz idatzitako Arrazoiak kritikatzailerik eta salatari gehien: Horkheimer eta Adorno lehen lekuan, eta Wittgenstein, Heidegger, Foucault eta besteak, gero...

Bi mendeotako eskarmentuaren ondoren, ez dirudi arrazoi teorikoa –zientzia– eta arrazoi praktikoa –moralak– batera doazenik. Moralaren alorrean ez bide da teknologiarenean adinako gailurretara iritsi. Kantek berak ere ohartu zuen: "arteak eta zientziak kultuak egin gaituzte maila altuan [...], baina oraindik ere asko falta zaigu geure buruak moralizatutzat emateko." Ez bide dago hain argi arrazoizkotasunaren erabileratik ongitasuna eta zoriona datozenik. Arrazoiak susmagarri eta arriskutsu bihurtu da, ondorio miresgarriak ez ezik, deitoragarriak ere eragin baititu. Horregatik, Nietzscheren heriotzarekin

estreinaturiko XX. mendean bizi izan ditu unerik zailenak letra handizko Arrazoi distiratsu eta ahalguztidunak. Eta bada, azken aldiotan, arrazoiari adio esan eta lur eman dionik ere.

Arrazoimena, bere adierarik hertsienean, ideiak sortu eta erabiltzeko gaitasuna dela zioen Kantek. Berak esaten zuen arrazoiaren "ideiak" pentsamenduaren ezinbesteko auresuposizioak direla, alde batetik, baina baita ilusio dialektikoen ekarle ere, bestetik. Arrazoiaren ideiek izaera bikoitza dute, hartara: idealak eta ilusioak dira batera. Arrazoiaren bi joera horiek kontuan hartzeke ez dago, inola ere, modernitatearen dialektika ulertzerik. Aurrerapen ikusgarrien eta eskarmentu odoltsuen bi mende hauek, hain zuzen, horixe erakutsi baitigute nabarmenki: arrazoiaren ametsak (askatasuna, justizia, demokrazia...) bete egin daitezke, baina baita zapuztu ere, tamalez.

Arrazoiak ez du adin-nagusitasuna iritsi oraindik. Iritsiko ote du inoiz? Gizakiari dagokio eginkizun hori, eta berari baino ez.

## 1. Argien mendea

Izan zen behin (honela hasi beharra dago, aldi hartan idatzi baitzen mendebaldeko *kontaerarik* ederrena), bazen behin, diot berri ere, orain dela berrehun urte baino gehiago, optimismoz eta esperantzaz beteriko garai bat, gure inguru hauetan "Argien mendea" edo *Ilustrazioa* deitu zitzaiona. Ilustratuen mugimendua Europako herri gehienetara hedatu zen, hasi Errusiatik eta Portugaleraino. Gurera ere heldu zen ikusmolde berri hura Peñafloridako Kondeak sortutako Euskal Herriaren Adiskideen Elkartearen eskutik.

Aldi hartako zenbait pentsalari argituk (Locke, Voltaire, Diderot, Lessing, Montesquieu, Adam Smith, Hume...) uste zuen gizakiak sineskeriaren, ezjakintasunaren eta dogmatismoaren ilunpeetan bizi izan zirela ordura arte, bere kabuz pentsatzeko alferkeriaz eta askatasunarekiko beldurrez, euren arrazoimena jurista, apaiz, mediku eta bestelako tutoreen baitan utzita. Gizateria ez zen artean obskurantis-motik irten...

Baina —horra hor ilustratu haien sinesmen— iritsi zen azkenean argiaren ordua, ilunguneen artean bidea urratuz, gizon-emakumeak superstiziotik eta fanatismotik askatu eta, inoren esanetara makutu gabe, beraien adimenaz baliatzeko gai egingo zituena. Gizateriaren

aurrerabidea etorriko zen kultura eta ezaguerak zabalduz, informazioaren eta instrukzioaren bidez iritzi kritikoa sortuz, eta, azken batean, aurreiritziak eta sineste zaharrak ezabatuz, eta pentsamendu arrazionalaren argiaz, iluntasun oro alienatuko zelakoan zeuden.

Zer izan zen, edo zer izan nahi zuen, ilustrazioak? Ezin hobeki adierazi zuen orduko filosofo handiena zen Immanuel Kantek 1784-ko testu llabur bezain gogoangarri batean, egunkari alemaniar batek iritzi publikoari zuzendu zion *Was hist Aufklärung?* galderari erantzunez. Gogora ekartzea merezi du adierazpen adierazgarri bezain ospetsu hark: "Ilustrazioa gizakiaren irteera da bere erruzko adingabetasunetik. Adingabetasuna, besteren gidaritzarik gabe nor bere adimenaz baliatzeko ezintasuna. Norberaren erruzkoa, adingabetasunaren zergatia ez baitatza adimenik ezean, nor bere kabuz besteren gidaritzarik gabe erabakitze gaitasun eta kuraiarik ezean baizik. *Sapere aude!* Ausart zaitetz zeure adimenaz ballatzen! Hona hemen ilustrazioaren esana" (*Berlinische Monatsschrift*, 1784ko abendua).

Kanten diagnostikoa, bada, argia da: gizateria askatasunik gabe bizi izan da bere kabuz pentsatsera ausartu ez delako. Adin-txikitasuna deitu zion norberaren adimena erabili eta baliatzeko ezgaitasunari, inoren esanetara makurtuta ibiltzeari. Hiru kasu ipini zituen berak adibide gisa: "adin-txikitasun" egoeran gaude liburu batek gure adimenaren lekua hartzen duenean, zuzendari espiritual batek gure kontzientziaren lekua hartzen duenean, sendagile batek gure orde z gure erregimena erabakitzen duenean. Ilustrazioa, beraz, *jakitera ausartzea* da, norbere buruaz moldatzera ausartzea, gure kabuz ibiltzeko gai izatea, inorengana jo gabe. "Sapere aude", zioen bozkarioz gizaki ilustratuaren aitaponteko puntakoenak, Argien ametsa laburbildu nahian: ausart zaitetzte jakitera! Eduki ezazue zuen adimenaz baliatzeko kemenak! Utzi iezazue titiko umeak izateari!

Pentsamendu kritiko eta askerako erregua zen *sapere aude* hura. "Arrazoiaren erabilera publikoa" egiteko oihua eta gonbitea. Hona hemen, bada, *Aufklärung*-aren ezaugarria: norberaren buruaz pentsatzea, ez senarrarenaz, ez apaizarenaz, ez gurasoenaz edo agintarienaz, hots, norberaren arrazoibide propioari jarraitzen dion gizaki burujabe eta autonomia izatea. "Arrazoi teorikoak" (zientziak) ezagutzaren bidezko emantzipazioa ahalbidetzen digu, eta "arrazoi praktikoak" (politika, etika) gure portaera morala arautu eta bideratzen du. Kantek arrazoimenaz agerian eta osoki baliatzeko deia

egin zuenetik, arrazoi ilustratuaren eskutik doaz giza emantzipazioaren asmoak, norbanakoarenak zein gizartearenak.

Ilustrazioarentzat eta bere ordezkari nagusiarentzat arrazoa da munduaren ardatza. Baina, nola ulertzen zuten Kantek eta gainerako ilustratuek hain mesprezaturia eta deabrutua izan den "arrazoi" (*Vernunft*) berba enfatiko eta jasoa? Ez da hitz gutxitan aise adieraz daitekeen gauza. Baina, laburki: haientzat, guretzat bezala, indar hutsoaren eta aginpide dogmatikoaren aurkakoa da arrazoa. Indarraren emaitza ez baizik argudioaren, elkarrizketaren eta jakitatearen ondorioa.

Argumenturik onenaren logika onartzeko gai gara gizakiok. Hori horrela, "arrazoiaren erabilera publikoaz" mintzo izan zen Kant, funtsezko bitartekotzat baitzeukan gizarte emantzipatu edo ilustratu baten bitzta zientifiko, politiko eta kulturalerako. Jakina, norberaren arrazoibidea publikoki erabiltzeko behar-beharrezkoa da adierazpen askatasuna. Indarkeria barik, hizketa, argudiaketa, eztabaida publikoa, diskurtsoa eta deliberamendua baitira arrazoiaren bidea.

Arrazoiaren indarrak irabaziko zuelako uste osoa zuen Königsbergeko filosofoak. Gure helburuak indarraren bidez ez baina arrazoiaren bidez lortuko zirelakoan zegoen. "Utz iezaziozue, beraz, zuen aurkakoari arrazoimenaren bidez hitz egin dezan eta arrazoimenaren armekin baino ez ezazue borrokatu." Kantek elkarrizketa arrazionalaren garrantzia azpimarratu zuen: "arrazoiak "ez du autoritate diktatorialik, baizik bere agindua beti hiritar libreen kontsentsua baino ez da".

Garai berri baten egunsentia zen, ezinbestean eguerdi dirdaittua ekarriko zuena, historiaren epe berri bati hasiera emango ziona, zeren eta —horixe zen ilustratu haien sinesmena— gizakiak behin ausardiaz pentsatzeko handitasuna nabarituz gero, ez baitu atzera koldarkeriara itzuli nahiko; behin pentsamendu gatibu eta esklaboaren kateak apurtuz gero, inork ez baitu berriz haiek jantzi ditzan konbentzituriko.

Iritsia zen, hartara, Aro berria, *Arrazoiaren Aroa*, gizadia adingabetasunetik eta atzerapenaren gau ilunetik aterako zuena. Hori zen, behinik behin, argituen sinesmen trinko eta sendoa. Arrazoizko sinesmena, jakina, giza arrazoimenean oin hartzen duten bost giltzarri berriren baitan finkatzen baitzen bere hastapen distiratsua: pertsonen



*autonomian*, ezarritako legea arbuaiatuz, nor bere lege propioez gobernatzeko gaitasunean; hiritarren *gizabidean*, bizitza publikoaren erantzule egiten dituen bertutean; hiritar guztien eta bakoitzaren nahia kontuan hartzen dituzten legeen *legitimitatean*; pertsonen be-reizketarik egiten ez duen inpartzialtasun printzipioan oinarrituriko erakundeen *justizian*; eta erlijioen *tolerantzian*, komunak zaizkien ba-loreak aurkitzeko prest egonik, iritzi ezberdinak errespetatzen dituen jarreran. .

Gutxieneko bost ardatz nagusi proiektu liluragarri baterako, guz-tiak behar-beharrezkoak helburu onera iristeko. Berorietako bakar batek ere ez zezakeen huts egin; izan ere, zein izango zen, behin aurkituz gero, haietako bati uko egiteko bezain tentela?

Zein beheratuko da bere bizitza pertsonalean inoren aginduetara eta zaintzapean egotera, *autonomo* izatera iritsi daitekeela jakinda?

Zeinek nahiko du bere gizarte bizitzan morroi eta menpeko izan, benetan *hiritarra*, hots, bere buruaren jabe dela jakinda?

Nork ez du hobetsiko norberak bere komunitate politikoa, bere herrikideekin batera, bere buruari eman nahi lizkiokeen legeak bete-tzea? Nork arbuaiatuko ditu erakunde *justuen*, hau da, inpartzialtasu-nez diseinaturiko erakundeen orientabideak?

Zein erlijio egingo du gerraren alde, ukondo ukondo bakearen alde lan egin badaiteke?

Norberaren etika autonomia, hiritarren politika, zuzenbidezko Estatuak, erakunde justuak eta erlijio tolerantetia pixkanaka gauzatuz joango ziren hurrenez hurren, argitu berri zuen egun zoriontsuan. Pentsaezina zen edozein atzerapauso, eta ez optimismo ergel baten-gatik, baizik juxtu gizakien zentzuaz fidatzeagatik, zeren eta uste izatekoa baita ardo on bat dastatu duenak berau edaten jarraitu nahiko duela aukera izaten duen bakoitzean.

Historia, azken finean, gizakiei zein gizatalde duintasuna ematen dieten balore batzuen dastapen prozesu luzea baita. Hainbat eskar-menturen ondoren, gizon-emakumeak, arrazoimena lanabes nagu-sizat dutelarik, ohartuz eta frogatuz doaz zein diren sustatzea merezi duten baloreak eta zein baztertu beharrekoak.

Ilustrazioak bete-betean uste izan zuen arrazoiaren lan kritiko horrek guztiak –gizateriaren argialdi berri horrek– zentzu bat zuela: gizakiak emantzipatu eta aintzinaraztea, alegia. Ilustratuen helburu

nagusia, beraz, askatasuna zen, gizakien emantzipazioa, hobeto esanda. Sinesturik zeuden gizakiak ez direla ez esklabu eta ez menpeko, bizitza publikoa –ekonomia, politika, zuzenbide nahiz moral mailan– elkarrekin antolatzeko gauza diren jaun-andreak baizik. Arau komunik gabeko bizitza basatiak ez dio inori mesederik egiten, nornahik gal baitezake bizia besteren esku, baita jabegoa eta norbere burua eraikitzeko ahalmena ere.

Hiritar ausarditsu haiek paktu bat egina zuten: lege eta erakunde justuek gidaturiko gizarte zibilizatuaren alde lan egiteko konprometitzen zituena. Paktu hori –hala uste zuten ilustratuek– askatasunaren aldeko paktua zen. Horrela antolaturiko *res publica* denentzako da onuragarria, guztien interesa baita Estatuari ongi eratzea: “gizakiaren esku dagoen gauza da dudarik gabe.” Guztien artean guztientzako Estatuari eraikiko zuten, zeren eta –jarraitzen zuten Kantek– sentiberatasun eta moralik gabeko deabru-herri bat ere, adimenduan egonez gero, zuzenbidezko Estatuari eraikitzearen aldekoa izango bailitzateke. Giza jendea, zuzenbidearen eta moralitasunaren printzipio unibertsaletan oinarrituta, konstituzio zibil justuaren jabe egingo zatekeen hiritartasun kosmopolita baterako bidean. Izan ere, “ideia batek gidatzen du historia: zuzenbidearenak.”

Beraz, norbaitek galdetzen badu zerk lotzen gaituen hain hestuki duela berrehunetik gora urte bizi izandako jendearekin, argia da erantzuna: ilustrazioko ideiek gure ideiak izaten jarraitzen dute. Zientzia, libertatea, arrazionalitatea, aurrerapena, kritika, tolerantzia, gizarte hitzarmena, teknika, onura edota berdintasuna bezalako kontzeptuak “Federikoren mendeko” ilustratuenak ez ezik, gu guztionak dira. Ilustrazioaren ekarpen funtsezko horiek utziezinak dira jadanik guretzat.

Ilustrazioa, zentzu hertsian, gertakari historiko bat izan zen, XVIII. mendeko mugimendu filosofiko eta kulturala (D’Alemberten *L’Encyclopedie* famatuaren eta Kanten hiru *Kritik* handien artean kokatua). Baina, zentzu zabalean, *ethos* edo jarrera gisa, gizateriaren historiako une bakoitzean ageri da, bai aro grekoan bai modernoan zein garaikidean. Azken adiera horretan erabili zuten, besteak beste, bai Ernst Cassirerrek bai Horkheimerrek eta Adornok: “Ilustrazioak, aurrerabide etengabeko pentsamenduaren zentzurik zabalenean, gizon-emakumei beldurra kendu eta haiek burujabe bilakaraztea izan du beti helburu.” Horixe da Modernitatearen erronka.

Azken batean, gizon-emakumeak badoaz eta badatoz, baina mundu arrazoizko baten ideiak –Sokratesetik hasita, Kant eta Habermaserainoko ibilbide luzean– luzaz dirau. Ilustrazioaren “kontaera handiak” –arrazoiaren bidezko emantzipaziogintza mendez mendeak– ez du azkenik. Egitasmo ilustratuaren askatasun eta berdintasun promesak ez dira zeharo bete. Horregatik, gaur-gaurkoak dirudite Königsbergeko maisuak orain dela berrehun urte esan zituen hitzok: “*Ilustrazio* garaian bizi gara, baina ez oraindik *garai ilustratu* batean.”

## 2. Garai ilunak

XVIII. mendeko ilustratuek uste zuten arrazoiak gobernatuko zuela mundua. Sinetsita zeuden arrazoiak zuzenduko zituela politika-  
ren eta moralaren pausoak gizakiaren eta gizartearen askapen bi-  
dean; bazekiten arrazoizkotasunean sustraitzen dela bai gizakiaren  
askatasuna bai gizartearen aurrerabidea. Haietako zenbaitek mugarik  
gabeko konfidantza zuen arrazoimenaren ahaltasun emantzipatzailean.  
Arrazoiak, era guztietako mito eta sineskeriak uxatuz, lurbira  
osoa argituko zuela ziurtatu zuten.

Alabaina, Kantengandik sortutako arrazoi ilustratu eta modernoak  
auzitan ipini zuten hurrengo bi mendeetan Erromantizismoak nahiz  
“susmoaren filosofiak” (Marx, Freud, Nietzsche). Baina, guztiz bereziki,  
amaitu berri den mende honetan izan ditu letra larriz idatzitako  
Arrazoiak kritikatzaille eta salatari gehien: Horkheimer eta Adorno  
lehen lekuan, eta Wittgenstein, Heidegger, Foucault eta besteak,  
gero...

1933ko urtarrilaren 30an Hitler agintera iristean, Frankfurteko  
Institutua itxi zuen polizia naziak “Estatuaren kontrako joerengatik”.  
M. Horkheimerrek, frankfurtiarren gidari eta sustatzaile nagusiak, er-  
bestera aldegin beharra izan zuen. Urtebete igaro zuen Geneban eta  
Parisen hurrenez hurren, eta 1934ko udaberrian Amerikara joan zen  
bere emaztearekin batera. Baina 1941ak markatzen du benetako  
etena (“Inoiz Frankfurteko Eskolarik izan bada, ez zen Frankfurten  
izan, New Yorken baizik hogeita hamarreko urteetan”, dio Habermasek).  
Urte horretako apirilean New York utzi eta Kaliforniara aldatu zen  
Horkheimer. Bizilekua aldatzea baino askoz gehiago izan zen, ordea.

Atzean geratu ziren Gizarte Ikerketarako Institutua eta bere lantaldea. Adornok bakarrik jarraitu zion, eta liburu bat idazteari ekin zioten biek elkarrekin, Adornok berak proposaturiko izena emango zuena: *Dialektik der Aufklärung (Ilustrazioaren dialektika)*, frankfurtiarren liburu enblematikoa (Trotta, Madrid, 1994). Orduan hasi zen pentsalari bien arteko lankidetzeta estua, gauza arraro samarra filosofiaren historian (gogoan izan Marx eta Engels).

Gerra sasoiko eta erbestealdi estatubatuarreko Horkheimerrek ordura arteko ibilbide filosofikoaren errebisio sakona egin zuen. Epealdi berri bati ekin zion bere pentsabideetan. Juduen aurkako lehen masakreak hasi zirenean, Adornok ikusarazi zion egiazko arazoa ez zela iraultza marxistaren porrota, baizik eta zibilizazioaren beraren deskalabroa. Basakeria naziaren garaipenak, sozialismoaren galbideratzeak Stalinen agintepean, kultura kapitalistaren integrazio ahalmen harrigarriak AEBko gizarte aurreratuan... norabidez aldarazi zituzten Horkheimer eta Adorno. Frankfurteko Eskolak, Kantek zabalduzko tradizio ilustratuaren ildotik, arrazoi unibertsal eta kritikoaren ahaltsun emantzipatzailea berreskuratu nahi izan zuen. Baina mende honetako tragediek eta, bereziki, giza irrazionaltasunaren paradigma den Auschwitzek hasierako asmotik urrunarazi zituzten. Arrazoiak ez du mundu ilustratu eta librea ekarri, ezin sinetsizko barbareria baizik ("erabat argiztaturiko lurra alde guztietan garaitzen duten zoritarren zeinupean dirdiratzten du").

Langileria integratu egin da sistema kapitalistan, eta herrialde komunistetan sozialismoa manipulazio tresna bilakatu da. "Gizarte honetan, idatzi zuen Horkheimerrek, proletargoaren egoerak ere ez du ezagutza zuzena bermatzen." Arrazoiaren garaipena, hortaz, ez da gauza segurua. Ez dira, beraz, ekonomia politiko burgesa kritikatzeko garaiak, ezpada gizarte industrializatuari –liberalari zein sozialistari– eusten dion arrazionalitate mota aztertzeko unea. 1947an argitara emandako *Ilustrazioaren Dialektika*-k garbiro adierazten du norabide aldaketa hori. Urte horretan bertan agertzen da *Eclipse of Reason (Arrazoiaren ilunaldia)*, 1944an Horkheimerrek Columbiako Unibertsitatean egindako hitzaldi sortan oinarritutako liburua, eta Alemanian *Zur Kritik der instrumentellen Vernunft (Arrazoi instrumentalaren kritikaz)* izenburu adierazgarriaz 1957an kaleratu zena.

Proiektu ilustratuaren krisiaren gaiak Adorno/Horkheimer bikoitearen obra klasiko honetan dauka bere lehen formulazio garrantzi-

tsua. *Ilustrazioaren Dialektika*-ren tesi nagusia oso argia da: ilustrazio desmitifikatzaile eta kritiko-arrazionala (modernizazio prozesuaren egiazko gida-haria) mitologia berri batean mudatu da. Nahitaez bere autosuntsiketara doan arrazoi ilustratuaren dinamika adierazten du tesi honek. Arrazoiak, gizakiarentzat askabide izan beharrean, basakeria mota berri baterantz bultzatu ditu gizon-emakumeak modernitatean zehar. Indar eraikitzaile eta emantzipatzaile izatetik (bere sorburu ilustratuan uste zenez) birrinketa indar itsu izatera pasatu da arrazoa. Gizakien emantzipazioa gauzatu ordez, kontrakoa eragin du ilustrazioak, halako logika makur bati jarraiki. Arrazoi teknokratiko, zientifiko eta instrumentala mundu "ilustratu modernoaren" jaun eta jabe bilakatu da, hartara.

*Ilustrazioaren Dialektika* liburu aparta bezain bitxia da batera. Aparta, bai bere edukiarengatik bai bere literatur espresioarengatik; bitxia, aurreko mendeko bigarren zatiko historia politiko eta kulturean izan duen garrantzia edo eragina alderantzizko proportzioan baitago bere irakurleen kopuruarekin (filosofiazko maisulan hau ez da *Klasikoak* bilduman sartua izan, tamalez). Lehenbizikoz, 1944an kaleratu zen *Philosophische Fragmente (Zati filosofikoak)* izenpean, argitalpen fotokopiatuan, eta hiru urte beranduago argia ikusi zuen Amsterdamen liburu gisa, *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente* izenez. 1969 arte ez zen Alemanian birrargitaratu, eta, nahiz eta Estatu Batuetan idatzia izan, 1972 arte ez zen haren ingelesezko itzulpenik egin (frantses itzulpenak *La dialéctique de la raison* du izena). Ordudanik, modernitateari buruzko eztabaida dela medio, azken urteotako filosofia testurik lehergarrienetakoa bihurtu da. 70ko hamarkadaz gero, eite kontserbadoreko zein posmodernoko joera bat baino gehiagoren inspirazio iturri ere bai.

Idazlan horretan, *Aufklärung* hitzak ez du Argien Mendea bakarrik adierazten, baizik eta, zentzu zabalago batean, antzinako Greziatik hasi eta gaur arte, mendebaldeko bizitza sozial eta kulturala itxuratu duen arrazionaltasun era. Autoreek proposatzen digutena, bada, "arrazoiaren historia" da argi eta garbi, Platonengandik Auschwitzera. Edo, zehazkiago esanda, kondaira horren zenbait atal edo fragmentu (oneski "Zati filosofikoak" azpiztitulua daraman obra hau ez baitago sistematikoki burutua ez osoki amaitua). Dirudenez, liburuaren zati nagusia Adornoren emazte eta lankide zen Gretelek, Santa Monican,

bere senarraren eta Horkheimerren arteko eztabaidetatik bildutako oharrek osatzen dute.

*Ilustrazioaren Dialektika*-ren jatorrian, Teoria Kritikoaren abiaburua bezalaxe, Horkheimer eta Adornoren esperientzia historiko urragarri eta dramatikoa dago. Beraiek hain gordinki bizi izandako errealtate bortitza islatzen dute bertan. Lehen unetik, funtsezko auziaren aurrez aurre jartzen dute irakurlea: "ea zergatik gizateriak egoera zinez gizatiar batean sartu beharrean, basakeria mota berri batean bukatu zuen". Historiaren bidea askatasunaren erreinura ez baino kontrako norabidean doala ikusten dute ezintasunez beterik: "Ilustrazioak, aurrerabide etengabeko pentsamenduaren zentzurik zabalean, gizon-emakumeei beldurra kendu eta haiek nagusi bilakaraztea izan du helburu betidanik. Baina erabat argiztaturiko lurrak garaipe-nezko zoritxar baten zeinupean dirdirutzen du" (*Ilustrazioaren dialektika*, op.cit., 59 or.). Ilustrazioa bera da arazoa, hortaz.

Horkheimer eta Adornok diotenez, basakeria sartu da arrazoiaren izenean. Izpiritu argiztatuek amestu zuten gizarte libreago, zuzenago, arrazionalago eta gizatiarragoaren orde, mitoa eta superstizioa gailendu dira. Nola liteke zientzia eta teknikaren bidez gizakiak naturaren eta opresio politikoaren menpetik askatu uste zituen zibilizazio horrek berak nazismoari, bizitzaren merkantilizazioari, despotismo stalinistari eta naturaren suntsipenari bide eman izana? Alegia: emantzipaziozko promes ilustratuaren orde, zergatik amildu gara basakeriazko aldi berri batean? Zergatik bilakatu da aurrerabidea atzerabide? Liburuaren izenak adierazten duen bezala, dialektikazko harreman hori azaldu nahi dute egileek, errealtate gordinaren berri emango duen historia kontzeptu berria landuz.

Hona hemen Ilustrazioaren aporia: gizartearen askatasuna bereiztezina da pentsamendu ilustratutik eta, hala ere, pentsamendu horrek berorrek bere barruan darama errefikazioaren, burokratismoaren, totalitarismoaren eta alienazioaren ernamuina. Izpiritu ilustratuak bat etorrarazi nahi zituen arrazionaltasuna eta aurrerabide historikoa, garapen zientifikoa eta giza askatasuna. Baina tentsio utopiko horrek berehala erakutsi zuen bere aurpegi totalitarioa.

Franfurtiarrek uste dute egiaztapen printzipiotzat harturiko praxiak nabarmen gezurtatu duela ordura arteko beraien teoria. Eta Ilustrazioaren autosuntsipen edo "atzerakada" ilun horren arrazoiak aztertzeari ekiten diote. Konturatzen dira basakeria ez dela faxismoa-

ren emaitza soilik, baizik eta arrazoiaren jarduerari berez dagokion zerbait dela mendebaleko giza historian: ilustratu eta argitzea menperatu eta lotzea da. Basakeriaren esperientziak Ilustrazioaren baitan datzan paradoxa ikusarazten die, tesi bikoitzean laburbiltzen dutena: "Mitoa jada Ilustrazioa da; Ilustrazioa atzera mitoan erortzen da". *Ilustrazioaren Dialektika*-ren tesi nagusi hori, gainerako guztien "oinarri teorikotzat" daukatena, liburuko saio nagusia den lehen zatian ("Ilustrazioaren kontzeptua" izenekoan) azaltzen dute.

Nolatan bilakatu da arrazoa desarrazoi? Galdera horri erantzuten diote egileek esanez arrazoa eta bere "bestea" –mitoa– elkarrekiko kontrajarri eta bateraezin izan beharrean, betidanik lotura dialektiko estuak izan dituen bikotea dela. Biak bata bestearen etsai izan beharrean, sabelkide eta bidelagun direla. Ezen eta, mitotik askatzean sortutako arrazoi horrek berorrek –garai hartako epika homerikoaren analisiak erakusten duenez-, mito bihurtu beharra izan baitu jarraian, hura hobeto menperatu ahal izateko.

Anbiguotasunez blaituriko "mito arrazional" horien artean ageri da, nabarmen ageri ere, zientzia eta teknikaren ahalguztiduntasunarekiko sinesmen modernoak. Aurrerapenaren izaera mugagabearekiko sinesmen horrek bultzatu ditu gizakiak, Errenazimentuaz gero, natura menperatzera eta munduaren jaun eta jabe bihurtzera. Baina horrela iritsitako garaipenak berekin darama, ordainetan, alienazioaren harra.

Greziar leienda ezagunaren arabera, sirenen irlatik pasatzen ziren nabigatzaileek ez zuten beraien menturak kontatzeko zorterik izaten. Olatuetatik sortzen ziren kanta misterioetsuek erakarrita, itsasora jauzi eta hil egiten ziren. Ulisesek, ordea, trantze hori gainditzea lortu zuen estratagema burutsu bati esker. Bere marinelei masta bati lotu zezatela agindu ondoren, belarriak argizariz estalita arraunean egitera behartu zituen. Hartara, bizia galtzeke begiztatu hal izan zuen ikuskizun miresgarri hura.

Frankfurteko Eskolako gurasoentzat, gure mendebaldeko kulturaren aurrerabidea sinbolizatzen du gertaldi horrek. Eskulanaren eta arte gozamenaren etena adierazten du. Ulises gizaki modernoaren paradigma da. Arrazoiaren maltzurkeriak naturaren indar ilunak garaitu ditzake, baina, horretarako, desiraren berezkotasuna erreprimitu beharra dauka. Horra hor frankfurtiarren tesi ezaguna: zibilizazio industrial eta teknologikoak objektuen jabetza eskaintzen digu sub-

jektuen alienazioaren truke. Arrazoa une berean emantzipazioa eta morrontza da, liberazioa eta tirania, askatasuna eta zapalkuntza.

Industri munduari dagokion arrazionaltasun teknikoa da gure garaiaren ezaugarri berezia. Berori da mendebalean mendez mende itxuratu eta nagusitu den arrazionalitate mota. "Gaurko gazteentzat zientzia bakarrik da egiazkoa, egiazkotasuna zehaztasunarekin nahasten baitute eta, ondorioz, uste dute arrazoi molde bakarra, eta gainerako guztiak alboratzen dituen, nik instrumentala deitzen dudana dela", esango du Horkheimerrek 1969an. Zientziazko aurrerapenak ekarri dion bizimodu bereziak tankera berri bat ezarri dio orainaldiko gizakiari, "gizaki dimentsiobakar" bihurtu du (H. Marcuse). Iduri luke ez duela irabazia eta atsegina beste jomugarik. Zibilizazio teknologikoan, hartara, ez dago modurik helburu eta baloreei buruz arrazionalki hitz egiteko.

Produktibitate zientifiko teknikoaren funtzionaltasunak eta burokrazia administratiboaren jardunbideak taxaturiko mundu honetan ez da harritzekoa pragmatismoa nagusi izatea. Ikusmolde zientifiko-teknikoak pragmatiko bihurtu ditu gizakiak. Klase borroka ez baina gizarte industrialak bera da arazo orain. Gizarte industrialaren berezko ideologia den pragmatismoa kritikatu dute Horkheimer eta Adornok, praxiak lehentasuna duela dioen tesi marxista nolabait gaudituz. *Arrazoi instrumentalaren* kritikari ekingo diote: "gaur egungo kultura industrialak oinarritzat daukan arrazionalitate kontzeptua ikertzea da helburua hemen."

"Onuragarria den guztia arrazionala da", horixe da mundu ikuspegi industrialistaren oinarrian dagoen pragmatismoaren tesi orokorra. Arrazoi instrumentala –Horkheimerrek "arrazoi subjektiboa" ere deitu zuena– helburu jakin batzuk lortzera bideraturiko bitartekoen erabilera zehatza da. Weberrek "helburuen arabera arrazionalitatea" zeritzon mendebaldeko historian nagusitu den arrazoi mota horri. Zerbaiteko "egokia", probetxuzkoa, baliagarria izatean dago gako; xede batekiko efikaziak, onurak, etekinak du lehentasuna. Arrazoa, beraz, "arrazoi instrumental" bihurtu da. Teknikan, ekonomian eta estatu burokrasian ageri dira bereziki mendebaldeko *logos* tekniko-instrumentalaren agerpenik berezkoenak.

"Arrazoiaren gaitza –zioen Horkheimerrek Columbia Universityko hitzaldian– haren jatorrian bertan dago, natura menperatzeko gizakiaren grinan." Hau da, ilustrazioa domeinuaren zeinupean sortu da.



Haren helburua, hasieratik beretik, "gizon-emakumeei beldurra kendu eta nagusi bihurtaraztea" izan da. Ilustrazioak mitoak deuseztu eta zientziaren jakintza aupatzen du. Ilustrazio prozesuan ezagutza botere bilakatzen da, natura gizakiaren menpeko bihurtzen du, aztergai eta domeinugai huts. Arrazoiaren garaipenak, hartara, totalitarismora darabira. Arrazoa, giza naturaren demeinu tresna den heinean, boterearen morroi bihurtzen da, eta uko egiten dio bere indar kritikoari. "Ilustrazioaren dialektikak" erakusten digu nola burujabetza menpekotasun bihur daitekeen, emantzipazioa morrontza, arrazionaltasuna arrazoigabezia. Nagusi ustekoa, hortaz, bere eldarnio menpe-ratzailearen gatibu bihurtzen da. Horra hor "Ilustrazioaren dialektika".

Zientzia eta teknika salatu zituen azken Heideggerrek, gizakia eta mundua "aurrez aurre" ezarri dituelako. Era horretan, boterearen trenza aukera-aukerakoa bihurtu da arrazoi zientifiko-teknikoa. Salaketa horretan bat datoz Heidegger eta lehen frankfurtiarrak: arrazoi ilustratu askatzaileak arrazoi teknifikatu zapaltzailea ekarri du berekin. Hau da, arazoa berdin dominazioa eta suntsiketa. Zientzia eta teknika -arrazoi instrumentalaren sortzaileak- berenez dira dominazio lana-besak. Arrazionaltasunaren azpian, hortaz, zerbait iluna ezkututzen da: izua, gorrotoa, bidegabekeria eta heriotza. Horkheimer eta Adorno Heideggerren arerio gogorak izan baziren ere, elkarren antz harri-garria dute arrazionalitate modernoaz mintzo direnean.

"Arrazoiaren gaitz" hori, Ilustrazioaren domeinu grina hori, "zibilizazio europar" guztiaren ibilbidea erabaki duena, presente dago jada -tesi honen arabera- mitoan bertan. Mitoa Ilustraziogintzaren aldiune bat da, abiagunea eta abiaburua, hobeto esanda. Mitoetan jadanik nabari da dominazio nahia: mitoak, izan ere, "adierazi, izendatu, hastapenak kontatu" egin nahi ditu; "esplicatu", hortaz, kontrolatu eta menderatu, hitz batez. Mitotik mitologiara, narratibotik doktrinara, kontenplaziotik arrazionalizaziora pasatzean, logika diskurtsiboa eta kalkulua nagusitzen dira. Azkenean, "mitoa Ilustrazioan eta natura objektibitate hutsean urtzen dira". Prozesu askatzailea izan nahi zue-na, hasieratik zegoen kutsatua. Prozesu horren guztiaren biktima nagusia natura da -giza natura bera barne-. Gizaki ilustratuak natura azpiratu eta bere esanetara jarri du, ez askatu edo salbatu. Galdu egin du naturarekiko lotura abegikorra, bere mesedetan erabili, ustiatu eta botatzeko gauza bezala hartzen baitu. Teknika grinaz itsuturirik, irteerarik gabeko bidetan sartu gaitu arrazionalitate instrumentalak.

Arrazoi teknokratiko eta zientifikoak desarrazola eta basakeria eragin ditu, totalitarismo nazian eta estalinistan bukatzeraino. Hala, "arrazoiaren ilunaldiaz" hitz egitera iritsi zen Horkheimer.

Baina Ilustrazioak ez du aurpegi bakarra. Aurreko tesiak badu bigarren parte bat ere. Dominazioaren tankerapean abiatu zen Ilustrazioak menpean hartu du europar zibilizazio guztia, eta honek ezabatu egin ditu bai mitoa eta bai zentzia ere. "Zientzia modernoaren bidean -idazten dute Horkheimer eta Adornok- gizakiek uko egiten diote zentzuari". Ilustrazioa bera ere, hartara, bere berezko logika murriztailearen biktima da, eta mitologia bihurtzen da. Azkenean, natura errebelatu egiten da eta mendeku hartzen du, Ilustrazio prozesuan ahaztua eta zanpatua izan delako.

"Ilustrazioaren dialektika" aurkitu uste dute Horkheimer eta Adornok: mitoa Ilustrazio bihurtu da, eta alderantziz. Arrazoitasuna arrazoigabezia bilakatu da. Ilustrazioa hasieran adierazten zuenaren kontrakoa izatera igaro da: emantzipaziotik menperakuntzara. Mitoa eta Ilustrazioa prozesu bat beraren bi aurpegiak baino ez dira. Ilustrazioaren dialektika Ilustrazioaren autosuntsiketa da, lortu nahi den emantzipazioaren kontrakotasuna. Mundua mitoetatik askatzea zen bere eginkizuna, orain bera bihurtu da mito. Horra hor, laburbilduta, liburuaren muina eta "oinarri teorikoa": arrazoi eta dominazioa banezinak dira, txanponaren bi aldean antzera. Arrazoi, bada, autosuntsiketara kondnaturik dago.

### 3. Etorkizun itxaropentsua

Kritika hain da biribila eta zeharokoa, ukaziozko filosofia abstraktua bihurtzeko arriskua baitu. Hain erabatekoa da arrazoiaren auto-deskalifikazioa, bere burua ukatzea jotzen baitu. Arrazionalitate men-debaldarraren historia guztia arrazoiaren gainbeheraren eta, denbora berean, mito bihurtzearen prozesua baino ez bada, kritikak bere indar utopikoa galtzen du. Irtenbiderik gabeko zuloan sartu ziren Horkheimer eta Adorno, hartara: arrazoimenak "bere burua suntsitzen badu", ezinezkoa da Ilustrazioaren ilustrazioa. Horrela, arrazoiaren kritika guztizkoaren "autorreferentzialtasunean" jausi ziren, Habermasek dioenez. Diagnostikoa ez zen erratua, azterketa tresneria zen desegokia, inola ere.

Alde batetik, bere kritikaren erradiltasunaz oso kontziente zen Horkheimer. Baina, bestetik, "ilustrazioaren ezaugarri liberatzaileez" ere ohartun zegoen. Ez zen itsua haren "seinale positiboekiko". Jakin bazekien arrazoimena ez dela berez eta osoki menperatzailea, suntsitzailea, baizik eta baduela bere muinean emantzipazio indarrik ere. Bere kritikei darien eszeptizismo guztizkoa nabaria izanagatik, ez zuen zeharoko nihilismoan bukatu: intentzio ilustratuak iraun egin zuen berarengan. Horkheimer "ilustratu" bat zen, oroz gainetik. Ilustrazioaren oinordeko asegaitza. Bere ahalegin intelektualaren xedea –baita filosofia ororena ere, bere iritzian– "munduan arrazoa sarraztea" zen. Kanten tradizio ilustratuaren ildotik, arrazoimenaren "autogogoeta" eta "autokritika" proposatu zituen. Irrazionalismoak jotako garai ilun haietan ere, arrazoa salbatzen saiatu zen bere erara. Mendebaldeko *logos*-a gogotik kritikatu arren, arrazoiaren izenean egin zuen kritika gupidagabe hori. Halakoxea baitzen Horkheimer: optimismoa eta pesimismoa batera, Joxe Azurmendi "frankfurtiar" euskaldunak idatzi izan duen bezala.

Posmoderno goiztiarrak, Horkheimer eta Adorno ez ziren "arrazoiaren kontzeptu positibo" berria zirriboratzera heldu. Ez ziren gauza izan, agian. Horregatik da *Ilustrazioaren Dialektika* testu problematikoa eta arriskutsua: osagabea delako bere horretan. Horkheimerrek ez zuen liburuaren zabalkunderik egin nahi izan, harik eta jatorrizko testuan zenbait zuzenketa egin arte. Testuaren irakurketa ez-dialektikoaren beldur zen, inola ere. XX. mendean nekez aurki daiteke giza kondizioari buruzko diagnostiko pesimistagorik. *Ilustrazioaren Dialektika*-k, frankfurtiarren libururik ilunenak, garai modernoan funtsezko anbiguitasuna adierazten du: argiz eta itzalez beteta dago modernitatea. XX. mendeko gizateriak harriduraz bizi izan du Ilustrazioaren "dialektika": Auschwitz, Gulag, Hiroshima edota Chernobil dira horren adierazgarri. Ilustrazioa gauzatu egin daiteke, baina baita zapuztu ere. Arrazoi ilustratuaren aporia tragikoa edo irteerarik gabeko kalea azaldu nahi digu: abisu bat da, ez despedida.

Hortxe da mende akabera hau markatu duen eztabaida: egia ote da arrazoiaren amets ilustratua porrot burrundatsua izan dela? Zergatik bizi gara hain mundu nahasian, Kantek eta Ilustrazioko buruek iragarritakoaren aldean hain bestelakoan? "Arrazoi gozoaren" zabal-kundeak zergatik ez du mundu hoberik sortu? Eztabaida horretan gauza asko dago jokoan. Jokoan dago *arrazoiaren* nahiz *arrazionalita-*

tearen kontzeptua bera, horixe baita auziaren muin-muinean dagoena. Gure kulturaren identitatea –Europaren ideia– itxuratzen duten ilustrazioaren balloak daude jokoan, gizateriarentzat “interes gorenekoak” direnak, Kantek esatera: libertatea, justizia, solidaritatea. Balore horiei eustea –“Ilustrazioa salbatzea”– izan zen, hain zuzen ere, Horkheimer eta Adorno *Ilustrazioaren Dialektika* idaztera bultzatu zituen asmoa. Ez baitago, haien arabera, ilustrazioa salbatzeko beste modurik, haren “dialektikaz” kontzientzia hartuz ez bada, hots, ilustrazioa bera ilustratuz ez bada. Aitzitik, ilustrazioak bere dialektika ahazten badu, “ez badu bere gain hartzen bere une suntsitzailearen hausnarketa, beraren kondena sinatzen du”, 1944 eta 1947ko hitzaurrean ohartarazten duten bezala. Ilustrazioaren kritikak, denik eta erradikalenak ere, ez baitu haren ukaziora jo behar, hura gauzatzera baizik.

J.M. Mardones bilbotarrak xuxen ohartu duen bezala, Horkheimer eta Adornoren kritika mendebaldeko arrazoiari ez da bukatzen, eta ez du bukatu behar, nihilismoan: “Egia da Horkheimer eta Adornok –idazten du pentsalari bilbotarrak– eszeptizismo izugarriaz bukatzen dutela euren analisia. Ez dira irteera posibilitateak ikusten... Hala ere, iraun egiten du asmo eta xede ilustratuak: Ilustrazioaren ilustrazioa da kontua, beraren biolentzia menperatzailetik arrazoa eta subjektua askatzeko”. Ilustrazioak ez bestek senda baititzake Ilustrazioak berak eragindako zauriak.

XX. mendeko pentsamenduaren alorrean obrarik sintomatikoenetarikoa den liburu “estrainio” hau “*Tractatus*” witggensteiniarra bezain handia eta hura bezain faltsua” dela dio Gerard Vilar filosofo katalanak. Frankfurtoko Eskolaren ondorengorik puntakoena den Jürgen Habermasek ohartarazten duenez, *Ilustrazioaren Dialektika*-ren tesia nagusia –ilustrazilogintza oro gaitzak jota dagoela eta mitoaren kateamendura itzularazten gaituela– ahiturik dagoen kontzientziaren filosofian oinarritzen da. Habermasen esanetan, tesi hori “Nietzscheke planteaturiko nihilismoaren diagnostikoa bezain arriskutsua da, (Adorno eta Horkheimer) jabetun ziren arrisku honetaz eta, lehen begiratuan dirudienaren kontra, euren kultur kritika oinarritzeko ahalegin jatorra egin zuten, (baina) hau egitean, beraien ahaleginaren txalogarritasuna kolokan jartzen duten abstrakzio eta sinplekeriak sartu zituzten.” Ukazioaren praxia da –idatziko zuen geroago Habermasek– teoria nekazekin baten espiritutik geratzen den guztia.

Basakeria modernoa, faxismoa, XX. mendeko totalitarismoak, gerrateak, hondamen ekologikoa, etab. produkzio sistema modernoaren bizi-baldintzak dira, birrinketa eta heriotz mehatxu etengabeak. Frankfurtiarren teoria kritikoaentzat, horrek guztiak ilustrazioaren frakasua besterik ez du adierazten. Habermasen arabera, ordea, ilustrazioaren osagai positiboak ahaztu eta alde iluna bakarrik nabarmentzean, *Ilustrazioaren Dialektika*-k modernitatearen deskribapen aldebakarrekoa egiten du. Ez dago ez zientzia, ez teknika ez arrazoi instrumentala zer deabruturik, ezinbesteko gizarte osagaiak baitira. Arazo guztien irtenbidea zientzian dagoela uste dutenen beateria teknologikoa bezain inozoa da zoritxar guztien erantzukizuna hari egozten diotenen teknofobia. Zientzia "askapen tresna" izan baitaiteke.

Horregatik, ezosoa eta sinpleegia iruditzen zaio Habermasi lehen frankfurtiarren diagnostiko hitsa. Arrazionalitatea domeinu grina hutsarekin nahasten duen historiaren ikuspegi tragiko horrek "ez baitio justizia egiten modernitate kulturalaren eduki arrazionalari" (zientzia, zuzenbidea eta moralaren oinarri unibertsalistak, demokrazia politikoa...): "XVIII. mendeko idealak, hots, Iraultza Frantseseko idealak deseraiki beharrean, gaur modan dagoen bezala, haiek gauzatzen saiatu beharko genuke, jabetun egonik, hori bai, ilustrazioari berezkoa zaiola dialektika bat, bere arriskuak dakartzana, dudarik gabe".

Teoria Kritikoa negatibismoaren *impasse*-tik ateratzen saiatu da Habermas "arrazoi komunikatiboaren" paradigma berriaren bitartez. Beraren ustez, hiru dira Teoria Kritiko klasikoaren hutsune edo ga-beziak. Oinarri normatiborik eza da bat. Habermasek oinarri berrien gain berreraiki nahi du ilustrazioaren arrazionalismoa. Weberrek ez bezala, *arrazionaltasun praktikoan* sinesten du: arazo praktikoak, balore gatatzak ere arrazionalki konpon daitezke, hizkuntz biraketari esker, gizartean ageri diren interes ezberdinen eztabaida publikoa lehen mailan jarriz. Arrazoi dialogikoak bakarrik aurre egin diezaioke arrazoi instrumentalaren nagusikeriari.

Filosofiaren kontzeptua eta zientziekiko harremana da Teoria Kritiko "zaharraren" bigarren hutsunea. Institutuaren hastapenetan zientziekiko harremanak oso hestuak izan ziren, baina historiaren filosofia negatibistak kutsatuko ditu gero. Ilustrazioaren dialektikan oinarritutako frankfurtiar epealdian zientziekiko elkarriketa bazterrera

utzi eta bihurrera espekulatiboari ekin zioten. Habermasen Ekintza komunikatiboaren teoriak, ostera, gizarte teoriaren oinarri normatiboak hornituko ditu, modernitatearen patologiak desmozorrotzen lagunduko dutenak.

Habermasek ongi ikasi du Adornoren dialektika negatiboaren lekioa: teoriak, teoria hutsa baino gehixeago izan nahi badu, "teoria soziologiko" bihurtu beharra du; hots, teoriak, negatibotasun hutsean urtu nahi ez badu, bere kritika propioaren oinarriak berreraiki behar ditu. Nola oinarritu gizartearen teoria kritikoa bat gaur egun? Lehen frankfurtiarrak ez ziren oinarritzapen normatibo hori finkatzeko gauza izan. Beharrezkoa zen paradigma aldaketa, "Teoria Kritikoaren hizkuntz biraketaren" eskutik burutuko zena. Horkheimerren jatorrizko asmoa berri eta jarraitu nahiko du, beraz, Habermasek, Teoria Kritiko tradizionalaren alde ahulak bere teoria komunikatiboaren bidez zuzenduz. Bere langintza guztia Adorno eta Horkheimerrek euren *Ilustrazioaren dialektika*-n ateratako ondorioen zuzenketa izango da.

Eta Zuzenbidezko Estatu demokratikoaren gutxiespena, hirugarrenik. Teoria politikoaren mailan frankfurtiar zaharrek inoiz ez zuten demokrazia serioa hartu. Ez zieten daukaten balioa aitortu demokrazia burgesaren funtsezko erakunde juridiko nahiz politikoei. Zuzenbidearen eta moralaren oinarri unibertsalistak alde batera laga zituzten. Itsuak izan ziren, nonbait, 1948ko Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsalaren garrantziarekiko. Ez ziren ohartu Estatu burgeseko erakundeetan barneratuta daudela gizarte sozialistan ere gorde eta mantentzea merezi duten tradizio liberaleko ideiarik hoberenak.

Bi mendeotako eskarmentuaren ondoren, ez dirudi arrazoi teorikoa –zientzia– eta arrazoi praktikoa –moral– batera doazenik. Moralaren alorrean ez bide da teknologiarenean adinako gailurretara iritsi. Kantek berak ere ohartu zuen: "arteak eta zientziak kultuak egin gaituzte maila altuan [...], baina oraindik ere asko falta zaigu geure buruak moralizatutzat emateko." Ez bide dago hain argi arrazoizkotasunaren erabileratik ongitasuna eta zoriona datozenik. Arrazoiak susmagarri eta arriskutsu bihurtu da, ondorio miresgarriak ez ezik, deitoragarriak ere eragin baititu. Horregatik, Nietzschek heriotzarekin estreinaturiko XX. mendean bizi izan ditu unerik zailenak letra handizko Arrazoi distiratsu eta ahalguztidunak. Eta bada, azken aldiotan, arrazoiari adio esan eta lur eman dionik ere.

*Bakea kontzeptu filosofiko funtsezkotzat hartu zuen lehen filoso-*

foa izan zen Kant. Berea da gai honetaz egundaino idatzi den trataturik garrantzizkoena: *Zum ewigen Frieden (Betirako bakea)*. Herrialdeak oro "herrien federazio batean" elkartu beharko luketela adierazi zuen Kantek bertan, bakerako baldintza orokorrez mintzo zelarik. Berak zioen "Estatu libreen federalismoaren" bidez bakarrik izango zela posible bake iraunkorra (ezen ez "kanposantuko bakea", testuaren hasieran ohartarazi zuenez). Uste zuen Nazioarteko Zuzenbideak ez bestek bideratu eta gauzatuko zuela bake iraunkorra, giza eskubideen errekonozimendu politikan oinarrituz. Mende eta erdi geroago, Nazio Batuen Erakundea sortu zen II. Mundu Gerraren amaieran. Hargatik esan daiteke Kant dela NBEren ideiaaren aurrelari eta aitabixia. Baliteke Kanten mundu kosmopolita hura –gizateriaren integrazio unibertsala amets bat besterik ez izatea gaur gaurkoz. Berak ere bazekien helmuga urrun zegoela. Betirako bakea? "Betebehar bat da eta aldi berean esperantza bat." Ez da bistatzen horizontean baina, arrazoiz hitz eginez gero, ezinbesteko utopia da. Ameskeria ez baizik arrazoiaren ideia erregulatzaila.

Ezer ez dago erabakita aurrez. Historia, ustekabearen eta kontingentziaren erreinua, ez dago fatalismoz egina. Tragedia batzuk sahiestu egin zitezkeen, gizakiak beste era batera aritu izan balira. Bestelakoa izango zen mundua. Arriskuak egon badaude, baina azken finean zuzenbideak (giza eskubideen kontzientzia hartzeak) zirriborratzen du Historiaren aurrerabidea. Zoriturrez, ezer ez dago ziurtaturik. Baliteke berriro ere garai nahasiak etortzea. Eta orduan are beharrezkoagoa izango da "zuzenbidearen eta bakearen ordena kosmopolita" bermatuko duen Nazio Elkarte (Kant).

XX. mendean tragedia izugarriak gertatu dira, eta ikaragarrikeria horien errudun dira mutur bateko zein besteko ideologia totalitarioak. Orain, XXI. mendearen atarian, aurreko mendeko errakuntzak ez errepikatzea da guztion erronka nagusia. Eta giza arrazoia indar zanpatzaila baino ez dela esateak ezer gutxi lagunduko digu egin-behar horretan. Arrazoimena, Kantentzat, gizaki guztien ondasun komuna zen, beraien gizatasun eta duintasunetik bereiztezina. Gizakiak beti *helburu* gisa hartzea eskatzen du arrazoimen praktikoak. Kantentzat pentsaezina zena gertatu da, ordea, Auschwitz, Gulagen eta Hiroshimaren mendean.

Egia da "garapen kulturalaren bere barrutiko azterketak modernitatearen proiektuaz dudatu eta etsitzeko motiborik ematen duela."

Aitortu beharra dago XX. mendeak ganorarik gabeko optimismo txorro guztiez erantzi gaituela. Gaur egungo ezaugarria da dogmatismo guztiekiko, are zientziarekiko errezelua. Arrazoiaren krisiak eszeptikoago bihurtu gaitu, ezinbestean. Alabaina, gertatuak gertatu, optimismo ilustratuak ez du zertan pesimismo erromantiko bilakatu behar. Arrazionalizazio modernoaren alde negatiboak salatzeak ez du modernitatea alboratu behar denik esan nahi. Ilustrazioaren argi eta itzalen artean, oraindik ere Kantek zabaldutako bidetik –zientziaren, moralaren eta artearen kritikarenetik– ibili baikabiltza (mundua Kant-en eran begiratuz gero, nekez huts egingo dugu).

J. Muguerzak seinatu duen bezala, *Ilustrazioaren dialektika*-z gero, arrazoa "letra xehez idatz daiteke" soil-soilki. Arrazoimenak gure helduleku eta euskarri bakarra izaten jarraitzen du, baina bere ezinbesteko ahulezia eta mugapenez ohartu gara derrigorrez: "dagoeneko ez da posible modernoak izatea, ezta arrazionalistak ere, perplexutasun puska batekin ez bada" (*Perplexutasunetik*, FCE, Mexico-Madrid, 1990; 37 or.). Horrela, azken ehun urteotan, gizakiak ikasi du inozoki ez sinesten ez progresoaren ideian ez zientziaren mirarrietan; barneratu du bizitzak ez duela erabateko azalpen kontzertagarriarik eta absurdua nahiz horrorea bizitza indibidual eta kolektiboaren osagai direla; badaki jende-oldeen irrazionalismoak eta tentazio totalitarioek gizarte garaikidearen barne-muinetan hartu ohi dutela arnasa.

Aitortu beharra dago, beraz, arrazoa deitzen dugunaren berezko *ezpurutasuna*: haren txertakuntza kulturean eta gizartean, haren gurtzadura boterearekin eta interesarekin, haren kategoria eta irizpideen aldakortasun historikoa, haren eramaileen izaera gorpuztun, sensual eta praktikoki konprometitua, haren lotura horizonte, tradizio eta kontingentzia historikoekin. Arrazoa, izan ere, kontestu soziokulturelei loturik baitago, hizkuntzari eta ekintzari atxikia nahitaez. Gaur badakigu giza arrazoa kulturalki bitartekotua eta praktika sozialetan haragitua dagoela.

Arrazoiaren kontzepzio kritiko (Kant), falibilista (Popper), dialogiko (Habermas), erreflexiboa (Rawls) eta plurala (Putnam) hautatu eta geure egin beharrean gaude, joan den mendeko erroreak eta horroreak saihestu eta errepika ez daitezen nahi badugu. Guztiok bat etor gintezke, agian, Habermasek bere azken izkribuetan defenditu izan duen "arrazoiaren kontzeptu eszeptiko eta posmetafisiko, ezen ez



*derrotistarekin.*" Hau da, arrazoiaren kontzepzio normatibo eta unibertsalistari uko egin gabe. Erronka berrien aurrean, filosofiak ez du bere "esanahi kosmopolita" (Kant) ahaztu behar. Gizateriaren galdera funtsezkoer erantzun beharra dauka: zer jakin dezakegu?, zer egin behar dugu?, zer itxaron dezakegu?

Nor ausartuko litzateke esatera zer ekarriko digun biharko munduak? Etorkizuna ziurgabetasunez beteta datorkigu. Ez dakigu zer gertatuko den, baina espero izatekoa da hasi den mendea ez dela bukatu dena bezain basa izango, hainbeste sufrimentu alferrikako eta bidegabeko sortu duten gerrak desagertu egingo direla, ez gaituztela nazismoa bezalako ideologia suizidek arrastatuko, mendeko hondamendietatik hutsegite beretan ez erortzen ikasiko dugula, gizakien askatasuna eta duintasuna defenditzeko gai izango garela, ideologia totalitarioei bete-betean uko egingo diegula, gatazkak arrazoibidez gainditzeko gauza izango garela, elkartasuna eta elkarrenganako errespetua oinarritzat izango dituen gizarte ñabarra ongi antolatzen saiatuko garela, komunitate gutxituen kulturari begirunea izango zaiola, bakoitza aske izango dela norbere hizkuntza, doktrina morala zein erlijioa librokori praktikatzeko eta, hartara, demokrazia, gizalegea eta bizikidetasuna mundu osoan sustatu eta hedatuko direla. Hots, uste izatekoa da, oztopo guztien gaitetik, arrazoiaren interesak eta gizateriaren interesak –egjaren bilaketa, justiziaren gauzapena– bat egingo dutela, Kanten moduan esateko.



# Globalizazioa edo mundializazioa<sup>1</sup>

Xabier APAOLAZA

Giza historia azertzean adituek garrantzi handia ematen diete gizarte modu berriak sortzen direla uste duten momentu batzuei. Honela, besteak beste, XVIII. mendeko ilustrazioa izenez mugimendu filosofikoa eta zientifikoa, edota Frantziako XIX. aldaratze politikoa eta Ingalaterrako Industri Iraultza, edo Errusiako Erreboluzioa izan litezke, gizartea sakonki aldatu omen ziren garaiak. Gaur egun antzeko zer-bait gertatuko litzateke, alegia, gu geu beste gizarte berri baten atarian izango ginateke. Izan ere, Bigarren Mundu Gerra ondoren garaiko adierazgarriak zirenak, gaur egun, ikusi ikusten dugu desgertzen ari direla, eta politikari, kulturari, gizarteari, ekonomiari begira –baita lurrari, biologiari edo komunikazioari ere– izugarritzko aldaketak ikusita, aro berri baten ataria zeharkatzen ari garela iruditzen zaigu.

Gaur egun pairatzen ari garen errealitate horri globalizazioa edo mundializazioa ohi deritzo. Globalizazioaren izena anglosaxoien alde-

---

1 *EGAN* aldizkariak antolatutako mahainguru batera gonbita egin zidan, Donostiako Koldo Mitxelena Kulturunera, 07-05-04an. Gala "Kultura Globalizazioaren Garaia" izan zen. Globalizazioaren eta postmodernitatearen kontzeptuak laburki adierazte-  
ra egokitu zitzaidan. Lerro hauetan, mahainguru hartan esan nuena zabaltzen da eta eskatutakoaren arabera, bi kontzeptu hauek –globalizazioa eta postmodernitatea– eskatzen duten sakontasunera erabat sartu gabe, estilo deskriptiboan adieraziak daude. Hain zuzen, bi kontzeptu hauek eduki teorikoz eta praktikoz beterik daude, politika-  
ren, ekonomiaren eta pentsakeraren eremuak harturik; beraz bi kontzeptu hauei zor zaie, nik egin dudana bezala adierazpen deskriptiboa soilik baino areago, sakontasun handiagoa. Izan bedi, mereziko balu, Euskal Herritik orain arte arin igaro den –ideien gaineko beste zenbait eztabaida bezala– eztabaida baten abia puntua.

Eskertzen diot Gillermo Etxeberriari, EHU-ko irakasleari, *EGAN*-eko idazkariari eta jardunaldiaren antolatzaileari ekitaldian parte-hartzeko aukera eman zidalako.

Era berean, eskerrak eman behar dizkiot, Jon Urrujulegiri erredakzioan eman zidan laguntza guztiarengatik.

tik datorkigu eta mundializazioa Europako kontinentetik, batez ere Frantziatik. Baliokidetzat hartu ahal izan arren, zenbaiten aburuz bereizketatxo egin daiteke. Hau da, ezberdintzat hartuz gero, globalizazioa esanez gero adierazi liteke, aspaldi honetako Estatu-nazioen gainetik sortzen eta mundu guztira zabaltzen ari den ekonomia sistema; mundializazioak, ordea, kontuan hartuko luke ekonomia sistema honen inguruan sortzen den egoera politikoa, kulturala, soziala. Jakina, izenez ez dugu eztabaidarik egiten.

Globalizazio ekonomikoak, berezko premiak ditu: munduko ekonomia sistema bateratu batean biltzea; ekonomia, bere osotasunean, finantza arloetara bultzatzea; merkatuen liberalizazioa, finantza-zkoarenak batik bat; finantzetako merkatuak ez zatitzea; eta kapitalen merkatuen alde, ekonomiari buruz Estatuaren artean dauden mugak gainditzea.

Funtsean, merkatuaren legeen bidez, soil-soilik, zuzendu, taxutu eta bideratutako sistema bat da ekonomia. Merkatuaren legeek autoerregulatzen omen dute merkatu-ekonomia: merkatuaren prezioek, bakarrik, agintzen dute merkatuaren ekonomia, eta merkatuen prezioak eskaintza eta eskariaren legearen arabera, soilik, sortzen dira. Autoerregulazioak beste aurretiko betebeharrak baditu: salgaien gain jabetza pribatuaren eskubidea eta zuzenbidea, bai eta erabilera askea ere; eragile guztiek eta bakoitzak beren onuraz dihardute, interes partikularren bila, norberaren irabazi-asmoarekin; harremanak, norberarentzat mozkinik handiena eskuratzeko, gizakien artekoak dira. Jarduera ekonomikoak Estatu-nazioa alde batera utziz aritu behar du; diru-sarrera salmentaren bidez, soilik, lortu behar da. Estatuak, bere betekizun politikoetan, ez du onartu behar merkatua eratzeko ezein eragozpenik; neurriak bultzatu behar ditu merkatuaren autoerregulazioa gauzatzeko edo egiaztatzeko.

Anitzak dira merkatuen objektuak –ondasunak, lana, lurra, dirua, artea, informazioa...–, beraz, baita merkatuak ere. Baina denak elkarri lotuak daude mundu mailan merkatu batu batean.

Globalizazioa liberalismo ekonomikoaren azken aldarria da eta Bigarren Mundu Gerraren amaieran kanporatu da. Era definitiboan finkatu du ekonomia kapitalista planeta osoan, merkatuen liberalizazioa eta globalizazioa behartu du eta, ondorioz, halaber erabakitzen du bere baitan hartzen duen esparruko politika, kultura eta gizartearen antolamendua. AEB planetako lehen potentzia ekonomiko eta

militar bezala sendotu du. Globalizazioa da munduaren antolamendu berria: batasun ekonomikoa, baina baita komunikazio-batasuna ere eta herrialdeen elkarrekiko menpekotasuna. Globalizazioaren proiektua da mundu politiko, kultural eta sozialaren sistematizazio eta antolamendu berriak ezartzea.

Mundu osoan eta bereziki Europan eman den globalizazioaren garapen azkarrak baditu izateko bere baldintzak. Ez du bakarrik bere sustrai ekonomikoaren bidez funtzionatzen (enpresaren transformazioak, enpresa multinazional eta transnazionalen agerpena, merkantzien trukea), interkomunikazio fisiko eta birtualak ere bere eragina eman dio. Garraioen iraultzak ordu gutxitan planetaren edozein lekutan egotea ahalbidetzen du; gainera, Interneti esker, posible da mundu osoarekin komunikatu eta planetako edozein guneko informazioa eta ezagutzak denbora errealean jasotzea.

Globalizazioaren hedapen hau, gainera, AEBen eredu eta babesarekin ari da gauzatzen, eta liberalismoaren globalizazio-eredu horren aurka daudenek "pentsamendu bakarra" deitu duten arrazoi eta kulturaren bidez. Pentsamendu bakarra ideologia bat da eta era erradikalean defendatzen ditu ekonomiaren hegemonia, merkatuaren legeak, lehiakortasuna, liberalismoa, finantzaren mundializazioa, lanaren mundu-banaketa, eremu soziala desarautzea, pribatizazioa. Pentsamendu bakarraren ondoan ezarri behar da, halaber, "historiaren bukaera" deitu ideologia. Historiaren bukaera honek defendatzen du ideologiaren borroka bezala ulertzen den gizadiaren historia amaitua dela gerra hotzaren, erregimen komunisten porrotaren eta demokrazia liberalaren garaipenaren ondoren; aukera bakarra, gaur gaurkoz, demokrazia liberala dela, nola ekonomiari hala politikari gagozkiolarik. Aukera honek berekin lituzke laguntza finantzarioak, mediatikoak eta erakunde mundial ekonomikoena eta baita sistema militar baten zaingoa ere. Ideologia hauen defendatzaileak munduaren eskalako merkatu librea agintzen dute, gizakiari aberastasuna, bakea eta zoriona besterik ekarriko ez diona.

Hala ere, ideologia hauek aplikatzeak baditu bere kontraesanak. Paradoxaz, herrialde garatuetan desorekak bideratu dituzte, hain zuzen ere globalizazioak gehien mesedetu behar zituzkeen herrialdeetan: herrialde garatuetan bertan enpresen deslokalizazioak, langileklaseen banaketa eta desmobilizazioa, ongitasun Estatuaren krisia,

gizabanakoak kontsumoaren subjektu bihurtzea, herrialde aberats eta pobreen arteko desoreka.

Bada, ordea, globalizazioari buruz bestelako interpretaziorik ere, neokapitalismoaren parametro ekonomizistetan oinarritzen ez direnak. Zentzu honetan, globalizazio edo mundializazioaren prozesuan, protagonismoa politikak, kulturak, hiritarrek eta kolektibitateek eskuratuko lukete. Honela, antiglobalizazio eta alterglobalizazio mugimenduak lana zentzu horretan egiteko plataformak lirateke.

## Politikan

Azken urteotan, kapitalismoaren baitan gertatzen ari diren aldaketa ekonomiko handiak nabarmentzen dira eta, ondorioz, baita gizartearen sistema osoan sortzen diren modifikazioak ere, hau da, pentsamenduan, gizarte harremanetan eta orobat politikan ere.

XVI. mendean Europan abiatu zen Estatu forma 1648an Westfaliako Bakearekin bete zen. Estatu bakoitzari guztizko Burujabetza esleitu zitzaion bere lurralde esparruan. XIX. mendean liberalismoarekin mamitu zen Estatu-nazioaren forma, Westfaliako itunaren jarraitpena baino ez da. Estatu-nazio liberalari dagokio gizarteko instantzia politiko, kultural eta ekonomikoak koordinatzea. Bere hiritarren nortasun komunaren kontzientzia gauzatu eta bizitza errealean txertatzeaz gainera, bere lurraldean eta ekonomiaren arloan planifikazio makroekonomikoa dagokio berari eta guztien ongitasun Estatua ezartzea. Hauxe izango da planeta osoan hedatu beharreko Estatu eredua.

Hau horrela izanik, globalizazioko ekonomia motak eskatzen du Estatuak bidera dezatela politikoa eta ekonomikoaren arteko bereizketa, Estatuak errespeta ditzala autoarauketaren legeak eta ekonomiaren pribatizazioa eta liberalizazioa Estatuaren babesaz areago joan daitezela. Merkatuaren eta honen legeen garapenerako eragozpen gertatu ordez, politikak finantzen, merkataritzaren, lanaren, komunikabideen liberalizazioa erraztu behar du. Azken finean, politikak lagundu egin behar du mugek eta Estatu-nazioaren zailtasunek ezartzen dituzten oztopoak gainditzeko. Horrela bada, Estatu-nazioarekiko ekonomia kapitalistaren liberalizazioa eta mundializazioa eta bere automatizazioa globalizazioaren eskakizuna dira.

Honela, ordea, Estatu nazionalek izan duten rol historikoa ahuldu egingo litzateke. Areago, Estatuaren beraren iraupena ere zalantzan jarriko luke eta baita sistema juridiko-politikoa ere, zeinengan oinarritzen baita demokraziaren sistema politikoa. Estatuak gaur arte izan duen garapenak mutazio sakonak jasango lituzke eta liberalizazioak, pribatizazioak eta supranazionalizazioak gainditua geratuko litzateke. Horrela sortuko litzateke Estatu-sare europarra, edota pentsatu ahaliko litzateke ekonomiaren zerbitzuan legokeen ordena politiko bateratu mundial berri batetaz.

Estatu-nazioen protagonismoaren erorketak, edota bere desgertzeak, demokrazia liberal eta merkatu supranazionalek sistema antagonikoak, hots, faxismoa eta komunismoa erabat menderatzea suposatuko luke. Honek ideien eta ezagutzaren historiaren amaiera lekarke, A. Kojev-en hegelianismo existentzialak 30eko hamarkadan Parisen profetizatu zuen bezala, eta Berlingo harresiaren erorketa ondoren gertatu den bezala.

Errealitatean, Estatu nazionala txikiegia da arazo handiak konpontzeko eta handiegia bere barrua zentralizatzeko. Gainera, arazo hauek gainditu egin dituzte kultura, ekonomia, politika, aldarrikapen, nortasun, osasun eta abarreko erakunde ugariak. Estatu nazionalek ezin dute, adibidez, munduko sare informatikoa kontrolatu. Krisiak jota dauka gaurko Estatu demokratikoa eta ordezkartzan funtsatutako bere demokrazia. Baldintzapen global berriek ingurumen, demografia, biologia, nortasun mehatxuak ari dira gauzatzen eta Estatu-nazioa ez da gai arazo hauei aurre egiteko. Honek guztiak eskatzen du soluzio parte hartzaileagoak aurkitu beharra dagoela.

## Teknika

Hirurogeita hamarrekoez gero, herrialde aberatsen eredu industrialaren eredu informazionalak ordezkatu du. Garapen industrialaren ereduak gizarte industrialaren ekarri zuen bezalaxe, informazioaren garapen ereduak informazio gizartea bideratu du.

Paradigmen aldaketa hau teknologia berriek ekarri dute, aldi berean gizarte globalaren arrakastarako baldintzapenak egokituz. Aldiuneko komunikazio globala bideratu duten sistema iraultzaileak agertu dira eta halaber zientzia berriak ere –botere erlazioen siste-

man azaldutako aldaketa ahantzi gabe-: informatika, zibernetika, iraultza digitala eta telekomunikazioena, biologia berria, garraio-sistemak, munduko besteekin harremanak instante berean gauzatu ahal izatea.

Berrikuntza teknologiko eta zientifiko hauek guztiek Estatu-nazioaren ahuldura dakarte. Estatu nazionalek ezin dute sare informatiko mundiala kontrolatu, zeren eta etengabeko sarbide inmaterial, zuzen eta bizkorra, eta batzuetan bat-batekoa ahalbidetzen baitiete, mugez gaindi, gainerako biztanleei.

Bestalde, globalizazio ekonomikoaren zerbitzuan dauden gaitasun handiko teknika eta zientzia boteretsu hauek balirudike pentsamenduren baten eta, era orokorragoan, kultura uniforme mundialen baten sorrera ezingo dutela inola ere eragotzi.

## Gizartea

Lurbira osoko mezu eta merkantzien zirkulazioaren aurrean, gizarte teknologiko postindustrialean, hau merkatu neoliberalaren murrontzan erabat antolatua egonik eta militarri zaindua, irudika daiteke gizarte globalizatu bakarria iristea. Bestela esateko, merkatu postindustrial baten ekonomia posible izango litzateke oinarritzat merkatu-gizarte postindustrialia izatekotan bakarrik. Gizarte mota honek komunikazioaren mundializazioa eta uniformizazio sozialaren prozesua eskatuko litzuzke. Honela bizitzaren uniformazio estilo bakar batek planeta osoa hartuko luke bere baitan ohitura sozialetan, kontsumoan, instituzioen funtzionamenduan, mentalitateetan.

Merkatu ekonomian, politika eta gizartea instituzionaliki merkatutik bereizita daude, baina beren konfigurazioa eta dinamika merkatuak zehazten ditu: gizartea merkatuaren laguntzaile bezala kudeatzen da. Kontrol ekonomikoa merkatuak hartzen duen gizarte honetan, gizartea eta gizabanakoak sistema ekonomikoaren menpeko bihurtzen dira. Merkatua da azken finean arauak zehaztu behar dituen.

Globalizazioaren azterketek kuestionatu egiten dituzte modernitate industrialari buruzko dogma zaharrak. Halaber jartzen dituzte zalantzan modernitateak proposatu eta beti goranzko eboluzioa izan behar duten parametroak. Ez da orain diskurtso egokia aurrerapena,



arrazionalizazioa, demokrazia, ongitasun Estatua aipatzea. Gaurko gizartean, aldaketak ez lirakeke beti gorantz egingo lukeen eboluzioaren emaitza. Orain, perspektiba pragmatista batetik ikusita, gizartea sarean antolatua kontsideratzen da, non dena interferitua baitago, eta aldaketa posible ugariei irekia, baina beti globalizazio ekonomikoaren menpean.

Gizarte kapitalistak bere arrakasta planetaren eskalan hedatzean oinarritu zuen, Estatu-nazioak eratzean, arrazoi eta aurrerapenak jainkotutako garapen teknologikoan eta gizartea bere parametroen araberatik artikulatzean. Esan behar da gure aurrekoa biziki azkar ari dela aldatzen. Gizarte berrian, ekonomia, politika eta kultura elkarrekiko eraginaren harreman-sare baten barruan leudeke, eta nahiz eta bakoitzak nolabaiteko bere autonomia mantendu, merkatu-ekonomiaren legeen zerbitzura leudeke. Ezinezkoa dirudi gizarte sistema berri honen aurka asaldatzea.

## Kultura

“Kultura” hitza era holistikoan hartzen dugu Tylor-en definizioari jarraiki. Baina nolahi ere ez da ahantzi behar bere erlazioa ekonomiarekiko, politikarekiko eta batez ere pertsona garatzen den gizartearekiko, non subjektuak ekoizten dituen ondasun materialak, arauak betetzen dituen, kohesioz sozializatzen den, ideal abstraktu eta baloreak partekatu eta ekoizten dituen eta non kulturak dena sentiduz eta koherentziaz janzten duen. Krisialdian, ziurtasun eta erreferenteak behar direnean, kulturak imaginario kolektiboak eta unibertsal sinbolikoak mantentzen ditu eta baloreen egitura bezala balio du eta komunitateari eta gizabanokoei sentidua ematen die.

II. Mundu Gerra amaitu eta hirurogeita hamarrekoen hamarkada arte, gerra jasan zuten herrialdeetan fenomeno bikoitz bat gertatu zen.

Alde batetik, XX. mendeko Europako gerren munstrokeriek –Auschwitz barne– eta Estatu estalinistaren totalitarismoa aurkitzeak –geroago agertuko ziren gulagak–, zalantzan jarri zituzten hainbat ideia, hala nola aurrerapena, razionaltasun zientifiko-teknikoa, ideologia askatzaileak. Hauek guztiak gizadiaren gidaritzat ziren hartuak, eta berek natura menderatzea espero zen, gizakien bizitza material eta

espiritualaren baldintzak hobetzea. Ideologia eta razionaltasun salbatzaileekiko krisia eta eszeptizismoa izan ziren jasotako jaraunspena.

Beste aldetik eta aldi berean, Mendebaldeko Europaren berreraikitze bete-betean, ekonomiaren berreskuratze eta zabalkunde baten aldia hasi zen; teknikaren garapena azeleratu egin zen; funtsezko alorretan osasun tratamendua kualitatiboki hobetu zen; ikus-entzuzko metodoak eta komunikabideak hedatzen hasi ziren.

Ekonomiaren garapen eta aurrerapenak, tenikaren, osasunaren, komunikazioen munduan, aldaketa sakona ekarri zuten giza praktikan eta europarren mentalitateetan, hau da, europar kulturarentzat orientazio-parametro berriak sortu ziren.

Gerra amaiturik, bultzatu zen ereduak –berria ez izanik ere– bere diskurtso politikoan askatasuna, demokrazia, giza eskubideak aipatzen zituen, denak ere letra larriz irudika ditzakegun hitzak; eta esplotazioa, menperatzea, agresioa, totalitarismoa kondenatu egiten zituen. Halaber pentsatzen zen, era abstraktuan beti, aurrerapen eta, konkretuki, aurrerapen industrial eta zientifiko-teknikoan. Garapenak hasiera batean ibilbide espaziala ukan zuen eta suntsituta zegoen Europako Estatuak hartu zituen bere baitan, baina bere asmoek planeta osoa zuten helburu. Garapen honek esparru sozial eta kulturean bere erritmoa azeleratu egin zuen, ohituretan iraultza ekarriz. Hain zuzen ere, urteak pasa ahala, mendeetan zehar gidariak izan ziren erreferente material eta sinbolikoak desagertu egin ziren; sinesmen erlijiosoak eta familiaren instituzioa afektatuak gertatu ziren; kanpo-lurretan exodoak aurrera egin zuen; gerra-garaiko itoaldiak ahortzi egin ziren –nahiz eta intelektuak batzuk gizakien absurduaren kontzientzia mantentzen saiatu– eta ongitasuna, zoriona eta aisialdia nahieran gozatzea ardatz zuten mentalitate eta praktika hedonistak onartu ziren. Kontsumo gizartea eta masen kultura izango dira geroz eta trinkoago bilakatuko den klima, non murgilduko den gizarte postindustrialia.

II. Mundu Gerraren ondoko garapen ekonomiko eta ekoizpen industrialia medio, Europako Estatu liberaletako hiritarrek lehenengo aldiz izango dute gainezka beren esku ondasunen gozamina. Merkaturako objektuen sistema bat da. Botere ekonomikoak psikoanalisi, psikologia soziala, inkestak, estatistikak, pentsamendu zehatz bat baliatuko ditu, desio eta giza praktikak sortu eta garatzeko, goihelbu-

rua hiritarren kontsumo masiboa izanik. Honela bada, kontsumoan murgilduriko gizarte baten aurrean ginatekeen. Gizarte honek, kapitalismo aurreratu baten mesedetan, onartuak zituzkeen kontsumo masibora, hots, kontsumismora akuilatzen zuten ideologia, kodeak, sinboloak, eta mitoak. Kontsumo-gizartea eta masa-kultura elkar loturik daude; biak elkarren babes garatzen dira parametro berek bultzaturik.

“Masa-kultura” kontzeptua ulertzea zail gertatzen zen “masak” eta “kultura” terminoak anbiguoak zirelako. Nolanahi ere, azpimarra daitezke II. Mundu Gerra amaitu ondoko lehen hamarkadetan agertzen hasi ziren aspektu batzuk. Komunikabideen eragin eta garapen planetarioari esker (prentsa, irratia, telebista) eta halaber kultur industriei (zinema, diskoa, liburua), hasiera batean europarra izan arren, planeta osoa bereganatu nahi zuen kultura-tipo bat diseinatzeari ekin zitzaion; kultura honek hautsi egin zuen “eliteen kulturen” eta “masen kulturen” arteko bereizketa; merkatu-gizartean murgilduriko kultura mota da; haren konfigurazioak eredu iparramerikarrak jarraitu zituen. Informazio-bideen mezuak ziren masa-kultura sortu eta itxuratu zutenak. Komunikabideek ekiteko moduak bideratu zituzten, mundu sinboliko eta imaginario kolektiboak, behar eta gustuak sortzea ahalbidetu zuten eta hau guztia era unibertsalean onartu behar zen merkatuko interes eta legeen arabera, planetaren eskalan eta era homogeenan. Gisa honetan, masa-kultura kultura global bilakatuko zen.

Hirurogeita hamarreko hamarkadaren ondoren, informatika eta telekomunikazioen iraultzarekin, ikus-entzunezkoen garapena, Internet agertzea, mundu birtuala eta sareko gizartea, masa-kultura lurbera osora proiektatu zen gizarte informatizatuaren itxuran, komunikazio eta merkatuaren paradigma berriak gidaturik. Komunikazioa-jakintza eta arrazoiaren barreiatzaile bezala obskurantismoari kontrajarririk— esparru pribatu eta instituzionaletan liberatzaile gisa aurkeztu zen. Baina merkatuak, bere aldetik, hots, bere legeek alor sozial, politiko eta kultural guztiak kontrolatu eta zurgatu zituen. Ondorioz, kulturak merkatuak beharturiko baldintzapen berriak onartu behar izan zituen.

Jakina, merkatu postindustrial baten ekonomiak funtzionatuko badu, sarean antolatutako gizarte postindustrial bat behar du, non mezuak eta merkantziak Estatu nazionalen oztoporik gabe zirkulatu

ahalko duten. Horrelako gizarte batek, noski, baldintzapen sozial, politiko eta ekonomiko berriei egokituriko mentalitate eta kultura behar zituen. Merkatu liberalak globalizazioa eskatzen du eta gainerakoei globalizazio esparruak inposatzen dizkie. Kulturak masa-kultura mundiala izan beharko du. Honek baloreen mota berria dakarkio gizarteari, itxuragabeko lehian, indibidualismoan eta lotura sozialen ukazioan oinarritutako kultura, non kultura zibikoak ez lukeen inolako baliorik izango.

Globalizazioaren botere ekonomikoak ez ditu mugak ontzat ematen, ez die nazioei burujabetzarik aitortzen, bost axola zaizkio kulturak. Mortasun kulturalen defendatzaileei kontrajarriz, merkantziaren ideologoen produktu oro, kulturala izan nahiz ez, merkantzia hutsa dela defendatzen dute. Ekonomiari arrotz gertatzen zaizkiola uste izan daitezkeen alorrak ere, hala nola, erlijioa, desioa, kirola edota aisialdia, eskaintza eta eskaeraren legeek irentsiak gertatu dira. Honela bada, gizabanakoek libre bezala jardungo lukete sormen edo balorazio kulturaletan edota pentsamendu edo imaginarioarekiko atxikimenduan. Baina autonomia hau merkatuaren menpeko litzateke, non araua konkurrentzia librea litzatekeen.

Neoliberalismoak, merkatuko legeen agindupean, kultura eredu jakin bat inposatzeko misioa dauka, "pentsamendu bakarra" deitua den pentsamendu eredu jakin bat derrigortzea. Gizartea, politika eta kultura hain zorrozki afektatuko lituzke, non zibilizazioaren aldaketaz mintza baikaitezke.

Nazioarteko kapitalaren boterearen zirkuluetan sortutako ideologia da pentsamendu bakarra. Xede unibertsalak ditu. Ideologia hau hedatzen dute munduko informazio ekonomikoaren agentzia eta organoek. Eta etengabe errepikatzen dute masa komunikabide handiek eta egia bihurtu. Ideologia honen baitan merkatuaren eta neoliberalismoaren kriterioa nagusitzen zaie politikari eta mundu sozial eta kulturalari. Bere kontzeptu guztiek mundu mailako merkatu librearen ekonomia dute hizpide eta ez ditu kontuan hartzen inolako eragozpenak ez eta beste esparruetako interdependentziak ere. Kapitalaren etekina du bakar-bakarrik xede eta orobat lan-indarren botere eta interesen kalte-galerak. Pentsamendua, desioak, kultura, erlijioa, zientziak, sorpenak, natura merkantzia hutsak dira. Errealismoaren, arrazoiaren, erantzukizunaren, modernizazioaren, etengabeko gara-

penaren izenean mintzatzea simulakro bat da, esan nahi baita, edukirik gabeko itxura.

Pentsamendu bakarraren ideologiaren garaipenerako masa komunikabideak kontrolatzea ezinbestekoa da. Multimedia eta gizarte postindustrialaren garapena agertzea eta beren bilakaera ikusgarria elkarrekiko inplikazio eta dependentzia duten fenomenoak dira eta pentsamendu bakarraren zaleek eta propagandistek ezin dute inola ere zalantzan jarri elkarrekiko dependentzia hau. Halaber ezin dute zuzenetsi informazio teknologien potentziala desbidera dadin ideologia honen aurkariak emantzipazioa, kultura, espirituaren askatasuna, gizakien kultura zibikoa deitzen dieten bideetara. Hala ere, pentsamendu bakarraren ideologiaren boterea hor egon arren, honek ezin du ekidin globalizazioaren baitan interes homogeenak eta partekatuak ez dituzten taldeak aurkitzea. Hauen artean teknologia informatikoen eta komunikabideen multimedien (ordenagailu, telebista, telefonia eta hauen gaindi batez ere Interneten) funtsezko sektoreen kontrola eskuratzeko borroka ematen da. Baina kontuan izanik AE-Ben hegemonia eta kontrola teknologia berriei eta multimediei buruz, hor jarraitzen du iparramerikarrek era globalean inposatzen duten dependentzia eta morrontzaren arriskuak.

Interneti etorkizun sakratua aitortzen zaio. Ziurtzat jotzen da komunikazio eta informazioaren teknologiak eta batez ere Interneten mundua menperatuko dituenak ondorioz bere menpean izango dituela etorkizunean gizakiak; hiritarraren solaskide bakarra izango dela eta berak soilik hornituko dizkiola berriak, aisialdia, kultura, zerbitzu profesionalak, informazio finantzarioa eta ekonomikoa; mentalitate, desio, behar eta ohiturak sortuko dituela; giza ezagutza eta jakinduriaren forma eta izaera aldatuko dituela. Gaur egun, garai berri baten atarian ginategi.

Honela jaio da pentsamendu bakarraren ideologiak akuilatu duen proiektu baikorrak bideraturiko utopia, informazioaren teknologietan oinarriturik. Momentu honetan aipatu utopiaren hasieran ginategi eta haren etorkizuneko arrakasta itzulezina litzateke.

Gaur bizi dugun aroan mendebaldir zibilizazioaren funtsezko aspektuak erortzear daude. Pentsamendu bakarraren ideologiaren defendatzaileen baikortasuna eta balore berrien aurrean momentuko intelektualek erantzun bat emateko erakusten duten ezintasun eta nahasmena oso bestelakoak dira. Parametroak galtzen ari den aro

honetan hala nola mendeetan zehar gizakiaren jarraibidea izan diren aurrerapena, zientzia edo ideologia liberatzaile handiak, eta informazio eta merkatuaren hegemonia diren paradigma berrien agerpenak, historikoki gizartearen eredu izan diren pertsonaia haiek gaur gutxiengoaren magalean aurkitzen dira. Oraindik ere gogoan daukagu intelektual engaiatuaren oroitzapena, ez hain urrunekoa baina beste garai batzuetakoa dirudiena, gaur hain zuzen ere ia ageri ez dena. Intelektualen presentzia eta eragin soziala gainbehera doa, agian globalizazioak behar ez dituelako.

Beren ordez gizarte postindustrialia litzateke gizakien arteko berdintasuna lortuko duena. Masen kontsumo eta kulturak eta merkatuaren legeek ekar dezaketen berdintasuna. Beren baitan emango litzateke gizakien berdintasun utopikoa. Hauxe litzateke historiaren amaiera, pentsamenduaren azkena. Intelektualek ez lukete zer eskainirik, eta hona hemen beren arteko anitzen desertzioaren zioa.

Badirudi intelektual asko zoritxarreko patu horren aurrean etsita daudela. Hain zuzen ere, intelektual gehienak ausente daude informazio eta jakintzaren iturri diren teknologia berrien aurrean, ekonomiaren mundializazioak aztoraturik, ingurumen degradatuaren, kultura eta identitateen desagertzearen aurrean ahalmenik gabeko lekuko bihurturik, erakunde handiekiko sinesgaitz, egiaren sortzaile diren bitartekarien aurrean elbarri, eta boterearen estamentuetan inolako zigorrik gabe ematen ari den ustelkeriaren aurrean desmoralizaturik.

Intelektualen presentzia eta eraginaren ezabatze prozesu honek kontrastea sortzen du duela gutxi arte onartua zuten pisuarekin. Onartua zuten gizadiaren gidari laikoak izatearen rola eta beren baitatik espero ziren natura menderatzeko eta bizitza material eta espiritualaren baldintzak hobetzeko jarraibide orientagarriak.

Gaur, ordea, intelektualekiko eszeptizismoa da jaun eta jabe. Eta ez bakarrik intelektualen beren mugagatik, ez baita gauza handirik espero beren baitatik. Intelektual engaiatuaren rola desagertzeko dauden presioez gain, intelektuak askok, bere historia propioaz, kontsumitua du bere prestigioa, indibidualismoan murgildurik, simulakro estetikoak besarkatuz, beren interesak leunduz, boterearen bridak menderatzen dituztenei aurre egin ordez beraiekin kolaboratuz. Horra hor errore propioak eta konplizitateak. Eta haien ondoan, halaber dira aipatu beharrekoak gaurko gizarte aztertzean, nahiz eta bai

kritikatu ustez salbatzaileak izan diren diskurtsoak, ideologiak eta razionaltasunak, erabili duten diskurtsoa kriptikoa eta elitista izan delako, paralisia baino sortu ez dutenak –kritika-molde honek maiz jotzen ditu postestrukturalismoa eta postmodernitatea–.

Hala ere, gizartea kontziente da aldaketa sakon baten garaian murgildua aurkitzen denaz, baina ez du argi ikusten aldaketaren arduradunek norantz daramaten. Gizakien bizitza eta pentsamendua elikatzen duten kulturak, imaginario kolektiboak, mundu sinbolikoak aldatzen ari dira. Ziurtasun zaharkituak berrikusi beharra dago, praktikei buruz gogoeta egin eta parametro berriak ulertzen saiatu. Erabakiek borondateen arabekoak izan behar dute eta ez merkatu globalaren arauen arabekoak. Errealitate honen aurrean, intelektual *engagé* gaur ere beharrezkoa da.

Beharrezkoa da intelektualek aurre egitea merkatuaren legeak edo merkatuaren zerbitzura dauden zientzia eta politika, egiaren eta etikaren sorburu izatea defendatzen dutenei.

Zalantzarik gabe esan daiteke gaurko intelektual inplikatuak ez direla Sartreren garaikoak bezalakoak izango. Behetik gora politika egiteko, kultura egiteko era berriak sortzen lagunduko dutenak izango dira, hots, pentsamendu bakarrak barreiatzen dituen molde sozialekiko ezberdinak lirakeen beste batzuk behetik gora proposatzea glagunduko dutenak. Bada gaurko marko demokratikoa eta bere demokrazia ordezkatzaila sistema parte hartzaileago batekin gainditu beharra dagoela dioenik.

## **Oharren bat edo beste**

Alde batetik, globalizazio edo mundializazioarekin herrien arteko dependentsia areagotuko litzatekeen garai batean sartzen gara; eta beste aldetik, komunitate global bakarreko partaide izatearen hautesmate subjektiboa indartuko litzateke. Uste honetan, proiektua utopia eginezin bihurtzen duten paradoxa sail bat ematen da.

Errealitatea baldin bada globalizazioa ezberdintasun kultural, politiko, sozial eta ekonomikoekin aurrez aurre aurkitzea, orduan errepikatu nahi den esperientzia jada gatazka iturri izan da eta izaten jarraitzen du, kasu anitzetan gaur arte bezala arazoak konpondu gabe: komunitate planetario baten barruan partizipazio indibidual eta

nazionala erreklamatzeko da, zentroa eta periferiaren arteko oposizioa kontuan hartu gabe.

Kulturak, erlijioak, hizkuntzak, imaginarioak, familiak etab. uniformizatzeko asmoa, dibertsitatea ezabatuko lukeen gu planetario batera iristea ezin burutuzko helburua da –nola eta ez den unifikazio formal hutsa, nominala, erretorikoa–; Estatu-nazioen garai kolonialista eta zesarismo zentralistaren ideologia unibertsalista eta inperialisten errepikapena besterik ez litzateke, baina eskala handiagoan burutua. Politikan eta kulturen pentsamendu bakarraren ideologia eta asmo globalizatzaileak neoliberalismoaren utopia dira, berez sostengatu eta autoarautu ezinezkoa, sobietar sistemaren porrotaren ondoren erreferente bakar bihurtu den garaian.

Hala ere eta paradoxaz, globalizazio ekonomikoak dakarren Estatu liberalaren ahultzeak eta aro postmodernoko mugimendu sozial asaldatzaile eta identitarioak globalizazioaren aurka gauzatzen ari diren oposizioak atek ireki dizkiete –eta honetan pentsamendu postestrukturalista kolaboratzaile izan da– aldarrikapen sozial eta minorizatuari, Estatuaren hertsaduretatik partzialki liberatuak izan direlarik. Honelaxe sortu dira edota indartu mugimendu bakezaleak, feminisak, ekologistak, identitarioak.

Globalizazioak, ikuspuntu batetik, atzeraezina dirudi eta, gainera, demokrazia eta identitate kosmopoliten baitan sinestarazi egiten du; baina beste perspektiba batetik begiratuta, aniztasuna eta ihes zentrifugoarekin bulkada produzitzen du, esan nahi baita, botere-zentroak errefusatu nahi izatea.

Bestalde, globalizazioak –proiekzio planetarioa duenez– lege ekonomikoak unibertsalak direla ziurtatzen du eta beste zeinahi aspekturen gaindi ekonomiari bakarrik dagozkiola. Honela bada, eskaintza eta eskaeraren legeak arautzen duenaren menpeko litzateke dena. Honela merkatuak erabakiko du itsu-itsuan gizakien patua eta haien ingurune naturala, erakundeak, kulturak eta halaber erabakitzen du gizarte eta naturaren suntsipenaz.

Nahi da edota batzuek uste dute komunitate politiko supranazionala eraikitzeko prozesu bat dela. Baina geroz eta independenteago eta oligarkikoagoa den egitura global honek ezingo luke ekidin botere ekonomikoaren zentro desberdinak egotea eta beren ezberdintasunak onartzera behartua aurkituko litzateke.



Neokapitalismoak bultzatzen dituen masa-kulturaren industriek, gainera, produkzio eta kontsumoaren forma industrialean antolatzen dute kultura, sormen guztia esterilizatzen saiatzen dira eta ideala bezain irrealak den giza neurri baten bidez nahi dute homogeneizazioa behartu. Baina produkzio kulturalak ez dira besteak bezalako produktu komertzialak, nahiz eta merkatuko beste edozein produktu bezala funtzionatu. Obra kulturalak ez dira salerosgai hutsak. Aisialdi eta irudi-industriek, obra artistiko, literario eta musikalek merkatuaz haratago dute beren eragina, beren helburuek biziki erraz gaintzen dute mundu ekonomikoa, eta ez dira mugatzen beren erabiltzaile zuzenak direnen baliabide pribatu eta interes pertsonaletara bakarrik, aitzitik komunitatea bere osoan afektatzen dute.

Bestalde, masa-kultura kezkarriak ez ditu bete berari buruz egindako aurreikuspenak: aisialdiaren esparrua, sormen artistikoarena, literaturarena erabat inbaditzea. Soziologoak konturatu direnez komunikabideen ondorioak ez direla uste izan den bezain mekanikoki efektiboak, terminoaren erabilpenak galdu egin du gaurkotasuna.

Internet amaraun bat da zeinak ametsaraz baitezake giza komunitate harmoniatu eta planetario baten utopia lortu daitekeela, non informazio partekatuak giza harremanak batzeko balia dezakeela, non elkartasuna emango den gizakien arteko ezagutza eta portaera perfektionatzeko. Horregatik kontsidera daiteke jakintza garatzeko bote-re handiko tresna bezala. Neoliberalismoaren programak, ordea, egiaztatu ahal izan du informazioa, beste ezer baino areago, merkantzia bezala dela kontsideratua eta ez pertsonen arteko diskurtsoa informatu eta argitzeko bitarteko bat; hemendik segitzen da masa informazio eta komunikazioen tresnek pentsamendu bakar-raren ideologiaren menpe egon behar dutela. Globalizazioaren utopiarekiko kritiko izatearen perspektibatik, ordea, eta hiritarren kulturak, elkartasunak eta giza libertateak defendatzea bilatzekotan, pentsatu beharra dago multimedia eta bereziki Internet beharrezko liberazio-tresnak direla eta ezin direla neoliberalismo ekonomikoaren boteredunen eskuetan utzi.

Globalizazioaren gizartean areago planteatzen da perspektiban mestizaje kulturean baino, espazioan eta denboran lokalizatutako kulturen aniztasunetik fluxu global eta atemporalak litzuzkeen kultura bakar baten denborara igarotzean, "birtualitate errealearen kulturara" igarotzean.

## Postmodernitatea

Argitzeko eten bat egin asmoz, postmodernitateari buruz zirriborro bat deskribatzerakoan, eta ontzat emanik errealtatearen deskribapena jada badela errealtatearen azterketa bat ere, aurrez ohartarazi nahi dugu postmodernitateak gaurko errealtate globalizatzailea adieraz dezakeela. Haren baldintzapean –“baldintza postmodernoak”– murgildurik aurkituko litzateke gizakia, baina halaber adieraz ditzake pentsamenduaren beste edozein esparrutatik errealtateaz egin daitezkeen azterketak ere, filosofia postmodernoak egiten dituenak adibidez.

Prebentzioz komeni da “modernitate” hitza erabiltzeko hainbat aspektu eta bere eboluzioa orotiaraztea. “Modernitate” hitzak hainbat errealtate adieraz ditzake erabiltzailearen arabera. Alemanian, modernitateak razionalismoa eta ilustrazio filosofikoa bilduko lituzke bere baitan; Frantzia, aspektu estetiko eskuratuko luke, Charles Baudelaire-ekin hasi eta abangoardia artistiko, arkitektoniko eta literarioak korrituz; Italian eta Espainian, zentzu historikoa luke eta Berpizkundearekin hasitako aroa azalduko luke; Amerikako Estatu Batuetan, modernitatea estilo arkitektoniko bati aplikatuko litzaioke eta abangoardien barruan. Postmodernismoan nagusi den aspektu filosofikoak razionalismo eta ilustrazioaren ikuspuntua nabarmenduko liguke. Baina, postmodernismo hitza aztertu nahi badugu, “post-” aurrizkia eta “modernitate” hitza zehaztu behar dira.

“Post-” aurrizkiak, lehen begi-kolpean, zentzu kronologikoa dauka, historiko-tenporala, baina baita aurrerapen eta gainditze nahia ere. Estrukturalismoak ekindako bideari jarraituz, ordea, kategoria hauek ez dira egokiak postmodernitatearen esparruan, zeinak arbuaitu egiten baititu mendebaldeko pentsamenduaren kontra historiko handiak, historiaren nozio tradizionala eta baita modernitatea bera ere dagokion osotasunean. Modernitatea bukatzea du xede, ez ahanzte, jakinik ez dela posible pentsaera berriak lortzea bizikide izan dugun kulturaren iragana kontuan hartu gabe. Honela bada, aintzakotzat harturik jatorriaren mugak eta lekua, postmodernitatea izango litzateke pentsatzeko forma berriei atea irekitzea beste sentsibilitate baten esperientziarekin. Bestalde eta ikuspegi orokorrean, modernitateak pentsamendu eta kultura-mota bat adieraziko liguke, oinarritzat harturik mendebaldeko arrazoibideak behar duela

gizartearen prozesu liberatzailea funtsatu. Mugimendu kultural zabal bat hartuko luke, mugimendu filosofiko, literario, artistiko, historiko, erlijioso, politiko eta ekonomikoa, hots, ilustrazioaren eta europar razionalismoaren ideiak, postmodernismoa haien baloreak, helburuak, garapena eta errealizazioak kritikatzeko, zuzentzen edo ukatzen salatzeko delarik.

Modernitatea, ikuspegi orokorrean, ulertu behar genuke pentsamendu eta kultura mota bat bezala, oinarritzat harturik mendebaldeko arazoibideak izan behar duela gizartearen prozesu liberatzailea burutuko duena. Argien Mendean, ilustrazioak garatu zituen Europarako eragin handiko pentsamolde eta ideologiak –gero denboraren poderioz, liberalismo ekonomikoa zela eta planeta guztira zabalduko zirenak–. Pentsamendu aldetik, laburki esanda, Arrazoiak denon gaitetik jabetasuna du. Arrazoiaren oinarritzeko eta jabetasunezko indar guztien muintzat hartzen da. Arrazoiaren berdina da kultura, herri, gizaki eta garai guztietan, eta berezko esentzia edo izana arrazoiduna izatean datza: Arrazoiaren berez arrazoiduna da. Arrazoiaren, bere buruaren jabe da: autonomoa, ez heteronomoa, kritikoa eta analitiko, sekularra. Arrazoiaren xedea ilustrazioan, burujabetzan eta askatasunean datza. Hori dela eta, Jainkoaren eta gizakiaren arteko harremanak erabat aldatzen dira. Pentsamendu teologikoaren oinarritzeko ideia batzuek beste ordenu batera aldatzen dira, ordenu sekularrera. Jainkoa gizakiaren oinarria eta zentzuaren orde, izadia izango da abiapuntua eta helburua, eta honetan ezarriko da fedea. Jainkoa gizakiaren eta historiaren zaindaria bazen, Jainkozko goi ardura edo probidentzia alegia; orain gizakiaren eta arrazoiaren etengabeko aurrerapenean izango da itxaropena. Gizakien betiko salbamena beste munduan jarri beharrean, orain salbamen alorra izango da historian, non giza lanaren bidez sortuko den salbamena.

Arrazionaltasun huts horretatik abiatu atera da ontologia, gnoseologia, etika eta politika desberdinak, honako kategoriak erabiliz, besteak beste: berberatasuna edo identitatea, aurrerapenaren alde etengabeko historia, esentzia, egia eta gezurra, ongia eta gaitzia, ona eta txarra, Humanismoa, Osotasuna, Subjektua eta Objektua, zentzudun kontzeptua.

Ilustrazioaren egitasmoak, mundu adigarri izatea hartu zuen helburu. Arrazoiak zehaztu behar zituen ekonomia, politika, kultura

(erreligioa barne) eta gizartearen arauak gizakiaren eta gizartearen emantzipazio edo eskukotasuna ziurtatzeko.

Baina Ilustrazioaren bilakaera dela-eta, argi geratuko dira Argitasunaren arrazoi honen mugak zein diren. Izan ere, XIX. eta XX. mendeak aurrera joan ahala begien bistan geldituko dira zer-nola-koak diren ilustratuen Arrazoiaren berezko arrazoizkotasuna eta jabetasuna. Benetan, bi hauek grinek eta baldintzek hartuak daude. Ilustrazioaren idealak eta emantzipazioaren edo eskukotasunaren proiektua, giza subjektu arrazoidunean eta eskukoan oinarrituak, krisian murgilduko dira. Krisiak filosofia osoa hartuko du.

XVIII. mendearen bukaeran krisia nabarmena zen. Esate baterako, nerbio-sistemari lehentasuna eman zion ideologo materialista eta mekanizista zen Georges Cabanisek; edota boluntarismoari eta sensazionismoari Julien Offroy de Lamettriek eta Étienne Bonnot de Condillacek emandakoa.

XIX. mendea aurrera joan ahala krisia areagotu egin zen. Aurreantzean, pentsamenduaren alorrean izugarritzko eragina izango zuten hiru pentsalari nabarmendu ziren: Karl Marx, Friedrich Nietzsche eta Sigmund Freud. Subjektua, norberarekiko kontzientziaren zentzuan, Subjektu autokontzientearen ukazioa, filosofia garaikidea berretsiko badu ere, aipatu pentsalarien eskutik etorriko da –ahaztu gabe, Newton, Hume, Kant eta Spinozak ere, besteak beste, bide hori ireki zutela beren garaian–.

Marxek irmo defendatu zuen Ilustrazioak garatutako arrazoa, arrazoi burges zapaltzailea zela. Gizakien askatasuna besterendutakoen burujabetza zela; kapitalismoaren garapen indartsuaren aurrean emantzipazioaren edo eskukotasunaren proiektua benetako burujabetza ezkatutzen duen fetitxea zela. Bai baina, ez zion uko egin filosofiaren betekizun egiaztatzaile, legitimatzaile eta, beraz, arrazoiaren jabetasunari: filosofia marxistak, egitasmo askatzailea izanik, langilegoari eskaini behar dizkio baliabide intelektualak, moralak eta materialak, bere historiaren buru izateko. Modernitatearen kultura, pentsamoldeak eta kategoriak bertan behera uzten zituena Nietzsche izan zen. Arrazoa eta burujabetza borondateak sortutako tresnak besterik ez dira; era berean egiaren kontzeptua errealtatearen eta borondatearen egokitzapenean datza eta ez adimena eta objektuaren artean. Ez dira existitzen arrazoiaren arauak. Balore moralak, aldiz, jenoak sortu behar ditu bereak; errealtatea borrokan dagoen energia

da eta gizakia irauteko egokitu behar da. Adierazpen honetan bertan behera gelditzen ziren ilustrazioaren oinarritzko pentsamoldearen euskarriak. Bere aldetik Freud-ek ere nabarmen uzten zuen subjektua ez dela bere kontzientziak nahi zuen bezain eskukoa, izan ere, bere kontzientziaren arrazoidunaren azpian ezkututzen delako irrazionaltasuna. Mia, subjektu filosofikoaren hondarra, harrapatua gelditzen da ezin kontrolatuzko zeraren edo ideia-irrika inkontzienteen eta neurritz kanpoko niaren mehatxuen artean. Honela subjektua razionala baino gehiago indar fisiko eta gizartearen biktima da. Dena dela, Freudek ez du ukatzen ilustrazioaren egitasmoa, hain zuzen, psikoanalisi terapiaren bidez Arrazoiaren indarra bultzatzen du eta subjektuaren tinkotasuna nahi du.

Egitasmo hauek zalantzan jarrarazten dituzte XX. mendeko pentsalariek. Max Weberrek lehendabizi eta Franckfurteko Eskolak gero onartu zuten modernitate egitasmoaren amaiera eta arrazoi instrumentalaren garaipena. Hauek salatzen dute arrazoi instrumental honen ez duela arrazionalizazioaren aldera bideratzen, baizik eta bitzta sozialaren burokratizazioa eta teknifikazioa.

Heideggerrek, bere aldetik, izakiaren ahanztura dela eta, ukatu egiten du subjektu ordezkatzaille ilustratua, metafisika, modernitatea eta teknikaren eta arrazionalizazioaren ondorio garrantzak kritikatzan dituenean; haren lekuan beste pentsaera mota bat proposatzen du lehenatasuna lengoaiari emanez.

II. Mundu Gerraren ondoren, eta bereziki 60ko hamarkadaz gero, modernitatea salatzeari berriro ekin zitzaion eta bi postura ezberdin erradikalizatu ziren. Alde batetik, "modernitate burutu gabearen" defendatzaileen postura; Jürgen Habermasek, "baldintza postmodernoaren" teorikoei kontrajarriz, ilustrazioaren idealak berrezartzea defendatu zuen eta aldarrikatu zuen ilustrazioaren diskurtsoa, bere erroreak kritikatu ondoren, amaitu gabeko proiektutzat hartu behar zela, XXI. mendean gizakien gidaria izateko balekoa. Baina bereziki frantzesak ziren intelektualen belaunaldi berri bat izan zen "baldintza postmoderno" deitu zutenaren defendatzailea, denak ilustrazioaren proiektua amaitutzat ematen zutenak –hasiera batean estrukturalistak deituak (Georges Dumézil, Claude Lévi-Strauss), geroago postestrukturalistak (Roland Barthes, Jacques Lacan, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Felix Guattari, Jacques Derrida) eta azkenik, postestrukturalisten eskutik, "postmodernoak" (aurreko postestrukturalistez gain,

François Lyotard, Gianni Vattino, Gilles Lipovesky, Jean Baudrillard)–. Baina bertan behera utzirik ilustrazioaren, haren zuzenketa edo bere idealen zentzugabekeriaren inguruan emandako eztabaida, postmodernitateetik hurbil dagoen genealogiaren apunte bat zirriborratuko dugu eta halaber azalduko ditugu postmodernitatearen ezaugarri batzuk, atze-oihal bezala globalizazioa mantenduz.

Pentsamendu estrukturalistarekin, lehenik eta behin, totalitatearen eta beste jakinduriaren berri eman eta legitimatzeko gai den jakintza unibertsalaren ilusio oro amaitua geratu eta, aldi berean, subjektu praktikoaren ametsa betiko abandonatua geratzen da, subjektuaren baitan aurkitzen baitira kontzientziaren eta botere legegilearen fazetak integratuta. Egitura batzuk daude eta hauek alde batera uzten dute totalizazioaren ideia hegeliarra eta baita "ego" husserliar edo kartesiar absolutua ere. Paradigma estrukturalista, subjektuaren boterea eta giza askatasuna egituraren erlazio determinatzaileek ordezkaturiko dituzte, esan nahi baita, konexio sinbolikoen eta esanahiaren erlazioen ordenak, haien baitan aurkitzen baita gizakia (ente oro bezalaxe) integratua. Baina gainera, etengabeko historia, gertaeren konexio tenporala bezala iritzirik, ilusio antropozentrikotzat kontsideratua izango da. Ondorioz, historiak gizakiaren etengabeko aurrerapen lerrobakarreko eta askatzailearen prozesu bezala iritzirik, esanahia galdu egiten du. Bigarrenez, estrukturalismoak subjektuaren nozioaren gainbehera abiatzen du, nozio hau zeinuarekin ordezkaturik; eta zentzu honetan subjektua da adierazle batek beste batetaz dioena. Lengoia errealtate burujabea da. Hau da, lengoaiaren filosofiak gaitzetsi egiten du subjektuaren figurak esanahia edukitzea. Kritikatu egiten da subjektua bere esperientzia eta asmoekin esanahi linguistikoen iturri izatea eta halaber arbuatzen da edozein teoria razionalista, esanahiaren bere asmoen subjektu egile eta azken epailea dela aldarrikatzen duena. Gizakiak galdu egin du sentidua hizkuntza landu eta pentsatzeko gai bezala. Hirugarrenez, egituren mugimendua egiturako elementuen kokapen aldaketak erabakitzen du. Azken finean, onartu beharrekotzat ikusten da egiturak direla erabakitzen dutenak, ez gizakia; historia era dialektikoan jarraikia dela zapuztea eta halaber subjektua bere kontzientziaren jabea, autopentsatzailea, berarekiko identikoa eta librea dela ukatzea –hemendik aurrera, subjektua beti emaitza bezala agertuko da, zerbait ekoiztua bezala, inoiz ez jatorrizko postulatu bezala–. Dena dela, subjektuaren nozioan emandako aldaketa honek filosofia postestrukturalistan eta postmodernistan zehar iraun egingo du.

Baina estrukturalismoak ez du agortzen modernitateari egindako kritika guztia, eta ez da agertzen ikuspegi filosofotik eten erradikal bat bezala. Azken finean "zeinuaren zientzia" bihurtu nahi du, giza zientziak sortzeko gai litzatekeen paradigma, batez ere Ferdinand de Saussure-en linguistikak garatutako teknika eta ereduaren arabera. Halaber gainera egitura guztien inbariantek eta kultura guztien batasuna eskainiko lituzkeen kode unibertsalera iristeko proiektuarekin, proiektu holistiko bat eskainiko luke.

Honela bada, postestrukturalistek, Nietzsche-ren eraginez, arbutatu egingo dute egituraren ideia, Subjektua bat edo Jainkoa bat sortuko lukeen pentsamendu metafisikoaren produktu kontsideratzen dutelako. Egituren formalismo eta aktibitatearik ezaren ordez, orain gauzen ezagutzan, kategoriatuak eta dinamikoak baloratzen dira, indarra, energia, produkzioaren motakoak. Kritika historiko guztien arabera, batzuk aipatuak ditugu, postestrukturalismoak ez du onartuko subjektua bere kontzientziaren jabea, autopsatzaila, bere buruarekiko berbera eta eskukoa dela eta gainera ez dela gai ezberdintasunak bere baitan onartzeko, ordezkartzaren filosofiak eta identitatearen logikak atxiloturik. Alderantziz, ezberdintasunaren logika batetik, subjektua zatikatu eta disolbatu baten existentzia aldarrikatuko du. Ondorioz, bada, interesgune bezala onartuko dira lehenago jorratzen ez ziren alorrak, hala nola ezberdintasunak, zatiketak, dislokatzekoak, hausturak, inoiz ez esentziak. Horrela, postmodernismoan gizarte mugimendu berriak, gutxiengo sexual, politiko, linguistiko eta kulturalak, ekologia eta lurra, generoa, bakezaletasuna eta antimilitarismoa bultzatuko dituzten ideologiak agertuko dira.

Jada aitortua den bezala, duela mende bat baino gehiagoz aipatzen da krisia eta modernitatearen amaiera. Nietzschek salatu ditu bere mitoak. Joera salatzaile horretan bidaide ditu Max Weber, Martin Heidegger, Frankfurtoko Eskola, estrukturalistak eta postestrukturalistak. Modernitatearen amaieraz eta gizarte berri baten sorreraz data giltzarri bat osatzen dute bi testu ospetsuk: *Baldintza postmodernoa* (1980), J. FD. Lyotardena eta *"Modernitatea: proiektu amaitu gabea"* (1980), J. Habermasena. Krisia eta amaieraren uste sendoa ez da intelektualek bakarrik, baizik eta iritzi orokor bihurtu da Mendebaldeko modernitatearen ereduaren batere ez sinestea. Dena dela, bai batzuk bai besteak ados dira garai bat amaitu eta nolana deitua den beste bat –Vattimok "postmodernitatea"; Anthony Giddensek "mo-

dernitate beranta"; Ulrich Beckek "modernitate bihurkaria" etab.– sortu dela onartzeko. Eman dezagun ontzat postmodernitatea, hitz anbigua delako eta batere ez erraza zehazteko eta gainera nahikoa onartua.

Postmodernismoa postestrukturalismoaren garaiko pentsamendu frantsesaren hemorragia da. Laurogeiko hamarkadan Frantziaren mugak gainditurik, AEBetako kulturaren –kultura hegemonikoaren– muinetan barneratu zen, merkatu globalizatzailean murgildu eta beste zeinahi produktu (kultura) bezalaxe, mundializazioari atxiki zitzaion. AEBetan kokapena aurkitu ahal izan zuen besteak beste Derrida, Lyotard eta Baudrillard eta Vattimoren eskutik. Postmodernismoa, pentsamendua den aldetik, lan filosofiko eta sozialari aplikatu dakioke, zeinak laurogeikoen hamarkadan Mendebaldeko modernitatearen baloreen krisia aztertu eta adierazi nahi izan baitzuen; gorpuzten ari zen gizarte global hartan "gu" bat mugatuko zuten baldintzak –"baldintza postmodernoa"– aurkitu nahi izan zuten eta orobat globalizazioaren prozesurako giltzarriak ere. Honela bada, globalizazioaren paradigma berriaren beste interpretazio bat baino ez da.

Hain zuzen ere, aldatzen ari den gizarte baten aurrean geundeke eta baita teoria filosofiko jakin baten bidez mundua interpretatu eta aipatu gizartearen existentziaren baldintzak aztertzen saiatzen diren pentsalari batzuen aurrean ere. Beraz, mundu hori deskribatu behar da, aipatu munduaren baldintzak, pentsalari batzuen ideiak eta hauek munduaz egiten duten interpretazioa. Postmodernitate eta globalizazioa hurbilduko gara puntu batzuk zirriborratuz.

Globalizazioa edo mundializazioa gizarte mota berri baten formazio prozesuari dagokio, II. Mundu Gerraren ondoren eskala planetarioan garatzen ari den gizarteari. Haren kokapenak modernitatearekin hasi ziren transformazio ekonomiko, politiko, tekniko, zientifiko, erlijioso, filosofikoen aroaren agortzearekin kointziditzen du. Eta halaber kointziditzen du ilustrazioaren krisia –modernitatearena– biziagotzearekin, liberalismo filosofiko, politiko eta ekonomikoek beren baitan zituzten kontraesanek sortutako krisiarekin.

Baina batez ere, gizarte globalaren formazioa komunikabideen iraultzaren garaikidea da. Globalizazioa zibernetikak eta sare informatikoaren gizarteak dakarte. Orain aldaketak gertatzen dira denboraren arteko ia alderik gabe, eta komunikabideak distantzien gainetik daude; dena dago planetan eskura. Honek informazioaren zirkulazio es-



feran hazkunde esponentziala ekarri du eta benetakoa baino erreala-go bihurtu zirkulatzen duena bakarrik. Aldaketa erradikal hauek zailtzen jartzen dituzte giza izaeraren mugak, ustez naturalak ziren mugak, ezin aldatuzkoak. Aldaketak ezin ditu ulertu eta kontrolatu gizakiak, erronka dira bere pentsamenduaren kategorientzat eta bere kode etiko-politikoentzat, bere izate propioa suntsitu ahal izateko gai bilakatzen dira.

Postmodernismoaren eta globalizazioaren artean disfuncio bat gertatzen da. Globalizazioa lurbiraren izkina guztietara iritsi nahi duen kapitalismoaren adierazpena delarik, eta osagarri bezala bizitza mota berri bat ezarri behar duelarik –politika, kultura, gizarte forma berriak–, merkatuaren legeekin bat etorriko direnak, aldi berean postmodernitateak errealitate horri dagokion kulturaren estiloa interpretatu, adierazi, kritikatu nahi luke. Globalizazioak politika eta kultura ekonomiaren menpe jarri eta bere mugimendu hedakorrean dena erlatibizatzen duen bitartean, postmodernitateak bere jatorria erlatibismo kulturalaren auto-kontzientzian aurkitu du.

Baina halaber pentsa daiteke globalizazioaren eta postmodernitatearen artean alienazio-harreman bat ematen dela. Zentzu honetan, postmodernitatea ez litzateke kapitalismo globalizatuaren kontzientzia faltsua baino; merkatu unibertsalaren hegemonia ezkutatu luke, masen baitan eta merkatuaren demokrazian, kontsumo estilo ezberdinak bizitzaren formen aniztasuna direla sinesteko ilusioa sortuko luke. Azken buruan, potentzia inperialaren hegemonia eta kontrola ezkutatu litzuke, hots, horizontalki merkatu mundializatu eta militarizatuaren sistema bezala eta bertikalki gizabanakoak kontsumoaren subjektu bezala pertsonalizatuz hedatzen ari den potentzia.

Postmodernitatearen pentsamendua, gainera, globalizazioaren aurrean postestrukturalismoari hartutako hipotesi filosofikoekin administratu behar da. Suposamendu hauek ez dute onartzen ezerk bere barneko izaerarik ukan dezakeen, benetako izatea, aitzitik arazo nuklear guztiak arazo terminologikoak dira, arazo sinboliko-linguistikoak. Hizkuntzekiko eta bere kontingentzia eta historizitatearekiko erabat sentikorra den pentsamenduaren aurrean gaude. Hizkuntzak dira interesatzen dena osatu eta komunikatzen dutenak; ez mundua, munduaren ikuspegiak baizik; ez testua, testuingurua baizik; ez egia, gauzak adierazteko behar diren garaiak eta generoak baizik.

Orobat da garrantzitsua aurrerapenaren eta erlijio teknologikoa-  
ren (teknokraziaren) ideologia kuestionatzea ere. Aurrerapenaren  
ideia ez da aski gizarte berria interpretatzeko.

Ilustrazioaren garaiko subjektu hura gaur kontsumo subjektu  
huts bihurtu bide da, ez razional eta autonomo, baizik eta heterono-  
mo eta merkatuko legeen menpeko, ekoiztu baino areago kontsumi-  
tu egiten duen merkatuan. Kontsumo subjektua, masa-terminoetan  
bakarrik ulergarria eta merkatu demokraziaren testuinguruan. Politi-  
koki gizarte zibil burges bezala subjektu izateko gai ez dena, uler-  
tzeko eta parte hartzeko bere gaitasuna erabat gainditzen duten fluxu  
monetario eta erabakien menpeko aurkitzen dena. Nia ez da intimita-  
tearen esparru, kanporatu egiten den zerbait baizik; bere egitura  
osoaren mugak eta erreferentziaren puntuak kanpo-errealitate tekni-  
fikatuan kokatzen ditu, hau izanik gizabanakoaren benetako euskarri  
eta esentzia.

Baina areago, subjektu honi edukitzearen eta izatearen arteko  
mugak ezabatu egin zaizkio, aspektuaren eta esentziaren artekoak,  
erreferenterik ezean esanahirik gabeko adierazle-multzoa, simuila-  
kroen, hau da, edukirik gabeko itxuren sare lausotu batean oharka-  
betuak. Simulakro honi eta denbora historikoa orainaldi absolutuari  
egokitzeari erantsi behar zaio goi-kultura eta behe-kulturaren arteko  
berdinketa, jakintzaren hierarkiek lur jotzea, behearazko berdinketa  
gauzatu; masa-kulturaren gailentasuna da Mc. Luhmanen auzo glo-  
balean kultura transmititzeko tresna nagusi bezala ikus-entzunezko  
hedabideen eta Interneten nagusigo eta hegemoniaren monopolioak  
lagundurik.

Filosofia bera ere merkatuaren produktu bezala arriskuan aur-  
kitzen da eta saldua izateko balio handirik gabe, gainera. Filosofia  
jada ez dago helburuak kudeatu, eta bideratzeko baldintzetan. Eta  
zeri heldurik ez dagoenez, filosofo postmodernoen programa irekia  
da. Espazio eta denboraren kudeaketa erabakigarria izango da dis-  
kurtso filosofikoak iraun dezan. Filosofo hauen gogoeta saiatzan da  
barne eta kanpoaren arteko aurkakotasun zurruna ezegonkortzen,  
esanahi bakarreko adierazi egonkor izatera murrizteko ezintasuna  
nabarmenduz. Baina likidatu gabe filosofia garaikideak orainaldia bere  
modura "bizitzeko" duen lotgune bikoitza, horrela zehaztu ahal ditzan  
"kanpoalde" bat, "ezberdintasun" bat, "marjina" batzuk nondik gaur-

kotasuna pentsatu ahalko lukeen, maila orokorretan subjektu kritiko ilustratuaz mintzo den perspektiba distantetik urrun.

Ziurtasunak izatea nahi zenaren azkena gertatzen ari da: askatasuna dependentziarekiko, arrazoa sineskeriarekiko, aurrerapenaren ziurtasuna halabeharraren aurrean; zibilizazioaren garaipena basakeriarekiko; zientziaren garaipena mitoarekiko; justizia eta bakea lortzea gerrarekiko; aberastasuna pobreziarekiko, osasuna gaixotasunekiko, bizitza heriotzarekiko. Hauek denak kontraera handiak dira, gerrak, miseria, gaixotasuna eta heriotza banatzen duen Mendebaldeak gidatuak, ez dira aurremodernoaren ondorioak, modernoarenak baizik.

Alde bat utzirik postmodernismoari filosofiaren hainbat frontetik, nola analitikoek hala kontinentalek egin dioten kritika, oroitarazi nahi dugu polemika saiotoxo bat postestrukturalismoaren aurkariek hedabideetan sortua. Postmodernismoa salatua izan da botereari berak egindako kritikaren funtsean, desio, oinarri kontzeptualen anbigutasunaren salaketan, kontraera handien faltsutasunean, hor iraun duela gizakiaren nietzschean disoluzioak eta asaldura sozial eta politikan inoperantziak eraginik gabe. Hain zuzen ere postmodernitatea izan da subjektuen baitan hutsune ideologikoa legitimatu duena eta konpromisoa hartzeko sentimendu etsipengarria sortu duena. Postmodernitatearen teoria aurkeztuko litzateke postestrukturalismoaren bertsio despolitizatu eta akritiko bezala eta proiekturik gabea. Nahiz eta bai sortu dituen edota suspertu mugimendu sektorialak. Honela bada, Frankfurtoko Eskolak postmodernoak neokontserbadore eta erreazionariotzat salatzen ditu, balore eta teoria liberatzaileak balio gabetzen saiatzen direlako eta modernitatearen proiektuaren baliozko elementuak kontserbatzeko gaitasunik ez dutelako. Azken buruan, gaingiroki bakarrik iradokitzen dugun aspektu honetan, postmodernoak aurkezten da arrazoi filosofikoak jorratu zituen filosofiaren eta emantzipazio proiektuen amaieraren esparru bezala, ilustrazioaz gero behintzat gutxienez.

## Pentsalariak

Postmodernitatearen inguruan agertu diren pertsonaiak ezberdinak eta konplexuak dira. Hala ere, protagonista batzuk oso laburki bederen aipatzera ausartuko gara: Jean-François Lyotard, Gianni Vattimo, Jean Beaudrillard, Frederic Jameson.

## Lyotard

Lyotarden (1924-1998) ustetan, jakinduriaren estatutua aldatu egiten da gizarteak aro postindustrialean eta kultura aro postmodernon sartzean. Lyotardek postmodernoa gizarte postindustrialaren joerei lotzen die. Lyotardentzat gizarte postmodernoa ordenadoreen, informazioaren, jakinduria zientifikoaren, teknologia aurreratuaren, aldaketa guztiz azkarren gizartea da. Lyotarden pentsamendu berritzaileria guztia bi liburutan dago jasoa: *Baldintza postmodernoa* (1979) –postmodernismo filosofikoaren agiri fundatzailea– eta *Le différend: Phrases en dispute* (1983).

*La condition postmoderne* liburuaren tesi nagusia zen aro postindustrial eta postmodernora igarotzean jakindurian gertatutako aldaketa. Obra honetan kontaeren krisia aipatzen du. Kontaerak zientziak bere legitimazioa lortzeko behar dituen diskurtso handien erreferentzia dira, aurrean beste era bateko jakinduriak daudelarik, zeinen legitimazioa jada tradizioz finkatua baitago, hala nola kontaera mitikoa. Aro modernoan, zientziak, bere legitimazioa erdiesteko, Espirituaren dialektikaren kontaera baliatzen zuen, zentzuaren hermeneutika edo subjektu razionalaren emantzipazioa. Aro modernoak jasaten duen aldaketak, ordea, bete-betean afektatuko du ezinbestekotzat eta gehiengoak onartua zen prozesu legitimatzaile hau.

Jakinduria transformazio teknologikoak afektatua aurkitzen da, eta bere enuntziatuek informazio kantitate bihurtuak eta produktio-makinak ulertzeko modukoak izan behar dute. Jakinduria truke-balio huts bihurtzen da, informazio-merkantzia, eta aldi berean prozesu honetatik at geratuko den beste mota bateko jakinduriarekin gatazkan sartuko da, hots, jakinduria "narratiboarekin". Azken honetan, instituzioak legitimatu egin dira, eta legeak, narrazioaren bidez eta bere jatorriari eta komunitateko arbaso heroiei buruzko mito fabulatuen transmisio hutsez. Jakinduria zientifikoaz beste, kontaerek beren baitan ontzat ematen dituzte ez bakarrik egiaztatuak izan daitezkeen enuntziatu denotatiboak, baita era guztietako enuntziatuak ere, honek hizkuntza konplexuaren joko bihurtzen dituelarik eta zeinen arau pragmatikoak ikasi behar diren, funtsezko lotura soziala direlako. Hain zuzen ere, zientziak burutzen dituen enuntziatu denotatiboen isolamenduak suposatzen du joko linguistiko sozial eta bere praktika diskurtsiboen zientziaren beraren isolamenduaren ondoriozko problema izatea. Bi jakinduriaren arteko hiatua sakonagotuz etorri da elkarren beharrik ez izateraino eta elkar zapuztera iristeraino, izu-

garrizko joko linguistikoetan dihardutelako. Galdua duen legitimitatea berreskuratzeko, zientziak jakinduria narratiboan aurkitu nahi izango du laguntza, eta bi era nagusitan aurkituko du: subjektu kognitiboaren edota subjektu praktikoaren epopeia narratuz –Lyotardek “ezagutzaren heroia” edo “libertatearen heroia” deitzen die-; beraz, kontraera legitimatzailearen bi bertsio filosofiarren edo politikaren alderdietan.

Lyotarden bigarren tesiak hizkuntzen joko ezberdin eta anitzen heterogeneitate eta menperaezintasunaz dihardu, joko ezberdinen artean sailkatu, hierarkizatu eta doitu litzuzkeen metahizkuntza baten arbitrajea onartu nahi ez duten hizkuntzetaz eta, gainera, autonomoak eta beren arau propioez hornituak direnetaz.

Gizarte postmodernoa, nola kontraera espekulatiboak hala emantzipatzaileak –biek baliatzen zuten legitimatzaile bezala ezagutzaren aurrerapena edo historian libertatearen garapena– galdua dute indarrean irautea eta jada ez dute sineskortasunik. Inork ez ditu hizkuntza guztiak mintzaten, ez dago metahizkuntza unibertsalik, sistema-subjektua proiektuak porrot egin du, emantzipazioarenak ez du batere zerikusirik zientziarekin. Lyotarden ustez, legitimazioa bere praktika linguistikoak eta bere komunikazio-elkarrekintzak bakarrik ekar dezakete. Zientzia postmodernoa neurtezintasunaren paradigma ugaria du eta bere diskurtsoaren, efikaziaren, etekinaren, utilitatearen performatibitatearen legitimazio halaber klasikoa erabat arbuatuz, zientzialari postmodernoa beren sistema propio eta suposamenduen sendotasunik eza ikertzen aritzen dira. Legitimitate zientifiko berria akordiorik ezean aurkitzen da.

*La condition postmoderne* liburuan estalirik dauden bereziki justiziari buruzko arazo politikoez diharduen estudio filosofikoa da *Le différend*. Zehatzago esateko, hizkuntzen joko batean alde bietako bat isilaraztea nahi du.

*Le différend* liburuan Lyotardek hizkuntzaren jokoaren kontzeptua utzi eta “esaldien erregimenaz” ordezkatzeko du. Hizkuntzaren jokoan jokalaria hizkuntza tresna bezala darabilten eragile aktiboak diren bitartean, aitzitik esaldien erregimenak esaten du esaldiek kokatzen dituztela jokalaria aipatu esaldiek aurkezten dituzten unibertsoetan, jokalarien edozein asmo edo intentzioren aurretik. Esaldia teoriaren oinarritzko unitate bezala hartzen du eta esaldien lotura filosofia horren eginkizuna litzateke. Lyotardek erregimen esaldien heterogeneitatea baliatzen du eta klase bat beste batera itzultzearen

egokitasunik eza edo esaldiak arautzeko balioko lukeen metateoria bat baliatzen du, adibidez iritzi teorikoen esaldiak eta iritzi moralen esaldiak. Azken jokabide hau benetako metadiskurtsoak eta eztabaidak ebazteko iritziak erabiltzen dituen diskurtso modernoarekin jarraitzea litzateke, ondorioz zapaltzeko eta ezberdintasunak eta diskurtso minoritarioak ezabatzeko. Interesen borroka honen soluzio bila, Lyotardek, aniztasuna, ezberdintasuna eta alteralitatea defendatuz, modernoan diskurtsoa baliatzen du. Bereziki Kant baliatzen du zeinek hirugarren kritikan ahaleginak egiten ditu gainditzeko deskribapen teorikoetatik deskripzio moraletara dagoen hutsunea. gDiskurtsoen heterogeneitatearen arazoarentzat soluzio bila, Lyotardek uste du irtenbide bat aurkitu duela *Judizioaren Kritikan*, zeina interpretatzen duen esaldien erregimen ezberdinak lotzeko proiektu bezala.

Nolanahi ere, Lyotardek uste du beti emango direla kriterio orokor edo unibertsal bezala kontsideratu ezinezko ezberdintasunak. "Gu" modernoa, komunitatea, elkartasuna, unibertsaltasuna hautsita daude. Auschwitzen ondoren, gizadiak ezin du bat bakarra izaten ahalengindu eta ezta giza baldintza unibertsaltasuna izatea ere. Baldintza postmodernoa, ordea, taldetan banatzeak eta interesen lehiak daukate zehaztua. Bizitza soziala eta kulturala beti egongo da postura ezberdinetan zatitua eta hizkuntzan gatazka sortzea ekidin ezinezkoa da. "Différend" kontzeptuak nahi duena da ezberdintasunak artikulatu daitezkeen lortzea eta ikuspegi minoritarioak eta oposiziokoak hizkuntzan agertzea eta gizartearen diskurtsoetan presente egotea. Différend-a justiziaren printzipioa da, non denek hitz egin ahal duten eta botere sozialaren jokoen terrenoan sartzea posible duten. Bi esaldi kontrajarri metaarau baten bidez ebaztea bietako bati injustizia egitea da; ez dago judizio unibertsalaren araurik. Hizkuntzak akordio ezaren lekuko izan behar du eta esaldiak lotzeko era berriak aurkitu, ez daitezkeen zapaltzaileak izan eta aldeetako inori injustiziarik ez egiteko.

## Vattimo

Vattimo (1936) lehen garai batean korrante hermeneutikoaren barnean kokatua izan zen. Baina geroago azaldu ziren lan batzuen arabera –*Le avventure della differenza* (1980), *Al di là del soggetto* (1981), *Il pensiero debole* (1983) eta hurrengoak– "pentsamendu

ahularen" eta "postmodernitatearen" aitzindari izan da identifikatua. Honetaz emango ditugu zirriborro batzuk. Vattimoren jarduera filosofi-koak Nietzsche eta Heidegger-en planteamenduen eragina izan du.

Nietzsche-gandik balore absolutu metafisikoen ausentziaren teoria jaso zuen; Heideggerengandik izakia ez dela, baizik eta jazo edo gertatu egiten dela, eta ondorioz, izakiaren jazoera hainbat horizonte zehatzeetara irekitze linguistikoa dela, zeinetan izakiek gizaki bihurtzeko ahalbidea duten eta gizakiak berbera izatekoa. Ontologia bat izango litzateke non izakia eternitate eta egonkortasuna izatearen ideia ordezkatuko lukeen bizitza, heldutasunera iristea, jaiotzea eta hiltzea den izakiak.

Vattimok dio modernitatea amaitu dela eta postmodernismoa dela historiaren kontzepzio modernoaren esperientzia prozesu unitario eta aurrerapen bezala. Hau ziurtatzeko badaude arrazoi intelektu-alak, baina baita kolonialismo eta inperialismoaren ondoriozkoak diren historiko-sozialak ere,aldi berean gizarte konplexuaren etorrerarekin. Herri kolonizatuen askatasunak sentidurik gabe uzten du historia zentralizatua, gizadiaren europar idealak eragindakoa; hedabideen gizar-tearen agerpenak eta teknologien zabalkundeak biderkatu egin dituzte gertaeren jaso guneak eta interpretazioa. Vattimorentzat gaur egun historia etxean ditugun informazioen, kroniken, telebisoreen kopurua da. Vattimok uste du modernitateak legitimatutako kontaera handiak, ia gainditua dagoen metafisika sortzaille baten parte direla. Eta modernotik postmodernora igarotzea 'pentsamendu sendoa' edo metafisikoa 'pentsamendu ahulera' egindako pasaera bat dela. 'Pentsamendu sendoa' egiaren, batasunaren eta totalitatearen ize-  
nean mintzatzen da; eta hau ilusio bat da, ezagutzan eta aktuazioan funts absolutuak ezartzera bultzatzen duena. Pentsamendu ahulak, logika uniboko baten aurrean, interpretazioari bidea irekitzen dio era-  
bat; alderdiaren politika monolitiko eta bertikalaren aurrean, mugimendu sozialak bultzatzen ditu; abangoardia artistikoaren aurrean, arte herrikoi eta anitza berreskuratzen du; Europa etnozentrikoaren aurrean, kulturen ikuspegi mundiala erreskatatzen du.

Nolanahi ere, pensamendu ahula nolabaiteko nihilismo baten eran aurkezten da. Vattimok ziurtatzen du gizaki modernoak jasaten dituen azken ziurtasunak eta egia egonkorak erori ondoren, nihilismoarekin bizitzen jakin behar duela, izakiaren disoluzioaren espe-  
rientzia sakon bizitzen jakin behar duela. Baina absolutuaren edo

sentiduaren rorketagatik tragikoa den nihilismo hau ere ez da nihilismo absolutua. Nihilismo ahul bat izango litzateke.

Aurrekoaren arabera, beraz, Vattimok ziurtatzen du postmodernismoaren inspiratzaileak Nietzsche eta Heidegger direla. Hain zuzen ere, postmodernismo positibo bat posible izango litzateke Nietzschek eta Heideggerrek burututako ontologiaren suntsipenaren emaitzak benetan onartzen badira bakarrik. Gizakia eta izakia metafisikoki eta platonikoki egitura egonkor bezala ulertuak diren bitartean, zeinek, ez-bilakaeraren domeinu baten barruan eta esperientziaren alor guztietan egitura sendoen mitifikazioan islatuz, pentsamenduari eta existentziari "fundatzeko" eginkizuna ezartzen dieten, bitartean ez zaio pentsamenduari posible izango postmodernitatea den aro postmetafisikoa era positiboan bizi ahal izatea.

Modernitatearen amaiera metafisikaren –egia, batasuna, totalitatearen– amaieraren eskutik letorke, nihilismoaren –funtzen ausentziaren nostalgjarik gabe bizitzearen– garaipenaren eskutik, eta izakiaren ahulduraren eskutik, hots, horizonte zehatzei irekidura linguistikoa atxikiz, horizonte hauetan izakiak gizakiarentzat eskuragarriak direlarik eta gizakia berberarentzat.

Baina iragana ez da galdu den zerbait, berarekiko erlazioa galdu dugun zerbait; iraganaren ezaugarriak bere kategoria nahiz eta distorsionatueta daramatzagu. Gainera gogora berrekartzen dugu metafisika. Iraganaren eta ziurtasun metafisikoaren oroipenaren erlazioetik sortzen da errukia. Esan nahi baita balore mugatua bakarrik duenarekiko arreta sutsuak hain zuzen ere balore erlatibo horregatik merezi duela kontuan hartzea, hots, errealitatean ezagutzen dugun balore bakarragatik. Errukia litzateke bizi denari eta bere aztarnei aitortzen zaien maitasuna, bidean uzten dituen eta iraganetik jasota berekin daramatzan aztarnei alegia.

Norbanako postmodernoa ziurtasun erlatiboan munduan bizi dena da; bere ezagutza eta ekintzarako egitura finkorik eta bermedunik gabeko munduan bizitzea lortzen duena; izakiaren eta existentziaren baldintza ahula onartu eta bere buruarekin eta bere finitude propioarekin bizitzen dakiena.

Vattimorentzat gizarte postmodernoa mass-media eta komunikabide orokortuaren gizartearekin estuki erlazionatua dago. Vattimorentzat hedabideek ez dute homologazioa sortzen. Irratia, telebista, egunkariak eztanda baten elementuak dira eta eztanda biderkake-



ta eta mundu ikuskeraren biderkaketa orokorra. Gizarte postmodernoak ez da monolitikoki kontzientea bere baitan, jada ez da posible gerruntze filosofiko hertsatzaile batekin estutzea. Aitzitik konplexua da non antzematen diren dibertsitatea bere ñabardura guztiekin, kultura anitzen mundua, bizikera dibertoak. Gizarte postmodernoak duen itxurazko kaosa da aniztasunaren idealetan, tolerantzian eta demokrazian oinarritutako emantzipazioarentzat baldintzarik onena. Gizarte berri hau, postmodernoak, ez da hain dogmatikoa, dibertsitatea aitortzen du eta tolerantziaren kultura berriaren parte-hartzaile egiten da.

Vattimok eboluzionatu egin du teknikaren jarrera kritikotik gizarte aurreratu bateko aparatu teknologiko eta informatikoezko jarrera positibo batera, gizarte postmodernoak hedabideen gizartearekin identifikatzeraino gainera. Honela, berak dio hedabideek ez dutela morrontza totalitarioa sortzen, premisak direla baizik kultura anitzen munduan bizitzeko gai den kokatu gabeko gizarte batentzat. Gauza bera da postmodernoarentzat diferentzien liberazioa. Postmodernitatean komunikazioak eta hedabideak izaera zentrala dute, baina etengabe diharduten emisoreen aniztasun horrek ez du ikuspegi unitarioa ematen, ezta ikuskera kontestualizatua eta independentea ere. Alderantziz, bideak irekitzen dizkie libertateari, dibertsitateari, tolerantziari, gutxiengo etniko, sexual, erlijioso, kultural, estetikoari eta bazter utzen ditu arrazionaltasun-modernitatearen, autoritarismoen, aurreiritzeen, biolentziaren ikuspegi unitarioak. Hedabideak egia partzial, kontrajarri, konplexuen hedatzaile bihurtu dira, historiaren jarraipenaren helburu ontologikoez edo narrazio unitarioez inola ere gidatuak ez diren egien hedatzaile. Mundu anizkoitz honetan bizitzea gizakia izateko era berri baten esperientzia da.

Etika planteatzen da etikan filosofia gaindituz: pentsamendu metafisiko sendoa absolutista eta bortitza da; pentsamendu ahula biolentziarik ezarena da, karitate sekularizatua.

### Jean Baudrillard (1929-2007)

Baudrillard postmodernitatearen pentsalaria da, teknologia eta irudiaren iraultza era zorrotzean aztertu duena. Postmodernitatea ezaugarritzeko orduan, Baudrillardek irudiaren, zibermediaren, telematikaren, suimulazioaren hiperrealitatearen eta simulakroaren kultura aztertzen saiatu da. Hala ere, honera iritsi arte, eboluzionatu egin

behar izan du. Bere lehen obretan (*Le Système des objets* [1968], *La Société de consommation* [1970], *Pour une critique de l'économie politique du signe* [1972], *Le Miroir de la production* [1973]) azterketa marxistaren eta semiologiaren konbinazio bat egiten du eta erabilpenaren balio eta trukearen balioaren arteko bereizketan zentratutako ekonomia politikoaren kritikaren oinarritzko tesitik urrundu egiten da. Egileak dioenez, postura hau mantentzea kapitalismoa-erekiko aurrera ez egitea litzateke zeren eta erabilpen balioaz Marxez duen diskurtso ia mitikoa ez baita truke balioaren negatiboa baino eta honek ez dio uzten Marxi ekonomia kapitalistaren funtsezko binomio honetatik at irauten. Honen alternatiba izango da oinarri ilustratua duen dikotomia metafisiko hau haustea, hots, gizakiaren oinarritzko behar besterenezinak dituen eta halaber giza naturan funtsatutako uste utilitarista eta pragmatikoan ere sinestea.

Irtenbidea hirugarren balio-mota bat aldarrikatzea litzateke, sinbolikoa, objektuak truke sistema sinboliko baten osagarriak kontsideratetik sortua, balioa hain zuzen ere beren arteko desplazamendu eta oposizio honetatik eskuratuz. Estrukturalismoa ez dago lehen hipotesi honetatik oso urrun, non balio sinbolikoa zeinuaren balioa baino ez den. Gizarte aurremodernoa, aurrekapitalista elkartruke modu sinbolikoa mantendu egingo lukete, geroago merkatu sistemak eta balio abstraktuak birrinduko luketena. Marx ez zebilen zuzen uste zuenean gizarte guztietan ematen zela produkzioaren lehentasuna, gizarte sinbolikoki egituratua eta erradikalki heterogeneoa sistema kapitalista produktibora igarotzen utziz, hau erabilpen eta truke balioak araututako transakzioetara bihurtzea izanik. Kontsumo gizar-tean objektuak zeinu bihurtzen dira, non behar naturalaren alorra faltsifikazioak, simulazioak eta mugarik gabeko erreproduzioak gaituzten den, non erabilpenaren erreferentzia galtzen den eta halaber esanahia, erreferentzia eta erreala-naturala direnen arteko bereizketa ere. Ez dago merkataritzako elkartruke, elkartruke sinbolikoa baizik non desagertu den errealitatearen printzipioa. Hauxe izango da Baudrillardaren ondorengo ibilbidea eta emankorra, hots, mundua des-errealizatzen eta ideologiaren kritika inbalidatzen duen simulakroaren kultura aurrera egitea.

Hauxe izango da beste postestrukturalistengandik aldentzeko duena. Baudrillardengan desagertu egiten da errealaren geruza sakonagoa baliatu nahi izatea –postestrukturalista batzuen geruza hau

onartzeak demostratuko luke oraindik ez dela eman pentsamendu ilustratuarekiko haustura-. Elementu erabakigarria errealitatearen printzipioa likidatzea, teknologiak burututako errealitatearen erailketa da *Le Crime parfait* (1995). Egileak simulakro orokorturantz ematen duen biran, sistematik at legokeen kanpo bat aurkitzeko posibilitate-tik, pribatizitatearen espazioaren erreserbatik subjektua-objektua no-zioei buruzko oihartzun denak gaudituta geratuko dira eta beren orde z pantaila eta sarea egongo dira, komunokazioaren gizarte post-modernoari propioak zaizkionak. Subjektuak ez dira jada objektuetan proiektatzen, ez dago eurekiko identifikaziorik ezta gauzetarantz txera transmisiorik, dimentsio psikologikoa ere desagertu egin da boterea-ren eta propietatearen dimentsioekin.

Gauzeekin erlazionatzeko modua ez da txeratsua, ez jabetzailea, ez menderatzearena, ez eta prestigioarena ere; sinbolismoaren, metaforaren, urruntzearen gaitasuna desagertu egin da, gehienez ere hurrentasun metonimikoa geratzen da: psikologikoki eta mentalki proiektatzen zena, lurtean metafora bat bezala, eszena mental edo metaforiko bezala bizitzen zena hemendik aurrera errealitatean proiektatzen da, inolako metaforarik gabe, aldi berean simulazioarena ere baden espazio absolutuan. Gorputzak berak, etxeak, ingurume-nak, pribatizitatea eta intimitateak, denbora libreak ez dute jada senti-durik eta aurreko bizitza urrunekoaren aztarnak bezala irauten dute, non pertsonak beren artean erlazionatzen ziren, simulazioaren espa-zio masifikatuan lekua berriro definitu behar delarik. Halaber desa-gertzen da politikoa, publikoa, publizitateak ere desagertzeko joera hartzen du komunikazioaren espazio gordinean non dena erakutsi egin behar den eta ezin baita bereizi artearekin, arkitekturarekin edo politikarekin berarekin ere.

Pribatuaren eta publikoaren arteko mugak ezabatzea telebistan burutzen da, non, adibidez, audientzia maximoko programa bihur-tzen den bizitza pribatu familiar baten edota zeinahi talderen eszenak zuzenean emitituz, aldi berean munduko gertaera sozio-politikoak afalorduan egunerokotasun arruntenak bihurtzen direlarik. Alienazioa-ren logikak ere jada ez du balio, gainera alienazioaren onura sinboli-koak ere galduak izanik, hots, Bestea badela eta alteritateak engaina zaitzakeela onerako nahiz txarrerako. Alienazioa dagoen bitartean ba-dago espektakulua, ekintza, eszena. Ez da gordintasuna, espektaku-lua inoiz ez da gordina. Gordintasuna hain zuzen ere espektakulurik

ez dagoenean hasten da, eszenarik ere ez dagoenean, dena ikuspen garden eta beheralako bihurtzen denean, dena informazioaren eta komunikazioaren argi-bizi-bizi eta ezinbestekotan erakusten denean, eta estasi hau gordina denean. Gordina da ispilu guztiak, begirada oro, irudi denak desegiten dituena. Gordina da errepresentazio ororen amaiera. Gordinarekiko erlazioak beste era bateko txerak eskatzen ditu.

Erreprezentazioak irudiaren, fantasiaren, proiektu desiratuaren, eszitazioaren nahasketa ahalbidetzen du; estrategiaren denborak –in *De la séduction* (1979)– jada oso urrun geratzen dira. Egunero gertatzen diren argudioen estiloa eta sentikortasuna erabat aldatu dira. AEB dira simulakro kulturalaren paradigma ez bakarrik mundu osoari ezarri diolako gerraren simulakroa, baizik eta herrialdea bera ere Disneyland deitu simulakro bat delako, hirugarren mailako simulazio baten estalduratzat erabiltzen delako: Disneyland hor egoteak “benetako” herrialdea Disneyland dela ezkututzen du (nolabait esateko presondegiak hor egoteak ezkututzen duen bezala, soziala bere osotasunean eta bere nonahikotasun banalean, espetxe mundua dela). Disneyland imaginario bezala aurkezten da gainerakoa benetakoa dela adierazi nahi balitz bezala, Los Angeles guztia eta inguratzen duen Amerika jada ez direlarik benetakoak, baizik eta hiperrealaren eta simulazioaren ordenakoak baizik. Jada ez gaude errealtatearen –ideologiaren– errepresentazio faltsu baten aurrean, ezkutatu nahi dena da benetakoa jada ez dela benetakoa eta, beraz, errealtatearen printzipioa salbatu nahi izatea.

Teorizazio hauek guztiak aplikatu eta sakontzen dira Baudrillardek *La Guerre du Golfe n’a pas eu lieu* (1991) testu sonatuan egiten duen teorizazioan, heldutasunean idatzitako liburuan.

## Jameson

Esparru anglosaxoian hirurogeita hamarrekoen hamarkadatik postmodernismora iristen den marxismoa deitu izan da neomarxismoa edota postmarxismoa. Tradizio marxista aldarrikatzen duen kritika sozial, filosofiko eta kulturalaren joera bat da, era nabarmenean postmodernitateaz arduratzen dena. Baina, marxismo ortodoxoaz beste, egitura kulturala hartzen du azterketaren objektu nagusi beza-

la eta ez gainegitura huts bezala –esan behar da marxista batzuek postulatu ekonomizistak defendatzen jarraitzen dutela, esan nahi baita ekonomiaren hegemonia eta determinismoa eta honetan bat lektorke neoliberalismoarekin–. Kultura balore sozialen produkzio bat baino ez da eta orokorrean hori gabe ezingo litzateke inolako produktiorik. Erreferentziako autoreak Thompson, Williams, Anderson izan dira eta Erresuma Batuan 70ekoetan agertu zen marxismotik datoz, gero Eagletonen bidez Amerikako Estatu Batuetara igaroko dena. Belaunaldi honetakoen artean Jameson da aipagarriena.

Fredic Jameson (1934) izan da postmodernitateko teorialarien artean bikainena. Bere *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism* (1991) liburua klasikotzat kontsideratua dago gaurko aroa aztertzeko orduan. Berak dioenez, postmodernitatea kulturaliki kapitalismoaren hirugarren faseari dagokio, fase multinazionalari edo kontsumokoari, kapitalismo berantari.

Postmodernitateari buruzko bere liburu teorikoetan Jameson nabarmendu da Althusser, Man edo Derrida bezalako dekonstruktibistak, lakaniar psikoanalisi baliatu dituelako, Lyotard eta Baudrillardekin kidetasunak izan dituelako; baina hau guztia bere planteamen- duen oinarri den marxismoaren baitatik garatua. Marxismo hau da sendotasuna, zorroztasun kontzeptuala ematen diona azterketa sozialari aplikatzen dizkion eskema teoriko sendoekin batera.

Ez du onartzen 70koen hamarkadan benetako sozialismoan gertatu ziren izugarrikeriek eta jazoera larriek probokatuta eman zen "desmarxifikazio" frantsesa, gertaera larri hauek zirela eta orduko teorialariek ezin izan zuten inola ere marxismoa eta kapitalismoa batasun, sistema eta totalitate bezala pentsatu. Hauen orde ezberdintasunak, mikrologia, fluxuak eta despolitizazio orokortua nagusitu ziren.

Jamesonek postmodernitatea sistema bateratu bat bezala aztertzen du. Onartzen du ikuspegi historiko totalizatzaile bat. Ez da barreiatzen postmodernitateak produkzio kulturalaren alor zabalean ontzat ematen diren balio gabeko aspektuetaz ekarpen puntualak jorratzen. Honek adierazi nahi du teoria postmodernoa zehaztutako alor bateratu bat nahi izatea, ezberdintasunaren logikak, heteronomia hutsak eta azpisistema aleatorio erlazio gabeek ezaugarritutako teoriak. Honela hautsirik gelditzen da postmodernoa, berez, iraganeko beste edozein denborarekin bateraezina eta menperaezina denaren

tabu teorikoa, gure garaia afektatzen duen joera autoerreferentzialaren tipikoa. Baina halaber esan nahi du kontraesan baten aurrean gaudela, zeren eta postmodernitateaz mintzatu nahi da, baina postmodernitatearen funtsezko aspektu batzuen kontra. Esan nahi baita, alor bat bateratu eta bertan ezkututzen diren identitateak zehazten saio bat eman zela eta baita alor horretako benetako bulkaden arrazoia aztertzen ere, nahiz eta teoria postmodernoa bera nabarmenki ezaugarritzen den ezberdintasunaren logikaz. Gainera ez da aiantzi behar ortodoxia marxistaren baldintza totalizatzaile eta den-dena jorratu nahi izate batzuetatik alde egiteko gogoak neomarxismoaren barruan duen pisua: halabehararen fatalitatea; historiaren eta naturaren legeen itsutasuna; azken finean, ekonomiaren aspektu erabakigarria. Hain zuzen ere badirudi edozein perspektiba totalizatzaile eta abstraktu arbuizatzea dela kapitalismoaren fase honetako sintoma bat, zeinen teoria filosofikoa bera ez litzatekeen lagin bat baino, patologia hau areagotu eta abian jartzen duena, jakitera eman eta esplikatuz ordez.

Nahiz eta egia izan, ordea, marxismoak areago laguntzen duela sistema mundialaren lerro handiak ulertzen, bertako leku txikiak, zalantza esparruak edo jorratu ezinezko eremuak baino, Jamesonek esango du ezberdintasunak sortzen dituen sistemak sistema izanez jarraituko duela.

Jamesonentzat kontzeptu totalizatzaileetako bat produzitzeko era da; zehazkiago esanda, kapitalismoaren azken faseko produkzio moduak, garai honetakoak, postmodernitateko pentsamendu kulturalarekin jotzen du gailurra.

Ezkertiarren erradikalismo kritikoak ez bezala, zeinek onartzen baitute ekintza kulturala kapitaletik landa kokatu eta kapitalismoari berari erasotzeko euskarri bezala erabili ahal izatea, Jamesonek esango du kultura eta merkaturia lotuta daudela –horregatik aienatu da eliteko kultura eta merkatal kultura edo masa kultura deituaren arteko muga zaharra (funtsean modernista)–. Jamesonen tesiak oinarritzat hartzen du postmodernitatea kapitalismo aurreratuaren arrazoi kulturala baino ez dela eta horregatik hain zuzen bi fenomenoak ezin direla era isolatuan kontsideratu. Kulturaren esparruko jarrera postmodernista oro ere, aldi berean eta nahitaez, gaurko kapitalismo multinazionalaren izaerari buruzko jarrera hartze politikoa da, inplizituki edo esplizituki.

Produktzio modu kapitalista berrian kulturak hartu duen lekua, postmodernoarene eredu kultural sistematikoa da postmodernitatea funtsean aldi modernotik bereizten duena. Multzoaren hipotesia da errealismo, modernismo eta postmodernismoaren periodizazio kulturala Mandelen kapitalismoaren hiru faseei egokitzen diena: merkatal kapitalismoa, inperialista eta kapitalismo aurreratua edo multinazionala. Funtsean, dena dagokie makinarekiko, teknologiarekiko gure erlazioei, zeina jakina, ezin baita izan erlazio modu berbera fase batean edo bestean. Marinettiren faszinaziotik zerbait teknologiko edo postmoderno sublime bat antzematera igaro gara. Informazio eta komunikazio sare izugarri baten gure errepresentazio ez perfektua berez ez da beste zerbait sakonagoaren irudi distortsionatua baino: gure garaiotako kapitalismo multinazionalaren sistema mundial guztia. Honela, gure gizarte garaikideko teknologia ez da liluragarria eta hipnotikoa berak duen indarragatik, botere eta kontrol sare hori atzematteko orduan ustez eskaintzen digun errepresentazio pribilegiatuaren eskemagatik baizik, gure ulermen eta irudimenarentzat somatzea ere ia ezinezko iruditzen zaigun sarea: esan nahi baita, kapitalismoaren hirugarren faseko sare global berri deszentralizatu osoa. Honela bada, nire ustetan, bikaintasun postmodernoa instituzio ekonomiko eta sozialen errealitate berri hau bezala uler daiteke bakarrik: errealitate izugarria, mehatxatzailea eta oso era ilunean soilik haute-man daitekeena.

Jamesonentzat gaur teoria garaikidea edo diskurtso teorikoa deitzen duguna halaber da berez fenomeno postmodernoa. Beraz, inkoherentea litzateke diskurtso teoriko garaikidearen azterketa teoriokoen egia pentsamendu sistema baten barrutik defendatzea, non 'egiaren' kontzeptua postestrukturalismoak arbuaitzen duen metafisikaren parte baldin bada. Adibidez hermeneutika bezalako fundamente baterantz sakontzea nahi duen pentsamenduaren edozein ereduri egindako kritika postestrukturalista kultura postmodernoarene beraren sintoma nabarmena da.

Jamesonen arabera, postmodernitatearen aurrean ez dago tokirik balorazioko iritzientzat, iritzi moralentzat, ez baita besteen artean "estilo" kulturala, kapitalismo aurreratuaren pautak kultural nagusia, zeini buruz ez baita orduan posible gogoeta historiko-dialektiko bakar bat baino burutzea, gaurko denbora eta iragana kontuan harturik kapitalismoaren barruko eboluzioan betetzen duen lekua dela eta.

Postmodernismoa fenomeno historikoa bada, iritzi moral edo morali-  
zatzaille bezala bere berri emateko asmo guztia azken finean oker  
kategorial bezala identifikatu behar da.

## Beste oharren bat

Postmodernitateak filosofiaren amaierantz joko luke. Giro filoso-  
fikoak horrela iragartzen zuen 90eko hamarkadan. Hala ere, filoso-  
fia berriro ere indartzera doala dirudi. Indartze hau filosofiaren zeregin  
sortzailea, duela bi hamarkada, amaitutzat jotzen zuten terminoen  
baitan agertzen da. Diskurtso berria amaitutzat emandako hainbat  
gai ari da berreskuratzen. Filosofia hiletsitzat emateko erabilitako  
testu berberak gaur beste era batera irakurtzen dira. Anulatutzat  
emandako hainbat gai berreskuratzea da eraberritze hori identifi-  
katzea ahalbidetzen duena. Halaber dator berreskuratze hau indartze-  
ra elkarrizketa filosofikoaren internazionalizazioa, planetako eskualde  
ugaritan tradizio nazionalak abian jartzea eta baita maila guztietan  
burutzen ari diren globalizazio prozesuak ere.

Hain zuzen ere, subjektuaren itzulera dator eta etikaranzko bira.  
Pentsamenduan ematen diren bi polo hauen indartzea irismen han-  
dikoa da. Zeren eta jada aipatu den bezala, subjektibitatea marxis-  
moak desmuntatua baitzuen, psikoanalisiak hermeneutika, Heideg-  
gerrek estrukturalismoa; honela subjektua krisiak erabat jota zegoen,  
bai jakintzaren eta egia-ontzi bezala bai eta ekintzarako iturri  
autonomo bezala ere eta, ondorioz, halaber iritzi moralak emateko  
ere. Areago oraindik, filosofiak bilatu zuen objektibismoak erlatibis-  
mora jotzea mehatxatzen zuen, planteamendu etiko oro disolbatuz.  
Subjektibitatearen itzulera etikaren bidezkoa da. Errealitatean, XX.  
mendeko filosofiaren porrotetako bat planeta mailako katastrofeel  
aurre egiteko gaitasunik eza izan zen: mundu gerrak, holokaustoa,  
Gulag, mehatxu nuklearra, krisi ekologikoa, gerra lokalak, endekapen  
politikoa ez aipatzearren. Gaur egun bira etikoa filosofian gaurko ara-  
zoei erantzuna kontzeptu berrieekin emanez ari da bidea egiten; eta  
filosofiaren hainbat fokutatik ari da subjektu etikoa ernarazten.

Postmodernitaren gaurkotasunarekiko edo bertako partaide iza-  
tearen kezka seguruenik ari da jada tokia egiten erantzukizunaren eta  
etikaren lan filosofikoari, eta baldin bada baldintzarik hori aldarri-  
katzeko nahiz eta periferia kulturalaren periferian gaudenok hautema-  
teko barneko eta kanpoko hainbat eragozpen ukan.



## XVIII. mendeko herri lirika (Euskal erromantze zenbaiten kanpo-eragina)

Luis Maria MUJICA

Euskal literaturaren esparruan kokagune aparta du, bere balio espresibo eta historikoengatik, erromantze edo balada deituriko genero bitxi, esanguratsu eta gozoak. Hain zuzen, nahiz testu gehienak XVII. mendekoak izan, XVIII. mendeko lirikan ere eragin berezia ukan dute, batez ere, amodiozko generoaren trataeran –gerora euskal erromantizismoaren nolabaiteko aintzindari ere– gertatuko zirela.

Esan dezakegu sentimendu, erritmo eta irudien trataeratik zati horiek hornidura espresiboa handia dela. Beste arloetan bezala, eraginen aldetik esan behar dugu euskararen ukituan dauden hizkuntzetako kantuen paraleloak direla, hots, hegoaldean Gaztela eta Kataluniako maite-lirika historikoarekin –eta iparraldean Frantzia, Probentza eta Okzitaniakoakoarekin– harremanak eta menpekotasun formalak dituela.

Lirika hori sentimenduzko espresaera apartaz hornitua dago, maiz musikari lotua, orohar, gure testuak Europa osoko *singer*, erromantze eta gisako adierazpenetan sartzen direla. Hurbilago, okzitaniarak eragin berezia ukan du gurean, gai horietan eta kantutegi adieragarrietan lirikaren ukitua eta oldea oso nabaria dela.

### Kanpoko eragina euskal testuetan

Aurrez esan beha dugu, euskal testu zenbaitetan ere kanpo musikaren eragina aurkitu zuela Aita Donostiak, hala nola, *Zeluko izarre bidia*, *Lili eder bat*, *Adios ene maitea* eta beste abesti batzuetan. Testuari atxikitzen bagagozkio, berriz, kanpoko eragin horiek, orobat, maiz, nabarmenak dira.

Guk aspaldidanik aztertua dugu testu zahar horietako batzuen izaera *kanpo* eraginen aldetik, ur horietara itzuliko garela hemen modu labur eta sistematiko batean. Noski, aipatu eraginak Euskal Herriaren inguru geografikoan kokatzen dira, hau da, Gaztelako lirikan hegoaldeko euskal testuei dagokionez, eta Okzitania eta Frantzia nagusikoan iparraldeko buruz, testu katalanak eta probetzalak albo-ara utzi gabe. Testu horiek, hain zuzen, garbi uzten dute ertaroan, eta ondorengo bi bat sekulutan ere lirikaren ildoak kanpo eraginez ukituak kausitzen zirela, hainbat kasutan. Hori dela eta, kanpotiko ukituen zertzeladak sismatikoki eskaintzen ahaleginduko gara, gure aho-literaturak atzerriko olde eta eragin formala zenbatean jasan duen argiago uzte arren. Hain zuzen, euskal mintzairaren originaltasuna onartuaz ere, ezin da ukatu egitate hori, bai lexikoan latinen aldetik, eta bai kulturarena alboko herrien jakintza-errotik. Beraz, gure lirikan ere kanpotiko aho-literaturaren eraginak adieragarriak dira. Eragin horien esparru esanguratsuena, ikusiko dugunez, frantsesa, okzitaniarra eta probentzala da iparraldeari dagokionez, eta gaztelaniarra eta kataluniarra hegoaldean.

Gu, beziki, lau bat testutan fijatuko gara inguruko kulturen eragin semantikoa (maiz lexikala ere) atzemateko, eta, besteen artean, *Meskatxa lokartua*, *Irigaraien alarguntsa*, *Senarraren itzulera disfrazatua* (*mozorrotoa*) eta *Frantzie kortekoa* erromantzetara mugatuko gara, batez ere. Hala ere, kanpo-eragin bera atzemangarri da beste hogeitatu bat testutan, besteen artean, aipatzekoak direla *Juan de Flores*, *Gerlara joandako monja*, *Meskatxa ontziratua*, *Judu herratua*, *Pazkoetan den alegerena*, *Seta haria*, *Ura ixuririk*, *Errege Jan* eta beste zenbait laburrago.

Kantu hauetaz nolabaiteko bilketa eta ikerketak eginak dituzte, dagoeneko, J.C.Guerra, J. M Leizaola, M. Lekuona, J. M. Lecuona, J. Lakarra eta bere taldeak, eta beste batzuek. Guk, hala ere, hemen eskual testu batzuen *iturri* hurbilak aztertuko ditugu, orain urte batzuk lehenago osaturiko ikerketen urratsak jarraituz.

## Testuak

### a) *Meskatxa lokartua*

*Brodutzen ari nintzen* perpausarekin hasten den testu lirikoa *Meskatxa ontziratua* izenpean ere ezaguna da, nolabait. Menéndez Pidal-ek testua *Los soldados forzadores* delako zikloan sartu zuen,

bere hedadura, besteen artean, Afrikako iparraldean kokatzen zelarik Honela, Tanjer-en bilduriko testu batean hurrengoak esaten da:

*Dijo el sargento al alférez –vamos a rondar la villa.  
Vieron venir tres mocitas que de la misa salían...  
Dijo el sargento al alférez: ¿Cuál de ellas es la más linda?*

–La de blanco, señor, a mis ojos parecía.  
(R. Menéndez Pidal, Los romances viejos, los romances de América y otros estudios, p.164).

Beste testu batean, zehatzago, Menéndez Pidal lurperatua dagoen neskatzaz mintzo da. Gizonak lurra ematen dio neska bortxatuari, bere damua, hala ere, azalduz:

*Con su puñal dorado la sepultura le hacía;  
con las sus manos tan blancas  
de tierra el cuerpo cubría,  
con lágrimas de sus ojos  
le echaba el agua bendita  
(ibidem, 61-62 or.).*

Parekaketak bi testuen artean (hots, euskarazkoa eta gaztelaniazkoaren artean) sintesi modura hurrengoak lirateke: a) euskal testuan *kapitainak* ageri dira –*soldaduak* gaztelaniazkoan–, b) neskatxa hobiratua da euskal testuan, “la roban” gaztelaniazkoan, c) neskatzak birjinitatea zaindu nahi du euskal testuan, “ella guarda su honra” dio gaztelaniazkoan, d) heriotza du irtenbide euskal testuak, “hasta ser muerta” ageri da gaztelaniazkoan.

Dudarik gabe, parelilismoak harago hedatzen dira Menéndez Pidal-ek bilduriko testuaren eta gurearen artean. Erremate bezala, bietan ageri da kapitaina (*soldaduak* dira gaztelaniar testuan) damua sentitzen neskatzaren herioaz (“*Ongi nigar egiten zuela andereari dolu emanik*”).

Probentzako testu bat ere hartzen badugu antzeko parekaketak lehen ahapaldian. Lehenik ikus dezagun euskal testua:

*Elorri xuriaren azpian anderea lokartu,  
arrosa bezen eder, elurra bezen zuririk,  
hirur kapitainek hor deramate gortez enganaturik.*

Probentzako testuan:

*Ey la vau l'ya'n jardinier  
qu'a no tant belo filho  
juino, lisqueto,  
belo (eder) coumo lou jour;  
n'en sount tres capitans,  
tous tres li fan la cour (gorte egiten).*

Parekaketak, oraindik, ostalariaren agur ematera, bortxaz ala amodioz etorria den itaunketara, kapitainen bazkaltzeko gonbitera, anderearen izu eta hilaren egitatera, eta, azkenik, ehorzketa eta hirugarren egunean hilobitik bizitzara itzuliriko pasartetara hedatzen dira.

Hau dio euskal testuak:

*Handik hirugarren egunean,  
aita, entzun nezazu,  
ni orai hemen nuzu  
(tonba eder batian)...*

Eta probentzaleraz idatziriko testuan::

*Au bout de tres jours apres  
soun pero (aita) se proumeno:  
"Dubertz (ireki) ma tounbo,  
moun pero (aita), se vou pla;  
ay fach tres jours mouerto  
per moun hounour gardar!*

Piamonten, Pikardian eta Flandrian ere ezaguna zen testua. Parekaketak egiterakoan, berriz, kontuan izatekoa da esukal testuan lirioak eta ezpelak (*boj*) direnak, ihazminak direla haietan.

Doncieux kantu-biltzaileak, bere aldetik, azalduko testu batean gure kantuaren ildoak hurbilagotik dakar; adibidez, ostatuan neskatxari emaniko janariaren pasarte honela agertzen da:

*-Soupez, soupez (afaldu), la belle,  
ayez bon appétit,  
avec trois capitaines  
vous passerez la nuit.*

Eta Vendôme-ko beste kantu batean, hurbilagotik oraindik, ehorzketaren pasadizoa azaltzen da, bertan lirio-loreak ageri direla euskal testuan bezala:

–Où l'enterrerons-nous  
 cette aimable princesse!  
 Au logis de son père  
 il y a trois fleurs de lys:  
 nous prierons Dieu pour elle  
 qu'elle aille au paradis  
 (E. Rolland, Recueil de chansons populaires, II, 59).

Parekaketa heda daitezke Rolland jaunak *Recueil de chansons populaires* delakoan ekartzen dituen zatietara ere; adibidez, «Où sont les rosiers blancs, la belle s'y promène, / blanche comme la neige, belle como le jour» dioenean, bere ordaina euskal testuan «elurra bezen zuririk» dela.

Hala ere, testu guztien artean, parekaketa bizenak kausitzen dira Frantziako Ivernán aurkituriko kanta berezian. Ia euskal kantaren pasarte bakoitza hurbileko testuaz jarrai daiteke. Hona euskal testua eta frantsesaren arteko parakaketa zenbait:

Euskal testua	Nivernako testua
"Elorri xuriaren azpian "	"Dessous les rosiers blancs"
"Elurra bezen zuririk "	"Blanche comme la neige"
"Hirur kapitainek hor deramate gortez engainaturik"	"Trois capitaines s'en vont lui faire l'amour"
"Zamarian ezarri dute"	"Montez, monte... sur mon cheval"
"Paris-erat eramaten dute"	"À Paris je vous mène".
"Paris-en ostarlersa batek... berriak ere galdetu"	"L'hôtesse lui demande "
"Bortxaz ala amodioz jina ziren, anderea, errazu"	"Et's vous ici par force ou bien par vos plaisir"
"Hirur kapitainek galeriatik ebatsirik jina nuzu"	"Au chateau de mon père trois capitaines m'ont pris"
"Anderea, afal zite"	"Quand ce fut au soupe...r"
"Hiru kapitain ba-dituzketzu gaur zure zerbitzari	"Avec trois capitaines vous passerez la nuit"
"Hil hotza zen erori"	"La belle es tombée morte"

"Anderea hila da, nun ehortziren dugu?"	"Où l'enterrerons-nous cette joli princesse?"
"Aitaren baratzean ezpelaren azpian, liho liliz estalirik"	"Au jardin de son père, dessous les fleurs de lys"
"Handik hirugarren egunean"	"Tout au bout de trois jours"
"Aita, entzun nezazu"	"Mon père, si vous m'aimez"
"Birjinitatea beiratu nahiz hila egona nuzu"	"J'ai fait trois jours la morte pour mon honneur garder"

Testu hauen pasarteak ikusita, ezin da ukatu bi testuen senide-tasuna, eta erromantzeak duen argudiozko lokarria Frantzia, Pro-bentzan, Okzitanian edo eta Kataluniakoarekin. Pensatzekoa da kanta euskararen ortura kanpotik etorria dela.

### b) Senarraren itzulera mozorrotua

Testuaren hurbilketak euskaraz hiru testu desberdinetan ematen zaizkigu, nagusiki. Bat Azkueren kantutegian (II, 987) *Goizeti yagi zara* deiturikoan (II,965), bestea *Egunon Jainkoak dizula* izenburua duenean, eta azkenekoa *Xinkoak dizula egunon* denominatuan. Esan beharrik ez dago, hiru testuen artean lotura handia dela, elkarrizketak andere eta galai baten artean mamitzen direla. Pertsonaietako bat fraidez mozorroturiko senarra da, gurean, batez ere, bizkaierazko testuz hornitua kasuitzen dena.

Gaztelaniaren eremuan ziklo honetako bertsoak *Las señas del marido* deituriko erromantzeetan aurkitzen dira. Funtsean, etxetik urrun joaniko senar (eta fraidez mozorroturiko) emaztearen leialtasuna aproban jartzen da. Azkuek honela laburtu zuen erromantzearen barne gaia: "Dice la leyenda que un día un hombre que estuvo ausente de su domicilio mucho tiempo se presentó disfrazado de fraile a su mujer con objeto de probar su fidelidad..." (R. M. Azkue, Cancionero popular vasco, II, 980).

Frantzian, batez ere, tradizio handia ukan zuten aureko mendentan fraidez mozorroturik itzuliriko senarraren erromantzeek. Emaztea tentatzaile eta tentagai bezala agertzen zen, batzuetan. Doncieux-en testu batean aipaturiko personaia soldadu gisa ere azaltzen da. Hurrengo testuan, adibidez, soldaduak senarraren antza duela azpimarratzen da:

*–N'est point ma vie que se regrette,  
c'est la perte de mon mari.  
Monsieur, vous rassemblez à lui.*

Orobat, testu batzutan emazteak fraide-itxura duen gizon mozo-  
rotuari albisteak gerran; hil egin zela bere senarra diotsa, eta bera  
arestian ezkondu egin behar dela (*"L'on m'a écrit de ses nouvelles, /  
qu'il était enterré, / et je me sui remarié"*). Erromantzea oso hedatu-  
rik egon zen, besteen artean, Maine, Forez eta Poitou-ko eskualdean.  
Testuak gerraren tematika du nagusi, eta bertatik doa bilbatzen etxe-  
ra itzuliriko gizonaren haria.

Hona emazte ez-zintzoaren adierazpenak, fraidez jantzitako gizo-  
nari zuzenduak:

*Venez demain á huit heures  
mon mari n'y sera pas.*

*Allez voir à la porte  
Si mon mari ne vient pas*

(*E. Rolland, Recueil des chansons populaires, I, 158-59*).

Testua ikusita, kontuan izatekoa da gure tradizioan *Peru gurea*  
*Londresen* izeneko erromantzea ere. Hain zuzen, bertan fraide ez-  
zintzoaren pasarteak nabarmentzen dira, non emakumeak "beyoa  
ondo, aita praillea, lengo erropakin baletor, bai, aita praillea" erantzun-  
ten baitio gizonaren asmo txarrak higuintzearren.

Pasartearekin loturik dago, noski, *La viuda fiel* delakoa ere. Bere  
fidelitasunaren aitormena hurrengo pasartean –modu aski delikatuan  
emana–:

*No me saques de paciencia,  
¿no sabes que las mujeres  
son como el aire que vuela,  
delicada como el vidrio  
que sin tocarle se quiebra?.*

Emazteak ez du ezagutzen, gehienetan, itzuliriko jaunaren –edo  
benetako senarraren– identitatea, eta horren lekuko da hurrengo  
gaztelaniar testua ere:

*El caballero yo soy,  
el caballero yo era*

(Ikus, "La viuda fiel", in  
Romancero popular de la montaña, 218).

Orobat, hurrengo:

*A eso de la mitad del camino  
con su marido se encuentra...  
-No digas eso, mujer,  
has de saber que yo era (Ibidem, 200 or.).*

Gaztelaniar testuetan ugaria gertatzen da emakume ez-zintzoaren aitormena, baina baita ere emakume zintzo edo fidelarena ere.

Ondorengoan fideltasunaren aipua:

*No le temo a tus criados: ellos me temen a mí;  
no le temo a la justicia, porque nunca la temí;  
menos temo a tu marido, que a tu lado lo tenía.*

Testu honen kontraezarpean agertzen da hurrengoa, non eta bertan emaztearen ez-zintzotasuna eta egoera berriaren kontu haritzea nabarmen den:

*Infeliz, infeliz yo, y la hora en que nací  
Hablando con mi marido, ni en el habla lo conocí.*

Ondorioz, senarrak emaztearen jokaerak ezagutzen eta arbuia-tzen ditu halako aire tragikoaz (dena metafora eta irudi bortitzetan bildua dagoela pasarte):

*Mañana por la mañana te cortaré de vestir;  
tu cuerpo será grana, y mi espada el carmesí.  
Llamarás a padre y madre, que te vengan a sentir;  
llamarás a tus hermanos, que me vayan a seguir;  
yo me voy a entrar de fraile al convento de San Agustín  
(R. Menéndez Pidal, Los romances de América, 23).*

Senarraren aitormen bera hurrengoan ere, nahiz mehatxu eta odoletan bildua azaldu:

*Calla, calla. Isabelita, -calla, calla, Isabel-,  
yo soy tu querido esposo, tu mi querida mujer.*

Testu hauetan gunee tematikoa, alde batetik, senarra da, bi egoeretan ezarria, hau da, emaztearen fideltasunaren onarpen bezala, eta emazte ez-zintzoaren salaketa eta mendeku gisara.

Ez dago dudarik pasarte hauen giroan sartu behar direla fraidez



mozorroturiko erromantzeak. Euskal testuetan kerantza binarioa da, gehienetan. Alde batetik, gizonaren solasak eta eskariak emakumeari zuzenduak agertzen dira, eta, bestetik, amore ematen ez dion emakumearen jarrera zitala. Testuek, azkatasun espresivo aparta ez ezik, ironia islatzen dute, eta gizonaren maltzurkeriak, adibidez, erantzun zorrotza emakumezkoaren aldetik (emakumeak berarekin elkartzeko fraideak ibaia oztopo duela adierazten dioenean). Fraile mozorrotuaren aserreaki jarrera bera darraio emakumea erretzeko ere asmoa duela adieraztean ("*berori egurra dala, aita, praillea*" kasuan, esate baterako).

Hurrengo testua Azkuek bere *Cancionero popular vasco* delakoan (II, 980) dakar:

Fraileak: *–Leisibaxu zuria dozu, andra gaztea.*

Emakumeak: *–Ondotxu egosita, aita praillea.*

*–Ezagutuko ete zenduke senar zeurea?*

*–Lengo erropakin baletor bai, aita praillea.*

*–Laztan bat emongo neuskizu, andra gaztea.*

*–Ibaia dago bitarte, aita praillea.*

*–Berton itoko al zara, andra gaztea.*

*–Berori xalupa dela, aita praillea.*

*–Suak erreko al zaitu, andra gaztea.*

*–Berori egurra dala, aita praillea.*

*–Agur, agur, andra gaztea.*

*–Beyoa ondo, ondo, aita praillea.*

Testu honen molde binarioan, bada, fraidez mozorroturiko giza-semeearen proposamenek erantzun azkarra –zirtoz betea– dute, azkenean emaztearen fideltasuna nabarmen geratzen dela. Beraz, testuetan ez da ageri fraidez mozorroturik dagoen gizona eta emaztearen arteko harreman fisikorik, eta salbu geratzen da emaztearen ondra.

Hurrengo testuan ere nabarmen da hari bera, ze urrunera joaniko gizon itzulia ez du ezagutzen andereak, "lengo erropakin baletor" delakoa salbuespen bezala jarrita. Azpimarratzekoa da hirugarren ahapaldiko ironia, emakumeak fraidez jantzirikoari "uretan itoko al da!!" delakoa botatzen baitio, eta "berori txalupa dela" ere bai maltzurki erantzuten.

- Goizeti yagi zara, o andra gaztea.
- Leixibatxua egitearren, Jauna neurea.
- Senarrik edo bozo, o andra gaztea?
- Biaje urrunean da, Jauna neurea.
- Berton itoko al zara, o andra gaztea.
- Berori txalupa dela, Jaun neurea  
(R.M. Azkue, op.c. II, 979).

Esan behar da, Bizkaitik kanpo ere, Nafarroako Otsagabian, adibidez, aurkitu zuela Azkuek ildo bereko testua, hots, fraide mozorro-tuaren orde, zaldunaren irudipean azaldua. Hain zuzen, emazteak berea iskutean esaten dio: "Idurii dukezu hura bera, dela"; eta zaldunak erantzuten: "Hura ta bera duzu kau, o Margarita" (R.M. Azkue, ibidem, II, 993). Otsagabiko testuak badu zehaztapen gehiago oraindik, alegia, erregearen zerbitzuan egon dela etxetik kanpo (horretan euskal testuek gaztelaniar erromantzeen tradizioa islatzen dutela); orobat, andereak bere senarraren antza ere hartzen diola aitortzen dio zaldun ez-ezagunari:

- Orai non duzu senarra, andere aurena?
- Erregeren serbitzuan, galai zalduna.
- Zonbat denbora fan zela, andre aurena?
- Orai zortzi urte, galai zalduna.
- So egizu ean au denez, andre aurena.
- Iduria dukezu hura bera dela.

Eta gero testuak, klarki, erremate gisa, aurrean dagoen zalduna anderearen senar berbera dela dio:

- Hura bera duzu kau, o Magarita.

Testua hurbilagotik hartuta, nabaria da euskal eta gaztelaniar lagien arteko paralelismoa, gauza markatuak hurrengotan kontuan izatekoak direla:

Euskal testuan	Gaztelaniar testuan
Senarraren ibilaldia urrunera	"Caballero de lejanas tierras"
Senarra fraidez mozorro-turik itzulera	"qué caballerito es éste..."
Emaztearen fideltasuna	"señor, monja me veréis"
Senarraren aitormena ("hura ta bera duzu kau")	"que yo su marido era"

c) *Irigaraien alarguntsa* ("Goizean goizik")

Ondoren emanen dugun erromantzea ederreneakoa da euskaraz, oso sotila delarik bere egitura. Hiru giza-aldiei hiru gertakizun existentzial egokitzen zaizkie; goizari ezkontza dagokio, eguerdiari andere ezkonduaren bozkarioa eta betetasuna; eta hirugarren aldiari (hots, arratseko sasoiari) senar ezkonduaren heriotza (hiru aldiak egun bat-berean agitu zirelarik...).

Euskal testuak ongi markatzen ditu hiru guneak:

*Goizian goizik jeiki nündüzün, ezkuntu nintzan goizian,  
bai eta ere zetak beztitü ekhia jelkhi zenian.  
Etxek'andere zabal nündüzün egüerdi erditan,  
bai eta ere alhargüntsa gazte ekhia sarthü zenian.*

Aurreko testuen kasuan bezala, esan behar da *Egun bereko alarguntsa*-ren kontakizuna ezaguna zela, bai Gaztelan, eta bai Euskal Herriaren hegoaldean, eta orobat Katalunian eta Frantzian.

Euskal testuak Gabriela Lohitegi andereari historikoki agitutakoak eransten dizkio kantuan, gertakizuna giro erromantiko berean kokatuz –harrigarriak diren analogiak eskaintzen zaizkigula–.

Gaztelako bertsiotara igarota, Menéndez Pidal-ek hurrengo testua bere *Antigua lírica castellana* delakoan sartzen du, katalaneraz ia osorik idatzirik dauden ahapaldien ondoan:

*...Cazador, buen cazador,  
escúchame una palabra;  
¿voldría enterrar un muerto?  
Te será muy bien pagado.*

Aurreko bertsoek aipatzen dute zazpi urteko aldia, hots, gelan hilik egoniko neskatxaren denbora berezia; orobat, azpimarratzen dute neskarik alkandora aldatzen zaiola, eta jaiegunetan bere aurpegia arrosa eta ur zuriaz garbitua izaten dela.

*La muerte ocultada* deituriko erromantzeak eszenategi berekoak dira, baina maiz beste zehaztapenez hornituta:

*Albricias pedías, mi madre,  
tristes albricias serían;  
mala caza es la que traigo:  
¡La Muerte en mi compañía!  
Hágame, madre, la cama*

*allá en la sala de arriba...*

(R. Menéndez Pidal, Flor nueva de romances viejos,  
Col. Austral, 214).

Menéndez Pidal-ek, oraindik, Tanger-en bilduriko testua eskaintzen digu, aurrekoaren hurbilekoa dena, eta euskal testuan agertzen diren beste zertzeladez osatua. Adibidez, limoi-uren igurzketaz, zauriak arrosa eta ardo zuriaz sendatzen zituenaz ageri da testua, eta nori azalduko dion barnean sentitzen duen malura galdetzen du andereak:

*En las huertas de mi padre herido me lo he hallado,  
curéle sus heridas con rosa y vino blanco,  
atéle las sus heridas con tocas de mi tocado.*

Kasu batean, gehienetan ez bezala, anderearen maitemindua ez dela gizon zauritua dio, gorpu geratzen dena baino. Bertsoek adierazpen hori dute, halabaina, bigarren ahapaldian ohartzten da irakurlea zalduna hilda dagoela, zeren garbiro dio "la carne se iba dañando", eta lehenago heriotzaren albistea igarriz "cada vez que le iba a ver parecía vivo y sano" kontraposizioa ezarriz.

Ondorengo pasartean damak kalean hilda aurkituriko gizonaren koadroa dakar, giro oso poetikoan ezarria:

*Le ha cogido de la mano  
y le ha entrado al camarín;  
sentóle en silla de plata con respaldo de marfil;  
bañóle todo su cuerpo  
con agua de toronjil,  
hízole cama de rosa,  
cabezera de alhelí  
(R. Menéndez Pidal,  
Flor nueva de romances viejos, 124).*

Azpmarratzekoa hemen gorpuaren garbiketa, alegia, torontxaz edo limoi-ur bereziaz eginiko igurzketa, eta arrosen aipua. Beste euskal testutan ardoa ere sugeritzen da.

R. Menéndez Pidal-en iritzian, erromantze honen gisako aldakiek zabalkunde handia ukan zuten garaiko kantu-bilduma zaharretan, eta, batez ere, Ekialdeko judu eta Hegoamerikako gizatalde berezietan, Andaluziaz gain.

Frantziako testuek, bere aldetik, balio aparta dute, eta, agian, euskal testua hobeto lotzen zaie haiei, gutienez, pasarte finkoenetan. Aipatu beharrekoa da Biarnon (Euskal Herriaren alboan) *Quand le roi entra dans la cour* izeneko kantuen zikloa. Euskal testuetan agertzen den lore-sortak (edo bukatak) aipua du, orobat, beraietan:

*La reine lui fit un bouquet de fleurs jolies;  
mais la senteur de ce bouquet tuà la bell'marquise.*

Testuan ageri denez, aldi hartan hiltzen dena ez da senarra, erregearen dama edo marquesa baino, eta lore pozoinduen aipua ez da kokatzen heriotzazko trama batean, *amodiozkoan* baino, gauzak nahasten direlarik.

Dudarik gabe, Katalunia aldeko tradizioetik jasoriko testuak interesgarriagoak dira, hots, euskal testuaren harira lotuagoak, eta bertsiio desberdinetan zertzeladak biribilka bezala mamitzen dira. Adibidez, garbiak dira *zazpi* zenbakiaren aipuak "set anys l'en ha tingut mort", "set anys l'en he tengut mort" (azken hau Artàko aldaki batean). Olot-eko beste batean, ordea, *divendres* edo *ostirala* ordez, *larunbata* da gertakizunaren eguna (eta edariaren kasu batean *limoi-ura* ageri da, eta bestean *ardoa*). Nahasmenak testu desberdinetan zertzelada askotara hedatzen dira. Ikusiko dugunez, euskal testuan *laranja-uraren* aipamena da nagusien, eta berarekin bat *zitru-urarena* (fr. *citron*, *zitru* iparreko euskaretan).

Joan Amades-ek *La guardadora d'un mort* deituriko kantuan ondorengo zehaztepan ematen digu:

*Set anys fa que l'en tic mort,  
tancadet dintre ma cambra (khanbera zuberotar testuan);  
amb rose y vi blanc  
jo li rentaba la cara.  
Jo li mudo la camisa  
un dia ca setmana;  
un dia per mes desgràcias,  
tot ja va esconjuntar-se-me  
(J. Amades, Folklore de Catalunya, Edic. selecta, t. II, 409).  
Ikus, orobat, G. Doncieux, Le romancero populaire de la  
France, 295.*

Beste erromantzeetan gertatzen denez, tramaren bilbea nahasten da, zertzelada batzuk bartertzen direla; beste batzuel, berriz, ga-

rrantzi berezia ematen zaie –hurrengo testuan bezala–. Testu berean nabarmen da edari-motaren aipua, hau da, ardo txuria (*vi blanc*), eta euskaran, orobat, garbi dagoen egunaren datua, hots, “*astian egün batian*” delakoa (*un dia ca setmana*), eta dena gela batean gertatzen dela (hau da, “*dintre ma cambra*”).

Beste albo-testu batzuetan lirio zuriez da mintzo erromantzea, *arrosaz* gain; “Jo li rentaba la cara amb ros i lliris blanxos” (*Diego Catalán, Por campos del romancero, 202*), eta egunaren data batbera da, hots, *divendres* delakoa, *ortziralea* euskal testu gehienetan (eta *set anys* edo “zazpi urthez” delakoa gelako itxialdiaren luzapena).

Euskal testura berretorrita, zertzelada berriak ere agertzen dira Jorge de Reizu-k bilduriko *Flor de canciones populares vascas* delakoan (Ed. Sendoa, 1982, 144-45). Bat-etortze horiek bigarren aha-paldian *zazpi egun* zehaztapenera hedatzen dira, eta, orobat, *zitru-urez* (edo “limoi-urez”) delakora (hildakoaren soinari eginiko igurzketak adieraztean); gainera, bat dator egunaren izenarekin, hots, *ostirala* (edo *ortziralea*) euskaraz, *divendres* katalaneraz.

Komeni da lehen emaniko kataluniar testu zenbait osatzea, zertzeladak aberatsak direla, hurrengoan bezala (bertan gaztelaniar-katalan testuaren nahasketa bitxiak nabarmen direla):

*Siete años que lo tinch muerto  
y tancat dins de ma cambra,  
yo li mudaba la camisa  
todas las festas del año,  
yo li n'rentaba su rostro  
con rosas y vino blanco;  
veig qu'els ossos se dessossan  
de aquella carne tan blanca.*

Testua biziki aberatsa da, eta hurrengo zertzeladetara, gutxie-  
nez, zabaltzen da:

- a) *gelaren aipua (khanberan) / dins de ma cambra*
- b) *Zazpi urthez etxeki / siete años*
- c) *Gizon hila / yo lo tinch muerto*
- d) *Üküzten nizün / Yo lin'rentaba*
- e) *zitru urez / con rosas y vino blanco*

Beraz, euskaraz *zitroin* / *zitru-ura* –edo *limoi-ura*- dena, Kataluniakoan *arrosak* eta *ardo zuria* dira. Euskal testuan *gorpuaren* aipamena egiten bada, Kataluniakoan zehatzagoa agitzen da *aurpegiaren* alpua.

Dudarik ez dago, *Goizian goizik* deituriko erromantzeak badituela, zertzelada historikoen gain, kanpoko literaturetatik, eta, bereziki, kataluniar moldetatik, harturikoak elementuak. Atarian esan dugunez, *Irigarai jaunaren alarguntsa*-ren kantak, nahiz oinarri historikoak ukan Euskal Herriko eszenategian, baliteke gerora hemen azterturiko *La muerte ocultada* delakoaren ziklotik elementu zenbait hartzea. Hain zuzen, hurrengo ahapaldian ematen diren osagai gehienek oihartzuna dute bai Gaztelan, bai Okzitanian (nahiz, azken honetan apalago), bai eta Katalunian.

Hona elementu horiez horniturik dagoen euskal testu-zatia:

*Zazpi urthez etxeki dizüt gizon hila khanberan,  
egünaz lür hotzian eta gaiaz bi besuen artian;  
zitru urez ükhüzten nizün hastian egün batian,  
hastian egün batian, eta ostirale goizian*

(J. de Riezu, Flor de canciones populares vascas, 144-45).

Badira, bestalde, aldaki aproposak, zeinetan zitroi-uraren ordeztu *limoia* adierazten den, agian, *cidro* fruta berezia adieraziz, nahiz Espainian iparraldean baino hobeto zertzen diren bi fruta-motak. Aldaketa lexikal hori nabaria da hurrengo testuan, ze frantsesez *citron* delakoak gure *limoia* ere adierazi ohi du.

*Laranya-urez garbitzen nuen  
astean eun batean,  
astean egun batean eta  
ortzirale-goizean*

(R. M. Azkue, Cancionero popular vasco, I, 506).

Aipatzekoa da hemen euskarazko kanta zaharretan ohikoa den errepika berezia, teknikoki *bihurkina* deitua, hots, “*astean egun batean / astean egun batean...*” delakoa. Bozate-n jasoriko kasu batean ere testu bera, *bihurkina oil* esklamaketa tartekatzen dela (hau da, “*astean egun batean, / astean egun batean eta / oil ortzirale goizean*”).

#### d) *Frantzie kortekoa, eta beste zenbait erromantze*

Oraindik aztergarri diren erromantzeen artean nabarmentzekoak dira *Juan de Flores*, *Gerlara joandako moja*, *Peru gurea Londresen*, *Senarraren itzulera disfrazatua*, *Judu erratua*, *Seta haria*, *Neskatxa ontziratua*, *Ana Juanixe*, *Errege Jan*, *Oies errondan dabil*, *Ura ixuririk*, *Mere seme ttipiena*, *Pazkuetan den alegerena*, *Mairuei saldutako neskatxa* eta beste zenbait laburragoak (*Errak bat*, *Agur, agur otsoko*, *Amak ezkondu ninduen*, *Izar ederrak...bezala*).

Ikus ditzagun *Fantzie korteko* erromanzearen pasarte batzuk. Kantuan amagiarreba eta bere semearen arteko solasak islatzen dira, kantuaaren eszenategia berezia dela, hots, handizko elementuz osatua. Amagiarreba eta semearen arteko elkarriketak zeharo biziak dira. Ziklo horretakoak dira Díaz Roig-ek *El tema de la suegra* sortan sartzen dituenak.

Honela erromantze gaztelaniarraren pasarte bat:

*Tu Enarbola, hijo mio, por esos caminos va  
dando gritos y alaridos –como hija de un rapaz–,  
de que le cierras el vino –de que la cierras el pan...–  
Si tu no lo matas, hijo, ¿donde pronto lo hallarás?*

Amagiarrebaren kexuak zehatzak dira, alegia, bere erraina lapurra dela, gaiztoa dela dio, eta halako emakumea hilzera gonbidatzen du semea.

Euskal testuan parekidetasunak nabariak dira:

*Ez dot gure frantsesik  
ain gutxi erraiñik.  
Urten bidera eta  
il ein bear dozu.*

Semeak, ordea, maitea du amagiarrebarentzat arbuigarri den emeaztekoa, eta nolabaiteko ihesketa egin nahian agertzen da –halako eraiketarik saihests dezan–:

*Ez da posible, ama,  
nik ori eitea.*

M. Lekuonak bilduriko testu-aldaki batean apaiza urrun dagoela aipatzen da, eta bera bertara heltzeko behar hainbateko astirik ez duela semeak dio (aitzaki huts bezala, noski).



Abadea urrin dago,  
elizia urrinago  
oin orretan asteko  
asti guxi dago.

Frantzian badira, noski, erromantze honekin hari berezia dutenak. Bi testuak, bada, hurbil dabilta "Urten bidera eta / il ein bear dozu, sar daitzudan puñal au / biotzen erditik.." diotsa (Sunbillako bertsioan).

Hona Frantziako kantuararen zertzelada batzuk:

*Quand est-ce que tu feras mourir?*  
*L'épée au coeur lui a plantée*  
*L-a-t'emmenée dans une forêt*

Testu honetako azken pasartea euskal testuan "mortura guan eta / ill egin behar dik" delakoan adirazten da.

*Seta haria* izeneko erromantzean komentura borondaterik gabe sarturiko neskatxaren koadroa marrazten da. Nolabait, Romeo eta Julietaren erromantze sonatuaren zertzeledetatik hurbil dabil euskal balada. Bertan komentua da bilgune; sare bat botata mutilak bertara sartzeko parada aurkitzen du. Euskal kanta zaharretan, aipaturiko gaia, *Maitia nun zira* eta *Kailla kantuz* delakoetan agertzen da, nolabait. Espainian Asturias, Leonen, Zamoran, Katalunian eta abarretan ezgunak dira antzeko erromantzeak. Hurrengo sintesia eraiki daiteke, adibidez, euskal eta gaztelaniar testu baten artean:

- |  |   |
|--|---|
| a) <i>Aita krudel baten establo<br/>nuzu ni, kanbera batian<br/>bethi zerraturik</i>             | a) <i>Las puertas están cerradas,<br/>ventanas y celosías</i>       |
| b) <i>Nik phena banikezū ikus<br/>bazintzat han<br/>reia hetan barnen nigarrez<br/>hurtzetan</i> | b) <i>Si no me abres eta noche<br/>y no me abrirás,<br/>querida</i> |
| c) <i>Txorinoaz nahi daizut hura<br/>pasatu zuri. Estek'ezazu<br/>leio burdiñari</i>             | c) <i>Vete bajo la ventana<br/>donde labraba y cosía</i>            |
| d) <i>Nik badit zeta hari jina<br/>Xinatik; mehe da, bai,<br/>bena fina da biziki.</i>           | d) <i>Te echaré cordón de seda<br/>para que subas arriba</i>        |

Frantziako testu batean txoriñoaren irudia sartzen da, erromantzearen muinean –bi maitaminduen mezulari bezala– eskutitz bat komentuko leihoan uzten dela maitalearen partetik (“*Rossignolet charmant / veudris... / me porter une lettre / a moun `amant...*”) (E. Rolland, *Recueil de chansons populaires*, I, 44).

*Ura ixuririk* oiartzun liriko-mingarriak dituen beste erromantze gogangarria da. Euskal testuak hurre-hurreko parekaketak aurkezten ditu, han-hemen, kanpoko kantekin, baina bat da esanguratsuen denen artean. Ondoren emanen dugu Frantziako testu bat, nahiz ildo beretik ibili, orobat, Suediako *Den förtrollade Jungfrau* deituriko balada ere. Berdin esan daiteke *Lanzarote y el ciervo del pie blanco* delakoaz gaztelaniaren eremuan. Antzeko erromantzeak ezagunak dira Europako ipar eta hegoaldean. Hona parekaketa batzuk euskal eta frantses testuen artean:

Euskal testua	Frantziako testua
<i>Gauaz Mayi nuzu, egunaz oreina</i>	<i>Je suis fille sur jour et la nuit blanche biche</i>
<i>Etxeko zakurrek xerkatzen nutena Jakes, nun tuk horak (zakurrak).</i>	<i>Qui arrête ses chiens. Où sont tes chiens, Renaud</i>
<i>Ohianpean kurri oreina xerkatzen</i>	<i>Ils sont dedans le bois à courre blanche biche.</i>
<i>Oreinah il dute.</i>	<i>La blanche biche mandons le dépouiller.</i>
<i>Jakesek kanitaz (couteau) eman du pusketan.</i>	<i>A tiré son couteau, en quartiers il l’a mise.</i>
<i>Afal, afal, Jakes.</i>	<i>En ont fait un diner.</i>
<i>Mi nuk hor lehena.</i>	<i>Sur la première asisse.</i>
<i>Ene haragiaz betherik tupina.</i>	<i>Ma tête est dans le plat.</i>

Ikusten denez bi mintzairen paralelismoak hurbilak dira. Beraz, frantzesez *plat* (platera) dena euskal testuan *tupina* (marmita) da, eta Frantziakoan *tête* (burua) dena, gurean *haragia*.

Antzeko paralelismoak zilegi dira *Nere seme ttipiena* erromantzean ere.

Baladak hedadura handia ukan zuen Eruropan. Alpatzekoa da, adibidez, portugaleraz *A nau Catrineta* delakoa.

Goian beste testuekin egin dugun bezala, beste euskal testu eta portugaldar batean ere lerraketa hurbilak kausi ditzakegu:

Euskal testua	Portugaldar testua
<i>Baditu zazpi urthe uraren gainean girela.</i>	<i>Pasava mais de anno e dia que iam na volta do mar.</i>
<i>Zazpigarrenean yan ditugu gatua eta xakurra.</i>	<i>Ja não tinham que comer.</i>
<i>Abil arat, abil onerat, masta gainaren puntarat.</i>	<i>Sobe, sobe, marujinho, aqueste masto real.</i>
<i>Ikusi dut orain untzia bai eta ere leiorra.</i>	<i>Ja vejo terras d’Hespanha, areias do Portugal.</i>
<i>Zure alaba Maria leioan yosten yarria...</i>	<i>Uma sentada a coser. outra na roca a fiar.</i>

Frantziako testuetan ere parekaketak errepikatzen dira, eta, bes-teen artean, *itsasoko* errelatoa, masta eta janariez mintzo denekoa, azpimarratzekoa da. “*A bien été sur mer / sans jamais la terre aborder. / A bout de la septième année, / les vivres vinrent á manquer... »*.

*Seta haria* deituriko erromantzera hurbiltzen bagara ere, nola ez, antzeko parekaketak kausitzen dira euskal eta atzerriko testuen artean, bilo-biloz eginak bezala. Ertaroan amodiozko koadrotan jarririkoa eskenak irudikatzen dira aipaturiko kantuetan. Bi gazte maiteminduen trazoak atzemateko burdin-sare baten oztopo fisikoa azpimarratzen da. Komentu bateko burdin-saredun leiho baten ondoan agitzen da dena. Oraingoan, paralelismoak –frantses testua eta euskaldunaren artean ordezkari- errelato gaztelaniarrarekin eginen ditugu, hurrengo pasarteak azpimarratuz:

Euskal testua	Gaztelaniar testua
<i>Aita krudel baten esblako nuzu ni, khanbera batian bethi zerraturik.</i>	<i>Las puertas setán cerradas, ventanas y celosías.</i>
<i>Mik phena banikezü ikus bazintzat han reia hetan</i>	<i>Si no me abres esta noche</i>
<i>Txorinoaz nahi daizut hura</i>	<i>Vete bajo la ventana</i>

pasatu zuri. Estek' ezazu            donde labraba y cosía.  
leio burdiñari.

Nik badit zeta hari jina Xinatik;    Te echaré cordón de seda  
mehe da, bai, bena fina da        para que subas arriba  
biziki.

(Cfr. Luis M. Mujika, *Euskal lirika tradizionala*, I, 134).

Gai honi, nolabait, amanera emateko, komeni da hemen orain arteko zerrendari, aipu soilez bada ere, beste zenbait testu eranstea paralelismoak –edo eta hubileko zertzeladak– egin ahal ditzan irakurleak. Tipologia horretako testuak agertzen dira hurrengo kantu liriko-epikoetan: *Neskata ontziratua*, *Judu erratua*, *Pazkuetan den alegere-na*, *Oies errondan dabil*, *Mairuei saldutako neskatxa*, *Errak bat* (*San Martin*), *Izar ederrak*, *Amak ezkondu ninduen*, *Xoxoa*, *Loa, loa, txuntxurun berde*, *Erreztuna*, *Ate-leioetan* (kantu askoren tematika due-na), *Agur, agur otsoko*, eta abar. Beste komentario eta paralelismo-ardatz zenbait egiteko ikusi gure *Euskal Lirika tradizionala*, I, 78-183 artean.

### **Bibliografia**

- AZKUE R.M., *Cancionero popular vasco*, 2 ale, Bilbo 1968.  
BORDES, Ch., *La musique des basques*, Paris, 1930.  
DONOSTI, J.M., *Euskal Eres-sorta*, Madrid 1921.  
ETXAIDE J., "Euskal eresi zaharrak", in EGAN 1-6 (1977), 7-37.  
GALLOP, R. *Vingt-cinq chansons populaires d'"Euskal-herria"*, Baiona 1924.  
GOROSTIAGA J., *Antología de la poesía popular vasca*, Zarauz 1955.  
GUERRA J. C., *Los cantares antiguos del euskera*, Donostia 1924.  
LAKARRA J.-BIGURI-URGELL, *Euskal baladak*, antologia eta azterketa, Ed. Hordago 1983, 2 ale.  
LEKUONA J.M., *Ahozko euskal literatura*, Erein 1982.  
MANTEROLA J., *Cancionero vasco*, Donostia 1877-1880.  
MICHEL -IRIGARAY, *Poesías populares de los vascos*, Zarauz 1962.  
MUJKA, Luis. M., *Euskal lirika tradizionala*, 4 ale, Edit. Haranburu, 1985.  
ONAINDIA S., *Milla Euskal-Olerki Eder*, Zarauz 1954.  
RIEZU J., *Flor de canciones populares vascas*, Buenos Aires 1948.  
IDEM, *Nafarroako euskal-kantu zaharrak*, Iruñea 1973.  
SALLABERRY J., *Chants populaires du Pays Basque*, Paris 1930.  
SATRUSTEGI J.M., *Bilduma eta azterketa zenbait*, in FLV, 1969 ss.

# *Ene Jesus: Nouveau Roman* Itxurako Eleberri "psikoanalitiko"

Mikel HERNANDEZ ABAITUA

## 1. Narratzaile bardediegetikoaren diskurtsotik inferi daitekeen historiaren zailtasuna

Begien bistakoa da *Ene Jesus*<sup>1</sup> ez dela erraz eta berehala ulertzen den eleberri bat, ez baita alferrik Euskal Literaturaren Historian aurki daitezkeenetatik zailenetako bat, zailena ez bada. Eta nondik datorkio zailtasun hori? Narratzailearen jitetik besteak beste. Jite hori ongi ulertu gabe zaila da eleberria ulertzea. Testuaren mailan aurkitzen dugun narratzaile horren izaeraren bidez diskurtsoaren mailako edukien azterketa egingo dugu, gero eleberriaren historia zein den inferitzen saiatzeko. Hain zuzen ere, horixe da eleberri hau leitzen ahalegintzen den edozein irakurlerentzat zailena, historia ulertzea; are gehiago, irakurle askok historiarik ez dagoela pentsatuko dute, ez dela ezer kontatzen alegia.

### 1.1. Narratzailea

*E*Jeko narratzailea bardediegetikoa da eta eleberriko protagonista. Hortaz, bera da informazio guztiaren iturria, bere pentsamendu obsesibo etengabea da eleberria. Gainera, gauzak gehiago zailtzeko, lehen mailan fokalizatzen dituen gauzak sumaezinak dira, pentsamenduak eta gogorapenak, ez zuzeneko elkarrizketak adibidez (gogoratuak izango direnak analepsi txikien bidez). Eleberri osoa fokalizatu sumaezin etengabe bat da, nahiz eta gogorapenetan bigarren mailako fokalizatu sumagarriak egon. Nolabait esatearren, berritsu

---

1 *EJ* hemendik aurrera.

mental bat da protagonista, eta zoroa gainera. Hau esanda, berehala ikusten da zein zaila den eleberri honetan testuaren, diskurtsoaren eta historiaren azterketa berezitua egitea. Ziur aski, eleberri hau ulertzeko modurik onena pertsonaien azterketa bera egitea da. Bestela esanda, eleberri honen historia pertsonaien izaeran datza, ez baita ohiko historia bat ohiko moduan kontatzen, istorio<sup>2</sup> txiki asko baizik. Istorio txiki horiek historia bat osatzen dute, egia da, baina ez berau berez kontatzen delako, istoriotxo zatikatuetatik inferitzen delako baizik, irakurleak zerbait ulertzea lortzen duenean behintzat, gutxiren kasua dena apika. Pertsonaien jitea da eleberria. Baina gauzak biziki zailtzen dira istoriotxo horiek kontatzen dituen narratzaile bardediegetikoa, protagonista, pertsonaia bat azken batean, gaixo mentala delako, zeren eta bera baita informazio guztiaren iturria, eta zoroa izatearen ondorioz ezin da jakin ematen duen informazioa noraino den fidagarria. Hori da psikoanalistei beraiei ere planteatzen zaien zailtasuna, eta ez da kasualitatea autore enpirikoak psikoanalista bati eskatu izana epilogoia idaztea. Zeren psikoanalistari bezala, irakurle arruntari eta aztertzaileari ere benetako arazo bat aurkezten baitzaie hitz egiten duenak berak errealitatea eta fikzioa ez baditu ondo bereizten, asmatutakoa eta benetan gertatutakoa konturatu gabe nahasten baditu, eta hori da dirudienez eleberri honetako protagonistari gertatzen zaiena. Protagonista narratzailea askotan erortzen da kontraesanetan. Maiz ez dago oso seguru gogoratzen duena benetan gertatu den ala ez. Adibideak ugariak dira, lehen orritik hasita:

“Nahi banu neure historia propioa konta nezake, baina hori zazpinaka kontatzea bezain aspergarria litzateke, zeren goitik behera ezagutzeñ baitut historia hori, neure historia propioa denez. Ez da egia. Eta imajinatzen edo asmatzen ditudan historia asko ere ez dira egia izanen kontatzerakoan kuido apur bat gehiago jartzen ez badut.” (11-12)

Bere istorio propioa dela esan bezain laster, ez dela egia dio, eta gauzak gehiago konplikatzeko, luze gabe istorio horiek egia izateko aski dela kontuz eta arretaz narratzea esaten du. Orduan zer da egia? Testua, berez, *shades of meaning* etengabe bat da. Batzuetan, pro-

2 “Istorio” eta “historia” bereizten ditugu. Lehenengoak “pasadizo” esan nahi du, eta bigarrena terminologia narratologikokoa da, “diskurtso”, “historia” eta “testu” berbei kontrajarria.

tagonista oso kontzientea da bere arazoaz: "Lotsaren aztarrenik gabe engainatzen dut neure burua" (12). Problema asko kezkatzen du: "Imajinatu nahi ez nituzkeen historiek ez naute abandonatzen. (...). Beharbada abandonatzen ez nautelako dakit abandonatu nahi nituzkeela" (14). Baina istorio horiek zergatik ez dute abandonatzen? Imajinatu dituelako ala oroitzapen traumatikoak direlako? Hain zuzen ere, honi dagokionez, protagonistak "ekintza-programa" bat (14) egin nahi du, "bi zatitan banatua":

"Bat: gogoratu nahi ez nituzkeen historien inbentarioa egitea. Guztiak kolkoan ditudala konbentzitzean, abandonatu ahal izanen ditut betirako. Bi: gogoragarriak diren historien stock bat osatzea. Ideia hau desarroilatu egin behar dut oraindik." (Ibid.)

Baina bere istorio horiek ez ditu osorik kontatzen hasieratik, zatika baizik, behin eta berriro errepikatuz, xehetasun berriak gaineratuz askotan, baina ez beti. Ez dago historia linealtasunik. Desordena erabatekoa da. Historia kontatzeko modua kaotikoa da, protagonista-ren pentsamendua bezalakoa, eta oso eliptikoa (eliptikotasuna azpimarratzeko paragrafoen arteko tartea bikoitza da gainera). Horregatik, lehen kapituluetan gauzak oso ondo ulertzen ez diren arren, eleberria arretaz irakurtzen bada, amaieran askoz garbiago gelditzen dira istorio gehienak, baina ez guztiak. Badago nolabaiteko kronologia lineal bat, pentsamenduak denbora lineal batean gertatzen direlako, baina bertan gogoratzen diren istorioak zeharo desordenatuta daude. Hala ere, ez da hain zaila gertatzen istorioen kronologia bat egitea, bera obsesionatzen duten gogorapenak ordenan jartzea, kontatzen diren istorioek logika bat dutelako elkarren artean, hasieran honek zaila dirudien arren. Testuaren mailan narratzailearen barne bakarriketak, bere *stream of consciousness* delakoak, diskurtso mailako ordena bat islatzen du (zeharo desordenatua historiarekin erkatuz gero), testuan bertan plasmaturik gelditu dena, eta hortik historia ordenatu bat inferitzea ez da hain zaila azkenean, historia hori nahiko eliptikoa bada ere; hau da, protagonistaren une garrantzitsu batzuk bakarrik jakingo dira, baldin eta egia bada gertatu direla. Baina une horiek hainbeste aldiz agertzen badira bere gogoan, hori da ziur aski traumatizatu egin dutelako, eta hain zuzen ere, horrexegatik bide dago eroetxe batean. Hala ere, bere buruargitasuna harrigarria da batzuetan:

"Argjegia da neure burua engainatu nahian nabilela. Inbentatzen ditudan historiak, inbentautakoak badira, ez dira inora ere erama- ten ez duten historia inozo edo leloak. Ez dira.

Gezurra da, eta bistan dago estrategia. Batzuetan erne ez banen- go ez nintzateke konturatuko neure burua engainatzeko era- biltzen ditudan estrategietaz. Zerbait gaizki dago, badakit, eta hala ere ez nuke aitortu nahi". (43-44)

Gaizki dagoena bere egoera mentala da, baina gogorra da aitor- tzea. Alabaina, batzuetan badauki bera izan daitekeela horma akoltxa- tuaren kontra bere burua kolpatzen duen gizon zoroa: "Eta gizona, agian ni, izardiz busti den horma akoltxatuaren zehar irriztatzen da, mihin beltz handitua horzkatuz, baba pitzatu arrasto bat perfil pirami- dalen luzaroan uzten duelarik" (54). Beste batzuetan protagonista oso kontzientea da "errealitate" deitzen den hori norberak hartaz gogoratutakoa besterik ez dela:

"Gehienetan historiak sortu egiten zaizkit, horrela esan badaiteke, edo sortzen uzten diet neure partetik ezer gutxi jarri gabe. Esan nahi dut, mementuren batetan neronek pentsatu ahal nezakee- naren kontra, ez ditudala inbentatzen." (57)

Baina, beharbada, protagonistak duen errealitate/imaginazio na- hasketa handiaren azalpen onena berak simul eder baten bidez ema- ten duena da, bere buruan dauden imajinez eta istorioez diharduen batean:

"Eta horrela imajina asko, historia desberdinetakoak beharbada, agian gertatu ez zirenak, amets egindakoak edo noizbait asmatu- takoak. Beharbada hezurretaraino sartzen zitzaidan mutu begi- heze haren bizikleta barra gainean zango xindurrituak igurtziz Sa- mueli entzundakoak. Azken finean Novedades-eko atarian azaltzen ziren karteletakoak bezala gero batzuetan filmetan ager- tzen ez zirenak, edo "Proximamente" esaten zuen letrero azpian, anuntziatzen zuten filma noiz etorriko zai kolorerik gabe marro- mate batetan geratzen zirenak bezala, historia faltsu ezezagun edo gertatu gabekoen eszena aislatuak." (118)

Jakina, narratzaile bardediegetikoak ez du bere burua jarri elebe- rrian, honekin beti gertatzen den legez (kontrakoa dirudien arren fikzioaren poderioz), autore inplizituak baizik, eta hartaz fidatzerik ez badago, honetaz apur bat gehiago bai behintzat. Autore inplizitua



autore enpirikotik atera da eta honek ez du alferrik esaten epilogoan ez dela txantxetan ari:

"(...) irakurleak ez dezala pentsa modernoarena edo artistarena egiten nabilenik, edo epatatzeko, norbait harriturik uzteko ari naitzenik Becketeriak egiten. Koldok hitzaurrean dio -eta gainerantzekoak loreak badira hau bederen egia da- ez zegoela esaten direnak beste era batetara esaterik." (142)

Bai, hasierako inpresioaren kontra, eleberriak koherentzia handia du. Oso ondo pentsatuta dago protagonistaren kaos mental guztia nola adierazi, eta hori ageriago gelditzen da paragrafo bakoitzari dagokion gaia ateratzeko lana hartzen bada. Horrela diskurtsoaren deskribaketara irits daiteke, eta hori izango da eleberria ulertzen hasteko lehen pausoa.

## 1.2. Diskurtsoa

Eleberri honen azterketan berebiziko garrantzia izango du diskurtsoaren azterketak, eta pauso hau tramite hutsa dela pentsatzea hutsegite handia izango litzateke, puntu honetan hasiko baita obra ulertzen beste inon baino hobeto, laster ongi ikusiko den bezala.

Eleberria bederatzi kapitulutan dago banatuta, bederatzi zirkulu dantesko izango balira bezala, infernuzkoak guztiak kasu honetan, larritasunez betetako barne bakarrizketaren bidez azaltzen den protagonistaren egoera gogo-infernua baita.

Diskurtsoa oso errepikatzailea da, hau baita protagonistaren obsesio egoera egoki plasmatu ahal izateko<sup>3</sup> autore inplizituak aurkitu duen tresna aproposena. Diskurtso errepikatzaile mota hau, hain modu nabarmenez, eleberri honetan agertzen da lehen aldiz Saizarbitoriaren obran, beste obra moderno batzuen erara (Robbe-Grilleten *La Jalousie* adibidez). *Egunero Hasten Delakon*<sup>4</sup> eta *100 metron*<sup>5</sup> ez

3 Diskurtso errepikatzailea G. Genetteren zentzuan beti ere: "Raconter n fois ce qui s'est passé une fois (nF/1H)" (1972: 147). Honetan *Nouveau Roman*aren eragina egon daiteke. G. Genettek berak dioen bezala (ibid.): "Rappelons cependant que certains textes modernes reposent sur cette capacité de répétition du récit : que l'on songe par exemple à un épisode récurrent comme la mort du mille-pattes dans *La Jalousie*".

4 EHD hemendik aurrera.

5 EM hemendik aurrera.

da agertzen modu horretan (agertzen den arren), eta ez du *EJen* duen garrantzia. Diskurtso errepikatzaileak Saizarbitoriaren geroago-ko zenbait obratan ere izango du presentzia nabarmena (hurrengo bietan batez ere)<sup>6</sup>, baina inoiz ez *EJen* bezala, ez agerpen kopuruagatik ezta historiaren behar handiagatik beragatik ere. Errepikapen eta desordena etengabe horretan, ordea, irakurleari ematen zaion informazioa dosifikatuta dago, berau gero eta zabalagoa da eleberririk aurrera egin ahala. Hasieran kontrakoa dirudien arren, ez dira errepikapen hutsak beti, askotan errepikapen gehitzaileak baitira.

Istoriotxoak behin eta berriro errepikatzen diren arren, zenbait kapitulu zenbait gai zehatzetan espezializatuta daude. Horregatik, komenigarria da kapituluari buruzko edukiez banan-banan jardutea.

Esan dezagun ezer baino lehen eleberriko bederatzik kapituluaren luzera antzekoa dela, bi azkenena izan ezlik. Hauek dira motzenak eta hamarna orrialde dituzte. Luzeena laugarrena da eta hemeretzi orrialde ditu. Gainerako kapitulu guztiak muga horien barnean mugitzen dira.

Lehen kapituluaren eleberririk guztian zehar behin eta berriro agertuko diren motibo nagusi gehienak aurkezten dira (guzti-guztiak ez badira ere ia denak daude, irakurleak presente izan ditzan lehen kapitulutik beretik). Hastapenean ez dago oso garbi zertaz hitz egiten ari den, zergatik saltatzen den hain arin gai batetik bestera. Zerbait ulertzera iritsiko bagara, komenigarria da lehen kapituluaren diskurtsoan desordenatuta agertzen diren motiboak banan-banan aipatzea:

Obsesio narratologikoa. Eleberririk agertzen den lehen motiboak narratologiarekin du zerikusia. Protagonista<sup>7</sup> gauzak kontatzeko moduz asko kezkatzen da. Ziur aski ez da kasualitate hutsa testuan

6 Ikus *Bihotz bi. Gerrako kronikak* (BBGK hemendik aurrera) eleberririk protagonistak dioena: "Nik, ordea, ez dut erabat galdu umeek ohi duten gustua, historia bera behin eta berriz entzuteko. Ez dakit zergatik, beharbada ez naizelako erabat heldua, kontua da kontakizun baten emanaldi desberdinen arteko xehetasun eta nabardurak atzematea atsegin dudala, askotan; kontaketa, historia bera baino nahiago, esan nahi dut" (23).

7 Pertsonalrik berak delutiko dio bere buruari "protagonista": "Batez ere nik -protagonista- hezurretaraino sartzen zaidan bizikletaren barra gainean eseria (...)" (33).

agertzen den lehen hitza "Samuel" izatea, Samuel Becketten omenaldiz edo keinuz<sup>8</sup> agian, eta narratologiaren kontuari lotuta gainera:

"Samuelek nahi bazuen konta zezakeela esan zuen. 'Oso ondo kontatu dezaket nahi badut ze ni han egon nintzen' esan zuen Samuelek. Eta nik ere hori bera esan dezaket nahi badut. Historiak kontatzeak sistematizazio apur ba besterik ez du eskatzen zihur asko. Sistematizazio apur bat, historia bat bukatu aurretik beste bati ez ekiteko edo, ezer seriorik kontatu gabe, baten haria bestearenarekin ez nahastutzeko." (11)

-Margarekin txalupan. Protagonista Marga izeneko neska batekin dago txalupa batean eta honek ea bularrak ikusi nahi dizkion galde-tzen dio. Une horretantxe Abel agertzen da ur azpitik. Motibo hau aski agertzen da kapitulu honetan, beste zenbaitetan bezala, baina ez guzti-guztietan garrantzi berarekin. Marga oso munta handikoa izango da lehen kapitulutik beretik eleberri guztian zehar. Neska hau protagonistaren amari ez gustatzea ez da izango xehetasun purtzila historia osoaren testuinguruan: "Amak ez zuen Marga maite. Esan ez balit ere jakin eginen nukeen, baina esan egin zidan" (14). Hemen, jadanik, oztopo gisa agertzen da ama.

-Tren-estazioa. Mutua (ez zen mutua benetan) bere bizikletaz joaten zen bertara protagonistaren bila. Hor dago erdaraz iragartzen dituen litxarreriak saltzen dituen Doña Klaudianeko gorria eta Samuel. Istorioak kontatzeagatik estazioak duen garrantzia ez da oso garbi aipatzen oraindik. Protagonistak, estazioan istorioak kontatzen hasi aurretik, trenetik sartu eta ateratzen den jendea kontatzen du. Helburua kontatzea da, istorioak edo kopuruak, baina kontatzea. Motibo hau oso garrantzitsua da ongi ulertzeko gero zergatik ari den protagonista istorioak asmatzen, edo zergatik hartzen dituen istoriotzat benetan gertatu zaizkion gauzak.

-Denbora eta honekin erlazionatuta dauden elementuak. Orduak markatzen dituzten kanpai hotsak, etxeko kariloiarenak eta eguzkiaren argia (pultsua eta taupadak ere aipatuko dira aurrerago), denek

---

8 Autore enpirikoak behin baino gehiagotan esan izan du ez zuela Becketten trilogia narratibo famatua ezagutzen liburu hau idatzi zuen garaian. Baina eleberriaren epilogoan "Irakurleak ez dezala pentsa (...) norbait harriturik uzteko ari naizenik Becketteriak egiten" esaten du (142).

balio diote protagonistari denbora neurtzeko, baita argiak ere, azken hau oso garbi uzten ez den arren oraindik.

-Kanpai eta kariloi hotsek ez dute garrantzi handia denborarekiko erlazioagatik bakarrik. Zerbait gehiago dira. Lehen kapituluan oso garbi azalduta dagoen arren, ezin da ondo ulertu oraindik. Honen gakoa aurrerago ikusiko da.

-Esperoa eta aspergarritasuna. Protagonistak askotan aipatzen du aspertzen dela zerbaiten zain dagoelako: "esperoan, aspaldidanik esperoan" (16); "esperoaren jabe, errege, enperadore sentitzen naiz" (24).

-Aritmomonia sarritan agertzen da, zazpinaka kontatzea batez ere. Aspergarritasunarekin eta esperoarekin erlazionatuta dago. Denbora emateko bi modu ditu protagonistak: zenbakiak kontatzea eta istorioak kontatzea (19). Zalantzak ditu hasieran aritmomoniaz. Ez dela zeregin noblea dio batzuetan, edo hain gaizki ere ez dagoela beste batzuetan. Eleberriaren bukaeran aritmomoniak borroka irabaziko dio istorioak kontatzeari. Badirudi aritmomonia (beti ere zazpinaka kontatuz, batzuetan huts egiten badu ere) protagonistak denborarekin duen obsesiotik datorkiola, kanpai hotsak kontatzetik zehazkiago: "Bat, bi, hiru, lau, bost, sei, zazpi. Hamalau" (13). Beraz, denborarekin ere izan lezake erlazioa.

-Gela eta potoak. Eleberria, lehen mailan behintzat, denbora ez-gogoratuan alegia, gela batean gertatzen da. Eroetxe batekoa dirudi. Horma akoltxatuak ditu, leiho barroteduna eta ohe bat. Sabaiaren ispilu bat dago eta bertan bere burua ikusten du protagonistak islatuta. Gela honetan poto bat ere dago beti. Era askotakoak dira behin eta berriro agertzen eta desagertzen diren potoak eta etengabe ordezkutzen dituzte. Ez dago oso garbi nork aldatzen dituen. Potoen motibo hau asko errepikatzen da eleberrian zehar, nahiz eta itxuraz objektu garrantzitsua ez izan. Gelan agertzen den giza presentzia bakarraren adierazgarri da, eta agian hortik bere garrantzia.

-"Cara o cruz". Margak hitz hauek esaten ditu txanpon batekin zotz egiten duenean, Abelekin ala protagonistarekin joango den jakiteko (13-14). Ez zaigu hasieratik esaten norekin joaten den.

-Amaren hilketa. Protagonistak bere ama hiltzen duela askotan errepikatzen da. Lehen kapituluan ez da oraindik ondo ulertzen honi buruzkoa.

-Sudur zapia eta malkoa: ama beti ari da kexaka, beti triste, beti sudur zapia eskutan, bere betiereko malkoa xurgatzeko prest.

-Zorotasuna modu askoren bidez azaltzen da lehen kapitulutik beretik. Egia esan, testu osoa da zorotasunaren adierazgarri, barne bakarrizketa gauzatuta dagoen moduagatik. Baina zenbait unetan are nabarmenagoa da:

"Parre egiten dut eta ez dut neure parraren oihartzunik jasotzen belarrietan. Negar egiten dut eta ez dut neure negarraren oihartzunik jasotzen belarrietan. Ez da egia, jasotzen dut baina jasotzen dudana ez da neure parraren edo negarraren hotsa. Ezin dut egin egiazko parririk edo nigarririk. Bestalde zoroek egiten dute bakardadean parre edo negar. Bakardadean negar egiten dute bakarrizketa zoroek, eta parre egiten dutenez ez dute beren parraren oihartzunik negargarria entzuten. Parre edo negar egiten duten zoroek." (16-17)

-Aitak zapi zuri bat dauka lotuta aurpegiaren inguruan, ahoa hertsirik mantentzeko (17), hilda baitago.

-Pretileko pasadizoa. Protagonista Margarekin dago pretil batean eserita. Zerbait egiten dio edo egin nahi dio neskari, musuren bat eman agian, zeren honek "E, ze ari haiz" esaten baitio erdi barrez aldeniduz. Hasieran badu esperantza apur bat Margarekin, gero hau zapuztuko den arren, Marga berarekin behin atera zela esaten baitu.

-Zangoen mugikortasunarena oso garrantzitsua da eleberri guztian zehar, protagonistaren obsesio handienetako bat delako. Lehen kapitulu honen amaieran jakinarazten zaio irakurlari esperoak zangoen mugikortasunarekin duela zerikusia (24). Beharbada, hau da gako garrantzitsuena eleberria ulertzen hasteko. Zangoak noiz elbarrituko zaizkion zain dago protagonista, eta hortik datorkio denborarekiko obsesioa. Itxoite horretan aritmomania eta bere buruari istorioak kontatzea edo gogoratzea izango da denbora emateko bere modua, eta zangoekin ariketak egitea, oraindik mugitzen diren ala ez konprobatzeko. Obsesio honekin amaitzen da lehen kapitulua:

"Behera. Behetik gora. Goitik behera. Gora. Mekanismoak funtzionatu egiten du. Oraindik ez da ordua. Karilonak ez du oraindik ordurik seinalatu, eta denbora ez da oraindik amaitu." (25)

Lehen kapituluan ia historia osoa kontatzen edo iradokitzen da, baina *shades of meaning* askorekin oraindik. Eleberriaren zeregina

motibo horiek behin eta berriro errepikatzea izango da, xehetasun berrien bidez istoriotxo guztiak eta historia osoa garbiago azaltzeko, edukiak dosifikatuz, esanahi osoa poliki-poliki argiago ager dadin, positibatzan ari den argazki batean bezala.

Bigarren kapituluaren hasierak aurrekoaren bukaerarekin oso lotura zuzena du: badirudi elbarrituta gelditzeko obsesioa amarengandik datorkiola protagonistari, senar hilari horixe gertatu zitzaiolako: "«Aitak bezala bukatu behar duk» esaten zuen nire oinak seinalatuz" (27). Esaldi hau oso garrantzitsua da eleberri osoan zehar, eta mantra negatibo baten modura funtzionatzen du, profetia madarikatu gisa, protagonistak esango duen bezala (34, 55, 81...). Gainera, irakurlea konturatzen hasten da, hain zuzen ere, amari obeditzea izan daitekeela protagonistaren helburua, hankak elbarrituta geldi daitezten lortzea alegia:

"Bere profetia bete dadin gehien ansiatzen dudan mementuetan, zangoek gora ta behera mugitzen edo mugitu baino, astintzen jarri nahi lukete. Ohe gainean legokeen eskailera imajinario bat igo nahirik bezala. Holakoetan orduak pasa ohi dira neure kontrolpean jartzea lortzen dudan arte, eta lortzen dudanean erabat jota sentitzen naiz.

Ez da erraz.

Batzuetan ez da erraz, ez, sublebatzea. Ezkerreko zangoa doblatuz oina lurtean jarri eta eskua sumier ertzean apoiatuz ohetik ez altsatzea." (34)

Hau ulertu gabe ezinezkoa da eleberria ondo ulertzea. Lehen irakurketetan nahiko oharkabean pasa ohi da informazio hau, eta funtsezkoa da. Oinek mugitu egin nahi dute eta protagonistak gelditu egin nahi ditu, amaren iragarpena betetzeko. Gainera "eskailera imajinario bat igo nahirik bezala" mugitzen dira. Saltzailea zenez lanean eskailera asko igo behar izan zituen eta amaren beldurra zen zangoak horregatik kaltetzea. Hortik eskailera irudikatuak.

Kapitulu honetan Red-ox taberna agertzen da lehen aldiz. Bertan Abel eta Margarekin biltzen da protagonista. Margak lan egiten duen tokia da. Oso garrantzitsua da protagonistarentzat, amaren tristura, negar eta madarikaziotik ihes egiteko aterpetzat baitu: "Halakoetan Red-ox-era ihes egiten nuen. Ez zegoen etxetik gertu baina orduan seirehun edo zazpirehun metro salto bateko gauza zen niretzat" (27). Abeli Marga gustatzen zaiolako joaten dira bi lagunak taberna honeta-

ra. Protagonista ere maiteminduko da neskaz, eta hasieran espe-  
rantza du Margak bera aukeratuko duela eta ez Abel, baina berarekin  
zitatuko den aukera bakarrean berehala konturatuko da Abel jeloskor  
jartzeko egin duela ("muturrean emateko", 28). Abel eta protagonis-  
ta etxez etxeko saltzaileak dira, baina Abelek eskarmentu handiagoa  
du eta salmenta lezioak ematen dizkio Red-oxen. Gorago esan beza-  
la, ama oso kezkatuta dago (modu exageratuan) semearen lanbi-  
deaz. Hau da amaren kezka beste iturrietako bat, saltzaile batek  
asko ibili behar duelako eta hanketarako kaltegarria izango dela uste  
duelako: «"Beste lanbide bat topatzen ez baduk aitak bezala buka-  
tuko duk" esan ohi zuen, edo "eskailera gora ta beheara haren azken  
fin berbera preparatzen ari haiz"» (30).

Kapitulu honetan agertzen dira lehen aldiz gurasoen izenak: Blas  
eta Flora. K eta D pertsonaiak ere bai, nor diren oraindik argitzen ez  
den arren (31).

Etxeko korridoreko kariloiak akats bat zuen, laugarren nota gaizki  
jotzen zuelako. Aitak ez zuen ezer esan hil ondoren hura entzutean.  
Bizirik zegoenean beti komentatzen zuen noizbait konpondu beharko  
zuela. Badirudi aitak erlojuari buruzko betiko leloa ez esateak nabar-  
mentzen diola protagonistari aitaren heriotzaren errealitatea beste  
ezerk baino garbiago (31). Hau oso munta handikoa izango da kanpai  
eta kariloi hotsekin izango duen obsesioa ulertzeko. Honen gakoa  
aurrerago ulertuko da hobeto.

Protagonistak estazioarena gogoratzean esaten du ez dakiela  
oraindik "Samuel izenekoak eta mutuak estazio ondoan berritsuke-  
tan ihardunez betetzen duten papera" (33) zein den. Plater hautsi bat  
da protagonistaren memoria (EMko protagonistarena bezala, baina  
askoz modu kaotiko eta irrazionalagoan); ez du ondo gogoratzen.  
Batzuetan ez du gogoratu nahi gainera. Beste batzuetan memoria  
berreskuratu nahi duela dirudi. Badaki istorio guztiek bat osatzen  
dutela ("ahulkeria litzateke neure partetik historia guztien gakoa non  
dagon jakin gabe etsitzea", ibid.), baina bere memorian hutsune  
handiak daude, eta ez du osotasuna ondo ikusten, giltzarria galdu  
balu bezala. Berak istoriotzat hartzen dituenak gogorapenak dira be-  
netan, batzuetan horretaz ez ohartu arren, horregatik susmatzen du  
osotasun bat dutela (hori horrela dela historiaren azterketa egitean  
ikusiko da hobeto). Ziur aski istorio horiek ez ditu gogoratu nahi  
gertakizun traumatikoak direlako, eta hauek onartzeko bide bakarra

istoriotxoak direla esatea edo sinestea da (bere burua engainatuz, 43-44). Horregatik deitzen dio bere buruari "protagonista" ("ni -protagonista-", ibid.), eta besteei "pertsonea" (35, 58, 64, 98, 102...), bere bizitza traumatikoaren orde, berak asmatutako istorio bat besterik ez dela sinetsi ahal izateko, eta gertakizun izugarriak ez direla benetan suertatu bere burua konbentzitzeko, hori baita desoreka mentala nozitzen duten pertsonen existentzia jasan ahal izateko duten modu bakarra batzuetan, inkontzienteak erabiltzen duen defentsa bat dena.

Potoetan egon litekeenaz gogoeta asko egiten ditu protagonistak. Ezin ditu hartu, bere zangoez fidatzen ez delako, eta ez da ohetik jaikitzen ausartzen, ez baita "erraz, ez, sublebatzea" (34). Beldur bide da potoetan dagoena hartzen ez badu gosez hilko ote den. Eta hori onartezina da, amaren profezia ez zelako inaniziaz hiltzea, elbarrituta baizik: "Azken limitean inaniziaz hiltzea destino aldaketa bat izanen litzateke. Eta hori ez da posible. Noizbait oso argi espresatu izan dut. Libertate marjinararen kuestioa" (36). Benetan sinesten du askatasunez ari dela jokatzeko (teorian), baina azkenean amak esan ohi zuena beteko du gehiegi konturatu barik eta aukeratzeko askatasunik gabe (praktikan), amaren beldurra haren desioarekin nahasten duelako. Hemen elbarritzea eta hiltzea erlazionatzen dira argi eta garbi lehen aldiz. Eleberriko motibo handienetako bat da. Badago heriotza dakarren elbarritze bat, elbarritze progresiboa, oinetatik bururaino poliki-poliki hedatzen dena, gaixoa hil arte. Agian horrela hil zen protagonistaren aita, eta amaren beldurra semea berdin hiltzea da.

Protagonistaren gogoeta narratologikoetan asko azpimarratzen da detaileek duten garrantzia, Samuelengandik ikasitako lezioa dirudienez (30). Gainera protagonistak oso ondo daki zein den istorioak kontatzeko modu tradizionalena eta nola berak ezin duen horrela narratu. Gogoeta narratologiko hau eleberri osoari aplikatu dakioke eta *Nouveau Roman*arekin zerikusi handia du:

"Historia batek behar bezala kontatua izateko planteamendu bat behar du lehendabizi, desarroilo bat gero eta azkenik desarroilo horren emana izanen den ondorio bat. Hemen gertatu ohi dena zera da, historiak neureak direnez oso ondo ezagutzen ditudalarik ez ditudala planteatzen, beren desarroilatzeari ekin bezain laister aspergarri egiten zaizkidala eta desorralatzen ez ditudanez ez naizela konklusio dei diezaiokedan zerbaiteira iristen." (31-32)



Hauek dira kapitulu honetan informazio handirik gaineratu gabe errepikatzen diren motiboak: txaluparena, aritmomania, amaren profetia, esperoa, estazioarena, zangoen mugikortasuna eta denbora.

Hirugarren kapituluak motibo berri garrantzitsu bat gaineratzen du: Burt Lancasterren pelikula. Bertan maitasun-triangelu bat agertzen da. Burt Lancasterren pertsonaiak bere emaztearekin oheratzen den gizona hiltzen du. Hori da Abeli gustatzen zaion filmeko gauza bakarra, eta berak berdin egingo lukeela dio (42). Honek erlazio zuzena du Margak, Abelek eta protagonistak osatzen duten hirukotearekin. Abelek gauzak oso garbi utzi nahi ditu "bi eta bat ez da konbinaziorik hoherena" esaten duenean (41) Margarekin parke batera joan baino lehen<sup>9</sup>. Hemen agertzen da parkea lehen aldiz, eleberrian garrantzi handia izango duen toki bat. Parkea Margak eta Abelek beren erlazio intimoak dituzten lekua da (hau oso mingarria da protagonistarentzat), bertan dagoen kanposantu txiki baten ondoan hain zuzen ere (41). Kapitulu honetan jakiten da "cara o cruz" motiboak horrexekin duela erlazioa. Marga protagonistaz errukitzen da Abelekin parkera joan baino lehen, protagonistari gustatu egiten zaiola konturatzeko baita, eta bietako zeinekin joango den erabakitzeko zotz egitea proposatzen du, Abelek berak ematen dion ogerleko batekin. Ez zaio protagonistari egokitzen, eta beragatik Margak tranpa egitea espero zuen arren, azkenean Abelengatik egiten duelako susmoa du. Abelek berak duroa emateak aurretiko adostasuna iradokiko luke.

Kapitulu honetan narratologia aski aipatzen da, baina badago guztien artean nabarmentzea merezi duen aipu bat, idazle batena dirudielako eta ez etxez etxeko saltzaille arrunt batena:

"Gogoko zait alde batetik historia irrealtasun apur batez konstruitzea, amets baten antzeko zerbaitez balitz bezala. Kosziente naiz hemen ere erreala eta konkretua osatuko banu, zaila egiten litzaidakeela argumentoa behar den intentsitatearekin bizitzea. Nolabait esanda kanpotik ikustera limitatuko nintzateke. Irrealtasunak -eszena lentoak, abstraktoak, laino artean bezala enfokatuak-bentaja hori du, amets mailan behintzat identifikagarri edo sinesgarri dela. Bestalde, kasu konkretu honetan bistan da historiaren desarrolloak irrealtasun inguru bat eskatzen duela." (47)

9 I. Aldekoak ongi azaldu zuen bezala (1998: 124) Burt Lancasterren filmak *mise en abyme* gisa funtzionatzen du.

Gogoeta narratologiko hau eleberri osoari aplika dakioke. Bestalde, gorago ikusi bezala, gogora bedi Saizarbitoriaren beste zenbait eleberritan ere hamaika gogoeta narratologiko kausi daitezkeela, eta berauek agertzen diren eleberriak ulertzen laguntzen dutela.

Narratologiarekin erlazionatuta dagoen beste pasarte garrantzitsu bat ere agertzen da kapitulu honetan, protagonistaren psikologiaz argi pixka bat ematen duena. Bertan istorioak zertarako erabiltzen dituen esaten du, eta, halaber, istorioak imajinatzea oso gertu dagoela hauek birbizitzetik. Horixe da, azken finean, idazle batek askotan egiten duena argumentu bat asmatzen edo imajinatzen duenean:

“Beharbada plandeamendu teorikoak akatsik ez zuelako. Beharbada teoriak menderatu nuelako kostatzen zait praktikaren frakaso aitortzea. ‘Gustokoa ez zaidan egoera batetatik beste batetara pasatzeko, historia batez bala nindeke’, esan nuen orduan guti gora behera. Edo agian: ‘historia bat berbizituz edo imajinatuz’. Teoriaz, irabazi nahi den egoera horrekin ados datorren historia bat berbizitzeak edo imajinatzeak aski izan beharko luke. Ondo esan dut, teoriak.” (44)

Protagonistaren demenzia garbi adierazten duten pasarte batzuk azpimarratzeko modukoak dira; adibidez, potoak eta gosea aipatzen dituen hau:

“Potoak ez dira nire gosea asetuko luketen likido edo solidoak gordetzeko erabiltzen dituen tresnak izanen, kontenedorik gabeko objeto hutsak baizik, eta beren formen estudioan konzentratuko naiz. Hori esan nuen eta esan bezala orain prolema ez da gosea, potoak kirtendunak diren ala ez inbestigatzea baizik. Formen analisia eta gosea. Baina hau ez nuen lortu ahal izanen gosea salatzen zuen hots bihurritua ukatu ez banu.” (44-45)

Hona hemen informazio askorik gehitu gabe hirugarren kapituluaren errepikatzen diren motiboak: aritmomania, txaluparena (lerro asko dedikatzen zaizkion arren ez da gauza berri nabarmenik agertzen), argia eta aspergarrtasuna.

Laugarren kapituluaren gelaren deskribapen berri batekin hasten da. Betiereko potoa lurrean dago. Gaixoak ez du mahaitxo bat ere. Protagonistak horma akoltxatuaren triangeluak kontaktzen ditu aritmomania mota berri batean (51-52)<sup>10</sup>. Triangelu akoltxatuek esangura berezia hartzen dute, gela eroetxe batekoa dela azpimarratzen dute-lako. Triangelu batzuk zanpatuta daude, kamustuta: “Eta badakit

baita ere nola izan diren zanpatuak zuloa osatzen duten piramide hoiek. Tristeia da. Buruarekin edo ukabilekin zihur asko" (53). Dena da tristeia gelan (dena da tristeia eleberri honetan, dena da negatiboa). Laugarren kapitulu honetan gelak leku zabala eta berezia du (lehen lau orrialdeak gehi geroagoko aipamenen bat) eta gainera, zorotasun idelaz betetzen da. Protagonistak gizon bat aipatzen du gelan, zeren eta lehen pertsona gramatikala utzita, hirugarrena hartzen baitu batzuetan eleberrian zehar, zoroa bera dela onartzeko beldurrez egongo balitz bezala. Aipu hau "izugarria" da bere zentzu osoan:

"Poto baten inguruan ordea, *gau aluzinatuen* goizeetan egarria asetzeko *antsiaz* bilatzen duten esku *konbulsiboak* imajinatu daitezke bakarrik. Arrats *desesperantzatu*en burdinezko barrote gurutzatuei heltzen diren *zoroaren esku zuri iherrak*. *Delirioaren* *bakardadean*, *begiak jan nahi lizkioten munstroen imajina* borratzearren, sapaiko ispilurantz jasotzen den esku zabaldua. *Atakearen bertigoan* horma akoltxatuaren kontra *kolpatzen* den buruaren inguruan herestutzen diren *ukabil hertsia*k."

Eta gizona, agian ni, *izardiz busti* den horma akoltxatuaren zehar irriztatzen da, *mihin beltz handitua horzkatuz*, baba pitzatu arrasto bat perfil piramidalen luzaroan uzten duelarik.

Zain urdinez jositako *esku luze ikaratsu* bat luzatzen da portzelanazko pote zurirantz iristera heldu gabe." (53-54; letra italikoa gurea)

Ondoren datorrena are izugarriagoa da. Orain arte modu lausotuan egin bada ere, hemen lehen aldiz argi eta garbi hitz egiten da amaren hilketaz, era sadikoan:

"Gau hartako *sabel biguin* heze eta *epelak* sor arazi dezakeen *higuinak* ez du altzairuzko laban luzerik geldiarazten. Behin eta berriz bilatzen du goitik eta behetik, behin eta berriz separatzen ditu biguinki irekitzen diren *haragi guriak*. Mugimendu zirkularretan aurkitzen du heste multzo gorri bat *besterik* ez den *sabel horistatu*, heze, errepelentearen misterioa." (55)

Beraz, ez du labana goitik behera bakarrik sartzen, *sabelaren barruan dagoelarik* mugimendu zirkularrak egiten ditu protagonistak, *sadismo itzelez sarraskia* handituz. Gogoratu gabe gertakizuna imaji-

---

10 EMko pertsonaia batek ere hormetako paperaren lore estanpatuak kontatzen ditu (47).

natua bakarrik bada, sadismoa ez da horregatik desagertzen. Gainera "odol lekatsua" sabeletik ez ezik ahotik ere aterako zaio "hortzen artetik hari meharretan" (ibid.) Baina hori ez da nahikoa, zeren amak bere "betiko profezia madarikatuarekin" jarraituko baitu, hots, "aitak bezala bukatu behar duk", "zangoak lehortu eginen zaizkik, harrizko bihurtuko" esanez "negarrez dolutzen dela" bere heriotzan ere semearen zorteaz "gehiago penaturik" (ibid.). Horregatik gehiago egin behar du amaren madarikazioa isilarazteko:

"(...) errepika penosoak isilarazteko ezin bestean, sabel hori, biguin, epel eta hezea azpihezurraren<sup>11</sup> kontra hestutu beharrean ikusten naiz, haren horitasun biguina eta epeltasun heze nardagarria neure azalean sentitzera." (56)

Kapitulu honetan agertzen da lehen aldiz aitaren erlojua, betidanik semearentzat izango zela esan bazen ere, unea iritsita, eskumuturretik inork kentzen ez ziona (57). Aita hilda dago eta zapi zuri bat dauka aurpegi inguruan korapilaturik. Ikusi dugunez, erlojuek presentzia handia dute eleberri guztian zehar (protagonistaren aita hila- ren erlojuak are garrantzi handiagoa izango du *Hamaika Pauson*<sup>12</sup>).

Zangoak asko aipatzen dira laugarren kapitulu honetan, eta gauza berri handirik gaineratzen ez bada ere, badago munta bereziko aipamen bat, protagonistak zangoak eta denbora esplizituki erlazio- natzen dituelako. Denborarekiko obsesioa zangoak elbarritzearekin eta ondoren etorriko litzatekeen heriotzarekin erlazionatuta dago:

"Zangoek prueba mugaketari eta azken finean denbora neurketari loturik datozenetik beste, ez dute egiazko prolemarik planteatzen. Edo ez lukete planteatu behar batzuetan geldirik dauzkadarik ere hazkazal puntetaraino bizirik sentituko ez banitu" (61)

Aipu honen bukaeratik beste ondorio bat ateratzen da, hots, sendotu egiten dela aurreko kapituluetakoko susmoa zangoei dagokie- nez: helburua oinak elbarritzea da, borondatez eta nahita. Protagonis- ta ez dago hori gertatzearen zain bakarrik, hori gertatzeko bereziki saiatzan ari da. Horren kontra doan guztiak problema bat planteatzen du. Horregatik, helburua lortzen badu, "miresgarria izanen da me-

11 "Azpihezurra" hitza euskal hiztegi gutxitan aurkitzen da. Plazido Mujikarenean hezur liliakoa dela irakur daiteke, eta horrela hobeto ulertzen da *EJeko* protagonistaren indarkeria sadikoa bere ama errematatzean.

12 *HP* hemendik aurrera

mento horren errealitatea hainbeste aldiz imajinatu dudanarekin konbaratzea" (62). Hau funtsezkoa da eleberrian, giltzarri garrantzitsuenetako bat. Berau ulertu gabe ezin da inondik inora eleberria ulertu. Arazoa da tankera honetako eleberri batean informazio hau oharkabean pasatzen dela arretaz irakurtzen ez bada. Eta irakurketa normaltan arreta ahultzea maiz gerta badaiteke, zer esanik ez kasu honetan eleberriaren beraren jiteagatik. Hau dela-eta, harreraren aldetik esan daiteke testuaren egituraerak ez duela asko laguntzen berak lortu nahi duen ekintzaren egituraketa erdiesten.

Kapitulu honetan potoei lerro asko dedikatzen zaizkien arren, ez da gauza berri nabarmenik agertzen, baina hauetaz hainbeste hitz egiteak erotasuna azpimarratzen du. Potoak aldatzen dituen pertsonaliaz hitz egiten bada ere, ez da honetaz ezer zehazten: protagonistak pertsonaia horren eskuan detaile berri bat ikusi edo intuitu du, baina ez du esaten zer den (64).

Badago kapitulu honetan soilik agertzen den eta besteetan erreplikatzeko ez den istorio bat, gogorapena izan beharrean benetan asmatutako zerbait dirudiena, baina dena programatuta daukalako protagonistak ezin bide du ondo osatu: "Hau da programazio baten alde txarra, nolabait ere libertatea mugatu egiten duela" (63). Egia esan, obsesiboki erreplikatzeko aipatzen diren istorio programatuak oroitzapentzat hartu daitezkeela dirudi. Baina beste hau ez da horrelakoa. Kapitulu honetan bakarrik agertzen den istorio honetan Abel, Samuel, Marga, mutua, ama eta protagonista Red-oxeko mahai baten inguruan daude bilduta, denak batera, beltzez jantzita. Hemen bere hileta egunean lagunek eta amak zer esango eta egingo luketen irudikatu nahi du protagonistak. Samuelek kopa bat xanpain altxatuz "horregatik biltzen gara (...) gure adiskide maitearen ohe inguruan" dio (64). Samuelek, gero, mutuari ematen dio hitza. Haluzinazioan Red-oxeko mahaia ohe bihurtu da. Pasarte hau da historia osoaren barruan ondo ahokatzeko ez den bakarra (aurrerago ikusiko denez) asmakizun gisa ez bada, eta horregatik-edo ez da erreplikatzeko besteak bezala. Pasarte honek beste motibo gehienak ukatuko lituzke asmatua izango ez balitz, zeren honetan bakarrik agertzen baitira pertsonaia guztiak batera. Beste inon ez. Agian horregatik bukatzen da zatia esanez "dibagatzen ari naiz. Eta dibagatzen hasten naizen bakoitzean bezala, ukatu nahi dudana programazioaren beharra egiaztatu besterik ez dut egiten. Aski da" (66). Benetan

Imajinatutako pasarteak benetan gertatutakoetatik bereizteko modu bat izan daiteke errepikapenarena. Gertatu bide direnak obsesiboki errepikatzen dira bere buruan, gogoz kontra ere batzuetan.

Aurreko kapituluetan behin baino gehiagotan aipatu den arren, kapitulu honetan agertzen da bereziki nabarmenduta argiarekiko ob-sesioa denboraren neurketarekin dagoela erlacionatuta: "ordua argia-ren bidez determinatzeak (...) prolema berdintsuak planteatzen ditu" (67-68). Gainera, denbora neurtzeko beste bide bat aurkitzen du: "Hala ez balitz ez nuke pulsoaz beste, denbora neurtzeko elementu gehiago" (68).

Narratologia, kariloiaren kontua eta txaluparen pasadizoa dira informazio berri nabarmenik gehitu gabe kapitulu honetan errepi-katzen diren motiboak.

Narratologia da, halaber, bosgarren kapituluaren hasieran aurkitzen dugun motibo nagusia. Bi narrazio mota azpimarratzen dira (71-72), mutuarena (logikoa) eta Samuelena (ez-logikoa). Ez dirudi kasualitatea istorio ez-logikoak kontatzen dituen pertsonaiak Becket-ten izen berbera izateak. Hauek dira Samuelen istorioen ezaugarriak (ibid.):

- mutuarenak baino interesgarriagoak ziren.
- ez ziren logikoak.
- zoragarriak ziren arrazoi hauengatik:
- kontatzeko modua.
- detailen harrigarritasuna.
- aberastasuna.
- mundu ezezagunei buruz egiten zituen erreferentziak.
- gertakizun txiki batetik beste batera pasa ohi zen saltoka gaia-rekin zer ikusirik ez zuten gauzak kontatuz edo garrantzirik gabeko dibagazio eta detaile arruntetan galduz.

Ikusten denez *EJen* beraren poetikaren parte bat da eta baita nobela moderno mota batena ere.

Samuelek estazioan kontatutako naufragoaren istorioa dator gero. Protagonista narratzaileak dioen bezala, paralelismo garbia du bere egoerarekin. Naufragoa itsasoaren erdian dago, bakarrik, larritasunez beteta, heriotzaren zain bera bezala (73-74). Azkenean naufragoak bere labana atera eta suizidatu egiten da. Protagonistak bigarren pertsona gramatikala erabiliz bere suizidioari buruzko hipotesiak

formulatzen ditu, "Floraren galtz-horraz tentagarria enplegatze ko bardeegia oraindik" (77).

Amak esaten zuenaren kontra garai batean oso zango onak zituen eta saltzen ibiltzen zenean oso bizkor igotzen zituen eskaillerak. Baina ez zuen salmenta onik lortzen (79). Abel eta Marga beraz burlatzen ziren Red-ox tabernan bere janzkera baldarragatik (oso pobrea zen seinale), hain desegokia saltzaile batentzat (80). Hala ere, tabernakoa atsegina zen etxean ama jasatearekin konparatuta. Kapituluaren azken lau orrialdeetan (81-84) oso ondo ikusten dira ama irentzaile eta itozzailearen izaera (amaren eskuak "burdinezko bihurturik" bere "eztari inguruan imajinatzen" zituen), bere babesletasuna semearekiko, bere profezia madarikatua eta gehiegizko kezka, bere erretolika erotzailea eta ama hiltzeko semearen desioa, nahiz eta informazio berririk ez eman. Zeren amak "zango izoztuetaz hitzegiten zuen, ordu eperik gabe, kariloiaeren musika asonantearen gaineretik, ororen gaineretik, ororen gaineretik hitzegiten zuen. Hitzegiten zuen" (82). 83. orrialde ia osoa betetzen duen amaren erretolika luzea antologikoa da bere jasanezintasuna ondo ulertzeko semearen ikuspuntutik:

"Harrizkoak bihurtuko zaizkik gizarajo horri, harrizkoak bihurtuko bai, aitaren azken fin berbera izanen duk horrela. Etor hadi maite etorhadibihotza laztana etorramarenondora. Entzun ixolaztana entzun zergatik zergatikhaizhorrelakoa heure ona nahidiat besterikez beha hoztu eginen den odola zikatu eginen den haragia amaren esana aditzen ez baduk. Heure ondasuna nahidiat besterikez laztanahinerebihotza nereharagiahia (...)"

Kapituluaren amaieran erailketaren oroitzapena errepikatuz bukatzen da, argi eta garbi utziz erotzen duen erretolika hori gehiago ez entzutearren hiltzen duela protagonistak, zeren alferrik baitzen "haren barne gorri lekatsuan galtzairuaren zorrotzasun hotzarekin pakea bilatzea" (84). Hau garrantzitsua izango da geroago, nahiz eta ama hil, haren erretolika erotzailea bere buruan entzuten jarraituko duela nabarmentzen baitu.

Hona hemen bosgarren kapituluaren gauza berezirik gaineratu gabe errepikatzen diren beste motiboak: parkearena, txaluparena, K eta D pertsonaiena, aita hilarena eta kariloiaarena.

Seigarren kapituluaren hasieran protagonistak hirugarren pertsona gramatikala erabiltzen du gela eta bere burua deskribatzeko, baina

berrikuntza batekin: ez da beharrezkoa begiak irekitzea eguzkiak gela nola argitzen duen ikusteko (orrialde batzuk aurrerago bista "alperrikako sentidu" bat dela esango du). Badirudi interesa galdu duela edo begiak ireki gabe denbora kalkulatzeko ikasi duela. Berehala itzultzen da lehen pertsona gramatikalera.

Ondoren, bost orrialdetan zehar (86-90), zutitzeko planak egiten ditu aurreko kapituluetan esandakoa ukatuz. Orain ez zaio iruditzen zaila izango litzatekeenik "ezkerreko zangoa eskuinekoarengandik separatzea" (87). Gorputzaren mugimendu bakoitza imajinatzen du arrakastaz ohetik jaikitzeke. Berriketa engainagarria, zeren apur bat aurrerago kontrakoa baitio:

"Noizbait formulatutako iritziaren kontra aitortu beharra dago ordea, guti direla errazak bezala kontsidera daitezkeen mugimenduak, eta alderantziz, indar fisiko kontsiderable bat eskatzen dutela." (88)

Baina hau ez da garrantzitsuena, baizik eta bere jomuga poliki-poliki lortzen ari dela nabarmentzea, hau da, argi eta garbi esaten ari da zein den bere benetako helburua: zangoen elbarritasuna lortu nahi du amari obeditzeko, ama hil eta gero ere bere buruan entzuten duen profetia madarikatua betetzeko: "Noiz arte entzun behar ote dut heriotzak ere isiltzen ez duen abots hori. Aita bezala paralizaturik hil gabe hila, bizirik hila" (99). Azkenean, ama erail eta gero, bera erotu ondoren, onartu egiten du haren profetia madarikatua, profetia autobetea. Semea esaneko eta txintxo bihurtzen da azkenean: "Eta aitari bezala manta berde bat jarriko didazu belaun gainean. Bai ama" (ibid.). Mugikortasunik eza zeharo lortu bitartean istorioak asmatuz edo agian benetan gertatutako gauzak gogoratuz eman behar izan du denbora: "gorputza egoera honetara menderatzea zaila zitzaidan denboran esate baterako, inmobilitasun hau soportatzeko inbentatzen nituen historioei jarraipen bat bilatzera kondenaturik ikustea (...)" (90). Bai, azkenean bere erotu ondorengo helburua lortzen ari da. Ohetik jaikitzea teorian erraza eta tentagarria izan arren, asko saiatu ondoren, ez zaio azkenean hain erraza gertatzen:

"Egoera hau abandonatzea ez litzateke izanen beraz neure boluntatearen kontra egin nezakeen akto irreflesibo bat, denbora eta mugimenduen planifikazio zehatza eskatuko lukeen ekintza programatua baizik. Hau da egoera menderatu dudalako probarik hobereana." (89)



Bai, orain zangoak ez mugitzea lortu du, egoera menderatu du, eta ez da lehen bezain erraza hankak higitzea. Baina ez da hor amaitzen bere helburu zoroa. Xedea aita bezala bukatzea izango da, amaren profeziak agintzen zuen bezala, aitaren amaiera berbera izatea, hiltzea, "esperoa espero hutsez" betetzea (91), eta horretarako ez ditu begiak ireki behar (hildakoek ez dituzte irekitzen), eta ez luke istoriorik asmatu behar izango, nahikoa izango litzateke, ziur aski, zazpinaka kontatzea. Hori izango da heriotzatik gertuen dagoen imitazioa, eta geroago ikusiko den bezala, horrelaxe bukatzen da eleberria: hitz egiten ez duen pertsona bat, mugitzen ez dena, istoriorik edo gogorapenik sortzen ez duena, entzefalograma lautik hurbilen dagoena egiten duena, zazpinaka kontatzea alegia. Eta amari obeditzeko nahia betetzearren, heriotzaren imitazio hori inanzioz hil baino lehen lortu nahi luke (ikus berriro 36. orrialdean dioena). Hortik datorkio janari likidoa duten potoekiko obsesioa. Jakina, honek arazo bat sortzen dio. Amaren profezia betetzeko, hiltzeko edo hil itxura egiteko, ez da mugitu behar ezta janaria hartzeko ere, baina janaria hartzen ez badu inanzioz hilko da, eta hori arazo handia izango litzateke, aita ez zelako horrela hil, eta amaren profezia madarikatua betetzeko elbarritasunez hil behar litzateke, ez inanzioz.

Hildakoek begiak itxita izaten dituztelako hasten da seigarren kapitulu hau begiak irekitzea beharrezkoa ez dela esanez. Aurrerago "bistarena adibidez alperrikako sentidu bat litzateke" (90) irakur daiteke, eta, ondorioz, "bistaren atrofia batetara helduko nintzateke edo zeharo galtzeraino" (90-91), hildakoakitsuak baitira. Orain ulertzen da ondo lehen kapituluan aipatu eta gero emeki-emeki argitzen joan den beste gauza bat: nondik datorkion protagonistari kanpai eta kariloi hotsen obsesioa. Amak askotan esaten zuen bere profezian aitak bezala bukatuko zuela. Semeak beldur hori amaren desiotzat hartzen du eta otzan eta esaneko bihurtzen denean amak esandakoa bete nahi du. Amak semea alienatu du bere beldur babeslearekin eta horregatik da semearen obsesioa aita bezala hiltzea, amaren profezia beldurtia errealitatearekin nahastu duelako. Eta zein izan zen txikitan aita hil zitzaionean benetan hilda zegoela protagonistari argi eta garbi nabarmendu zion gertakizunak? Bada, etxeko kariloiaren kanpai hotsak entzundakoan aitak ez zuela burua mugitu, ez zituela begiak ireki eta ez zuela betikoa esan, alegia, egunen batean erloju hura konpondu beharko zuela. Eta berak gauza bera egin nahi du, kariloi-

ren hotsak entzun eta begiak ez ireki, hilda egongo balitz bezala. Ziur aski, entzuten dituen hots horiek eliza hurbil bateko kanpai batenak dira, eta etxeko kariloiarenekin nahasten ditu. Berak hilarena egin nahi du kanpai hotsak entzungo ez balitu bezala, hilda egongo balitz legez, aitaren moduan. Horregatik amorrua ematen dio eguzkiaren argia betazaleatik iragazteak, hilek ez baitute argirik ikusten begiak itxita. Horrela, orain ondo ulertzen dira lehen kapituluko hitz hauek: "Kanpai hotsa entzun dudanean ez ditut iriki eta hots disarmonikoa noiz isilduko zai geratu naiz, begiak indarrez hersteagatik ere, betazaleatik filtratzen zaidan argitasun zuri intensoa alderatu nahiz" (15). Eta baita beste hauek ere: "Begiak hertsirik mantentzen ditut oraindik eta zihur asko aspaldidanik argi zuri betea ez ikustearren betazalak bi behatz puntekin zakatzen ditudalako (...)" (16).

Kapitulu honetan dagoen beste gauza berri eta azpimarragarri bat amarekin duen elkarrizketa hipotetikoa da. Hemen, beste gogorapenetan ez bezala, aditz hipotetikoaren bidez argi eta garbi gelditzen da dialogoa asmatzen ari dela, ez dela oroitzapen bat. Oso nabarmena da dialogo horretan ama-semeen arteko inkomunikazioa. Benetako esangurarik gabeko konpromisozko hitzak dira guztiak (94-95). Aurrerago bere istorioak amari ez litzazkiokeela gustatuko esaten du (98), "erabat desagradablea" iruditzen zaiona, "eta hori po-toen pertsonaiak, zoro baten antzera neure buruari hitzegiten ari natzalola pentsa" dezakeela "kontuan hartu gabe" (ibid.). Bai, ziur aski, konturatu gabe, amarekin asmatutako elkarrizketa ahoskatu egin du oharkabean. Zoro bat bezala hitz egiten ari da bere burua-rekin.

Bere bakardadeaz kontzienteagoa bihurtzen da eta entzule bat izango balu bere "historioek koherentzia gehiago" (96) izango luketela uste du. Narratarioaren problematikaz ari da, eta istorioen harreraz. Entzule onena ez litzateke Samuel izango, protagonistak ez baitu konfiantzarik "dorpeki konstruitzen" dituen istorioetan (96), Samuelen mailatik oso urruti sentitzen delako. Alabaina, narratario onena mutua izango litzateke, atsegina delako, zorrotzegia ez delako, eta istorioak "orden batekin mamituz" kontatzea gustatzen zaiolako, eta horrela narratzea errazagoa da. Hala ere, horiek ez dira protagonistari gehien gustatzen zaizkion istorioak, Samuelenak baizik, ilogikoak, ondo ulertzen ez direnak. Gainera, jendearen gustuen arabera istorioak asmatzea "lan aspergarri bat bihur" daiteke (97). Istorio

kontatzailearen eta idazlearen betiko kezka da: irakurleen gustuen araberako literatura ala sortzaileari berari gustatzen zaiona egitea? Eta badirudi protagonistari (Samuel Becketti eta *Nouveau Romaneko* idazleei bezala) antidiagetikoak direnak gehiago gustatzen zaizkiola, irakurleari kontzesiorik egin gabe.

Kapitulu honetan errepikatzen den beste motibo bat gauza berri handirik gaineratu gabe Abel eta Margaren zita eta berauen parkeko eszena da.

Zazpigarren kapitulua potoak aldatzen dituen eskuaz hasten da, esku horretan eraztun bat agertu delako. Abisatuta zeukan protagonistak laugarren kapituluan: "azken poto-aldaketan personaiaren eskuan ikusi baino gehiago, intuitu egin dudanez detaile berriari buruz espekulazioetan ez galtzeko ere, ez dirudi imajinazio asko behar denik" (64). Baina orain horretaz hitz egiteko une aproposa dela iruditzen zaio. Gogoeta zoroak egiten ditu eskuaz, eraztunaz, potoak hartzeko moduz eta eraztuna daraman pertsonaia hipotetikoaz ("personaia" deitzen dio beti). Kasurik ez diolako egiten eta mintzatzen ez zaiolako kexatu egiten da. Ez daki beste pertsona bat den ala lehengo berbera, ezkontuta edo "prometatuta": "Eta zergatik ez pentsatu erraztunarekin (...) etorri den personaia erraztunik ez zuenaren tokia betetzera etorri den personaia zeharo berria dela" (102). Lau orrialde betetzen ditu gai horrekin (101-104) gauza handirik esan gabe (zeinarekin protagonistaren zorotasuna nabarmentzen baita berriz ere).

Hurrengo hiru orrialdeetan zehar zangoen mugimenduaz jarduten du gauza berririk gaineratu gabe, alde batetik bere helburua azpimarratuz ("noizbait aginduak alperrikakoak izanen dira eta eskuinetik ezkerrera mugitzen ez diren bezala ez dira goitik behera edo behetik gora ere mugituko", 106), eta beste aldetik zein etsigarria den zangoetan bizia oraindik sumatzea deitoratuz, bere helburuaren porrota litzatekeelako: "Bai, gorputzaren estremoetan bere bizitza propioaz. Beren bihotz propioaren taupada bakoitzean, larru azpian gaizki disimulatzen diren zainak haunditzen eta hestutzen ikusteak esperantza oro kentzen du esperoan jarraitzeko" (ibid.).

Aipatzeko modukoa da apur bat aurrerago agertzen den erotasunaren beste adierazgarri bat:

"(...) delirioaren bakardadean begiak jan nahi lizkioten munstroen imajina borratzearen besoak sapaiko ispiloruntz jasotzen dituen gizonaren prezentzia bakartiarekin, atakearen bertigoan burua horma akoltxatuaren kontra kolpatzen duenean hots lehor eta mekaniko batekin bakarrik hausten den isiltasunik sakonenean amildurik." (107)

Zalantzarik gabe, zazpigarren kapitulu honetako ekarpen garrantzitsuena aurreko kapituluetan ere aipatu diren K eta D pertsonaiak zein diren argitzea da. Zazpi orrialde eta erdi erabiltzen dira horretarako ("baina hau guztia kontatzeko behar den baino denbora laburragoan gertatu zen", 114). Protagonistak benetan gertatutako gauza dela azpimarratzen du orain: "Ondo akordatzen naiz ze ni han egon nintzen eta gertatu bezala konta dezaket nahi izanez gero<sup>13</sup>, ze neure bizitzaren parte bat da hain zuzen ere, eta detaile aberastasun izugarri bat dut kasu honetarako" (109). Eta detaileak ematen hasten da, "oroz gogoratzen naizela probatzeko" (ibid.).

K eta D aitak lan egiten zuen enpresaren jabeak bide dira (itsasoarekin zerikusia duen enpresa, zeren bulegoko "beren leihoak beren kai barnera ematen zuen hain zuzen ere", 109) eta lehenagotik dakigu aita hiltzean beren laguntza eskaini ziotela protagonistaren amari<sup>14</sup>. Hau laguntza eske joaten da haien enpresara, negarrez eta zapi zuria eskuan, baina ez dirua eskatzera, semearentzako "eserita egiteko lan bat" baizik (114), aitaren bukaera berbera izan ez dezan. Etxez etxeko saltzailea denez gero, amak uste du hankak kaltetu egingo zaizkiola aitari bezala, eta hortik etorriko zaiola azkenean heriotza: «'gizajo honek ez dezala Blas-en amaiera berdina izan, ez dadila behintzat lanean lehertu gizarajo hura bezala, ze badakit nik nolako ahula den gizarajo hau' (...). Baina ez zen egia ze nik binaka eta launaka igotzen nituen eskailerak orduan» (109-110). Amak erregutu egiten du, umiliatu egiten da, eta honengatik ere semeak asko gorrotatuko du. K eta D aberatsek ez diote kasu handirik egingo

13 Eleberraren lehen lau lerroetan agertzen diren esaldiak oso horien antzekoak dira: "Samuelek nahi bazuen konta zezakeela esan zuen. 'Oso ondo kontatu dezaket nahi badut ze ni han egon nintzen' esan zuen Samuelek. Eta nik ere hori bera esan dezaket nahi badut" (11).

14 EMn ere protagonistaren aita hiltzen denean antzeko hau irakur daiteke: "Ama gizon bati eskua ematen ikusten duk *Zerbait behar baduzu ba dakizu*" (86-87) (letra lodia horrela originalean).

amari, hau haien nolabaiteko esklabua izatea onartzeraino makurtzen den arren: "Eta ni zuen serbitzari leiala izango naiz, behar balitz munduko eskailera guztiak garbituko lituzkeena" (112).

Badirudi protagonista oso gaztea dela oraindik aita hiltzean, eta oso gazte hasten dela lanean, familiaren pobretasun handiagatik, zeren amak berarekin K eta Dren enpresara eramandakoan, negarrez hauei lana erregutzen dien bitartean bere sabelaren kontra estutzen baitu, gerora hainbeste gorrotatuko duen sabela:

"Bere sabelaren kontra hestutzen ninduelarik 'zangoak trapo zahar batzuen modura zintzilik dituela bukatu ez dezan' esaten zuen 'Blas-ek bezala' eta aitak lurtean eroria makulua bereganatu ezinik haur baten modura zotin txikika negar egiten zuenekoak kontatu zien, hori guztia biguin heze eta epela sentitzen nuen sabelaren kontra besarkatzen ninduelarik, sudur zapi zuri txikiarekin, zintzilikatzen zitzaion negar malko perpetua lehortuz." (113-114)

Gaztea izan arren ez da haur bat. Bere sabelaren kontra estutuz amak semea infatilizatu egiten du. Amak ez du bere semea haztea nahi, horrek beragandik urruntzea esan nahi baitu. Umea sabelean dagoenean amaren posesioa da. Ama honen kasuan posesioa luzatu egin nahi da semea jaio ondoren ere. Ama posesiboa da eta ez du bere posesioa galdu nahi. Horregatik ez zaio Marga gustatzen, eta horregatik dago obsesionatuta bere semea aita bezala hiltzeaz (bere posesioa zeharo galtzeaz). Sabelak duen posesio zentzu sinbolikoa-gatik txikitzen dio semeak sabela bere amari, kartzela horretatik behin betiko askatzeko. Hain zuzen ere, "haren sabel heze biguin epel errepeleentearen barnean preso" sentitzen zen (115), eta ez da harrizkekoa une horretan daukan hurrengo gogorapena amaren eraiketa izatea, aurreko aldietan baino osoago eta bortitzago orrialde eta erdian kontatuta (115-116) eta kapitulua eszena honekin bukatuz gainera. Bigarren aldiz (ikus 84. or.) argi eta garbi esaten da "galtzairuz harmatutako eskuaz" hiltzen duela (115). Berrito aipatzen dira labankadez irekitzen diren "haragi guriak", eta arma "mugimendu zirkularretan" mugituz aurkitzen duela "heste multzo gorri bat besterik ez den sabel horistatu heze errepeleentearen misterioa". Odola zauritik ez ezik "hortzen artetik hari meharretan" ere kanporatzen da. Baina alferrik izango da, amaren ahotsa eta profetia mada-rikatua entzuten jarraituko baitu erail ondoren ere. Eta azkenean ahots horrek esaten duena bete nahi izango du.

Hona hemen ezer berezirik gaineratu gabe zazpigarren kapitulu-  
 an aipatzen diren beste motibo batzuk: Red-ox tabernarena eta  
 etxeko karloiaarena.

Zortzigarren kapituluak "imajinak dira" hitzekin hasten da (117)  
 aurreko orrialdean agertzen den amaren erailketari zuzenean erreferen-  
 zientzia eginez, dena asmakizun hutsa izango balitz bezala, eta gero  
 asmatu edo gogoratutako bere imajina horiek "Novedades" zinean  
 agertzen ziren kartoietako argazkiekin erkatzen dira, zeintzuek gero  
 inoiz ematen ez zituzten filmak iragartzen baitzituzten batzuetan.  
 Argazki hauek eszena biolentoak izaten zituzten.

Erailketa-pentsamenduak zer dira orduan, gogoratuak ala asma-  
 tuak? Aurreko aipu zenbaitetan ikusi den bezala, protagonistak berak  
 ez daki askotan eta orain ere ez (118). Baina zergatik kateatzen  
 zaizkio orduan, zergatik ez da dibertitzen beraiekin, teoriar horretara-  
 ko asmatuak badira: "Dibertitzen ez nauten imajina deskataiatuak,  
 inora ere eramaten ez dutenak, batzuetan historia zoro eta desagra-  
 dableak kontatzeko kataiatzen direnak" (118). Errealitatearen eta  
 fikzioaren artean ondo bereizten ez duen arren, badaki istorioek  
 historia bakar bat osatzen dutela, "historia guztiak bat direla" (59),  
 eta nahi badu "bere historia propioa" kontatu dezakeela, bere "historia  
 propioa denez" (11). Baina batzuetan distantzia behar da gauzak  
 narratzeko eta horregatik kapitulu honetan ere hirugarren pertsona  
 gramatikala erabiltzen du horma akoltxatuak dituen gelako gizonaren  
 historia kontatzeko, "orru basati bat izanen dena egiteko ahoa zabal-  
 duz" esku bat sabairantz luzatzen duena (119).

Kapitulu honetan berriro agertzen da Samuel estazioan istorioak  
 kontatzen, eta parkekoa berak kontatzen duela esaten da oraingo  
 honetan; horregatik, kapitulu honetan pasadizo hori lehen pertsona  
 gramatikalean kontatu beharrean hirugarrenaren bidez egiten da.  
 Agian bere istorioak edo gogorapenak nahasten hasi da protagonista.  
 Kapitulu honetan motibo hau inon baino luzeagoa da (hiru orrialde  
 eta erdi), eta inon baino zehatzago kontatzen da, detaile askorekin,  
 baina benetan zer gertatzen den zeharo argitu gabe. Aurreko batean  
 askoz garbiago azaltzen zen. Honetan ere ez da garbi azaltzen Marga  
 bortxatu bakarrik ala hil ere egiten duen. Ezta ekintza norik egiten  
 duen ere. Jakina, hipotesi batzuek egokiagoak dirudite beste batzuek  
 baino. Bortxatzailea protagonistak dirudien arren, 124. orrialdean  
 norbaitek pospoloa Abelek bezala pitzen du eta "eszenak mentalki

konposatu" egiten ditu, bortxaketarenak edo hilketarenak alegia. Aurrrerago, ordea, protagonistak dirudi indar-erabiltzailea. Ero baten pentsamenduak direnez gero, gauzak kontraesan egiten dira, eta askotan alferrik da logikarik bilatzea.

Bestalde, Red-ox tabernako motiboak, txaluparenak, ama babesleegiarenak eta zangoen mugimenduenak ez dute ekarpen berri-rik egiten. Bitartean "ez dago ezer egiterik. Itxoitea" (126). Baina "egunen batean" ez du "begirik irekiko" (ibid.), ez da mugituko, dena bukatuko da, baina oraindik ez, zeren agian berriro mugituko baititu behatzak. Hain zuzen ere "aski litzateke berorietako baten mugimendu minimoa mementua ez dela heldu jakiteko. Edo zango baterena, heriotza nundik helduko den esan balu" (ibid.). Baina amak ez zuen zehaztu bere profezia madarikatuan heriotza nondik etorriko den, "lehendabizi alderdi bat eta bestea gero" (ibid.) elbarrituko zaiola besterik ez zuen esan. Eta kapitulua aritmomaniarekin bukatzen da, "agradablea" dela esanez.

Bederatzigarren kapitulua laburrena da eta protagonista ohetik jaikitzeke egin behar dituen mugimenduak mentalki errepatatzen ari dela hasten da (127-128). Baina ez zaio jadanik erraza iruditzen (bere helburua lortzen ari den seinale). Eta ez omen du pena merezi. Horregatik-edo, eleberrian zehar agertutako motibo mordoska bat hasten da aipatzen: argiaren koloreetan identifikatu behar zuen ordua, potoen kontua, gelako ispilua, mutuaren bizikleta, Samuel, kari-loia, eta parkea. Oraingo honetan azken motibo hau aurrekoetan baino garbiago kontatuko zaigula dirudi, *shades of meaning* batzuekin hala ere:

"Parkean behin eta berriz zauritu zuenean -odolaren berotasun sentikorra. Gorputz biluzia menderatu zuenean. Hain maitea nuen soineko estanpatuarekin lotu zuenean. 'Ikusi nahi ahal nauzu' esan zuen. 'Horrela ikusi nahi ahal nauzu' zihur asko, eta odol arrastoa gehituz zihoakion izter baten azal zuri leunean.

'Honela ikusi nahi ahal nauzu' esan zidan lurtean etsia, gorputz bentzutua estali nahiean zangoak gurutzatuz, eta bere bozaren oihartzuna bestearen bentrilokuo parre algara zoroarekin bateratu zen. Eta harresi atzetik atereaz harma eroria eskuraturik inguratu nintzaienean, besarkada batetan loturik ikusi nituen, belardi horis-tatuan gainazpika, baten gorputza bestearenaren gainean gonbi-natuz, parre egiten zuten bata bestearen gorputzean izkutatu

nahirik, bata bestearen gorputzean. Beren gorputzak, beren farak, besarkadak, usainak ere. Gogoratzen ditut.” (129)

Lehen eta hirugarren pertsona gramatikalek gauzak nahastu eta ilundu egiten dituzte, protagonistari oroitzapen mingarriak lehen pertsona gramatikaletik bakarrik kontatzea zaila egingo balitzaio bezala. Bi pertsona gramatikal hauen bidez protagonistak egile eta ikusle gisa ikusten du ekintza. Iluntasunak gorabehera, azken aipu honetan zenbait gauza oso garbi daude:

- protagonistak arma bat dauka eskuan Abel eta Margari parkean inguratzen zaienean.
- une horretan Abel eta Marga sexu harremanak izaten ari dira.
- norbaitek norbait zauritzen duela esaten da, beraz, badirudi protagonista dela zauritzailea, arma eskuan badu.

Beste zenbait gauza ez daude hain garbi. Badirudi protagonistak neska hil edo zauritu baino lehen bere soineko estanpatuarekin lotzen duela eta orduantxe esaten diola honek ‘honela ikusi nahi ahal nauzu’. Ez dago garbi bortxatzen duen ala ez, baina badirudi baietz: “Parkean behin eta berriz zauritu zuenean -odolaren berotasun sentikorra. Gorputz biluzia menderatu zuenean” (ibid.). Ez da hain ongi ulertzen egoera horretan Margaren hitzen oihartzuna “bestearen” (Abelen?) bentrilokuo barre algara zoroarekin nahastearena. Dena dela, bere erotasunean ez dago denbora linealik gogorapean, eta horren ondorioz bataren hitzak eta bestearen barrea bere buruan nahasteak ez du esan nahi batera gertatzen direnik (batez ere Margaren hitzen oihartzuna dela kontuan hartuta, ez hitzak zuzenean), azken finean, eleberri guztian zehar dena nahastuta eta desordenatuta gogoratzea edo asmatzea izan da diskurtsoa harilkatzeko printzipioetako bat.

Horren ondoren gauza gutxi gelditzen dira eleberria bukatzeko. Amak (parkekoa gertatzen den egun hartan bertan?) “berandu zatoz gaur ere” esaten dio. Honi lotuko bagenio aurreko kapituluan etxera iristiaz esaten dena agian ama hiltzen du egun horretan bertan, ezin duelako gehiago jasan haren erretolika obsesibo-posesiboa:

«Berandu da’ noiz esango ote zuen beldurrez, ama ohe gainean, ilunpean eseria itxoiten egonen zela banekien ere, (...) ‘non ibili haiz orain arte’, ‘badakik hi oheratu arte ez dedala lorik hartzen’, ‘Jesus, Jesus’, ‘Baina zer egin dut Jaungoiko maitea’ esanen zuela, behin eta berriz, gelaren ilunpean eskuartean zapitxoa bi-



hurrituz 'Inork ez hau nik beste maite', 'hire onagatik', 'hire onagatik' komuneraino jarraituko zitzaizkidala, bere 'ene Jesus, Jesus' kataiatuak, ate atzean burua eskuartean izkutatzeagatik ere eztarri inguruan lotzen, 'Jesus, Jesus', itotzen sentituko nituela banekien ere. » (125)

Gogora bedi aurreko batean horrela definitzen zuela protagonistak amaren erretolika: "horratz zorrotz bat bezala belarriak zulatuz betiko hitz ezagunak" (83). Ziur aski Abel eta Marga hil zituen egun hartan bertan etxera berandu iritsi zen eta, beste batzuetan bezala, amaren erretolika pairaezina jasan behar izan zuen, eta bere senetik irtenda ama hil zuen. Ez bedi ahantz aurreko batzuetan ama errematatzeke emandako arrazoa honako hau zela: labankadaz josi eta gero ere ez zela isiltzen, eta horregatik zapaltzen ziola sabela azpihezurra-  
ren kontra estutzeraino. Hori dela-eta, gogora bedi 82. orrialdekoa: "zango izoztuetaz hitzegiten zuen, ordu eperik gabe, kariloia-  
ren musika asonantearen gaineratik, orenen gaineratik, orenen gaineratik hitzegiten zuen, hitzegiten zuen"; gogoratu, halaber, 56. orrialdean nola erlazionatzen zituen erretolika eta hilketa: "eta errepika penoso-  
a isilarazteko ezin bestean, sabel hori, biguin, epel eta hezea azpihezurra-  
ren kontra hestutu beharrean ikusten naiz".

Gero orainaldira itzultzen da. Gelan dago beti bezala. Kanpai hotsa entzuten du, eta argiaren zuritasuna sentitzen du betazeletan, begiak itxita eduki arren. Eta gela deskribatzen hasten da beste askotan bezala. Zangoetako behatzak geldirik ditu nahiz eta bizia dariela jakin.

Ama erailtzeagatik errudun sentitzen delako, ziur aski, eta guztiaren ondorioz erotu delako, ama jada hilda dagoenean haren profezia bete nahi bide du, eta horregatik eleberriaren bukaeran protagonista oso gertu dago amak agindutako profeziatik. Semea ez dago hilda, baina hil itxura egingo du esanekoa eta otzana izateko:

"Baina eskuak bular gainean gurutzatuko ditut eta ez dut begirik irekiko. Eta ni ere karmelitaz<sup>15</sup> jantziko nauzu ama. Aita bezala. Eta negar eginen duzu, baina ez dut Red-ox-era ihes eginen. Eta ez dituzu niregatik munduko eskallera guztiak garbitu beharko.

15 EM eleberrian ere agertzen da aita hila karmelitaz jantzita: "Kosta egiten zaik Karmelita txano tartetik ageri den sudur zorrotza heure aitarena dela ezagutzea" (86).

Eta ez natzaizu berandu etorriko sudur zapi zuria sabelaren kontra hestutzean." (130)

131. orrialdea heren batean bakarrik dago idatzita, sei lerro baino ez. Amaren sabelaz pentsatzen du eta amaren hitz posesiboak gogoratzen ditu, hain erlazonatuak berez, umea amaren posesioa baita jaio baino lehen sabelaren barruan. Horregatik sastakatzen dio sabela, sinbolikoki bere kartzela delako.

132. orrialdeak bederatzi lerro bakarrik ditu, eta munduaren ukapen bat da, non ama erregina eta gelditzen den gauza bakarra baita: "Zu bakarrik zeunden ni zaintzeko". Amak irabazi egin du<sup>16</sup>. Semea menperatuta dago.

133. orrialdean bi lerro daude eta protagonistak amaren nahia zeharo betetzen du. Hantxe dago mugitu barik, ibili gabe, amak nahi zuen bezala (semearen interpretazio okerraren arabera), kalera atera barik, hankak erabiltzeke: "Hementxe, hor zehar, hor zehar ibili beharreen. Hor zehar ibili gabe".

Gainera, hil itxura errealistagoa eta egiantzekoagoa izan dadin beharrezkoa da gorputzaren elbarritasunera ez ezik buruarenera ere iristea, entzefalograma laura, eta zazpinaka kontatzea izango da horretatik hurbilen aurkituko duena. Aritmomania simple bat izango da bizia salatuko duen gauza bakarra (ezin du hori baino gutxiago lortu, benetako heriotza izango bailitzateke), "esperoa espero hutsez betetzeko kapaz" da azkenean (91). Orain bai, orain azkenean lortu du mugimendu guztiak kontrolatzea, baita burmuina ere. Ezer ez da mugitzen ia. Ez fisikoki, ez intelektualki. Ez dago mugimendurik ezta benetako pentsamendurik ere. Horregatik, azken hiru orrialdeetako bakoitzean seina zenbaki besterik ez dira ageri. Ezin da egon pentsamendurik gabeko egoeratik hurbilago, ezin da lortu itxurazko heriotza hoberik, "paralizaturik hil gabe hila, bizirik hila" (84), amak iragartzen zuen bezala. Orain semeak aitak bezain hila dirudi, eta ez da mugitzen, ez ditu begiak ireki ere egiten kanpai hotsak entzuten dituenean, aitak egin zuen bezala. Zoroak, bere erotasunean, amaren beldurra eta profetia madarikatua desio bihurtu du, bete beharreko desioa.

---

16 Ikus J. Muñoz (1995, 31): "Ama terrible horren garaipena dago titulotik azken orrialderaino. Orrialderik zurieneraino."

Bederatzi hilabete behar dira jaiotzeko eta bederatzi kapitulu behar izan ditu protagonistak desjaiotzeko, bizirik hila edo jaio gabe berriro egoteko, uteroa dirudien gela akoltzatutik atera gabe, hor zehar ibili gabe, ama metaforiko baten sabelaren barruan<sup>17</sup>, ama posesibo horren posesio erabatekoa izateko amaren sabelera itzuliz.

### 1.3. Historia

Beste edozein eleberritan baino beharrezkoagoa izan da honetan diskurtsoaren deskribapena egitea, horren bidez bakarrik has baitaiteke ulertzen historia osoa. *EJ* oso eleberri zaila da eta zailtasun hori narratzaile bardediegetikotik datorkio hein handi batean. Diskurtsoaren azterketan garbi gelditu den bezala zoro bat da narratzailea eta irakurleak informazio guztia berarengandik jasotzen duenez gero, inoiz baino garrantzi handiagoa hartzen du ekintzaren egituraketak. Testua hain eliptikoa eta nahasia izateagatik bi gauza gerta daitezke: edo irakurleak ez du lortzen inolaz ere mezua bere osotasunean deskodetzea, edo diskurtsoak dituen hutsuneak bere modura betez deskodetuko du. Hots, eleberri hau une askotan hain ambigua da, hain eliptikoa eta nahasia ia beti, ezen inoiz baino egiagoa gertatzen baita "zenbat irakurle hainbat irakurketa" leloa.

Zenbait kritikok testuaren fragmentarioratasuna azpimarratu dute, eta ez alferrik, baina eleberria osotasuna duen testu bat denez, irakurle saiaturia ahalegindu egingo da historia bakar bat inferitzen diskurtso nahasi eta zatikatutik. Azken finean, eleberriko protagonistak berak esaten du istorio guztiek bat bakarra osatzen dutela: "Hauek nire hitzak dira oraindik, historia guztiak bat direla, eta situazio bakar batetara egokitzen direla ez nekienean esandakoak" (59). Beste gauza bat ere esaten du askotan, lehen orrialdetik bertatik, bere historia propioa dela kontatzen ari dena, aspergarria izan arren<sup>18</sup>. Gainera, "historia ez da okertzen, okertua jaiotzen baizik" (59), hau da, berarentzat okerra den puntu batetik hasten da, eta

17 Ikus J. M. Lasagabaster (1991: 1238): "(...) esa extraña habitación-celda (...) metáfora del seno materno".

18 Ikus halaber orain arte alpatutakoez gain honako hauek ere: "Argi dago: era honetan sortutako historiek nire egoera eta esperientzia tristea espresatuko lukete (ahaztu nahi nituzkeen egoera eta esperientziak ...)" (57); "Abel, Marga, ni eta denok, Imajinatu nahi ez dudana edozein historia konposatzen dugun pertsonaia bihurtzen gara. Nere esperenziaren espresio bulgar bat diren historiak" (58).

hori, ziur aski, gogorapena da. Ezin da asmakizunik eraiki gogorapenik gabe, edozein narratzailek ongi dakien bezala.

Horregatik guztiagatik normala izango da irakurle ezberdinek egingo dituzten eleberri honen irakurketak ezberdinak izatea. Ez dugula inoiz eleberri berbera irakurtzen egia hanpatua bada ere, ez da gehiegikeria kasu honetan. Eleberri hau lehen aldiz irakurtzen denean harreraren aldetik jasotzen den lehen inpresioa protagonistak Samuelen istorioez dioena da, ez duela logikarik eta ez dagoela sinesterrik. Lehen inpresio hori oso ondo deskribatuta dago I. Sarasolak egin zuen artikuluan liburua argitaratu zen garaian:

*"Ene Jesus* nobela zail bat da. Honetan ez dugu argumentu-hari utzezinik edo kilikagarririk. Gizon bat ohean datza, hil zain, eta ez aspertzeko historia atseginak asmatu eta moldatu nahian ari da. Baina, gaisoaldi edo logabetasunetan horrelako zerbaitetan saiatu denak dakienez, hori ez da erraza gertatzen, hariak nahasi egiten baitira eta ezina baita pasarte-segida koherente bat moldatzea. Hori da dena, edo hori izan daiteke dena." (I. Sarasola, 1977: 123)

Jakina, hori ez da dena, eta ez da egia pasarte-segida koherente bat moldatzea ezinezkoa dela, baina egia da, ordea, Sarasolaren inpresioa dela irakurle guztiek-edo jasotzen duten lehena, ezein salbuespenik gabe ziur aski. Bestelakoa da eleberria behin baino gehiagotan irakurri eta aztertu ostean sortzen den harrera, zeren, hori egiten badugu, koherentzia emeki-emeki joaten baita agertzen, positibatzen ari den argazki batean bezala. Hortaz, ikerketa-lanaren sail honetan *EJen* diskurtsoetik ateratzen dugun historia gure irakurketatik irteten da (gure irakurketetatik hobeto esanda), eta azkenean, irakurketa posible guztien artean bat gehiago izango litzateke. Irakurketa bakoitza nolabaiteko hipotesia da. Hala ere, esan beharra dago, orain arte ez dela argitaratu eleberri honetako istorio guztiek osatzen duten historia osoaren berri ematen duen eta esplikatzen duen irakurketarik edo interpretaziorik. Eta hori egitea da gure helburua.

Historia inferitzeko, narratzailearen jitea arazoa eta oztopoa da, hasieratik maiz esan dugun bezala, kontraesanetan erortzen delako, batez ere bere istorioen izaeraz. Narratzaileak zalantza handiak ditu hauetaz, batzuetan bere istorio propioak direla iruditzen baitzaio eta beste batzuetan asmatuak. Dena dela, gauza jakina da gogoratzea ere erdi-asmatzea dela, baina, halaber, oso garrantzi handikoa da

jakitea zein neurritan asmatzen den gogoratutakoa, gehiena asmakizun hutsa den ala gutxiena. Gogorapen guztietan ez daude asmakizun kopuru berberak. Memoriak batzuetan beste batzuetan baino gehiago engainatzen du. Errealitatearen eta fikzioaren arteko nahasmena handia denean neurosi larrira edota psikosira irits daiteke gizakia. Eleberri honetan zenbait istorio hain obsesiboki errepikatzeak gertakizun traumatikoetatik sortu ohi den egoera gogorazten du. Zerbait traumatiko suertatzen denean gertakizuna behin eta berriro errepikatu ohi da pertsona traumatizatuaren gogoan, eta, instintiboki, lasaitasuna eta oreka bilatzen da errepikapen horren bidez, helburua gertatutakoa ahaztea izango bada ere: "toda teoría de la cura toma en consideración no sólo el recuerdo sino también la repetición"<sup>19</sup>. Arriskua zera da, hainbeste aldiz istorioak errepikatzeagatik, oreka bilatu beharrean desorekan erortzea, sorgin gurpiletik ezin ateraz. Hala ere, askotan, sendabiderik onena, bizipen traumatikoa behin eta berriro idaztea da, psikologo batzuek gomendatzen duten bezala<sup>20</sup>. Samuel Becketten *Malone meurt* eleberriko protagonistak bere istorioak etengabe idazten bazituen, *EJekoak* idatzi gabe gogorazten edo asmatzen ditu, estazioko Samuelekin ahozko literaturara oso ohituta zegoelako agian. Nolanahi ere, Saizarbitoriaren eleberriko protagonistak ez du errepikapenaren bidez oreka psikologikoa lortzen, erotasunean murgilduta dago eta ez dirudi hortik ateratzeko ahalmenik duenik. Hala ere, bere diskurtsoak hasieran dirudien baino koherentzia handiagoa du, eta gainera, koherentzia horrek ongi besarkatzen ditu bere orainaldiko egoera eta gogorapenen bidez azaltzen den iragana. Antzeko zerbait gertatzen zen *EMn* ere, non gogorapenen bidezko analepsiek osatzen baitzuten kontakizuna, oinarrizko historiak bainoago. Berau *EMn* minimoa bazen, are minimoagoa izango da *EJen*: gizon bat gela batean dago pentsatzen eta noizean behin norbaitek janari potoak aldatzen dizkio. Baina analepsi txikiak diren gogorapenen edo asmakizunen bidez, emeki-emeki, historia oso bat sortzen joaten da, errepikapenaren bidez xehetasun gero eta gehiago gaineratuz. Beraz, ikertzailearen lana, edozein irakurlerena bezala (inoiz

19 J. Laplanche/J.-B. Pontalis (2003: 2).

20 Adibidez, Luis Rojas Marcos psikiatrak New Yorkeko dorre bikien eraso gertatu zenean biktimei esperientzia traumatikoa behin eta berriro idazteko aholkatu zien, hedabideetan egun haietan askotan errepikatu zuen bezala (ikus L. Rojas Marcos: 2002).

baino egiagoa da eleberri honetan J. M. Castellet kritikoak aldarrikatu-tako "irakurlearen ordua" famatu hura), diskurtso desordenatutik in-feritzen den historia ordenatua ateratzea izango da.

Ez dago historiaren denbora edo iraupena ziurtasunez jakiterik. Berau oso eliptikoa da, eta pentsatzeaz aparte ezer gutxi gertatzen denez gero, kontakizunaren logikak ere ez du argibiderik ematen zenbat denbora pasatzen den jakiteko. Orduak iragaiten dira, kanpai hotsak entzuten dira, baina ez dakigu gehienetan zein ordutan gau-den. Beste gauza bat da protagonistak gogoratzen edo asmatzen dituen istorioek duten koherentzia. Hor bai ordena daitezkeela istorio guztiak historia bakar batean eta ordena kronologiko batekin, eta, gainera, ezinbestekoa izango da, zerbait ulertuko badugu. Hau da, irakurketa posibleetatik bat (lehenengoa ia beti) ez dagoela ezer koherente ulertzetik izan daiteke, baina kontrakoa ere bai, noski, istorioek koherentzia dutela ulertzea, irakurketa errepikatuen bidez hasieran uste baino errazago lortzen dena kasu honetan.

Historiaren hasiera aitaren heriotza da. Aitari zangoak elbarritu zitzaizkion eta horren ondorioz hil bide zen. Hasieran hau ez da ondo ulertzen, baina honen esplikazio garbiena elbarritze progresiboa sor-tzen duten gaixotasunetako bat izan liteke<sup>21</sup>. Diskurtsoaren azterke-tan ikusi dugunez, zangoen elbarritasuna heriotzarekin identifikatzen zuten amak zein semeak. Ulegarria da aitaren horrelako gaixotasun batek sor dezakeen trauma familia batean, seme-alabengan batez ere (gaztetasunagatik inpresionagarriagoak diren neurrian). Gogora bedi nolako larritasunaz oroitzen duen amak aita lurrean eroria ze-goelarik makuluraino ezin iritsiz zotin txikika negar egiten zuene-koa<sup>22</sup>. Honelako egoera batean seme-alabek jasan dezaketen trau-

21 "Paralisi orokor progresiboa" delakoa ziur aski, ezagunagoa "neurosis filis" izenarekin (ikus [www.nlm.nih.gov/medlineplus/spanish/ency](http://www.nlm.nih.gov/medlineplus/spanish/ency)). Gaixotasun luzea da eta elbarritasuna hanka eta besoetatik hasi eta progresiboki gorputz osora iristen da, baita garunera ere, heriotza iritsi arte. Gaixotasun ezberdina den arren, gogoratu *Gorde nazazu lurpean* (GHL hemendik aurrera) liburuko "Asaba zaharren baratza" narrazioan protagonistaren aita eritasun luze baten ondorioz hiltzen dela. Saizarbitoriaren narrazio askotan protagonistaren aita hilda dago edo hil egiten da: gogoratu *EJez gain*, *EM* eta *HP* batez ere.

22 "Bere sabelaren kontra hestutzen ninduelarik 'zangoak trapo zahar batzuen modura zintzilik dituela bukatu ez dezan' esaten zuen 'Blasek bezala' eta aitak lurrean eroria makulua bereganatu ezinik haur baten modura zotin txikika negar egiten zuene-koa kontatu zien" (113).

maz gain, ama traumatizatuaren goibeltasuna ere nozitu behar dute. Ez da zaila ulertzen hortik seme-alabei irits dakiekeen desoreka psikologikoa.

Aita hil eta berehala honek lan egiten zuen enpresako ugazabak agertzen dira protagonistaren etxean, eta laguntzeko prest daudela esaten diote amari. Une horretantxe etxeko kariloiak orduren bat jotzen du, baina aitak ez du ohi bezala esaten nota faltsu bat ematen duela<sup>23</sup> eta egunen batean konpondu beharko duela, eta horixe da protagonistarentzat aita zeharo hilda dagoelako seinale nabarmena. Aurrerago, gela akoltxatuan egongo denean, etengabe arituko da kanpaien hotsak entzuten eta, dirudenez, etxeko kariloiarenekin nahasten ditu.

Kronologikoki ondoren agertzen den hurrengo istorio zatia amak protagonista estazioan utzi eta mutua bizikletan bere bila joaten zitzalonnekoa da. Ez da inon esaten zergatik edo zertarako, baina estazioa leku garrantzitsua izango da protagonistarentzat, han Samuelengandik istorioak kontatzeko iaioitasuna ikasiko baitu (mutua-rengandik ere bai neurri batean). Honexek esplikatu du gero nondik datorkion istorioak kontatzeko zaletasuna eta narratologiarekiko interesa protagonistari<sup>24</sup>. Berak estazioan entzuten zituen istorioen artean gehien gogoratzen duena Samuelek kontatutako naufrago batena da. Marinela estu eta larri dago itsaso zabalaren erdian flotatzen, bakarrik, heriotzaren zain, bere labanaren bidez zainak ebakiz bere buruaz beste egiten duen arte. Mutuari ez zaio gustatzen Samuelek istorio hori protagonistari kontatzea, aitak itsasoan lan egiten zuelako agian. Aurrerago, gela akoltxatuan egongo denean, naufrago hori bezalakoa dela sentituko du, bakarrik munduan, heriotzaren zain.

Estazioan gozoki-saltzaille bat dago. Honek bere litxarrerriak eskainiz zirikatzen du protagonista, hau pobrea dela eta bere merkantziak erosteko dirurik ez daukala badakielako (121). Familia pobrekoak baldin baziren lehen, are pobreagoak izango dira ama-semeak aita hil ondoren. Honen ondorioz nahiko gazte hasiko da prota-

23 Laugarrena hain zuzen ere.

24 Erkatu autore enpirikoaren gogorapen honekin: "akordatzen naiz neu izaten nintzela koadrilan filmak kontatzen zituena. Hori ere asko egiten genuena zen, filmak kontatzea, gu ume ginela. Orain ere pentsatzen dut umeek kontatuko dizkiotela pelikulak elkarri. Batzuetan ikusi gabekoak ere kontatzen nizkien nire lagunel" (in H. Etxeberria, 2002: 208).

gonista lanean etxez etxeko saltzaile gisa. Horrela Abel lankidea eza-gutuko du, bera baino askoz saltzaile hobea eta oldarkorragoa dena. Abeli Marga izeneko neska bat asko gustatzen zitzaion nahiz eta berak ezetz esan, horregatik Red-ox tabernara joaten ziren askotan, Margak han lan egiten zuelako. Protagonistari ere asko gustatzen zaio Marga, eta hasieran badu esperantza izpi bat Margari gustatzeko, baina hau ez da inoiz gertatzen. Behin Marga berarekin atera zen, Abel jeloskor jartzearren batez ere, laster konturatu zen bezala berak noizean behin izaten zuen argitasun bereziarekin (bere ustez). Margarekin atera zen aldi bakar hartan zerbait egiten saiatu zen, muxu ematen agian (ez du inoiz esaten zer), baina Margak gaitzetsi egin zuen. Hala ere, behin Marga intsinuatu egin zitzaion jolasean-edo, txalupa batean zeudelarik, baina azkenean ez zen ezer gertatu Abel ur azpitik agertu zelako. Amari ez zitzaion Marga gustatzen, eta ziur aski bere semeari gusta lekiokoen beste edozein neska ere ez, oso ama posesiboa zelako, oso babeslea, eta neurotikoa. Obsesionatuta zegoen aitak izandako gaixotasun berberagatik hilko zela semea ere. Amak senarraren lan motari egozten zion heriotzaren errua. Arrantza-lea edo marinela zen eta lan fisiko gogorra egiten bide zuen. Arrazoi horregatik K eta D bikoteak egin zion laguntza-eskaintza profitatzea erabakitzen du amak, eta haien bulegora joaten da semearentzat eserita egiteko lan bat eskatzera. Baina ez diote jaramonik egiten, nahiz eta amak umiliatzerainoko erreguak egin. Protagonistarentzat oso eszena lotsagarria eta umiliagarria da eta horregatik ere gorrotatuko du ama. Hau beti ari da kexaka eta negarrez, senarraren heriotzagatik neurotizatuta, eta horren ondorioz semea gehiegi babestu nahi du berdin hilko zaion beldurrez.

Semeak ezin du ama jasan, beti hitz egiten ari delako, beti negarrez ari delako, berari buruzko profetia madarikatuak botaz erretolika etengabe batean. Red-ox taberna izango da ihesbide bakarra. Han Abel eta Marga daude, gehien maite dituen lagunak, nahiz eta hauek batzuetan beraz burlatzen diren oso saltzaile txarra delako eta oso gaizki jantzita doalako. Hiru lagunak askotan ateratzen ziren elkarrekin, Abelek bi eta bat ez zela konbinaziorik onena esan zuen arren. Zita haietan entzun ohi zituen eliz kanpaiak maiz gogoratzen ditu protagonistak. Kanpai hotsekiko obsesioa du, etxeko karloei akastunak jo zuenean aita hilak ezer esan ez zuelako agian. Behin Abelek Burt Lancasterren pelikula bat ikustera gonbidatu zituen protagonista



eta Marga. Bertan Burt Lancasterrek emaztearen maitalea hiltzen du biak ohean harrapatzen dituelako. Abelek esan zuen berak ere gauza bera egingo zuela antzeko egoeran.

Normalean Abel eta Marga parkeko kanposantura bere erlazio intimoak izatera joaten zirenean bera etxeratu egiten zen Abelek agindu bezala ("haurrak amatxokin ohera", 126), baina egun batean ez zen joan, zelatan gelditu zen. Abel eta Marga harreman sexualak izaten ari zirela harrapatu zituen eta, eleberrian oso garbi gelditzen ez den arren, badirudi Abel hiltzen duela jeloskortasunez, Burt Lancasterren pelikulan bezala, Margaz oso maiteminduta dagoelako (horretarako dago jarrita filmarena eleberrian, hori da bere zeregina, *mise en abyme* gisa funtziona dezan). Kain batek Abel bat hiltzen du beraz<sup>25</sup>. Abelek esaten duena, bi eta bat ez dela konbinaziorik onena alegia (41), bere modura interpretatzen du Kain honek, eta Burt Lancasterrek egindakoa nola edo hala imitatuz Abel hiltzen du ziur aski. Burt Lancasterren filmak ongi iradokitzen du testuan hain garbi esaten ez dena, beraz. Gero neska bortxatzen bide du (hau ez dago zeharo garbi eleberrian), hau baita Marga bere emakumea bihurtzeko daukan modu bakarra. Egund hartan etxera iristen denean ama bere erretolika jasanezinarekin hasten da, eta bere onetik aterata dagoenez, ama hiltzen du, burua zulatzen dion hitz jario jasanezina ez entzuteko.

Honen guztiaren ondorioz erotu egiten da eta eroetxe batean sartzen dute. Bere eromenean amaren erretolika segitzen du entzuten, amaren profezia madarikatua batez ere, elbarritu eta hil egingo dela alegia. Errepikatzearen poderioz amaren profezia agindu batekin nahasten du eta buruan sartzen zaio amak esandakoa bete behar duela, amaren hilketaren ondorioz, errudun sentimenduarengatik, otzan eta esaneko bihurtu delako haren desioekiko. Horregatik salatzen da zangoak ez mugitzen esfortzu handia kostatzen bazaio ere, amak esaten zuena betetzearren, elbarrituta geldituko zela eta aita bezala hilko zela alegia. Hala ere, elbarritu bitartean zerbait egin behar du eta zazpinaka kontatzea eta istorioak asmatzea edo gogoratzea da denbora emateko egiten duena. Bera ez dago oso seguru

25 Ikus I. Aldekoa (1998: 124): "Eta badirudi Abelen kontra eraso egin duela Kainen batek".

istorio horiek asmatuak ala gogoratuak diren. Ziur aski, gogorapenen gainean apur bat asmatutako eta aldatutako istorioak dira. Gogoratzea beti da apur bat asmatzea, baina hori egiten duena neurotikoa larria edo psikotikoa baldin bada, nahasketa handia izan daiteke.

Azkenean lortu egiten du nola edo hala mugitu gabe egotea, baina horrez gain, itxurazko heriotza lortzeko (benetakoa ez datorrenez gero) beharrezkoa da bere buruan pentsamendurik ez egotea, hildakoez ez dutelako ezer pentsatzen. Amak aitaren bukaera berbera izango zuela etengabe errepikatzen zuelako, xehetasun guztiekin berdin-berdin izan dadin saiatzen da bera. Horregatik, elbarrituta ez dagoen arren, hori lortu nahi du, eta horretarako ez mugitzen salatzzen da. Seguru dago horrela elbarritu egingo dela eta heriotza iritsiko zaiola azkenean, egia baldin bazen bere amak iragartzen zuena. Bere kezka handiena da mugitzen ez bada ezingo duela potoetako janari likidoa hartu eta orduan elbarritasunez hil beharrean inanzioz hilko dela elbarrituta gelditu baino lehen, eta hori frustrazio handia izango litzateke, ez baitzuen amaren profetia beteko. Aitaren bukaera berbera izateko, beharrezkoa da kanpaiak entzuten dituenegian begiak itxita edukitzea eta laugarren hots herrena edo disonantea entzutean ezer ez esatea, aita hilaren modura. Dena berdin izan dadin, azkenean karmelitzaz jantzi dezala eskatzen dio amari bere pentsamenduetan, aita horrela jantzi baitzuen hil zenean.

Baina bere buruan pentsamenduak, gogorapenak edo istorio asmatuak bueltaka ibiltzeak biziaren presentzia salatzen du. Hortaz, zazpinaka kontatzeari ekiten dio, burmuin hiletik gertuen dagoena delakoan. Bere erotasunean, zenbakiak kontatuz mugitu gabe egotea da heriotzatik gertuen egotea iruditzen zaiona, itxuraz behintzat. Amak irabazi egin du, baina lortu nahi zuenaren kontrako erdietsiz. Semea heriotzatik babestu nahian, benetan lortu du bizirik hila gelditzea, zeharo alienaturik.

Historia laburtu eta ordenatu dugun moduan nahiko garbi dago zeintzuk diren historiaren funtzio kardinalak eta ez da beharrezkoa hauek berriro formulatzea. Funtzio nagusiak zeintzuk diren identifikatzea eta sekuentziarik osatzen duten ala ez ikustea da garrantzitsuena. Kateatutako oinarrizko hiru sekuentzia elemental argi eta garbi inferi daitezke orain arte esandakotik, hirugarrena osorik ez dagoen arren.

-LEHEN SEKUENTZIA-

- I. Protagonista gaztetxoa bere aita-amekin bizi da.
- II. Aita gaixotu egiten da.
- III. Medikuek ezin dute ezer egin sendatzeko, gaixotasun hilgarria delako.
- IV. Aita hil egiten da.
- V. Protagonista bere amarekin bizi da, eta honen obsesioa semea ere aita bezala hil litekeela da.

-BIGARREN SEKUENTZIA-

- I. Protagonista umezurtza bere amarekin bizi da, eta honen obsesioa semea ere aita bezala hil litekeela da.
- II. Protagonistak Marga ezagutzen du Abel lankidearen bidez.
- III. Protagonistak Marga lortu nahi du baina honek Abel gustukoa-go du.
- IV. Protagonistak Abel hiltzen du oztopo bat delako bere maitasunean, eta Marga bortxatzen du bere bihurtzeko modu bakarra delako. Bere onetik irtenda ama ere hiltzen du etxera itzultzean hura bere erretolika jasanezinarekin hasten denean.
- V. Egindako guztiagatik erotu egiten da eta zorotetxe batean sartzen dute.

-HIRUGARREN SEKUENTZIA-

- I. Protagonista umezurtza erotuta dago zoroetxe batean.
- II. Bere erotasunean, amaren beldurra (semea elbarritu eta hiltzea alegia) helburu bihurtzen du protagonistak eta horrela hil nahi du.
- III. Ahalegin asko egiten ditu baina bizirik jarraitzen du elbarritasunez hiltzen lortu gabe. Hil itxura besterik ez du lortzen.
- IV. Ez dago.
- V. Ez dago.

Beraz, hasiera batean historiarik ez dela kontatzen dirudien arren, diskurtso nahasitik nahiko kontakizun estandarra atera daiteke, baina tankera honetako narrazio batekin erkatuz ikusten den ezberdintasuna da irakurlea asko saiatu behar dela testua deskodetzen lortzeko, historia kontatzeko modua batere estandarra ez delako. Gainera, historia modu estandarrean kontatuz gero irakurleak ez luke jasoko hain ongi protagonistaren buru nahasmena eta ondorioz beste eleberri bat izango litzateke egiatan; antzekoa baina ezberdina. Lortu nahi den efektua indartzen du autore inplizituak aukeratutako eleberriaren forma nahasiak.

## 2. Espazioaren urritasun onirikoa

Sinpletasuna da *EJeko* espazioei dagokienez erabil daitekeen hitz egokiena, beraiei buruzko xehetasun urritasunagatik. Narratzaileak oso zertzelada gutxirekin margotzen ditu eleberrian agertzen diren tokiak. Hauek bi sailetan bana daitezke: toki gogoratuak alde batetik eta toki hauek gogoratzen diren lekua (gela akoltxatua). "Toki gogoratuak eta toki gertatua" esan genezake. Protagonistak gogorapen zatikatu eta nahasien bidez kontatzen du bere bizitza, eta ondorioz, bizitza horren eszenatokiak ere agertzen dira. Hauei iragana dagokie eta besteari orainaldia (honek ez du esan nahi aditzaren aldiak batzuetan eta bestean horrela erabiltzen direnik). Orainaldia eta lehenaldia, mementoko errealitatea eta oroimena dira toki guztiak baldintzatzen dituzten zirkunstantziak. Narratzaile bardediegetikoa batzuetatik besteetara dabil jauzi etengabe. Ez dugu ziurtasunik esateko gogoratutakoak benetakoak diren protagonistarentzat, ala asmatuak, eta honek dagoen ohetik ikusten dituenak ere ez, bere egoera psikologikoagatik.

Orokorrean, agertzen diren tokiak ez daude oso definituta, historiaren mailatik diskurtsoaren mailara pasatzerakoan janzkerarik jasan ez balute bezala, oso abstraktuak eta zehaztugabeak direnez gero. Honek askatasun handia uzten dio irakurleari berak nahi dituen bezala irudikatzeke, eta horrexek sortzen du, besteak beste, eleberri guztian zehar hedatzen den giro onirikoa, narratzaile bardediegetikoak berak dioen bezala: "Gogoko zait alde batetik historia irrealtasun apur batez kostruitzea, amets antzeko zerbait balitz bezala" (47). Esan daiteke eleberriko narratzailea eta autore inplizitua ados daudela poetika kontuetan. Giro oniriko horregatik Robert Liddellek izendatutako "gogolurraldeak" ("countries of the mind"<sup>26</sup>) tankerakoak dira gogoratutakoak, eta "kaleidoskopikoak"<sup>27</sup> orokorrean, kanpoko mundu fisikoa

26 Ikus R. Liddell (1958: 123): "As well as the setting in which characters physically live and act, there are countries of the mind, places where their hearts and minds are present, in memory, fear, hope or desire".

27 Ikus R. Liddell (1958: 124): "We do not live wholly either in the physical world, or in some country of the mind, evoked by memory, fear, hope, or desire. Mrs Woolf, and other writers, who have followed the 'association of ideas' or the 'stream of consciousness', have provided a kaleidoscopic background for their characters: they live in several worlds at once".

(gela akoltxatua) eta gogoarena (oroitzapenak) etengabe txandakutzen direlako.

Protagonista dagoen gelak eroetxe batekoa dirudi. Ohe bat dago, beti poto bat bere ondoan, horma akoltxatuak, atea eta leiho bat. Horraino nahiko normala dirudi denak eroetxe baterako. Baina leihoak bi barrote gurutzatu ditu bakarrik (18, 56...), eta ondorioz, ezin da oso handia izan. Ziega bateko leihoa dirudi. Potoak ez daude mahaitxo normal batean, lurrean baizik (51); ez da ageri oheaz aparte beste altzaririk. Horma akoltxatua zanpatua izan da leku batean "buruarekin edo ukabilekin zihur asko" (53). Ez da argi elektrikorik aipatzen, eguzkiarena bakarrik. Gainera, sabaian ispilu bat dago. Zergatik aipatzen du protagonistak sabaian ispilu bat dagoela? Agian imajinatu egiten du. Bere nartzisismoaren isla izan daiteke. Ispilu faltsu bat izango balitz protagonistak zer egiten duen medikuek zelatan ikusteko, normalagoa izango litzateke horma batean egotea eta ez sabaian.

Protagonistak ez daki zer ikusten den leihotik, baina negatiboa da irudikatzen duena, eleberrian dena bezala: "harresiz inguratutako paisaje bat zihur asko", "paisaje lehor bat" (86). Behin leihoa labanez inguratuta irudikatzen du, "eta eskuinaldetik hormaren espazio hutsa inguratzen duten laban beltzak luzatu egin dira" (54), errealtatearen beldur izango balitz bezala, gelatik kanpoko barrukoa baino hobe izango ez balitz legez. Barru eta kanpo kontzeptuak garrantzitsuak dira kasu honetan, protagonistak ez baitu inoiz esaten handik irten nahi duenik. Bere helburua eta obsesioa mugitu gabe egotea da, handik atera gabe beraz. Batzuetan jaikitzeke planak egiten ditu leihotik zer ikusten den jakiteko, baina ez dira benetako planak, baizik eta erkaketa bat, zein erraza litzatekeen jaikitzea eta zein zaila den berarentzat, helburua lortzen ari den neurrian. Jaikitzea porrota izango litzateke. Gelaren espazio horretan bakarrik dago, nahiz eta noizean behin beste pertsonaia bat agertzen den potoak aldatzeko.

Eleberrian agertzen diren gainerako toki guztiak gogoratuak edo asmatuak dira (gorago esan dugun bezala, koherentea da gogoratuak direla esatea), eta badirudi denak daudela protagonista bizi den hirian. Hauek dira espazio urbano horretan agertzen diren tokiak:

-Tren-estazioa. Amak han uzten zuen eta mutua bila joaten zitzaion. Ez da esaten zergatik edo zertarako. Estazioan, mutuaz gain, Samuel dago. Istorio asko kontatzen dituzte (EHDn ere tren-estazioak

garrantzi handia zuen, baina ideiak istorioak baino garrantzitsuagoak ziren). Pertsonaia ezezagunen artean hainbat emakume baserriar agertzen dira bere oiloak saskietan daramatzatela (120). Estaziotik kanpo zuhaitzak daude (76). Samuelek eta mutuak euskaraz hitz egiten dute, eta Doña Klaudianeko gorriak gaztelaniaz. Espazio elebiduna da. Komun turkoen usaina da estazioaz ematen den zertzeladetako bat (120).

-Itsasoa. Protagonista Margarekin dago txalupa batean eta hondartza hurbil dagoela esaten da (58). Itsasoa Samuelen kontakizunean ere agertzen da heriotza-leku gisa (naufraagoaren istorioan). Hala ere hirugarren maila narratibo batean dagoela ez da ahaztu behar: gela → estazioa → naufragoaren istorioa.

-Etxea. Protagonista eta ama bizi dira bertan. Aita hilda gogoratzen den tokia ere da. Narratorako garrantzi handia duen karilo akastun bat dago. Red-ox tabernatik 700 bat metrora dago. Etxea amaren erresuma da eta semeak askotan ihes egin behar izaten du Red-ox tabernara ama ez jasatearren.

-Red-ox taberna. Margak lan egiten duen lekua da. Protagonista Abel joaten delako hasten da joaten. Protagonistarentzat toki hau oso garrantzitsua da, amarengandik babesteko lekua delako, eta Margak lan egiten duelako. Bi tokien arteko lehentasuna tabernari dagokio etxearen kaltean, Marga dagoelako besteak beste. Emakume bat beste emakume baten ordeztan, eta toki bat beste toki baten ordeztan. Gurasoengandik psikologikoki emantzipatzeko bide naturala. Baina horrexegatik hain zuzen ere, amari ez zaio Marga gustatzen, eta semea etxetik kanpo berandu arte ibiltzea ere ez. Betiko ume geldituko balitz, pozik egongo litzatekeela dirudi.

-Amaren sabela. Ama nolabaiteko kartzela da protagonistarentzat eta horregatik hiltzen du. Hiltzeko modua haren sabela laban-kadaz jostea da. Mundura jaio baino lehen amaren sabela zen gela goxoa kartzela gisa aipatzen du behin edo behin, eta horregatik txikitzen du. Ama hil ondoren sinbolikoki haren sabelera itzuli nahi duela dirudi (131-133). Heriotza bainoago, desjaitze baten bila bide dabil, eta horma akoltxatuak dituen gela utero bat bezalakoa izango litzateke, non kanpoko errealitatea leihotik bakarrik ikusten bide den. Baina leihoak barroteak ditu eta behin labana beltzez inguratuta irudikatzen du. Uteroak irtenbide bat duen arren, gelatik kanpoko mun-

dura ateratzeko pasabidea oztipoz beteta dago. Ez dirudi protagonistak handik ateratzeko gogorik duenik.

-Zinea. Movedades du izena (117) eta estazioan bezala gaztelania agertzen da espazio honetan; hurrengo filma iragartzen duen letreroa erdaraz dago ("próximamente", 118).

-K eta Dren bulegoa. Oso zertzelada gutxirekin deskribatua. K eta D mahai baten atzean esertzen dira (108) eta "terziopelozko siloiak" (111) eskaintzen dizkiete protagonistari eta bere amari. Bulegoko leihoak K eta Dren "kai barnera ematen" duela da garrantzitsuena (109). Horrela dakigu itsasoarekin zerikusia duen enpresa bat dutela, dirudunak direla, eta protagonistaren aitak itsasoan lan egiten zuela (ez eserita bulego batean).

-Pretila. Behin protagonista Margarekin atera zen eta afal ostean pretil batean egon ziren eserita. Paseo Maritimoa, mendia eta harkaitzak aipatzen dira (28-29).

-Parkea. Zuhaitzak (pago "desegokiak", altzipres bakarti bat, 122), sasiak (ibid.), belardi horizatua eta harresi bat (123) aipatzen dira. Parkezain bat ere bai (43). Kanposantu txiki bat dago eta bertan harrizko gurutzeak eta aingeruak aipatzen dira (41), hala nola hilobi desordenatuak (122). Parkea ez dago itsasotik urruti (ibid.). Parkera Abel eta Marga sexu-harremanak izatera joaten dira. Normalean protagonista ez da beraiekin joaten, baina Burt Lancasterren pelikula ikusi ondoren beraiekin hurbildu zen haraino.

-Margaren bebarrua. Han zitaten ziren hiru eta erdietan Abel eta Marga protagonistaren aurrean. Baina badirudi Abel bakarrik joaten zela. Protagonistak hurbil dagoen elizaren arkupetik zelatatzen du eszena (93). Abel eta Marga parke aldera nola joaten diren ikusten du, baina ez da ia inoiz ausartzen agertzera, behin baino gehiagotan hori egitea pentsatzen duen arren. Azkenean parkera joaten ausartzen bide da eta Marga-Abelekin indarkeriazko gertakizunak suertatzen dira.

Ondo begiratzen bada erraz ikusiko da espazio urbano honetako toki gehienak edo ia guztiak bat datozela autore enpirikoaren jaioterriarekin. Donostiak garrantzi handia du Saizarbitoriaren eleberri askotan. Oso interesgarria da nola autore enpirikoak ezagutzen dituen toki batzuk pasatzen diren autore inplizitura, eta nola, iraganbide horretan, Donostia erreala *EJ*eko izenik gabeko hiri literario fikziozkoa bilakatzen den. Leku gehienak oso inpersonalak dira eta oso xehetasun gutxi ematen dira: itsasoa, hondartza, pretila, itsas pasealekua,

ondoko mendia, eliza bat, bebarru bat, tren-estazioa, K eta Dren bulegoaren ondoko kaia, etxe inpersonal bat... Donostiaren xehetasun berezi bakarra Novedades zinema da, leku zentriko batean zegoena eleberria idatzi zen garaian. Baina izen horretako zinema asko egon dira munduan ziur aski. Donostiakoa ixteak ez dio ezer kendu eleberrikoari, kontrakoa baizik: asmatutako izen batek bezala funtzionatzen du orain zinema hori ezagutu ez duen irakurlearentzat. Ez dakigu Red-ox izeneko tabernarik egon ote zen Donostian. *EJeko* hiria ez da Donostia, nahiz eta autoreak hurbil zituen osagaiak hartu dituen. Adibide ona da parkearena. Eleberrian ez da esaten parkea mendi batean dagoen ala ez. Kanposatu txiki bat dago eta harresia ere badu, hala nola parkezain bat. Xehetasun horiek guztiak Urgull mendiko parkearekin bat datoz, baina eleberriko parkea ez da Urgullekoa. Hau oso adibide ona da literaturaren mirariak toki erreal bat toki literario nola bihurtzen den ikusteko. Harreraren aldetik ikerketa bat egingo balitz ziur aski ia inork ez luke *EJeko* hiria Donostiarekin identifikatuko.

Esan daiteke orokorrean oso xehetasun gutxi ematen direla eleberrian agertzen diren tokiei buruz, eta oso espazio despersonalizatua gertatzen dela, irakurleari hutsune asko uzten zaizkiola espazioa nahi bezala irudikatzeke, kutsu oniriko hori errazago eraiki dezan bere gogoan.

### 3. Aktanteak eta pertsonaiak

Hain antdiegetikoa den eleberri honetan pertsonaien azterketak fruitu askorik ez duela emango da hasieran pentsa litekeena. Hala ere, inpresio engainagarria da hori, zeren eta, aurreko sailtan ikusi den bezala, hastapenean dirudien baino aberastasun handiagoa baitago osagai narratologikoen aldetik.

#### 3.1. Aktante-egiturak sekuentzia elementalen arabera

Greimasen aktante-egiturak berak historia bat kontaktzen duela esan daitekeen neurrian, noraino da posible *EJekoa* plasmaztea itxuraz hain antdiegetikoa den kontakizun batean? Eleberri hau ez da hasieran dirudien bezain antdiegetikoa, edo nahiko antdiegetikoa den arren ez da zeharo antdiegetikoa, historiaren azterketan garbi gelditu den bezala. Hain zuzen ere, gorago ikusi bezala, eleberriak



hiru oinarritzko sekuentzia ditu kateatuta (hirugarrena osorik agertzen ez den arren) eta sekuentzia bakoitzari aktante-egitura ezberdin bat dagokio.

Lehen sekuentzian horrelakoa da aktante-egitura:

- Subjektua: aita.
- Objektua: sendatzea.
- Igorlea: biziraupen sena.
- Hartzailea: aita.
- Aurkaria: gaixotasuna.
- Laguntzailea: emaztea.
- Zirkunstantea: semea.

Sekuentzia hau protagonistaren gogorapenetatik inferitua dago. Bigarren maila narratibo batean aurkitzen da, iraganean, analepsi txiki multzo gisa, eleberriaren orainalditik at. Asmatua edo benetan gertatua izan daiteke.

Hau izango litzateke bigarren sekuentziaren arabera egitura:

- Subjektua: protagonista.
- Objektua: Marga.
- Igorlea: maitasuna edo erakargarritasun sexuala.
- Hartzailea: protagonista.
- Aurkariak: ama, Abel.
- Laguntzailea: ez dago.
- Zirkunstanteak: Doña Klaudianeko gorria, K eta D, parkezaina, mutua, Samuel, estazioko jendea, Max (Margaren aita).

Sekuentzia hau ere protagonistaren gogorapenetatik inferitua dago. Protagonistak Marga lortu nahi luke (maitasunez edo desio sexual hutsez), baina bere amari ez zaio gustatzen eta Abel oztopo da Margak berau nahiago duen neurrian. Beraz, bai Abel bai ama hiltzen ditu, aurkariak alegia, erotu egiten da eta zoroetxe batean sartzen dute. Ez dauka laguntzailerik. Esan bezala, sekuentzia hau ere protagonistaren pentsamenduetatik ateratzen da erabat. Bigarren maila narratibo batean dago, iraganean, analepsi txiki multzo gisa, eleberriaren orainalditik at. Asmatua edo benetan gertatua izan daiteke.

Hirugarren sekuentzian hau izango litzateke aktante-egitura:

- Subjektua: protagonista.
- Objektua: elbarrituta hiltzea.

- Igorlea: ama (edo gaizki ulertutako amaren hitzen gogorapena).
- Hartzailea: protagonista.
- Laguntzailea: poto-aldatzailea (teorian behintzat, janaria eramaten diolako hil ez dadin, nahiz eta berez aurkaria izan, protagonistaren hiltzeko helburua berandutzen duen neurrian).
- Aurkaria: protagonistaren osasun fisiko ona, denbora, inanzioa eta poto-aldatzailea.
- Zirkunstanteak: ez daude.

Eraz laburbil daiteke aktante-egitura honek kontatzen duen istorioa. Amak aitaren fin berbera izango duela hainbeste aldiz errepikatu ondoren protagonistak bere erotasunean gaizki interpretatu ditu hitz horiek eta amaren desioa bete nahi du: aita bezala elbarritzea eta hiltzea. Baina oztopo handiena bere osasuna bera da. Ez da nahikoa mugitu gabe eta zazpinaka kontatzen egotea elbarritzeko eta hiltzeko. Simulakro ona da, baina ez benetako heriotza. Ezin delako mugitu (ez duelako mugitu nahi) ezin du pоторik hartu, baina horrek inanzioz hiltzera eramango du bere benetako helburua zapuztuz (elbarrituta hiltzea alegia). Poto-aldatzailea laguntzailea da inanzioz ez hiltzen lagunduko liokeen neurrian, protagonistak haren laguntza onartuko balu. Baina bere helburua elbarrituta hiltzea denez gero, poto-aldatzailea aurkariagoa da laguntzailea baino. Sekuentzia hau lehen plano narratibo batean dago eta honetan sortzen diren pentsamenduetatik ateratzen dira beste sekuentziak.

### **3.2. *Pertsonaia gehienen karakterizazio urritasuna***

Eleberri honetako pertsonaia gehienak aktante hutsak ez badira ere, oso hurbil daude status horretatik, hain txikia baita historiatik diskurtsora iragaitean jasandako janzketa prozesua. Orokorrean oso lauak dira, testua arreta handiz irakurrita ere ez da ezaugarri gehiegi aurkituko, bi kasutan izan ezik: protagonista eta ama. Arrazoi honengatik sail honetan garrantzi gutxien duten pertsonaiak aztertuko dira lehen-lehenik, eta ama-sumeentzat sail berezi bat egongo da aurrerago. Eleberri honetako pertsonaien azterketa egitean ez da inolaz ahaztu behar irakurleak hauetaz duen informazio guztia protagonistaren aldetik datorrela, eta honek asko baldintzatzen duela alorra bere egoera psikologikogatik. Protagonistarentzat bera eta ama dira azkenean benetako garrantzia duten bakarrak, eleberriaren bukaeran ongi ikusten den bezala: "Eta estazioan ez zegoen muturik eta ez zegoen Samuelik (...). Eta ez zegoen estaziorik. (...) Eta zu bakarrik zeunden

ni zaintzeko" (132). Bukaera horrek bakarrik asko esaten digu semearen nartzisismoaz eta amaren babesletasunaz, eta azken hitz hauetan ere ikusten den bezala, eleberrian zehar datu gehiago infertzen dira pertsonaiek esaten eta egiten dituzten gauzetatik ezaugarri zuzenetatik baino; hau da, zehar karakterizazioa da nagusi. Aipatu-tako urritasunagatik ez du merezi sail bereziak egitea ezaugarri fisiko-psikikoak eta karakterizazio motak azaltzeko, dena batera eragin-korragoa gertatzen delako.

*-Abel:* etxez etxeko saltzailea da; protagonistari salmenta lezioak ematen dizkionean esaten dituen gauzengatik ez dela pertsona lotsatia ikusten da (28); bentrilokuo barrea du (28, 49...); jelsia kontuetan oso tradizionala da (bere andrea beste batekin joango balitz Burt Lancasterrek egindakoa egingo luke, 40 eta 41); saltzaile ona eta langile disziplinatua (79-80); behatzak erre gabe pospoloak bi azkazelekin pizten daki (92-93); protagonista baino zaharragoa da eta honekiko gurasokeriaz jokutzen du ("haurrak amatxokin ohera", 126); katxalote batek bezala igeri egiten du (22, 49); Ducados eta Chester marketako tabakoa erretzen du (53).

*-Marga:* bere aitaren tabernan lan egiten du (27); gaztea da (122); Abel maite du (117-118); ez da lotsatia eta gainera sexualki intsinuatzea gustatzen zaio, txalupako pasadizioak erakusten duen bezala (12, 13, 20...); fisikoki erakargarria (79); protagonistak gehienetan soineko estanpatu erakargarri batekin jantzita deskribatzen du (93, 122), zeta moduzkoa (29) edo muselinazkoa (122); protagonistagatik nolabaiteko maitasuna sentitzen du ("Irriparrez eta esku batekin nire besogaina ukituz, 'zuk zer nahi duzu' galdetu zidan. Irripar maitekor bat", 41); zigarrokinak itzaltzeko modu berezia du (53); amodiozko filmak gustatzen zaizkio (117).

*-Samuel:* oso istorio interesgarriak kontatzen ditu, logikarik ez badute ere eta sinesgarriak ez izan arren (71); xehetasun zalea da istorioak kontatzeko orduan (71, 121...); "hitzegiteko forma sententzioso eta zertxobait harroputza" dauka (33); protagonistak berak dio ez dagoela oso garbi "Samuel izenekoak eta mutuak estazio ondoan berritsuketan ihardunez betetzen duten papera" (33), baina protagonistaren istorioak kontatzeko geroagoko obsesioa esplikatzen du, nahiz eta egia den beraren eta mutuaren presentziak ez duela zerikusi handirik historia nagusiarekin.

*-Mutua:* Samuelek baino istorio errealistagoak, logikoagoak eta konbentzionalagoak kontatzen ditu (71); protagonistaren bila joaten

da estaziora (12), zertarako esaten ez den arren, eta nolabaiteko jarrera babeslea du protagonistarekiko, Samuelek naufragoaren istorioa kontatzen duenean ikusten den bezala (protagonistarentzat kaltegarria iruditzen zaio, 76); begiak "beti malkoz hezeak ageri zituen" (22, 96, 118...).

-*K eta D*: bikote gisa agertzen dira beti, oso modu negatiboan; ez dute benetako izenik, inzialak bakarrik; eleberrian beste gauza asko sarritan errepikatzen badira ere, nabarmena da protagonistak pertsonaia hauetaz zenbat aldiz esaten duen gaiztoak direla, nahiko modu manikeo eta haurkoian. Hauek dira behin baino gehiagotan errepikatzen diren adjektiboak: perfidoak (31), maltzurak (57, 108, 110, 114, 115), siniestroak (67), nazkagarriak (82, 108), zikinak (110, 115). Aberatsak dira, urrezko erlojuak dituzte (57, 112, 115...), beltzez janzen dira (110, 112) eta itsas enpresa baten jabeak dira (109); Florari laguntza eskaintzen diote aita hiltzean, baina hark eskatzen duenean ukatu egiten diote.

-*Aita*: elbarritasun progresibo baten ondorioz hil bide zen; K eta Dren enpresan lan egiten zuen, itsasoko lan gogor batean, arrantzale moduan ziur aski; oso datu gutxi daude haren izaeraz baina badirudi ez zela galtzajario hutsa, bere emazte despotari aurre egiteko ahalmena behintzat bazuelako, zeren eta hura kexatzen zenean "«Ze Jesus eta ze oremus» enrantzuten zion aitak" (17, 109).

-*Poto-aldatzailea*: ez da informaziorik ematen; halako batean eratzun bat agertzen da bere eskuan (101), eta protagonistak ez daki betiko pertsona den ala beste bat.

-*Doña Kludianeko gorria*: eleberrian erdaraz hitz egiten duen bakarra (12, 76...); zirikatzailea da protagonistarekin, bere goxokiak burla batekin eskaintzen baitizkio dirurik ez daukala jakin arren (121).

-*Parkezaina*: bere lanbideaz aparte espirituetan sinesten zuelako kanposantu aldean ibiltzea gustatzen ez zitzaiola da liburuan agertzen den karakterizazio guztia (43).

### 3.3. *Ama, semea (eta aita): familienroman*

Hiru pertsonaia hauen azterketa ulertzeko ezinbestekoa da gogoko diskurtso eta historiaren azterketan esandakoak gogoan izatea, Saizarbitoriaren hirugarren eleberria zerbait baldin bada, pertsonaia hauen egoera psikologikoa dela alegia. Hasieran dirudien baino sakonagoa da ama-semeen karakterizazioa, baina berau psikologikoa da

batez ere, ez fisikoa. Azken hau hain da urria ezen ez baitu merezi gehiegi aipatzea ere, ez diolako ekarpen berezirik egiten eleberriari. Bi protagonista nagusien psikologiaz, ordea, luze hitz egin daiteke. Beren mintzo eta ekintzen bidez dakigu pertsonaia hauek nolakoak diren, zehar karakterizazioaren bitartez alegia.

Eleberri honetako pertsonaia gehienak oso modu urrian deskribatuta badaude ere, bi protagonista nagusien psikologiaz asko esan daiteke. Zaila da hauen azterketa egitea psikoanaliaren laguntza gabe. Edozein azterketa narratologikotan normala da pertsonaien azterketa psikologikoa egitea, baina hauek arruntak direnean oso ondo ulertu ohi dira azterketa psikoanalitikorik gabe eta ohiko azterketaren bidez karakterizazio zuzen eta zeharrekoa testuan zehar bilatuz. Gainera, aurreko bi eleberrietako pertsonaiak nahiko sinpleak eta lauak ziren, ez ziren benetan eleberriko elementu garrantzitsuenak, beste gai batzuk ilustratzeko bitartekoak baizik (abortatzeko eskubidea eta frankismoaren garaiko Euskal Herriaren egoera soziopolitikoaren aurreko engaiamenduaren beharra). Justu *EJen* gertatzen denaren kontrakoa, non giza psikologia den gai nagusia.

Hortaz, eleberriaren muina ama-semeen arteko erlazioa da batez ere (gehi aitaren absentsia esanguratsua), beren *familienroman* (= "familia- eleberria"), Freudek asmatutako termino bat erabiltzearen: "este incipiente extrañamiento de los padres, que puede designarse como *novela familiar de los neuróticos*" (S. Freud, 2006c: 1361-1363)<sup>28</sup>. Freuden arabera, subjektuak asmatutako fantasiek osatzen dute familia-eleberria eta honek zinez sinesten ditu. Fantasia horiek oso ohikoak dira eldarnio paranoikoetan eta neurotikoengan (ibid.). Egokia da termino hau kasu honetan, *EJen* agertzen den familia-eleberria protagonistaren pentsamenduetatik inferitzen baitugu, eta hori da daukagun informazio guztia, ez dugu beste informazio

---

28 Ikus J. Laplanche/J.-B. Pontalis (2003: 257): "Expresión creada por Freud para designar fantasías mediante las que el sujeto modifica imaginariamente sus lazos con sus padres (imaginando, por ejemplo, que es un niño encontrado). Tales fantasías tienen su fundamento en el complejo de Edipo. Antes de dedicarles un artículo, en 1909, Freud ya había establecido, en varias ocasiones, la existencia de fantasías mediante las cuales el sujeto se crea una familia, inventa con tal motivo una especie de novela. Tales fantasías se observan de un modo muy manifiesto en los delirios paranoicos; pronto Freud las encontró también, con distintas variantes, en los neuróticos".

iturri bat lehenengoari kontrajartzeko. Gainera, ez bedi ahantz gorago maiz azpimarratu duguna, hots, eleberrri honetako protagonistak "protagonista" deitzen diola bere buruari, eta zenbait pertsonaiari "pertsonaia".

Protagonistaren pentsamenduak eta bere familia-eleberria, asmatua edo benetan gertatua (baldin fikzioaren barruan hau esan badaiteke), horixe da aztertzeko dugun guztia. Dena dela, asmatua izanik ere, pentsamendu horietan kontatzen diren istorioetatik ateratzen den historia nagusia eta bere pertsonaiak aski ongi argi dai-  
tezke psikoanaliaren bidez.

Hala ere, ez litzateke beste gauza bat ahaztu behar pertsonaien arakaketa egiten denean: *intentio auctoris*, *intentio operis* eta *intentio lectoris*aren arteko erlazioa<sup>29</sup> aski konplikatzen dela kasu honetan. Zer da eleberrian aurkitzen duguna? Autore empirikoak zuzenean islatutako errealtate baten deskribaketa? Alegia, bere mundu errealean, bere inguruan ikusitako errealtate bat? Psikoanaliari buruzko liburuetan ikasitakoa? Ala bi gauzak batera? Hain zuzen ere, idazle batek teoria psikoanalitiko batzuek postulaturitakoa literatura bihurtzea erabakitzen duenean arrisku handia hartzen du. Epe luzera teoria ustez zientifiko horiek gaindituta eta modaz pasatuta geldi litezke. Nolanahi ere, zalantza guztiekin, daukagunarekin jokatu behar dugu, zenbait ondoriotara irits daitekeen ala ez ikustearren, ez ordea gogoratu gabe teoriari buruz Jungek idatzitakoa:

"... hace ya mucho que he renunciado a una teoría unitaria de la neurosis (...). Es la índole del enfermo la que determina en forma preponderante el proceder y el método de tratamiento a seguir. (...). Uno puede ser neurótico porque se reprime o porque no se reprime; porque se tiene la cabeza llena de fantasías sexuales infantiles o porque uno no tiene fantasías; porque se está infantilmente inadapado al ambiente o porque uno está adaptado exclusivamente al ambiente; porque se vive de acuerdo al principio del placer o porque no se vive de acuerdo con él; porque se es demasiado consciente o demasiado inconsciente; porque uno es egoísta o porque vive poco para sí mismo, etc. Estas antinomias, que pueden ser multiplicadas a voluntad, muestran lo difícil y

---

29 Hau da, *intentio auctoris* edo autoreak esan nahi zuena, *intentio operis* edo obrak benetan dioena, eta *intentio lectoris* edo irakurle bakoitzak ulertzen duena. Ikus U. Eco (1992).

desagradecida que es la construcción de una teoría en psicología." <sup>30</sup>

Baina jakina, kontrakoa ere esan daiteke, bestela alferrikakoa izango litzateke azterketa oro:

"(...) una psicología científica investiga, como lo hace toda ciencia, leyes generales. No se contenta con una simple descripción de los procesos psíquicos individuales. La descripción exacta de los procesos históricos es, para ella, un medio y no un fin. No constituye su objeto de estudio el individuo X, sino la comprensión de las leyes generales que rigen las funciones psíquicas." (O. Fenichel, 2005: 19-20)

Honek esan nahi du pertsona errealekin hain kontuz ibili behar baldin bada, zer esanik ez eleberri bateko fikziozko pertsonaiekin. Autore enpirikoari jaramon eginez gero, eta goragoko galderetako bati erantzunez, esan behar litzateke Saizarbitoriaren helburua oso Euskal Herrikoa den emakume bat islatzea izan zela, euskal "ama ikaragarria" hain zuzen ere. Hain *Nouveau Roman*ekoa dirudien eleberri batean ere bere asmoa euskal gizarte osoari dagokion zerbaitez idaztea izan zela ematen du, arketipo psikologiko unibertsal hutsa izan zitekeena euskal gizartearen alorrera eramanez. Honetan ere ez dirudi Saizarbitoriak lortu duenik osagai soziala gainetik zeharo kentzea, *EJen* epilogoan ikus daitekeen bezala:

"Eta amaren alderdi bat, alderdi negatiboa oraingoan -noizbait eginen dugu jeneralean, eta sentidu literalean, kojonudoak diren geure ama eta emakumeen alderdi positiboaren kanta- gure

---

30 In C. G. Jung (*The Collected Works*, Routledge and Kegan Paul, vol. 17, 203-204); guk M. P. Quirogaren bidez alpatzen dugu (2003: 241). Autore honek hauxe gaineratzen du gai honetaz (ibid.): "Jung critica repetidas veces en su obra a quien dice curar según el método de algún autor conocido en psicología: curar con el método de Freud, Adler o incluso Jung. Este hábito constituiría un firme camino al fracaso. La razón radica en la individualidad de cada paciente, que requiere aplicar una u otra teoría según sea necesario. Para este autor, el único aspecto verdaderamente importante de la enfermedad es el hecho de constituir un fenómeno radicalmente individual. Por ello, la aplicación de un método o teoría de forma obstinada ha de calificarse siempre fundamentalmente erróneo. No existen enfermedades, sino enfermos; es por ello que la formulación teórica de la neurosis plantea un problema casi irresoluble, porque aunque se pudieran establecer los rasgos comunes a varios individuos, lo verdaderamente significativo de la enfermedad es el aspecto cualitativo de la sintomatología individual, con sus individuales cuadros clínicos".

amaren alderdi gaiztoaren gure herrian hain ohizko den ama eskizofrenogenaren azalpena.” (142-143)

Garbi dago oraingoz *intentio auctoris*aren alorrean mugitzen ari garela, baina horrek ez du esan nahi berau besterik gabe onartu behar denik *intentio operisean* islatzen den ala ez ikertu gabe. Aurreko aipu horretan garbi dago autore enpirikoak ez duela ahazten amaren arketipoak alde on bat eta alde txar bat dituela, oraingo honetan parte negatiboenaz arduratzen bada ere. Bistan da hura idatzi zuenean Saizarbitoriak ondo ezagutzen zituela Jungen hitz hauek: “En mi libro *Symbole der Wandlung* he descrito detalladamente estas características contraponiendo la *madre amante* y la *madre terrible*” (2004: 91). Ama ikaragarriari buruzko aipamenak ugariak izan dira *EJi* buruz mintatzean, J. J. Lasaren epilogoetik hasita, ama ikaragarria (154) ez ezik, eskizofrenogenoa ere badela (173) esaten baitu honek ere. Horren oihartzun bat izango balitz bezala, eta harengandik ikasi balu legez, Saizarbitoriak antzeko zerbait deklaratu zion kazetari bati eleberria argitaratu zen garaian:

“Irakurketa posible batetan, geure herrian hain ugaria den ama eskizofrenogena izan zitekeek protagonista edo koprotagonista. Psikiatra batzuk euskal alargunaren semearen sindromeaz mintzo lirateke. Karakter bat. Adoleszente gineneko amets erotikoetan euskal emakumearen imajina ezin integratu izan bagenuen ere, turista frantsesak ziren orduan desahogoa (autobusetako inglesak geroago etorriko ziren), gerora konprenitu ahal izan dugu, Euskal Herrian benetako tipologia eta egiazko karakter bat izatekotan, emakumearena dela. Chapeau.”<sup>31</sup>

Ama ikaragarriari buruzko hori J. J. Lasa eta R. Saizarbitoriaren artean bizitza errealean benetan izandako elkarrizketa bat literaturara aldatu nahi izan balitz bezala hauxe irakur daiteke *HPn*:

“Zehatzagoa izan zen: ‘batetik gastronomi elkarteetarako ohitura, eta bestetik homosexualitate latentearen kasu ustez ugariagoen artean legokeen erlazioa’ aipatu zuen.

Iñaki Abaituak badaki, noski. Euskaldunen oralidadea.

J. J. Lasa psikiatrarekin pasatzen zituen arratsalde haiek. Bozateko agoteez, ama euskaldunaren izaera falikoaz -ama irentzailea,

31 In Ezezaguna (1977a: 27).



Jungen ama ikaragarria- edo euskaldunen oralidadeaz hitz egiten zutenean." (36)

Horrekin nahikoa izan ez balu bezala, beste batean ama ikaragariaren arketipoa beste fenomeno sozial batzuk ulertzeko erabili behar dela esan zuen Saizarbitoriak:

"Jon Juaristi busca asociaciones con ese padre, el padre y la casa, y no cita a la madre junguiana, a la madre terrible, siendo así que posiblemente sea más importante en la transmisión del nacionalismo y de cualquier otro elemento cultural en el seno de la familia vasca." (R. Saizarbitoria, 1998: 110)

Ez da Saizarbitoriarentzat inoiz erraza izan osagai sozial engaiatua gainetik zeharo kentzea, *l'art pour l'art* garbiena egin nahi izan duenean ere. Azpimarratzekoa da aipu hauetan fenomeno psikologiko unibertsal horiek "euskal" etiketa jartzeko obsesioa.

Horiek guztiak irakurri ondoren ezinbestekoa da, badaezpada ere behintzat, Jungek gai horretaz esan zuena ikustea, Saizarbitoriaren eleberrian horrelakorik aurkitzen den ala ez ikusteko gero (hau da, beti bezala *intentio auctorisak* ez du inolako baliorik *intentio operisa-*rekin bat ez badator). Jungen ustez ama ikaragarria amatasunaren hipertrofiaren menpe bizi da:

"Ya señalamos que el complejo materno provoca en la hija una hipertrofia de lo femenino o una correspondiente atrofia. La exaltación de lo femenino significa un fortalecimiento de todos los instintos femeninos, en especial del *instinto materno*. El aspecto negativo de esto lo representa una mujer cuya única meta es procrear. El hombre constituye evidentemente un accesorio; es en lo fundamental un instrumento para la procreación y toma el carácter de objeto que hay que cuidar, ocupando así un lugar entre los niños, los parientes pobres, los gatos, perros y muebles. También la propia personalidad es un accesorio; a menudo hasta es más o menos inconsciente, pues la vida es vivida en los otros y a través de los otros. Como consecuencia del carácter inconsciente de la propia personalidad, se produce una identificación con los otros." (C. G. Jung, 2004: 97)

Hau da, "complejo materno" horren ondorioz alaba bat bere amaren kulpaz ama hipertrofiatua bihur daiteke, ama ikaragari bat, eta horrek gero ondorio bat izan dezake bere seme-alabengan:

“Una mujer de ese tipo sobrelleva primero el embarazo y luego se hace totalmente dependiente de sus hijos, pues si no fuera por esto no tendría ninguna *raison d'être*. (...). Un Eros *inconsciente* se manifiesta siempre como *poder* [esta afirmación se basa en la reiterada experiencia de que donde falta el amor, el poder ocupa el lugar vacío]. Por eso este tipo, pese a todo su aparente autosacrificio maternal, es incapaz de un verdadero sacrificio, y en realidad hace prevalecer su instinto materno manifestando una voluntad de poder muchas veces sin consideraciones, que llega hasta la aniquilación de la personalidad y la vida del niño. Cuanto más inconsciente de su propia personalidad es una madre de ese tipo, tanto mayor y tanto más violenta es su voluntad inconsciente de poder.” (Ibid.)

Eta bai, *EJeko* protagonistaren pentsamenduetan agertzen den amaren imagoa (gogoratua edo asmatua, baina inoiz ahaztu gabe asmakizunak ezinezkoak direla gogorapenak gabe) guztiz bat dator Jungen hitz horiekin. Hori begien bistakoa da eleberri guztian zehar, eta batez ere gorago aipatu dugun 83. orrialde osoa irakurtzean. Bere garrantzia dela eta, egokia litzateke horren zati bat gogoratzea:

“Harrizkoak bihurtuko zaizkik gizarajo horri, harrizkoak bihurtuko bai, aitaren azken fin berbera izanen duk horrela. Etor hadi maite etorhadibihotza laztana etorramarenondora. Entzun ixolaztana entzun zergatik zergatikhaizhorrelakoa heure ona nahidiat besterikez beha hoztu eginen den odola zikatu eginen den haragia amaren esana aditzen ez baduk. Heure ondasuna nahidiat besterikez laztanahinerebihotza nereharagiahi (...).”

Bai, egia esan, horrek berez ez du beste azalpenik behar, amak bere hitzen bidez autodefinitzen baitu bere burua. Bere hitzek bere amatasunaren hipertrofia salatzen dute. Ama obsesionatuta dago semea aita bezala hiltzeko ahalbidearekin eta neurritz kanpoko babesletasuna garatzen du semearekiko. Alferrik saiaturiko da semea bere hankak oso ondo daudela esaten, eta ama “eserita egiteko lan bat” saiaturiko da lortzen semearentzat K eta D bikote “perfidoarengana” joaten denean. Hain zuzen ere, semearen heriotza amarena ere izango bailitzateke (hau zentzu metaforikoan gertatu ohi den arren, zentzu errealean suerta daiteke haurraren heriotzagatik amek beren buruaz beste egiten duten kasuetan), nahiz eta amaren heriotza semearen bizi-aukera izango litzatekeen. Jungek esan zuen legez, amak bere semearen zoriontasuna bilatzen du, eta honen osasuntasuna, baina berez joera egoista du, semerik gabe *raison d'être* gabe

geldituko baillizateke. Egoismo horren etiologia nahiko ondo azalduta dago Freuden idazkietan, umea falo baten ordezkioa izan daitekeen neurrian, eta, faloa galtzeak emakumea osorik ez sentitzea ekarriko luke, zikiratuta egongo balitz bezala:

"La relación entre 'niño' y 'pene' es la más fácil de observar. No puede ser indiferente que ambos conceptos puedan ser sustituidos en el lenguaje simbólico del sueño y en el de la vida cotidiana por un símbolo común. El niño es, como el pene, 'el pequeño' (*das Kleine*)."

(S. Freud, 2006i: 2035)

Hain zuzen ere, Freuden ustez ume/zakil kontzeptu bikoteari dagokionez emakumeek azaltzen duten jarreragatik hiru taldetan sailka daitezke hauek:

"Si investigamos hasta una profundidad suficiente la neurosis de una mujer, tropezamos frecuentemente con el deseo reprimido de poseer, como el hombre, un pene. (...). En otras mujeres no llegamos a descubrir huella alguna de este deseo de un pene, apareciendo, en cambio, el de tener un hijo (...). Por último, en una tercera clase de mujeres averiguamos que abrigaron sucesivamente ambos deseos. Primero quisieron poseer un pene como el hombre, y en una época ulterior, pero todavía infantil, se sustituyó en ellas a ese deseo el de tener un hijo. (...) de manera que el deseo de poseer un pene sería idéntico, en el fondo, al de tener un hijo."

(S. Freud, 2006i: 2035)<sup>32</sup>

Orain askoz hobeto ulertzen da gorago aipatutako HPko pasarte, non "ama euskaldunaren izaera falikoaz, ama irentzaileaz" hitz egiten zen (36). Horregatik ama faliko irentzailea posesiboa da. EJeke protagonistaren ama posesiboa delako ez zaio Marga gustatzen, eta esan egiten dio semeari gainera, nahiz eta esan gabe ere semeak ongi jakin horrela dela (14). Hain zuzen ere, semea beste emakume batekin joaten bada, amak sentituko luke beste emakume horrek semea lapurtu diola, eta ama posesiboak ezin du hori jasan (bere faloa galduko luke, irenduta edo zikiratuta geldituko litzateke). Ez du beronenganako boterea galdu nahi. Jungék esan bezala,

32 Ikus halaber S. Freud (2006i: 2036): "Con el descubrimiento del pene nace en las niñas la envidia del mismo, la cual se transforma luego en deseo del hombre, como poseedor de un pene. Pero antes el deseo de poseer un pene se ha transformado en deseo de tener un niño, o ha surgido este deseo en lugar de aquél. La posesión de un símbolo común ('el pequeño') señala una analogía orgánica entre el pene y el niño".

maitasuna desagertzen den lekuan boterea nagusitzen da. Horregatik da hain sinbolikoa amaren sabela eleberrian. Eta horregatik sartuko dio semeak labana sabelean, bortizki, behin eta berriro, amaren boteretik askatzeko. K eta D bisitatzera doazenean amak semea estutzen du bere sabelaren kontra, hau berriro barruan preso eduki nahi izango balu bezala. Bere sabelaren kontra estutuz amak semea infatilizatzen du. Amak ez du bere semea haztea nahi, horrek berarengandik urruntzea esan nahi izango baitu, eta beste emakume batek eramatea. Umea sabelean dagoenean amaren posesioa da. Ama honen kasuan posesioa luzatu egin nahi da semea jaio ondoren ere. Ama posesiboa da eta ez du bere posesioa galdu nahi. Horregatik kontrolatzen du semearen etxeratzea, itzulliko ez den beldurrez, galduko duen ikaraz:

«Berandu da' noiz esango ote zuen beldurrez, ama ohe gainean, ilunpean eseria itxoiten egonen zela banekien ere, (...) 'non ibili haiz orain arte', 'badakik hi oheratu arte ez dedala lorik hartzen', 'Jesus, Jesus', 'Baina zer egin dut Jaungoiko maitea' esanen zuela, behin eta berriz, gelaren ilunpean eskuartean zapitxoa bihurrituz 'Inork ez hau nik beste maite', 'hire onagatik', 'hire onagatik' komuneraino jarraituko zitzaizkidala, bere 'ene Jesus, Jesus' kataiatuak, ate atzean burua eskuartean izkutatzeagatik ere eztarri inguruan lotzen, 'Jesus, Jesus', itotzen sentituko nituela banekien ere.» (125)

Ez da harritzekoa, gero, amaren izena Flora<sup>33</sup> izatea, hau loreen eta emankortasunaren jainkosa baitzen erromatar mitologian<sup>34</sup>, eta umeak sortzeko ahalmenak zerikusia du amaren posesibotasunarekin. Amek, orokorrean, posesiboak izateko joera dute, nahiz eta limite patologikoetara ez iritsi kasu gehienetan.

Horrez guztiaz gain badago amaren jokaera ulertzen lagun dezakeen beste kontu bat. Hasiera batean amaren obsesioak absurdoa

33 Izen hau Saizarbitoriaren hainbat eleberritan agertzen da; adibidez, *BBGK* eleberrian: "Flora, antzinako erromatarren artean, loratzen den orenen jainkosa" (15). Baina Saizarbitoriaren beste eleberririk batzuetan izena eta izana ez daude honetan bezain erlazio estuan.

34 Ikus P. Grimal (1966: 204-205): "Flora es la potencia vegetativa que hace florecer los árboles; preside 'todo lo que florece'. (...) Flora se hallaría en el origen del nacimiento de Marte. Juno, enojada por la forma como nació Minerva, salida espontáneamente de la cabeza de Júpiter, quiso concebir un hijo sin el concurso de elemento masculino y se dirigió a Flora, la cual le entregó una flor cuyo simple contacto bastaba para fecundar a una mujer".

dirudi. Zein erlazio dute aitaren lanbideak, bere hanken elbarritasunak, heriotzak eta semeak? Ama ergel zoro bat da ala badu logikaren bat bere beldurra? Badago galdera horietarako erantzun bat. Senarra marinela zen, eta parálisi orokor progresiboa baldin bazuen (hanketik hasi ohi dena gorputz osora hedatu arte eta horren ondorioz heriotza ekarri)<sup>35</sup>, agian gaixotasun hori, "neurosifili"<sup>36</sup> ere deitua, porturen batean hartu zuen prostitutaren batekin oheratuta. Marinelek portuz portu ibiltze horretan duten arriskua ikusten du amak modu exageratuan etxez etxe bere produktuak saltzen ibiltzen den semearen lanbidean. Gauza jakina da topikoak<sup>37</sup> dioela marinela portuz portu ibiltzean bizitza txarreko emakume askorekin oheratu ohi direla eta oso ohikoa izaten dela emakume horiek gaixotasun benereoak kutsatzea. Hortik iritsi bazitzaion aitari bere gaixotasuna eta urteak aurrera, elbarritasuna eta heriotza, orduan askoz hobeto ulertzen da amaren beldurra. Azken finean portuz portu bazebilen aita, non prostituta asko ezagut zitzakeen, semea ere etxez etxe

---

35 Saizarbitoriaren "Kapitaina" (1971) ipuinean ere protagonista marinela ohi da eta hankak elbarrituta ditu. Gainera, kanpai hotsen presentzia azpimarragarria da ipuin horretan ere.

36 Ikus, adibidez, D. Kantor (M.D., Director of the Comprehensive MS Center, Neuroscience Institute, University of Florida Health Science Center, Jacksonville, [www.nlm.nih.gov/medlineplus/spanish](http://www.nlm.nih.gov/medlineplus/spanish), Servicio de la Biblioteca Nacional de Medicina de Estados Unidos y los Institutos Nacionales de la Salud): "La parálisis general es una forma de neurosífilis y es una complicación de una infección tardía por sífilis que no ha sido tratada. Esta afección es una complicación progresiva potencialmente mortal. (...) La parálisis general comienza de manera característica aproximadamente entre los 15-20 años después de la infección original con sífilis. Entre los factores de riesgo se pueden mencionar infección previa por sífilis e infección previa por otras enfermedades de transmisión sexual como gonorrea (la cual puede ocultar los síntomas de la infección por sífilis). Las infecciones por sífilis se transmiten principalmente mediante el contacto sexual con una lesión infectada, pero se pueden transmitir también ocasionalmente por contacto no sexual". Ikus halaber María Blanca Ramos de Biseca ("La neurosífilis y la introducción de la penicilina en el Manicomio General de La Castañeda", [www.imbiomed.com](http://www.imbiomed.com)): "La parálisis general progresiva, una de las formas más graves de la neurosífilis cerebral, se extinguió cuando se descubrió la penicilina. (...) En el mes de diciembre de 1943, en la revista *Venerical Disease Information*, se dieron a conocer los resultados del primer estudio clínico de la eficacia de la penicilina en cuatro marineros infectados con sífilis".

37 Alpatutako "Kapitaina" ipuinean ere marinela topiko hori irakur daiteke (R. Saizarbitoria, 1971: 259): "Zain iletsuz jositako atzapar handi haiek, burdinazkoak lema gainean, ezagutzen zuten laztantzearen artea. Kolore askotako azalak Stokolm-tik Riora, pagatutakoak eta bestelakoak".

dabil bere erosle posibleak diren emakumeen bila. Saltzen dituen produktu guztiak emakumeentzako produktuak dira, perfumeak eta josteko makinak, ez gizonentzako produktuak, eta eleberrian deskribatzen denaren arabera, beren senarrak kanpoan lanean ari diren bitartean saltzen dizkie semeak bere produktuak etxekoandre horiei (Abelek behin iseka egiten dio protagonistari bere janzkera pobre eta baldarragatik emakume hauek pentsa lezaketela haiek bortxatzera doala). Portuz portu ibiltze hartan aitak emakume haietako batengandik jaso bazuen gaixotasuna berdin-berdin gerta lekiokie amaren ustez semeari etxez etxe ibiliz bere bezero potentzialak diren emakumeekin. Marinelen topikoa bezain indartsua da iturginekin, esnedunekin edo saltzaileekin oheratzen diren etxekoandreena ere. Orduan paralelismoa zeharozkoa da: portuz portu ibiltzea/etxez etxe ibiltzea, marinela/saltzailea, prostitutak/etxekoandreak. Amak egiten duen paralelismo hori gabe ezinezkoa da bere obsesioa ondo ulertzea. Semeak ez zuen hori ulertzen, aitaren gaixotasuna zehazki zein zen ez zekiela ziur aski. Horregatik iruditzen zaio hain absurdoa amaren kezka, ez baitu ulertzen nola kalte dakizkiokeen hankak etxez etxe ibiltzeagatik. Amak eserita egiteko lan bat eskatzen die K eta Dri semearentzat, baina ez asko ibiltzeagatik elbarrituta geldituko dela pentsatzen duelako, goraxeago alpatutako arrazoiengatik baizik. Horrela bakarrik uler daiteke itxuraz hain absurdoa den amaren beldurra. Ama ez da hasieran dirudien bezain ergela. Hastapenean amak menperatzaile eta posesibo hutsa dirudi, baina bere posesibotasunak ez du bere ergeltasuna ongi esplikatzeke balio. Aitzitik, amak oso ondo daki zertaz ari den.

Jungek oso garbi idatzi zuen ama ikaragarri batek seme-alabengan izan dezakeen eragin kaltegarriaz. Haren ustez, haurren neurosien jatorria gurasoengan bilatu behar da, eta bereziki amarengan:

“Ya Freud había reconocido que la etiología real de las neurosis no tenía sus raíces, como él conjeturó en un comienzo, en efectos traumáticos, sino más bien en un desarrollo peculiar, propio de la fantasía infantil. Es difícil poner en duda la posibilidad de que un desarrollo de ese tipo pueda derivarse de influjos perturbadores procedentes de la madre. Por eso busco la base de las neurosis infantiles ante todo en la madre, pues sé por experiencia que es mucho más probable que un niño se desarrolle normal que neuróticamente y también que en la gran mayoría de los casos se puede demostrar la existencia de causas definiti-

vas de perturbación en los padres, especialmente en la madre."  
(C. G. Jung, 2004: 92)

Ama hori oso babeslea delako modu exageratuan zaindu ohi du bere haurra, eta honengan ez ezik pertsona helduagoarengan ere arrasto nabarmena utz dezake jokaera horrek, arazo psikologikoen etiologia haurtzaroraino irits baitaiteke:

"De acuerdo con mi experiencia creo que en el proceso que causa la perturbación la madre desempeña un papel activo siempre, y en especial en las neurosis infantiles o en aquellas cuya etiología alcanza indudablemente hasta la temprana infancia."  
(op. cit.: 94)

Amaren jokaera horiek neurosi obsesiboen jatorria izan daitezke, besteak beste: "En esta neurosis, son características una relación muy estrecha con la madre y una función paterna débil, insuficiente para liberarlo del dominio materno" (L. E. Vaccarezza, 1997a: 12). *EJ*eko protagonista amaren menpe bizi da eta aitaren funtzioa ezin ahulagoa da, hilda baitago<sup>38</sup>. *EJ* neurosi obsesibo larri baten isla aski garbia da.

Neurosi obsesiboaren sintomak R. Saizarbitoriaren beste obra batean ere agertzen dira, *Rossettiren obsesioa*<sup>39</sup> eleberrian hain zuzen (in *GML*, 65-226), eta bitxia da nola sintoma horietako batzuk aurki daitezkeen bi obren protagonisten baitan, diferentzia handi batekin, *EJ*eko protagonistaren egoera oso larria den bitartean ez da beste horrenbeste gertatzen *RO*ko protagonistarekin. Honetan pertsonaiak desordena konpultsibo obsesibo leuna du, eta nahiko bizitza normala egin dezake arazotxo batzuk gorabehera, *EJ*eko protagonistak ez bezala. Honek besteekin erlazionatzeko tenorean zeharo porrot egiten du ("obsesiboak, bestearekin elkartzeko unean, porrot egiten du", *GML*: 80), baina *RO* eleberrian porrotek ez dute protagonista psikiatriko batean konfinatzen, ezta hurrik eman ere. Bataren neurosi obsesiboa ia komedia moduan agertzen den bitartean, bestearena tragedia handiago baten barruan kokatzen da. Hain

---

38 Gainera, aitaren heriotza bera traumatikoa izan zen protagonistarentzat haurretan, askotan gertatu ohi den bezala: "para un niño, la desaparición de una persona querida puede constituir un trauma, porque las pulsiones libidinosas dirigidas hacia esa persona, habiendo perdido su fin, abruman al niño" (O. Fenichel, 2005: 141).

39 *RO* hemendik aurrera.

zuzen ere, neurosi obsesiboari buruzko bere artikulu famatuenean, "Arratoien gizona" azpigituluaz ezagunagoa (J. Lacanek zioenez "hay que releer 'El hombre de las ratas' como la Biblia. El caso está repleto de todo lo que todavía queda por decir sobre la neurosis obsesiva", 2003: 407) eta *RO* eleberrian bertan aipatua (71), S. Freudek zioen ezen "neurosis obsesiva, grave o leve" izan zitekeela (2006: 1442). Larria da, argi eta garbi, *EJeko* protagonistarena, eta arina *RO*koarena.

Interesgarria da bi obra horietan aurkitzen diren paralelismoez apur bat hitz egitea. S. Freuderen obran aurki dezakegunez, oso ohikoak izaten diren zalantza eta aritmomania neurotiko obsesiboengan defentsa gisa<sup>40</sup>. Zalantza bi obretako protagonisten baitan agertzen da (*RO*n batez ere erabakiren bat hartu behar duenean eta *EJ*en bere pentsamenduak benetan gertatuak ala asmatuak diren seguru ez dagoelako), eragileak ezberdinak diren arren. Aritmomania behin baino gehiagotan aipatzen da *RO*n, eta protagonistak nahiko ondo ulertzen du zer gertatzen zaion:

"Besterik gabe, kalkulu aritmetikoak egitea adibidez. Aritmomania esaten zaion joera baitut: eginkizun desatseginen aurrean batez ere, binaka kontatzen hasteko, edo zazpinaka, nahi adina luza dezakedan mugara iritsi arte. Sedanoren esanetan, joera horiek obsesibo konpultsiboak dira, eta neurotikoa barne gatazkatik babestea omen dute helburua: erabakiak hartu beharraz libratzea edo hartzeko unea ahalik eta gehien atzeratzea..." (In *GML*: 107)<sup>41</sup>

40 S. Freud (2006a: 286-298).

41 Ikus halaber S. Freud (2006e: 1458): "se le impuso la obsesión de llegar a contar hasta 40 ó 50 entre el relámpago y el trueno, sin saber en absoluto por qué había de hacerlo"; S. Freud (2006e: 1459): "La obsesión de contar que hubo de acometerle durante la tormenta queda interpretada, con ayuda del material ya acumulado, como una medida defensiva contra temores que significan un peligro de muerte"; O. Fenichel (2005: 349): "Un paciente tenía la compulsión de evitar el número tres, porque éste representaba, para él, sexualidad y pensamiento de castración. Para asegurar que el número tres habría de ser evitado, acostumbraba hacer todas las cosas cuatro veces. Un poco más tarde tuvo la sensación de que el número cuatro era demasiado cercano al tres. Por razones de seguridad, comenzó a preferir el cinco. Pero el cinco es malo por ser impar, y fue sustituido por el seis. Seis es dos veces tres, y siete es impar, de modo que se hizo ocho. Y durante años el número favorito del paciente fue el ocho".



Hain zuzen ere, zazpinaka kontatzea izango da *EJ*eko protagonistak egingo duena, obsesiboki bukaeran, eleberria horrekintxe amaitzen baita, baina eleberri honetan protagonistak ez daki ongi zergatik, gustatu egiten zaiola, atsegina dela besterik ez du sentitzen<sup>42</sup>. Kasu honetan zazpinaka kontatzeak bi funtzio betetzen dituela dirudi: alde batetik etengabe iristen zaizkion pentsamenduak ekiditeko modu bat da defentsa gisa (ez dezagun ahantz batzuetan esaten duela nahi gabe eta gogoz kontra ere agertzen direla bere buruan eszena horiek, gorago azpimarratu bezala), eta beste aldetik, amaren profetia madarikatua betetzeko modu bat da, entzefalograma laura iristeko ahaleginean, hots, (itxurazko) heriotzara, baina, hain zuzen ere, hori da defentsa moduan bilatzen duena aritmomania-ekin, ez pentsatzea benetan, entzefalograma laura iristeko. Errealitate arrazionala erreakzio irrazional baten bidez ordezkutzen da:

"Pero, diferentes como parecen, las 'neurosis de carácter' tienen esto en común: la manera normal y racional de manejar, tanto las exigencias del mundo externo, como los impulsos internos, ha sido sustituida por algún fenómeno irracional, que parece extraño y no puede ser controlado voluntariamente." (O. Fenichel, 2005: 33)

"Pentsatzeko joera konpulsiboa" ere beste ezaugarri bat da<sup>43</sup>, eta hori nabarmenagoa da *EJ*en *R*On baino, *EJ* osoa pentsamendu andana konpulsibo etengabe bat baita. Pentsamendu horiek, pertsonaiaren gogorapenak direla edo asmakizunak direla, etengabe errepikatzen zaizkio buruan, gogoz kontra batzuetan, eta ezin du ia ezer egin haiek uxatzeko, defentsa gisa zazpinaka kontatzea ez bada. Hain zuzen ere, "las repeticiones pueden ser reemplazadas por la acción de contar" (O. Fenichel, 2005: 329). Horrek erlazio zuzena izan dezake norbait hiltzeko gogoarekin. Protagonistak ama hiltzeko beldurra du, oraindik hil ez duelako, edo hil duela ahaztu zaiolako, ez baitakigu ziur pentsamendua gogorapena ala asmakizuna den<sup>44</sup>:

42 *BBGK* eleberriko protagonista ere etxez etxeko saltzailea da eta zenbakiak kontatzeko mania du norbaiten zain dagoenean (ez 40 edo 50 arte Freuden pazienteen kasuan bezala, 100 arte baizik).

43 Ikus M. J. Olaziregi (2004: 542).

44 Ikus O. Fenichel (2005: 330): "Muchos síntomas compulsivos típicos tienden a anular actos agresivos, por lo general imaginarios".

“El acto de contar en forma impulsiva puede ser también una defensa contra deseos de matar, ya que el acto de contar cosas es una manera de asegurarse de que ninguna de ellas falta” (O. Fenichel, 2005: 329)

Bi obren arteko paralelismoen artean denborarekiko obsesioa ere aipatu behar da<sup>45</sup>. *RO*ko protagonistak berak esaten du: “Dena den, arazoa denbora da: denbora igarotzen sentitzen duzula (...)” (*GML*, 115). Arrazoiak ezberdinak dira, ordea: *RO*n protagonistaren denborarekiko obsesioa erabakiak hartzeko zailtasunari lotuta dago, zalantzaren ondorioz, eta *EJ*n arrazoiak hankak elbarrizteko gogoia da, amaren profetia madarikatua betetzearren, hala nola erlojuekiko obsesioa etxeko kariloiak izan zuen paperagatik aita hil zenean.

*RO* eleberria izan zen neurosi obsesiboaren arrastoa jarri gintuena *EJ* aztertzeko orduan. Ez dago Saizarbitoriaren hirugarren eleberria ongi ulertzerik neurosi obsesiboaz eta psikoanalisiaz oinarri minimo batzuk jakin gabe. Neurosi hau ongien ezagututako koadro klinikoetako bat da psikoanaliaren alorrean.

Oso erabilia izan da literaturan eta zineman. Neurosi obsesiboa Freudek beste afekzio batzuetatik bereizteko beharra izan zuenean teorizatu zuen:

“Me ha sido necesario comenzar mi trabajo por una innovación nosográfica. He hallado razones suficientes para situar al lado de la histeria la neurosis obsesiva como afección autónoma e independiente, aunque la mayoría de los autores coloquen las obsesiones entre los síndromes de la degeneración mental o las confundan con la neurastenia.” (S. Freud, 2006b: 279)

Neurosi obsesiboaren sorreran haurtzaroak eta sexualitateak garrantzi handia dute: “La neurosis obsesiva deja ver, mucho más claramente que la histeria, cómo los factores que integran las psico-neurosis no deben buscarse en la vida sexual actual, sino en la infantil” (S. Freud, 2006e: 1446). Neurosi obsesiboa Edipo-konplexutik dator berez. Semeak bere ama desio du, baina hau tabu denez, debekatuta dagoenez gero, horren gaitzespenean atzera joate bat dago, eta fase falikotik uzki-fasera itzultzen da. Hau ere ukatzen saiaturiko da neurotiko obsesiboa, eta orduan, defentsa moduan, zen-

---

45 Ikus M. J. Olaziregi (2004b: 544).

bait sintoma ikusgarri sortuko dira (horietako asko agertzen dira Ejen eta ROan):

"El hecho de que los impulsos rechazados en la neurosis obsesiva se componen de tendencias edípicas fálicas e impulsos masturbatorios genitales, y al mismo tiempo, no obstante, son de naturaleza anal, resulta ahora comprensible. La defensa se dirige primeramente contra el complejo de Edipo fálico, sustituyéndolo con el sadismo anal. Luego la defensa continúa contra los impulsos anales. El análisis puede, eventualmente, mostrar el proceso real de la regresión y demostrar que la neurosis obsesiva aparece después de esa regresión." (O. Fenichel, 2005: 314)

Neurosi obsesiboa ezin da ulertu uzki-fasera itzultze hori gabe. Uzki-fasea gorozkiekin erlazionatuta dago:

"El excremento es, en efecto, el primer *regalo* infantil. Constituye una parte del propio cuerpo, de la cual el niño de pecho sólo se separa a ruegos de la persona amada o espontáneamente para demostrarle su cariño, pues, por lo general, no ensucia a las personas extrañas. (Análogas reacciones, aunque menos intensas, se dan con respecto a la orina). En la defecación se plantea al niño una primera decisión entre la disposición narcisista y el amor a un objeto. Expulsará dócilmente los excrementos como 'sacrificio' al amor o los retendrá para la satisfacción autoerótica y más tarde para la afirmación de su voluntad personal. Con la adopción de esta segunda conducta quedará constituida la *obstinación* (el desafío), que, por tanto, tiene su origen en una persistencia narcisista en el erotismo anal." (S. Freud, 2006i: 2036)<sup>46</sup>

Uzki-erotismoa eta nartzisismoa erlazionatuta daude beraz, beste autore batzuek Freuden ondoren ere ikusi duten bezala: "Lacan explica los síntomas del obsesivo relacionados de forma tan íntima

---

46 Ikus halaber S. Freud (2006i: 2036-2037): "La masa fecal -o 'barra' fecal, según expresión de uno de mis pacientes- es, por decirlo así, el primer pene, y la mucosa por él excitada, la del intestino ciego, representa la mucosa vaginal. Hay sujetos cuyo erotismo anal ha persistido invariado e intenso hasta los años inmediatos a la pubertad (hasta los diez o los doce años). Por ellos averiguamos que ya durante esta fase pregenital habían desarrollado en fantasías y juegos perversos una organización análoga a la genital, en la cual el pene y la vagina aparecen representados por la masa fecal y el intestino. En otros individuos -neuróticos obsesivos- puede comprobarse el resultado de una degradación regresiva de la organización genital, consistente en transferir a lo anal todas las fantasías primitivamente genitales, sustituyendo el pene por la masa fecal, y la vagina, por el intestino".

con el narcisismo que parecen bastarse por sí solos" (N. Ferrer, 1997: 64). Nartzisismoak ulertarazten du *EJeko* protagonistak sa-baian ispilu bat ikustea, imaginatua inondik ere, non etengabe bere irudi nartzisista ikusten baitu islatuta: "Freud afirmó que el yo es primariamente una cosa corporal, es decir, la percepción del propio cuerpo. La 'imagen del cuerpo' es el núcleo del yo" (O. Fenichel, 2005: 470). *EJeko* protagonistak bere buruaz hitz egiten du etengabe, bere bizitzako gako-uneez dirudienez; bere bizitzan suertatutako une garrantzitsuekin obsesionatuta dago, edo bere bizitzatzat jotzen duenarekin behintzat. Esan bezala, neurosi obsesiboa, nartzisismoa eta gizakiaren uzki-fasea erlazionatuta daude:

"En la medida en que el complejo de Edipo constituye también la base de los síntomas obsesivos, esto es válido también para la neurosis obsesiva. Pero aquí, junto al complejo de Edipo, actúan regularmente, y al mismo tiempo son combatidos, impulsos anales y sádicos muy poderosos, originados en el período precedente. La orientación instintiva sádicoanal del neurótico obsesivo es, por lo común, fácil de reconocer en el cuadro clínico, tan pronto como la atención es dirigida a este punto." (O. Fenichel, 2005: 313)<sup>47</sup>

Oldar nartzisistak uzki-fasean sortzen dira, haurrak gorozkiak kontrolatzeko ahalmena garatzen duenean:

"la conducta de las personalidades anales está impregnada de manifestaciones de un sadismo que siempre existe en estos casos, o de formaciones reactivas contra el sadismo. El hecho de que el niño, en la retención, halla una satisfacción narcisista en la capacidad de controlar los esfínteres, constituye también un punto de partida de sublimaciones o de formaciones reactivas. Un fuerte deseo de poder puede derivar del sentimiento de poder que acompaña al control de los esfínteres. El poder deseado puede ser obtenido en el control de sí mismo o el de otras personas, y el ansia de este poder está determinado, en general, por el temor a la pérdida de la autoestima." (O. Fenichel, 2005: 323)

---

47 "Y dado que la neurosis obsesiva tiene su base en un erotismo anal intensificado, que a su vez se halla determinado en parte por factores constitucionales, frecuentemente se dan en una misma familia varios casos de neurosis obsesiva." (O. Fenichel, 2005: 325).

Eta uzkia kontrolatzeko ahalmena oldar sadiko batekin dago erlazionatuta:

"En las neurosis obsesivas se encuentran constantemente, ya sea tendencias a la crueldad, francas o encubiertas, ya formaciones reactivas contra las mismas. Con igual frecuencia encontramos -y en las formas más variadas- impulsos eróticoanales y defensas contra los mismos. Esta constante asociación de rasgos de crueldad y de erotismo anal, en las neurosis obsesivas, aspecto sobre el cual fue Jones el primero en llamar la atención [E. Jones, "Hate and Anal Erotism in the Obsessional Neurosis", in *Papers on Psychoanalysis*, New York, Wood and Co., 1913], fue lo que convenció a Freud de la estrecha relación entre estos dos tipos de fenómenos y de la existencia de una etapa 'sádicoanal' de organización de la libido [S. Freud, 'The Predisposition to Obsessional Neurosis', in *Collected Papers II*, London, Institute of Psychoanalysis and Hogarth Press, 1924]." (O. Fenichel: 313)

Pentsamendu edo ekintza sadikoa nabarmena da *EJen*, eta askotan agertzen da protagonistak amaren hilketaz pentsatzen duenean.

Uzki-faserako itzultze horren bidez beste sintoma asko ulertzen dira ondo: "la teoría de Freud, de que la regresión a la etapa sádicoanal constituye la piedra angular de la estructuración de una neurosis obsesiva, puede explicar muchos hechos que de otra manera resultarían contradictorios" (O. Fenichel, 2005: 314)<sup>48</sup>. Neurosi obsesiboak *EJen* (eta *RON*) agertzen diren sintoma asko ulertaraz ditzake. Denborarekiko obsesioa adibidez, hain ohikoa uzki-nortasunetan: "Las personalidades anales se hallan tan perturbadas en su actitud frente al tiempo como en cuanto al dinero: también con respecto al tiempo pueden ser tacaños o pródigos, o ambas cosas alternativamente" (O. Fenichel, 2005: 321). Hain zuzen ere, hesteak libratzea ziklikoki egiten da, ziklikotasunak markatuta dago<sup>49</sup>:

---

48 Ikus halaber beste aipu hau ere: "la orientación sádicoanal del neurótico obsesivo se hace, por supuesto mucho más clara aún. Todos los neuróticos obsesivos, ha dicho Freud, tienen 'rituales escatológicos secretos' (S. Freud 2006d: 1169-1237) que en parte son juegos eróticoanales, en parte formaciones reactivas contra dichos juegos, y en parte ambas cosas a la vez" (O. Fenichel, 2005: 314).

49 Eta hortik, halaber, neurotikoa obsesiboak izaten dituen eskrupuluak, *EJen* hain garbi azaltzen ez diren arren, *RON* bai ordea.

"Harnik ha cotejado una buena cantidad de datos antropológicos que demuestran que la percepción del fluir del tiempo, especialmente la habilidad para medir el tiempo, tiene hondas raíces inconscientes en el erotismo anal ("Die triebhaft-affektiven Momente im Zeitgefuehl", *Imago* XI, 1925). Con qué frecuencia se debe defecar, con qué intervalos debe hacerse, cuánto tiempo deberá tomar el proceso mismo, por cuánto tiempo se puede postergar, con buen resultado, la defecación, y así sucesivamente, son las situaciones en las que el niño adquiere las ideas de orden y desorden con respecto al tiempo, y las de medición del tiempo en general." (O. Fenichel, 2005: 322)

Diskurtsoaren azterketa egitean ondo azpimarratu ditugu *EJeko* protagonistak denbora neurtzeko erabiltzen dituen sistema guztiak: "Muchos neuróticos obsesivos tienen un interés exagerado en toda clase de horarios. Incluso pueden regular toda su vida de acuerdo con horarios sistematizados" (O. Fenichel, 2005: 324).

Hau guztia esanda hobeto ulertzen da Junggek zioena, alegia, amarengan aurki daitekeela neurosi batzuen jatorria, eta nola beste autore batzuek lotzen duten ama ikaragarria neurosi obsesiboarekin, batez ere aita absente dagoenean (L. E. Vaccarezza, 1997a: 12), ama baita kasu gehienetan umeari hesteak libratzeko eskatuko diena. Horren ukapenarekin<sup>50</sup>, amari ez obeditzearekin daude erlazionatuta nartzisismoa eta joera sadikoa<sup>51</sup>. Neurotik obsesiboaren sintomak gauza horiek guztiak erreprimitzean sortzen dira, sintoma horiek defentsa moduan erabiltzen baitira. Hau, esan bezala, Edipo-komplexutik dator. Subjektuak amarekiko bere desio sexualak ukatu nahiz fase genitaletik atzera egiten du uzki-fasera, eta itzultze hau ukatzearekin daude erlazionatuta gorago esandako fenomenoak. Edipo-komplexua ez gainditzeak sortzen du horrek. Horregatik joera hori ama hiltzeko desioarekin ere nahas daiteke, Edipo-komplexua ukatzeko modu bat baita, ama ukatzeko modu bat, edo amarekiko desio sexualak ukatzeko modu bat. Intzestu joera ordezkoko fenomeno

50 Eta ukapen honekin (gorozkiak beranduago kanporatzearekin) dago erlazionatuta prokrastinazioa, *RO*an bertan aipatuta agertzen dena: "zalantzas gainera -erabakiak hartzea batez ere- biharamunerako uztea -'procrastination' esaten bide zailo ingelesez horri-neurosi obsesiboaren ezaugarrietako bat baita" (96).

51 Ikus O. Fenichel (2005: 319): "La terquedad es un tipo pasivo de agresividad, desarrollado allí donde la actitud resulta imposible. Esto ocurre por primera vez en la vida de un niño cuando éste está en condiciones de desafiar el empeño de los mayores mediante la constricción de sus esfínteres".

batekin deformatzen da. Eta horixe aurkitzen da *EJen* ere, oso garbi gelditzen ez den arren ama hiltzearena desio hutsa den ala ekintza hori benetan gauzatu duen protagonistak:

"El ejemplo expuesto más arriba, sobre la expresión franca de los deseos edípicos, y en el que el paciente sintió los dos impulsos de matar mujeres y cortarse el pene, es típico en cuanto a la manera en que los deseos incestuosos son deformados en la neurosis obsesiva. El paciente habla de "matar" a la madre, cuando su idea, en realidad, es realizar un coito con ella. Los sueños sexuales del paciente eran evidentemente de naturaleza sádica. De manera que lo que allí actuaba no era simplemente una vinculación infantil con la madre, sino, específicamente, una deformación sádica de esta vinculación." (O. Fenichel, 2005: 312)

Uzki-fasera itzultzeak edo erregresioak beste sintoma batzuk ere esplikatzen ditu, adibidez neurotik obsesiboak zikiratzeari dion beldurra, uzkitik ateratzen den gorozkiak zakilaren forma baitu, baina gorputzetik bereizten denez gero, zakilarekin gauza bera gertatzeko beldurra agertzen da: "las experiencias pregenitales de separación, con respecto al pecho y a las materias fecales, son precursores arcaicos de la idea de castración" (O. Fenichel: 315-316). S. Freudek idatzi bezala:

"En el hombre se hace mucho más perceptible otro fragmento del proceso, que surge cuando la investigación sexual del niño le lleva a comprobar la falta del pene en la mujer. El pene queda así reconocido como algo separable del cuerpo y relacionado, por analogía, con el excremento, primer trozo de nuestro cuerpo al que tuvimos que renunciar." (S. Freud, 2006i: 2036)

Zikiratze beldurra ez da agertzen *EJen*, modu nabarmenean behintzat, baina bai *RO* eleberriaren bukaeran<sup>52</sup>.

Beste hainbat gauza ere ongi ulertzen dira uzki-faserako itzultzearen bidez, baliobitasuna edo anbibalentzia esaterako. Hau ere uzki-erotismotik dator: "El erotismo anal (...) es siempre de naturaleza bisexual, por cuanto el ano es simultáneamente un órgano excretor activo y un orificio pasible de ser estimulado por un objeto que

---

<sup>52</sup> Ikus M. J. Olaziregi (2004b: 545): "Finean, horixe oroitarazten baitio desiratzten duen subjektuak obsesiboari, subjektuaren beraren kastrazioa".

penetra en él" (O. Fenichel, 2005: 316). Freudek "baliobitasun" berba E. Bleulerrengandik hartu zuen<sup>53</sup>:

"La palabra 'ambivalencia' fue tomada por Freud de Bleuler ["Vortrag über Ambivalenz", 1910, in *Zentralblatt für Psychoanalyse*, 1, 266], que fue quien la creó. Bleuler consideró la ambivalencia en tres terrenos. Volitivo (*Ambitendenz*): por ejemplo, el individuo quiere al mismo tiempo comer y no comer. Intelectual: el individuo enuncia simultáneamente una proposición y su contraria. Afectivo: ama y odia en un mismo movimiento a la misma persona.

Bleuler considera la ambivalencia como uno de los síntomas cardinales de la esquizofrenia, pero reconoce la existencia de una ambivalencia normal.

La originalidad del concepto de ambivalencia, en relación con lo descrito hasta entonces como complejidad de sentimientos o fluctuaciones de actitudes, estriba, por una parte, en el mantenimiento de una oposición del tipo sí-no, en la que la afirmación y la negación son simultáneas e inseparables; y por otra, en el hecho de que esta oposición fundamental puede encontrarse en distintos sectores de la vida psíquica." (J. Laplanche/J.-B. Pontalís, 2003: 20)

Eskizofrenian ez ezik neurosi obsesiboan ere aurkitzen da baliobitasuna:

"La ambivalencia se descubre, sobre todo, en determinadas enfermedades (psicosis, neurosis obsesiva), así como en ciertos estados (celos, duelo); y caracteriza algunas fases de la evolución de la libido, en las que coexisten amor y destrucción del objeto (fases sádico-oral y sádico-anal)" (J. Laplanche/J.-B. Pontalís, 2003: 21)

Bitasun horren bidez ulertzen da neurotikoko obsesiboek duten zalantzarako joera. Neurotikoko obsesiboak duda obsesiboz beteta egon ohi dira:

"El contenido inconsciente de las dudas obsesivas puede ser múltiple, si bien los múltiples conflictos no son más que versiones especiales de un pequeño número de problemas generales. Son conflictos de masculinidad versus feminidad (bisexualidad),

---

53 "Para esta constelación de sentimientos ha hallado luego Bleuler (1910) el nombre de 'ambivalencia'" (2006e: 1482).



de amor contra odio (ambivalencia), y especialmente del ello (exigencias instintivas) contra el superyó (exigencias de la conciencia).

La última fórmula citada es la decisiva. La bisexualidad y la ambivalencia no constituyen conflictos en sí mismos. Lo son únicamente si representan al mismo tiempo un conflicto estructural entre una exigencia instintiva y una fuerza que se le opone." (O. Fenichel, 2005: 338).

Batzuetan zalantza obsesiboek azalpen sinpleagoa dute: "Ciertas dudas obsesivas son de un carácter un poco más simple. Algunas dudas sobre la validez de las propias percepciones y juicios representa el deseo de que no sea cierto aquello que es objeto de duda" (O. Fenichel 2005: 338). Errealitatetik aldentzeko modu bat da:

"Otra necesidad anímica común a los neuróticos obsesivos (...) es la necesidad de la inseguridad o de la duda. La creación de la inseguridad es uno de los métodos que la neurosis emplea para extraer al enfermo de la realidad y aislarle del mundo, tendencia integrada en toda perturbación psiconeurótica. Los enfermos realizan un esfuerzo evidente para eludir toda seguridad y poder permanecer en duda." (S. Freud, 2006e: 1478)

Hau guztia ondo ikusten da *EJen*. Protagonistak zalantza handiak ditu pentsatzen duenaz, ez dago seguru gogorapenak ala asmaketak diren. Goragoko aipu askotan ikusi den bezala, zerbait baieztatu ondoren ukatu egiten du (ikus 11-12 eta 16-17 adibidez). Garbi dago horrela errealitatetik aldentzen eta isolatzen dela, eta zenbait gauza zalantzan jarriz egia ez izatea eta ukatzea bilatzen duela.

Baliobitasun tipiko bat "amodio/gorroto" bikotea da. Badirudi eleberri guztian zehar *EJeko* protagonistak ama gorrotatzen duela, baina eleberriaren bukaeran ondo ikusten da gorrotoarekin batera amodioa dagoela. Eleberriaren bukaeran protagonista esanekoa eta otzan bihurtzen da, eta oso hitz goxoekin mintzo zaio amari bere irudimenean:

"Baina eskuak bular gainean gurutzatuko ditut eta ez dut begirik irekiko. Eta ni ere karmelitaz jantziko nauzu ama. Aita bezala. Eta negar eginen duzu, baina ez dut Red-ox-era ihes eginen. Eta ez dituzu niregatik munduko eskailera guztiak garbitu beharko. Eta ez natzaizu berandu etorriko sudur zapi zuria sabelaren kontra estutzean." (130)

Dena dago erlazionatuta, baliobitasuna, neurosia, amodioa eta gorrotoa, ama ikaragarria, konplexu edipikoa...:

“Se observará que Freud, al fin de su obra, tiende a conceder a la ambivalencia una importancia creciente en la clínica y la teoría del conflicto. El conflicto edípico, en sus raíces pulsionales, se concibe como un conflicto de ambivalencia (*Ambivalenz Konflikt*), siendo una de sus principales dimensiones la oposición entre “[...] un amor bien fundado y un odio no menos justificado, dirigidos ambos hacia la misma persona” [S. Freud, “Inhibición, síntoma y angustia” (1926), in *Obras completas*, vol. I, Madrid, Biblioteca Nueva, 1958-1968, vol. I, 1242]. Desde este punto de vista, la formación de los síntomas neuróticos se concibe como el intento de aportar una solución a tal conflicto: así, la fobia desplaza uno de los componentes, el odio, hacia un objeto substitutivo; la neurosis obsesiva intenta reprimir la moción hostil reforzando la moción libidinal bajo la forma de una formación reactiva”. (J. Laplanche/J.-B. Pontalis, 2003: 22)

Amodio/gorroto baliobitasuna normaltzat jo liteke zenbait baldintzatan, baina Freud harritu egiten da finkotasun handiaz aurkitzen duenean:

“Más extraño nos parece el otro conflicto; esto es, el que se desarrolla entre el amor y el odio. Sabemos que un principio de enamoramiento es percibido muchas veces como odio, y que el amor que encuentra negada la satisfacción se torna fácilmente en odio, y los poetas nos aseguran que en estadios tempestuosos del enamoramiento pueden subsistir yuxtapuestos, como en una competición, ambos sentimientos contradictorios. Pero nos asombra encontrar una yuxtaposición crónica de amor y odio, muy intensos ambos y orientados hacia la misma persona. Habríamos esperado que el amor hubiera dominado al odio o hubiese sido devorado por él. Realmente, tal subsistencia de los contrarios sólo es posible bajo especiales condiciones psicológicas y con la colaboración de lo inconsciente.” (S. Freud, 2006e: 1481-1482)

Harrigarria izan arren, baliobitasun hori funtsezkoa da neurotikoa obsesiboaren baitan: “La revisión de una serie de análisis de neuróticos obsesivos nos da la impresión de que esta relación dada en nuestro paciente entre el amor y el odio constituye uno de los caracteres más frecuentes y manifiestos de la neurosis obsesiva y, en consecuencia, uno de los más importantes” (S. Freud, 2006e:

1482)<sup>54</sup>. Hau sadismoarekin erlazionatuta dago (eta uzki-nortasunarekin), *EJeko* protagonistarengan ikusten den bezala amarekiko erlazioagatik: "los fenómenos neuróticos observados se derivan, por un lado, del amor consciente intensificado por reacción, y por otro, del sadismo que continuaba actuando en lo inconsciente en calidad de odio" (S. Freud, 2006e: 1482). Ez da harritzekoa gero protagonistaren elbarritasun nahia, hainbestetan aipatua: "Si contra un amor intenso se alza un odio casi tan intenso como él, la consecuencia inmediata tiene que ser una parálisis parcial de la voluntad, una incapacidad de adoptar resolución alguna en cuanto a todos aquellos actos cuyo móvil haya de ser el amor" (S. Freud, 2006e: 1482). Hau oso garbi agertzen da amarekin imajinatzen duen elkarriketan, benetakoko egoeraren isla dirudiena. Bestalde, elbarritasun nahia protagonistaren helburua da eleberri guztian zehar. Obsesionatuta dago elbarritasunarekin, motibo askorengatik, sarritan aipatu dugun bezala.

Baliobitasuna amodio/gorroto binomioan ikusten bada, ez da harritzekoa antzeko zerbait manifestatzea protagonistaren niaren eta supeniaren artean. Ezaugarri hau oso aipatua izan da beti neurosi obsesiboaren ikerkuntzan: "El yo se conduce con el superyó, en efecto, como previamente lo hizo con sus educadores: en forma obediente, rebelde, u obediente y rebelde a un mismo tiempo" (O. Fenichel, 2005: 331). *EJeko* protagonistaren pentsamenduetan garbi ikusten da joera hau. Alde batetik behin baino gehiagotan gogoratzen du amaren hilketa eta nola iristen den berandu etxera haren gogoaren kontra eta haren desioa bete gabe, haren hitzei obeditu gabe; alabaina, eleberriaren bukaeran obediente eta esaneko azaltzen da: "Dado el relativo predominio de la dependencia del yo con relación al superyó, que caracteriza a esta neurosis, se comprende que el yo se vea obligado no sólo a obedecerle en cuanto al rechazo de las exigencias instintivas, sino también a intentar una rebelión contra él" (O. Fenichel, 2005: 331).

Protagonistaren helburu nagusia elbarrituta gelditzea da, horrela amaren desioa betetzen ari dela uste duelako. Amaren esana gaizki ulertu du. Supeniaren ahotsaren mezua gaizki ulertzea ere oso ohikoa da neurosi obsesibo larrian. Amaren beldurra, aitari bezala han-

54 Cfr. O. Fenichel (2005: 326): "El neurótico obsesivo es ambivalente".

kak elbarrituko zaizkiola eta bera bezala hilko dela, semeari behin eta berriro azaldua, honen supernian integratuta eta oso grabatuta geldituko da, eta azkenean agindu bat bezala sentituko du bere buruan: "frecuente es que los síntomas expresen, en forma evidente, mandatos deformados del superyó" (Otto Fenichel, 2005: 309). Protagonistaren gogoan, horrela, amaren beldurra amaren agindu okerra bihurtzen da. Ama, bere ahotsa, supernia<sup>55</sup>, obedientzia, desobediencia, gorrotoa eta maitasuna, dena dago oso erlazionatuta neurotiko obsesiboaren gogoan:

"Es prácticamente imposible concebir la función del superyó, dice Lacan, si no comprendemos lo esencial de la función del objeto *a* realizada por la voz, voz pura que se instaura en el lugar del Otro (Otro que en el desarrollo individual en general es ocupado por la madre), y luego por las personas que detentan la autoridad o el poder. Hay un goce en esta remisión al Otro de la función de la voz. Esta voz que, en tanto objeto parcial, es el primero en la serie de los objetos, aunque se la suele dejar en la sombra, y es el primer objeto porque vehiculiza la demanda, demanda justamente de tener un lugar en el deseo del Otro." (G. Baravalle, 1997: 28-29)

Baina "Bestea" eta bere ahotsa oztopo dira semea hazi eta independiza dadin. Besteak, amak, ez du bere semea galdu nahi, ama falikoa denez bere zakila galduko bailuke, kasu honetan senarrarena ere galdu zuen bezala, eta horrek zeharo zikiratuta utziko luke zentzu guztietan. Baliobitasuna modu bortitzean agertzen zaio neurotiko obsesiboari, amaren gaitzespenaren eta beronen posesibotasunaren onespeneren artean aukeratu egin behar baitu: "El Otro del obsesivo es no solamente su madre, de cuyo deseo de falo el obsesivo no ha hecho el duelo y cuya definitiva pérdida lo fija y lo sume en una nostalgia sin fin. Ser o no ser... el falo imaginario de la madre es su cuestión" (M. Ferrer, 1997: 50). Eta amaren zakil sinbolikoa ez izatea erabakitzeak haren hilketaren desiratzea inplikatzeko du: "Ese primer significativo del Otro, que es el deseo indeterminado y, por tanto, arbitrario y caprichoso de la madre, debe ceder su lugar al significativo del Nombre-del-Padre y articularse con él en la metá-

55 M. J. Olaziregik ere Lacanek superniaren ahotsari ematen dion garrantzia gogoratzen digu: "Lacanek dioskunez, superniaren adierazpen kliniko guztiek ahotsa nabarmentzen dute" (2004b: 548).

fora paterna. De alguna manera la madre debe ceder su lugar al padre, la madre fálica debe morir" (N. Ferrer, 1997: 52). Ama hiltzeko desloak errudun sentimenduz betetzen du protagonista eta horrek ere bultzatzen du bere buruaz beste egitera, bere borondatez aita bezala elbarrituta hil nahi izatera: "Una dependencia ambivalente con respecto a un superyo sádico, y la necesidad de librarse a cualquier precio de una insoportable tensión de culpa, son las causas más frecuentes de suicidio" (O. Fenichel, 2005: 335).

Ballobitasuna beste kontu batean ere da garrantzi handikoa, neurotikoa gustatzen zaizkion emakumeekin dituen harremanetan, eta honetan ere amaren garrantzia handia da. Freuden ustez amak emakumeekiko erlazioaren alde samurra eragiten du, bere bizitzan sortzen den lehen maitasuna amarekikoa delako. Baina aro latentearen ondoren sexualitate helduagoa agertzen denean, alde samur hori ez bada sexualitate helduago horrekin ondo nahasten (korronte samurra eta korronte sentsuala alegia), gizona ez da iritsiko harreman satisfaktorio hoberenera, zeren "la corriente 'cariñosa' y la corriente 'sensual' baitira "las dos corrientes cuya influencia asegura una conducta erótica plenamente normal" (S. Freud; 2006f: 1711). Horretarako behar-beharrezkoa da gurasoak abandonatzea, batez ere ama:

"Estas fijaciones cariñosas del niño perduran a través de toda la infancia y continúan incorporándose considerables magnitudes de erotismo, el cual queda desviado así de sus fines sexuales. Con la pubertad sobreviene luego la poderosa corriente 'sensual', que no ignora ya sus fines. Al parecer, no deja nunca de recorrer los caminos anteriores, acumulando sobre los objetos de la elección primaria infantil magnitudes de libido mucho más amplias. Pero al tropezar aquí con el obstáculo que supone la barrera moral contra el incesto, erigida en el intervalo, tenderá a transferirse lo antes posible de dichos objetos primarios a otros, ajenos al círculo familiar del sujeto, con los cuales sea posible una vida sexual real. Estos nuevos objetos son elegidos, sin embargo, conforme al prototipo (la imagen) de los infantiles, pero con el tiempo atraen a sí todo el cariño ligado a los primitivos. El hombre abandonará a su padre y a su madre -según el precepto bíblico- para seguir a su esposa, fundiéndose entonces el cariño y la sensualidad" (S. Freud, 2006f: 1711)

Baina ama falikoa eta ikaragarria bada, hori lortzea zaila eta traumatikoa gertatuko da. Orduan gizonak oztopo handiak aurkituko ditu alde samurra eta alde sexuala korronte bakar batean gesaltzeko, eta lehenengoa amarentzat gordeko du, eta bigarrena gainerako emakumeentzat:

Horregatik, neurotiko obsesiboak emakumeak amabirjinen (alderdi samurra) eta puten artean (alderdi sexuala) banatzen ditu, eta emakumeak degradatzen dituen neurrian bakarrik izan ditzake harreman sexual gustagarriak beraiekin, baina ez osoak edo "normalak"<sup>56</sup>. Horren ondorioz gizon askok ezin dute harreman sexual gustagarriak izan emakumea degradatu gabe:

"El hombre siente coartada casi siempre su actividad sexual por el respeto a la mujer, y sólo desarrolla su plena potencia con objetos sexuales degradados, circunstancia a la que coadyuva el hecho de integrar en sus fines sexuales componentes perversos, que no se atreve a satisfacer en la mujer estimada. Sólo experimenta, pues, un pleno goce sexual cuando puede entregarse sin escrúpulo a la satisfacción, cosa que no se permitirá, por ejemplo, con la mujer propia. De aquí su necesidad de un objeto sexual rebajado (...)." (S. Freud, 2006f: 1713-1714)<sup>57</sup>

Batzuetan zirkunstantzia honek ama bera ere prostituta mailara jaistera eraman dezake:

"Descubrimos ya los motivos de las fantasías descritas en un apartado anterior, en las cuales el adolescente rebaja a su madre al nivel de la prostituta. Tales fantasías tienden a construir, por lo

56 Freuden ustez, neurotiko obsesiboen ezaugarri bat ez ezik, bere garaiko gizon gehienen egoera zen, eta fenomenoari "inpotentzia psikikoa" deitzen zion: "no podemos eludir la impresión de que la conducta erótica del hombre civilizado presenta generalmente, hoy en día, el sello de la impotencia psíquica. Sólo en una limitada minoría aparecen debidamente confundidas las corrientes cariñosa y sexual" (2006f: 1713-1714).

57 Ikus beste hau ere (ibid.): "La vida erótica de estos individuos permanece disociada en dos direcciones, personificadas por el arte en el amor divino y el amor terreno (o animal). Si aman a una mujer, no la desean, y si la desean, no pueden amarla. Buscan objetos a los que no necesitan amar para mantener alejada su sensualidad de los objetos amados, y conforme a las leyes de la 'sensibilidad del complejo' y del 'retorno de lo reprimido', son víctimas del fallo singular de la impotencia psíquica en cuanto que el objeto elegido para eludir el incesto les recuerda en algún rasgo, a veces insignificante, el objeto que de eludir se trata". Hau zeharo betetzen da *RO*ko Victoria (alde samurra) eta Eugenia (alde sexuala) pertsonaietan.

menos en la imaginación, un puente sobre el abismo que separa las dos corrientes eróticas, y degradando a la madre, ganarla para objeto de la sensualidad." (Ibid.)

Hori dela eta, gorago esan bezala, fantasia eta intzestu joerak tabuagatik gaitzesten badira ("intzestuaren kontrako hesia") gizonak uzki-fasera itzultzera eramango du eta berau ere erreprimitzean neurosi obsesiboa agertuko da bere sintoma itxuraz absurdoekin.

Ejeko protagonistaren pentsamenduetan badirudi hasieran Margaren bidez lortu nahi duela alde samurraren eta alde sexualaren elkarketa, zeinerako ama oztopo garbia den. Amari ez zaio Marga gustatzen eta esan egiten dio semeari. Baina Abel ere oztopoa da, eta Margaren honekiko desira bera ere bai. Badirudi alde samurra eta alde sexuala korronte bakar batean funditzea lortzen ez duenean, Marga emakumeen lehen taldetik bigarrenera pasatzen duela, emakume errespetatuen multzotik degradatuen multzora, alegia, eta orduantxe galtzen du hartaz sentitzen zuen lotsa eta begirunea, eta horregatik bortxatzen bide du. Hau "benetan" gertatu ez bazen, eta bere pentsamenduetan bakarrik suertatzen bada, honek ez du arreko diagnostikoa ukatzen, neurotiko obsesiboak ekintzak pentsamendu eta fantasien bidez ordezkatzeko dituelako askotan:

"Una especie de *regresión* sustituye, además, la resolución definitiva por actos preparatorios. El pensamiento reemplaza a la acción, y en cualquier estadio previo mental de la misma se impone, con poder obsesivo, en lugar del acto sustitutivo." (S. Freud, 2006e: 1484)

Batzuetan pentsamendua ekintzaren lekuan jartzen da defentsa moduan, ekintza ekiditeko hain zuzen ere. Alde horretatik begiratuta, Ejeko protagonistaren pentsamenduak, amaren hilketa, Margaren ustezko bortxaketa eta abar, ez lirateke benetan gertatutako ekintzen gogorapenak izango, pentsamendu hutsak baizik, eta ekintzetatik babesteko helburua izango lukete, errealitatetik aldentzeko ahalegina, eta beste defentsa mota bat izango litzateke, aritmomaniaren antzekoa:

"En efecto, Freud señaló ya en 1895: 'El hombre encuentra en el lenguaje un substitutivo de la acción, mediante el cual el afecto puede ser *derivado por abreacción* casi en idéntica forma' [J. Breuer/S. Freud, *Obras completas*, vol. I, Madrid, Biblioteca Nue-

va, 1958-1968, vol. I, 28].” (J. Laplanche/J.-B. Pontalis, 2003: 2)

Horregatik beste baliobitasun erakustaldi batean protagonistak dudatu egiten du aritmomaniaren eta istorioak asmatzearen edo gogoratzearen artean. Batzuetan aritmomania hobea iruditzen zaio istorioak asmatzea baino, eta beste batzuetan kontrakoa (11, 33, 43, 126...). Jakina, pentsamenduek ez dute neurotikoak uste duen indarra, baina honek zinez sentitzen du ideien omnipotentzia<sup>58</sup>:

“Freud demostró que la creencia en la omnipotencia del pensamiento corresponde a un hecho real. Los pensamientos, por cierto, no tienen la eficacia externa que el neurótico obsesivo se imagina. Pero dentro de él los pensamientos tienen realmente mucho más poder que en las personas normales. Los pensamientos compulsivos realmente compelen a algo, y en esta cualidad reside su poder.” (O. Fenichel, 2005: 337-338)

Neurotiko obsesiboentzat norbaiten heriotza gatazkaren soluzioa izaten da, baina heriotza hori imajinatua izan ohi da gehienetan. Horregatik esan zuten Freudek ezen neurotiko obsesiboek “precisan la posibilidad de la muerte para resolver los conflictos que ellos dejan insolucionados. Su carácter esencial es el de ser incapaces de toda decisión, sobre todo en las cuestiones amorosas” (2006e: 1480). Hain zuzen ere “sus pensamientos se ocupan incesantemente con la duración de la vida y la posible muerte de otras personas” (S. Freud, 2006e: 1480), eta horixe da *EJeko* protagonistari gertatzen zaiona, etengabe ari da amaren hilketaz oldozten (eta Abelen hilketa hipotetikoaz ere bai agian)<sup>59</sup>.

Hizkuntzak beste gauza batzuetatik babesteko balio du, isola-mendurako: “(...) en las neurosis obsesivas desempeñan su parte la formación reactiva, la anulación, el aislamiento y la sobrecatexis del mundo de los conceptos y las palabras (caso especial del aislamiento)” (O. Fenichel, 2005: 349-350). Baina kontzeptu eta hitz horiek ez dira beti logikoak eta zentzunezkoak:

“La sobrevaloración del intelecto hace que los neuróticos obsesivos logren a menudo un alto desarrollo intelectual. Esta elevada

58 Ikus S. Freudek idatzitakoa berak sendatutako neurotiko obsesibo bati buruz: “la omnipotencia por él pretendida de sus ideas” (2006e: 1479).

59 Gai hau *BBGK* eleberrian ere agertzen da.



inteligencia ostenta, sin embargo, rasgos arcaicos y está llena de magia y superstición. Su yo sufre un desdoblamiento: una parte es lógica, la otra, mágica. El mecanismo defensivo del aislamiento hace posible el mantenimiento de tal desdoblamiento." (O. Fenichel 2005, 341)

Orduan, *EJen* ikusten den bezala, pentsamenduek eta ideiek nahiko eroak dirudite, berez nolabaiteko koherentzia duten arren:

"las ideas obsesivas se muestran inmotivadas o disparatadas, lo mismo que el texto de nuestros sueños nocturnos, y la primera labor que plantean es la de darles un sentido y un lugar en la vida anímica del individuo, de modo que resulten comprensibles e incluso evidentes" (S. Freud, 2006e: 1456)

Gogorapenak direnean, eta ez asmakizun hutsak, badute zentzu bat, baina neurotikoa obsesiboak zenbait prozedura erabiltzen ditu desitxuratzeko, ahanztura besteak beste, eta horrela lotura logikoak eta erlazio kausalak txikitu egiten ditu: "Sobre todo en las diversas formas de las neurosis obsesivas, el olvido se limita a destruir conexiones, suprimir relaciones causales y aislar recuerdos enlazados entre sí" (S. Freud, 2006g: 1684). Hau gauza nabarmena da *EJen* eta honek ideia zoroak asmakizun hutsak izan beharrean, ahanzturaren bidez desitxuratutako gogorapenak direla pentsatzeko aukera ematen digu. Baina beti mugitu beharko da maila hipotetiko horretan, testua besterik ez baitugu, ez pertsona erreal bat, eta testuaren bidez ezin da frogatu bietako zein den, gogorapena ala asmakizuna. Baina bai kasu batean bai bestean neurosi obsesiboaren presentzia ukaezina da.

Gogorapenak desitxuratzeko beste modu bat, ideia zoroaren eitea lortzeko, elipsia da: "La elipsis, como técnica deformante, parece ser típica de la neurosis obsesiva" (S. Freud, 2006e: 1476). Behin baino gehiagotan gogoratu dugu zenbait kritikok *EJen* jite eliptikoa azpimarratu dutela, begien bistakoa dena bestalde. Elipsia nabarmena da etengabe, baina batez ere Abelen hilketan eta Margaren bortxaketa hipotetikoan. Gainera, pentsamendua nahiko kaotikoa da eta etengabe saltatzen da gai batetik bestera, eta horregatik paragrafoen arteko tartea bikoitza eta hirukoitza da etengabe. Hala ere, ikusi den bezala, Freudek esaten zuen ideia zoroen arteko koherentzia bilatu egin daitekeela, eta horixe da lan honetan egin duguna diskurtsoaren hasierako inpresio kaotikotik nahiko historia logikora

pasatu garenean, protagonistaren estilo eliptikoak utzitako hutsuneak betez, edozein irakurlek egin ohi duena edozein literatura irakurtzen duenean. Hain zuzen ere, hain kaotikoak eta loturagabeak diruditen ideiek eta pentsamenduek koherentzia izan ohi dute, eta diskurtsoaren azterketan garbi ikusi da protagonistak berak esaten duela istorio guztiak bat eta bakarra direla (59), eta hori ez da batere arraroa neurosi obsesiboaren sintometan (gogoratu nahi ez den edo min ematen duen oroitzapen bat eramangarriagoa baita hutsunez eta desitxuraketaz beteta baldin badago):

“la investigación analítica de un historial patológico nos lleva a la convicción de que, frecuentemente, varias ideas obsesivas sucesivas, pero de texto literal diferente, son, en el fondo, una sola y la misma.” (S. Freud, 2006e: 1474)

Autore batzuek neurosi obsesibo larria eskizofreniarekin nahastu bide dute. J. J. Lasak “ama eskizofrenogenoaz” hitz egin zuen *EJen* epilogoan (173). J. Juaristik ere hitz egin zuen eskizofreniaz bere euskal literaturaren historian *EJi* eskainitako lerroetan:

“Con *Ene Jesus* [...] se apartaba Saizarbitoria del realismo objetivista, adentrándose en la problemática de la patología del lenguaje. El narrador ficticio de esta novela -en que emplea hasta el final la primera persona y el discurso interior- es un esquizofrénico, y su tema, la etiología de la esquizofrenia (o, para decirlo con palabras del propio autor, “la madre”). Formalmente, el estilo se caracteriza por una tensión entre el control consciente del discurso (o los conatos de mantener ese control por parte del narrador, fiel a su decisión inicial de contar su historia) y una desenfadada “corriente de conciencia” que aflora intermitentemente, desarticulando las conexiones lógicas del relato.” (Jon Juaristi, 1987: 130)

Ikusten denez, J. Juaristiren ustez eleberriaren gaia eskizofrenia ez ezik bere etiologia ere bada, eta gainera kontakizunaren lotura logikoen desartikulazioaz hitz egiten du, orain arte neurosi obsesiboaren ezaugarri gisa ikusi dena. Baina posible al da neurosia eta psikosia batera manifestatzea? Posible al da neurosi obsesiboa eskizofrenia bihurtzea? Lacanen ustez berau gertatzea oso zaila da, ezinezkoa ez den arren:

“Con todo, por fuerza se ha de objetar que, cualesquiera que sean los síntomas parapsicóticos del obsesivo -por ejemplo des-

personalización, trastornos del yo, sentimiento de extrañeza, oscurecimiento del mundo, sentimientos todos ellos que afectan al color, tal vez incluso a la estructura del yo-, los casos de transición entre la obsesión y la psicosis, aunque siempre han existido, siempre han sido muy infrecuentes. Los autores se percataron hace mucho tiempo de que, por el contrario, había una especie de incompatibilidad entre ambas afecciones. Cuando se trata de una verdadera neurosis obsesiva, se corre el riesgo en un psicoanálisis de no curar al sujeto, pero verlo precipitarse en la psicosis es un riesgo que parece extraordinariamente fantasmático, porque ciertamente es el más remoto. Que el obsesivo, durante un análisis, incluso a continuación de una intervención terapéutica lamentable, aun salvaje, se precipite en la psicosis es muy, muy, muy raro. Personalmente, no lo he visto nunca en mi práctica, gracias a Dios. Tampoco he tenido nunca la impresión de que fuera un riesgo que corriera con tales pacientes." (J. Lacan, 2003: 397-398)

Egokiagoa dirudi, beraz, eskizofreniaz hitz egin beharrea Freuden ustez (2006: 1442) neurosi obsesiboak arinak eta larriak izan daitezkeela gogoratzea. Azken hauek pertsona helduengan gertakizun berezi batek sortuak izan ohi dira:

"Las neurosis obsesivas de los adultos se dividen en dos grupos: las formas agudas -que son raras- y las formas crónicas, más comunes. Los casos agudos son precipitados por circunstancias externas." (O. Fenichel, 2005: 347)

Gorago ere idatzita gelditu den bezala, neurosi obsesibo arina da ROk protagonistarena eta larria EJekoarena. Gainera, badira neurosi obsesibo progresiboak ere, zeintzuetan egoera gero eta larriagoa den borondate kontzientearen elbarritasunera iritsi arte:

"(...) hay entre las neurosis obsesivas casos estacionarios (...) y casos progresivos. En estos últimos, o bien se producen 'derumbes' del equilibrio relativo, compulsivo, con la franca producción de angustia y depresiones (...), o bien hay un aumento continuo de síntomas compulsivos, en marcha hacia los temidos estados finales de completa parálisis de la voluntad consciente." (O. Fenichel, 2005: 348-349)

Beraz, egia bada gertakizun batek (kanpo zirkunstantzien bidez) sor dezakeela neurosi obsesibo larria eta horregatik neurosi obsesibo larri batzuek egoera katatonikoen jiteen antza har dezaketela, eman

lezake pertsonaien azterketa psikoanaliaren ikuspegitik bukatutzat eman litekeela hemen. Hala ere, agian azalpena ez da hain sinplea. Beharrezkoa da beste galdera batzuk egitea, gauzak hobeto ulertzearren. Zerk sortzen du neurosi obsesibo larria? Zerk sortu du eleberrian?

Neurosia hereditarioa da, nahiz eta garatu gabe egon gertakizun bereziren bat suertatzen den arte. Orduan, lo egon den izaeraren alderdi hori esnatu egiten da, gertakizun traumatiko batek eraginda askotan. Herentzia gertakizun traumatikoa baino garrantzitsuagoa da neurosiaren etiologian:

“En la patogenia de las grandes neurosis, la herencia representa el papel de una *condición*, poderosa en todos los casos, y hasta indispensable en la mayor parte de los mismos. No podría ciertamente prescindir de la colaboración de las causas específicas, pero su importancia queda demostrada por el hecho de que las mismas causas, actuando sobre un individuo sano, no producirían ningún efecto patológico manifiesto, mientras que su acción sobre una persona predispuesta hará surgir la neurosis, cuya intensidad y extensión dependerán del grado de tal condición hereditaria.” (S. Freud, 2006b: 279)

Baina gertakizun traumatikoa ez da purtzila. Bai herentzia hori bai neurosia pizten duen gertakizuna dira beharrezkoak, eta kopuru ezberdinetan egon daitezke, hau da, kausa sortzailea eta joera neurotikoak elkar osagarriak dira<sup>60</sup>:

“Las causas concurrentes vulgares pueden también reemplazar a la etiología específica en cuanto a la cantidad, pero jamás sustituirla completamente. Hay muchos casos en los que todas las influencias etiológicas están representadas por la condición hereditaria y la causa específica, faltando las causas vulgares. En los otros casos, los factores etiológicos indispensables no bastan por su cantidad para provocar la neurosis, resultando así que durante mucho tiempo puede ser mantenido un estado de salud aparente, que no es en realidad sino un estado de predisposición neurótica. Basta entonces que una causa vulgar añada su acción para que la neurosis se haga manifiesta. Pero en tales condicio-

---

60 “Freud señaló que en la etiología de la neurosis la causa precipitante y la predisposición neurótica (es decir, la constitución más las experiencias infantiles) son complementarias” (O. Fenichel, 2005: 146).

- nes es preciso tener en cuenta que la naturaleza del agente vulgar sobrevenido es indiferente. Cualquiera que sea dicho agente -emoción, traumatismo, enfermedad infecciosa, etc.-, el efecto patológico será el mismo, pues la naturaleza de la neurosis dependerá siempre de la causa específica preexistente." (S. Freud, 2006b: 280-281)

Garbi dago, beraz, *E*Jeko protagonistaren egoera larria gertakizun traumatiko batengatik sortu dela, eta hau gabe ez dela nahikoa orain arte esplikatutako guztia bere azken egoera ondo azaltzeko, *R*Oko protagonistarena esplikatzeko aski izango litzatekeen arren. Hau da, orain arte esandako guztiak neurosi obsesibo arin bat ulertzeko balio dezake, baina larria izateko zerbait gehiago behar da: gertakizun traumatikoa<sup>61</sup>. Hemen ondo etorriko lirateke historiaren azterketan proposatutako hipotesiak: Abelen hilketa, Margaren bortxaketa eta amaren hilketa. Horiek, beren larritasunagatik, aski izango lirateke neurosi obsesibo larria esplikatzeko. Trauma handiek egoera psikikoak nola okerragotzen dituzten ulertu ahal izateko beharrezkoa da ekonomia psikikoaren kontzeptua endeleatzea. Gizabanakoak energia gordailu bat du eta trauma bat gainditu ahal izateko behar baldin badu daukan baino energia gehiago gastatu, hau da, energia gabezi bat baldin badago, kalteak handiak izan daitezke. Neurosi latente bat azal liteke, eta modu larrian agian. Baina hori gizabanako bakoitzaren araberakoa da, zerikusia du bere egoera pertsonalarekin, bere mementoko energia kopuruarekin, bere herentzia genetikoarekin, berak nozitutako gertakizun zehatzekin:

"Cuando una persona ahoga su irritación, y más tarde, en otra situación y ante una provocación insignificante, reacciona violentamente, hay que presumir que la cantidad de irritación primeramente sofocada continuaba actuando todavía en ella, como una disposición a la descarga que aprovecha para ello la primera oportunidad. La energía de las fuerzas existentes tras los fenómenos psíquicos es desplazable. Los impulsos intensos que exigen

---

61 Ikus O. Fenichel (2005: 151): "La historia infantil es lo que decide el grado de estabilidad de la personalidad, es decir, la cantidad de conflictos latentes listos para ser movilizados. En términos generales: a mayor represión, menos energías libres, disponibles para el control de nuevas excitaciones, y mayor predisposición para los efectos traumáticos"; eta O. Fenichel (2005: 146): "No hay duda de que cierto porcentaje de las neurosis que se describen como traumáticas son, en realidad, psiconeurosis que fueron precipitadas por un accidente".

una descarga son más difíciles de refrenar que los débiles, pero pueden ser refrenados si las fuerzas contrarias son igualmente poderosas. Establecer la cantidad de excitación que puede ser soportada sin descarga, implica un problema económico. Existe un 'intercambio de energía psíquica', una distribución económica de la energía disponible entre 'ingreso', consumo y eliminación." (O. Fenichel 2005, 28)

Eleberrian agertzen den joera eliptikoarengatik hipotesiaren alorrean mugituz, baina aldi berean honek uzten dituen hutsuneak kontakizun osoaren koherenziaren arabera betez, pentsa daiteke protagonistak Abel hil bazuen, Marga bortxatu bazuen, edo bi horietako bakar bat, eta etxera iritsi zenean ama bere erretolika jasanezinarekin hasi bazitzaion, egiantzekoa gertatzen dela bere pentsamenduetan behin eta berriro agertzen den hilketa sadikoa benetan gertatu izana asmakizun hutsa izan beharrean. Energia psikikoaren ikuspegitik begiratuta nahikoa izango zatekeen Margaren bortxaketa gauzatu ondoren (ez hain hipotetikoa esaldi batzuen arabera) etxera iritsi eta amaren erretolika jasanezinarekin topatu ondoren protagonista bere setetik atera eta hilketa sadikoaren astakeria egitea:

"La función básica del aparato psíquico es la de restablecer la estabilidad, una vez que ésta ha sido perturbada por estímulos externos. (...). Todas las veces que el objetivo de mantener un (relativo) equilibrio fracasa, se crea un estado de emergencia. La incidencia de una excitación demasiado intensa para una determinada unidad de tiempo, representa el caso más simple de emergencia de esa índole.

Pero esta calificación de 'demasiado intensa' es relativa. Significa 'más allá de la capacidad de control'. Esta capacidad depende de factores constitucionales, así como de todas las experiencias previas del individuo. Hay estímulos de intensidad tan abrumadora que tienen un efecto traumático sobre cualquier persona. Otros estímulos, inocuos para la mayoría de las personas, son traumáticos para ciertas personas que tienen una propensión especial a ser arrolladas traumáticamente. Esta 'debilidad' puede tener una raíz de carácter constitucional." (O. Fenichel 2005, 141)

Esperientziak traumatikoagoak gertatzen dira pertsona akituta edo gaixorik baldin badago (ibid.). Beraz, energia kopurua eta traumaren ondorioa erlatiboak dira, pertsona bakoitzaren arabera:

"El concepto de trauma, por lo tanto, es relativo. Son factores de la economía mental, que dependen tanto de la constitución como de las experiencias previas y de las condiciones imperantes antes y durante el trauma, los que determinan cuál es el grado a que debe llegar la excitación para sobrepasar la capacidad del individuo." (Ibid.)

Gizakiak nozitzen duen gertakizunak sortzen dizkion energia gastuak bere gordailuan dituenak baino gehiago direnean sortzen dira egoera larriak eta horren guztiaren ondorioetako bat gertakizun traumatikoen errepikapen mentala izan ohi da:

"Cantidades de excitación no controlada, originadas ya sea en abrumadores acontecimientos repentinos o en una tensión crónica, crean sensaciones de tensión sumamente dolorosas y ponen en marcha intentos patológicos ya arcaicos de controlar lo que no pudo ser controlado en la forma habitual. Se crea una especie de régimen de descarga de emergencia, en parte como una función automática contra la voluntad del yo, y sin ninguna participación de éste, y en parte por las fuerzas remanentes (y las restauradas) del yo.

Los síntomas de las neurosis traumáticas son: a) bloqueo o disminución de diversas funciones del yo; b) accesos de emoción incontrolables, especialmente de ansiedad y frecuentemente de rabia, e incluso, ocasionalmente, ataques convulsivos; c) insomnio o perturbaciones graves en el dormir, con sueños típicos en los que el trauma es experimentado una y otra vez; también repeticiones, en horas del día, de la situación traumática, ya sea en conjunto o en parte, bajo la forma de fantasías, pensamientos o sensaciones; d) complicaciones psiconeuróticas secundarias." (O. Fenichel, 2005: 142)

Honen bidez, beraz, oso ondo ulertzen da *EJen* ezaugarrietako bat: errepikapena. Agian horregatik ari da protagonista mentalki errepikatzen zenbait gertakizun obsesibo bihurtu arte, oso traumatikoak edo oso esanguratsuak direlako bere bizitzarako:

"Las repeticiones del trauma no se limitan a los sueños. Se producen también en el estado de vigilia. En parte son conscientes: el paciente no puede liberarse de la necesidad de pensar una y otra vez sobre lo ocurrido. En parte son inconscientes: el paciente experimenta accesos, o bien realiza ciertos movimientos semejantes al tic, que en apariencia carecen de todo sentido, pero que en el análisis revelan ser una repetición de movimien-

tos realizados en la situación traumática, o de movimientos que hubieran sido apropiados dentro de esa situación, pero que no fueron realizados. Puede suceder que los movimientos no encajen dentro de la situación traumática precipitante, sino dentro de una situación aún más antigua, olvidada, y que fue nuevamente reactivada por el trauma." (O. Fenichel, 2005: 144-145)

Eleberri honen kasuan pentsamenduekin joan ohi den mugimendua bere gabezia da, aitareen heriotzak utzi zion arrasto traumatikoagatik, hil eta gero mugitzen ez zelako. Horregatik, errepikapenen fenomenoak pentsamendu obsesiboetara murrizten da. Errepikapenaren kontu honetan baliobitasunaren garrantzia ez da ezdeusa, eta baliobitasuna, gorago ikusi bezala, neurosi obsesiboaren ezaugarrietako bat da: "La actitud del yo respecto a la repetición es muy ambivalente. La repetición es deseada para aliviar una tensión penosa, pero dado que la repetición, por sí misma, también es penosa, la persona la teme y trata de evitarla" (O. Fenichel 2005: 605). Honek sorgin gurgil batera eraman dezake gaixoa, eta hori da EJKo protagonistaren kasua:

"El paciente ha entrado en un círculo vicioso. El 'control tardío' que se proponen las repeticiones no es logrado nunca, ya que todo intento de alcanzarlo acarrea una nueva experiencia traumática. Es como si una persona que ha sufrido un accidente automovilístico y quiere subir nuevamente a un automóvil, tuviera que pasar por un nuevo accidente cada vez que lo intenta." (O. Fenichel, 2005: 606)

Hau guztia esanda, nahiko begien bistakoa dirudi neurosi obsesibo larriak EJKen, eta ez da harritzekoa eskizofreniarekin nahastea lehen irakurketa batean, neurosiek eta psikosiek, ezberdinak diren arren, antzak baitituzte: "No sólo los factores precipitantes, sino las primeras reacciones a los mismos, incluso, son iguales en las psicosis y en las neurosis" (O. Fenichel, 2005: 494). Baina gertagarria da pertsona neurotikoa batek ezaugarri psikotikoa batzuk garatzea psikosiosoan erori gabe:

"Los mecanismos esquizofrénicos son distintos de los mecanismos neuróticos. No es verdad, desde luego, que las psicosis sean una especie de neurosis en grado mayor. Es posible que una misma persona llegue a elaborar los dos mecanismos. Hay personas neuróticas que, sin hacer una psicosis completa, tienen ciertos rasgos psicóticos, o una facilidad especial para el empleo



de mecanismos esquizofrénicos cada vez que padecen frustraciones." (O. Fenichel, 2005: 496)

Kasu horietan neurotikoen eskizoiden bat izango genuke: "Las personas que, sin tener una verdadera psicosis, presentan, sin embargo, rasgos aislados o mecanismos de tipo esquizofrénico, han recibido los nombres de "esquizoides", "esquizofrenia mitis", 'esquizofrenia ambulatoria' u otros semejantes" (O. Fenichel, 2005: 497). Ikus, adibidez, O. Fenichel neurotikoen obsesioen eskizoiden batez hitz egiten ari dela, zein antz harrigarria duen honek *EJeko* protagonistarekin:

"Los neuróticos obsesivos padecen, a menudo, la idea obsesiva de haber cometido un asesinato, y se sienten obligados, a pesar de advertir la absoluta irrealidad de esto, a demostrarse a sí mismos la falsedad de su obsesión. Esto es muy diferente de una idea delirante de haber dado muerte a un hombre. Pero hay 'neuróticos obsesivos esquizoides' en quienes la fantasía se presenta a veces en forma de obsesión, otras veces como delirio (habitualmente como obsesión, pero en determinados casos de violento esfuerzo mental, como delirio).

El caso siguiente estaba más cerca, por cierto, de la esquizofrenia que de la neurosis obsesiva. Se trata de un paciente que, a continuación de una disputa con su madre, abandonó la casa en un estado de ánimo muy alterado. Le asaltó entonces la duda sobre si la había matado a golpes, lo cual era una idea obsesiva frecuente en él. Pero esta vez tuvo la sensación repentina de que efectivamente había cometido tal acto. Fue a la policía y declaró haber dado muerte a su madre. Una vez que el agente enviado a casa de la madre volvió al local de la policía y le dijo que no era cierto, el paciente 'recordó' que no había cometido realmente el pretendido asesinato." (O. Fenichel, 2005: 498)

Aipua horretan azpimarragarria da *EJekiko* antza ez ezik beste gauza batzuk ere. Alde batetik autoreak neurotikoen obsesioen eskizoiden hitz egiten du, eta beste alde batetik neurosi obsesiboaren eta esquizofreniaren artean zailantzan agertzen da, hain zuzen ere, "entre las neurosis obsesivas y las psicosis maniaco-depresivas o las esquizofrenias, existen estados de transición" (O. Fenichel 2005, 318). Horregatik, *EJeko* ama-semeen azterketa psikoanalitikoak esquizofreniaren agerpen hipotetikoarekin buka gezake, analisisa gehiago lu-

zatzeko beharrik gabe eskizofreniaren definizio bat emanda, beronen presentzia *EJ*eko protagonistan ez dela zeharo baztergarria ikusteko:

“Clínicamente, la esquizofrenia aparece diversificada en formas aparentemente muy distintas entre sí, en las que habitualmente se destacan los siguientes caracteres: incoherencia del pensamiento, de la acción y de la afectividad (que se designa con las palabras clásicas ‘discordancia’, ‘disociación’, ‘disgregación’), la separación de la realidad con replegamiento sobre sí mismo y predominio de una vida interior entregada a las producciones de la fantasía (autismo), actividad delirante más o menos acentuada, siempre mal sistematizada; por último, el carácter crónico de la enfermedad, que evoluciona con ritmos muy diversos hacia un ‘deterioro’ intelectual y afectivo, conduciendo a menudo a estados de aspecto demencial, constituye, para la mayoría de los psiquiatras, un rasgo fundamental, sin el cual no puede efectuarse el diagnóstico de esquizofrenia.” (J. Laplanche/J.-B. Pontalis, 2003: 128)

Arretaz irakurtzen bada, nahiko garbi ikusten da hor agertzen diren eskizofreniaren sintomak erraz aplika dakizkiokeela *EJ*eko protagonistari. Hau neurosi batetik psikosi batera iragan den ala ezaugarri psikotikoak garatu dituen neurotiko bat den erabakitzeak ez du eleberriaren ulermenerako argi gehiago ematen.

#### 4. Osagai narratiboen murrizketa eleberri “psikoanalitiko” baterako

Ongi ulertzen ez denaren mirespen eta begiruneaz tratatu izan da *EJ*. Argitaratu zenetik eskaini zaizkion azterketak arreta apur batekin irakurtzen badira, berehala ikusten da azalean gelditu direla, ikerketa sakona ekidin dutela nola edo hala. Haren zailtasuna dela kausa, aztertzaileek ez dute gauza handirik argitu orain arte, eta irakurle arruntek ihes egin ohi dute *EJ*etik. Beraz, Saizarbitoriaren beste eleberri batzuk gaizki ulertu izan direla egia balitz, egiagoa litzateke *EJ* ez dela ia batere endelegatu. Horrek ongi esplikatzen du bai eleberri honek izan duen harrera eskasa irakurleriaren aldetik bai eskaini zaion artikulu urritasuna kritikaren aldetik. Hau ez da batere harrizkekoa, oso lan hermetikoa baita. Hain zuzen ere, ez dirudi irakurria izateko eleberria denik, aztertua izatekoa baizik. Alabaina,

irakurketa arruntean gauza handirik ulertzen ez den arren, ezin da ukatu obrak, ongi ulertu gabe ere, bere eduki ilunen bidez zerbait mugiarazten diola irakurleari bere barrunbeetan, adar-jotze hutsa ez dela ulertarazten diona.

Eleberrria aztertzean maiz sumatzen den inpresioa da autoreari ez zitzaioala harrera gehiegi axola izan eleberrria idatzi zuen unean, ez zegoela oso kezkatuta irakurleek egin zezaketen deskodetze lanaz. Orduan galde liteke ea zein izan zitekeen mezu-igorlearen aldetiko helburua obra idazterakoan, zein izan zitekeen bere *intentio auctoris*. Erantzuna ez da hain zaila. Autore enpirikoak askotan esan bezala (epilogoan bertan adibidez), bere fantasma zahar batzuekin zorrak kitatzeko modu bat izan zen. Badirudi planteamendu honek asko harritzen duela gaur egun, inoiz baino ez-modago dagoelako beste garai bateko literatura ulertzeko modua, zeinaren arabera helburua ez baitzen jende askorengana iristea irakurlea dibertituz, arrakasta eta salmenta kopuru handia alegia, baizik eta egiatasuna, giza kondizioan sakontzea, mundua ulertzea eta norberaren barrua islatzeko nahia eta beharra besteak beste. Aitzitik, gaurko idazleen *intentio auctoris*a batez ere *intentio lectoris*az arduratzea dela dirudi. Horretan oso kontrajarrita daude posmodernitatea eta abangoardien garaia. *EJ* literaturaren alorrean abangoardiek oraino garrantzia zuten garaikoa da, modernoa, eta horrek bazterketara eta ahanzturara eramandu posmodernitatean. Dena merkataritza bihurtzen den garaian, arrakasta salmenta kopuruari begira eta idazlearen estatus ekonomikoaren arabera neurtzen den sasioian, ondorioa beti izango da *intentio lectoris*a azpimarratzea *intentio auctoris*aren beharren kaltean, *intentio operis*aren beraren kalitate maila kontuan hartu gabe. Ez da inolaz ere *EJ*en kasua, eta honek gero eta gehiago zailduko du eleberrri honen ulermena postmodernitatean, horrelako eleberrri bat idaztea absurdoa dela gero eta gehiago pentsatuko den neurrian, bere solipsismo eta autismo maila gehiegizkoa delakoan.

Alabaina, ezin ukatuzkoa da idazleak ere bere eskubideak dituela bere fantasmaz hitz egiteko eta bere idazkiak katarsi moduan erabiltzeko *intentio lectoris* guztiez harantzago. Eta hori da *EJ*en kasua, ez inolaz ere jolas bat, giza errealitatearen zati baten errainu eta isla taxuzko bat baizik. Alde horretatik, giza errealitatearen zailtasunean arakatzen eta sakontzen duen neurrian, eleberrri hau ere, aurreko bien antzera, errealista da bere modura (beste modu batera), giza-

kiaren existentzia era egatian ikertu nahi duelako, bizitzaren zientzia balitz bezala. Gogoeta hauek gabe zaila gertatzen da *EJ* ulertzea.

Saizarbitoriaren hirugarren eleberrian ez dago aurreko bietan kausi daitekeen kontateknika ugaritasuna, baina horrek ez ditu gauzak errazten; aitzitik, aurreko biak baino zailagoa gertatzen da, lehen pertsona gramatikalean bere buruaz hitz egiten duen narratzaile bardeniegetikoaren jite bereziagatik besteak beste, bera baita eleberriaren informazio iturri bakarra. Honek edozein eleberriren informazio-emisioa baldintzatzen badu, are gehiago bere desoreka psikologikoagatik narratzailea inoiz baino susmagarriago bihurtzen den lan literario batean. Hasieran badirudi narratzaile honek, istorioak modu ordenatuan kontatzeko ahalmenik ez duelako, narrazioan uzten dituen hutsuneak irakurlea dagoela betetzera behartuta. Arazoa da, ordea, harreraren aldetik irakurleak ez duela askotan lortzen hutsunerik betetzerik ere, hauek handiegiak direlako, eta horretan datza eleberri honen zailtasun handiena. Hala ere, diskurtsoa eta historia aztertzean garbi gelditu da, hasierako inpresioaren kontra, posible dela historia oso bat ulertzea (diskurtsoaren eliptikotasuna eta desordena gorabehera), eta nahiko modu tradizionalen ordena daitekeela gainera, baina ezinezkoa dela historia beste modu batez kontatzea bere muina kaltetu gabe, historia kontatzeko modua bera pertsonaia nagusia karakterizatzeko modu bat delako, karakterizazio gehiena zeharrekoa izaki. Zer kontatzen den, historiaren zein zati bai, zein ez eta nola kontatzen den, horrek guztiak balio du pertsonaia nagusia karakterizatzeko, gauzak eginez eta esanez definitzen baitu bere burua. Hala ere, historia bat inferi daitekeen arren, egia da eleberri honek ez duela historia tradizional bat kontatzen, ez kontatzeko moduagatik bakarrik, baita kontatzen duenagatik ere. Asko murrizten da eleberri honetan abenturaren kontaketa, abentura baino egoera psikologiko bat kontatzen delako. Eleberria zerbaite baldin bada bi pertsonaia nagusien egoera psikologikoa baita eta bere bakardade izugarria. Pertsonaia gehienak oso modu urrian deskribatuta daude, baina nagusien psikologiaz asko esan daiteke. Zaila da hauen azterketa egitea psikoanaliaren laguntza gabe. Horregatik, *EJ*eko bi pertsonaia nagusien psikologia eleberriaren gai nagusia delako, asko murrizten dira gainerako osagai narratiboak, eta hauen zerbitzura daude gainera. Espazioa pertsonaia nagusiak ikusten duen bezalakoa da, apur bat onirikoa, oso mentala, fisikoa bai-

noago. Sinpletasuna da *EJ*eko espazioei dagokienez erabil daitekeen hitz egokiena, beraiei buruzko xehetasun urritasunagatik. Pertsonaia narratzaileak oso zertzelada gutxirekin margotzen ditu eleberrian agertzen diren tokiak. Hauek bi sailetan bana daitezke: toki gogoratuak alde batetik eta toki hauek gogoratzen diren lekua (gela akoltxatua). Orokorrean, agertzen diren tokiak ez daude oso definituta, historiaren mailatik diskurtsoaren mailara pasatzerakoan janzkerarik jasan ez balute bezala, oso abstraktuak eta zehaztugabeak direnez gero. Oso xehetasun gutxi ematen dira eleberrian agertzen diren tokiei buruz, eta oso espazio despertsonalizatua gertatzen da. Irakurleari hutsune asko uzten zaizkio espazioa nahi bezala irudikatzeko, kutsu oniriko hori errazago eraiki dezan bere gogoan. Antzeko zerbaite esan dezakegu denboraren tratamenduaz, hain eliptikoa bera.

Hori guztia esanda erraz uler daiteke zergatik deitu zitzaion eleberrri honi argitaratu zenean "antinobela": espazioaren tratamendua pobrea da, historiaren urritasuna, eliptikotasuna eta errepikapen desordenatua nabarmenak dira, eta pertsonaien tratamenduak berak nahiko nihilista dirudi, hasieran behintzat. Beraz, horrengatik guztia-gatik, berehala ikusten da *Nouveau Roman*aren ezaugarri nagusietara hurbiltzen dela *EJ*, *EHD* eta *EM* ez bezala.

Baina Saizarbitoriaren hirugarren eleberria *Nouveau Roman* tankerako eleberrien eredura hurbiltzen bada, bateragarria al da hori eta pertsonaia nagusien psikologia bera *EJ*eko alderdi garrantzitsuena izatea? Galdera horren erantzunak ez dirudi zailgia. Oso *Nouveau Roman*aren tankerako eleberria den arren, pertsonaien tratamendu sakonak mugimendu literario horretatik urruntzen du. Saizarbitoriaren hirugarren eleberraren sakontasun psikologikoa handiagoa da, itxuraz kontra, *Nouveau Roman* tankerako eleberriena baino. Horrek ez du esan nahi pertsonaien tratamendu psikologikoa *EJ*en tradizionala denik, zeren narraziogintza tradizionalan pertsonaien psikologia argumentuaren zerbitzura dagoen bitartean, *EJ*en justu kontrakoa gertatzen baita. Pertsonaien psikologismoa tratatzeko bi modu oso moderno daude: gehiegikeriazkoa eta gutxiegikeriazkoa; edo ia zeharo ukatzen da pertsonaia *Nouveau Roman*aren idazki batzuek predikatzen zuten bezala, edo eleberraren lehen planora ekartzen da gainerako osagai narratiboak ia desagertzearaino itzaliz. Eta azken hau da *EJ*en kasua. Horrengatik eleberrri honek *Nouveau Roman*aren ezaugarri batzuk betetzen baditu, paradoxaz mugimendu frantsesak itzal-

tzen dituen osagaietako bat biziki azpimarratzen du: pertsonaia. Ondorioz, ikerketaren puntu garrantzitsuena eleberri honetan pertsonaien azterketa izan da, ama-semeena zehazkiago esanda, ama ikaragarri jungianoarena eta seme neurotiko obsesibo eskizoide larriarena.

## Bibliografia<sup>62</sup>

- ALDEKOA, I., 1998, *Mendebaldea eta narraziozintza*, Donostia, Erein.
- BARAVALLE, G., 1997, "Una cadena de miedos" in Hainbat Egile, *Manías, dudas y rituales. Teoría y clínica psicoanalítica de la neurosis obsesiva*, Barcelona, Paidós.
- ECO, U., (1990) 1992, *Los límites de la interpretación*, Barcelona, Lumen.
- ETXEBERRIA, H., 2002, *Bost idazle*, Irun, Alberdania.
- FENICHEL, O., (1934) 2005, *Teoría psicoanalítica de las neurosis*, Barcelona, Paidós.
- FREUD, S., (1896), 2006a, "Nuevas observaciones sobre la neuropsicosis de defensa" in *Obras Completas* vol. I, Barcelona, RBA.
- , (1896), 2006b, "La herencia y la etiología de las neurosis", in *Obras Completas* vol. I, Barcelona, RBA.
- , (1908) 2006c, "La novela familiar del neurótico" in *Obras Completas* vol. II, Barcelona, RBA.
- , (1908) 2006d, "Tres ensayos para una teoría sexual" in *Obras Completas* vol. II, Barcelona, RBA.
- , (1909) 2006e, "Análisis de un caso de neurosis obsesiva ('el hombre de las ratas')" in *Obras Completas* vol. II, Barcelona, RBA.
- , (1912) 2006f, "Sobre una degradación general de la vida erótica" in *Obras Completas* vol. III, Barcelona, RBA.
- , (1914) 2006g, "Recuerdo, repetición y elaboración" in *Obras Completas* vol. III, Barcelona, RBA.
- , (1914) 2006h, "Introducción al narcisismo" in *Obras Completas* vol. III, Barcelona, RBA.

---

62 Hemen, labur-beharrez, ez da agertzen gaiaz irakurri dugun bibliografia guztia, baizik eta artikuluan aipatuta agertzen dena bakarrik. Bibliografia osoago baterako, ikus *Saizarbitoriaren lehen eleberrigintza* gure doktorego tesia (argitaratzeaz).

- , (1917) 2006i, "Sobre las transmutaciones de los instintos y especialmente del erotismo anal", in *Obras Completas* vol. III, Barcelona, RBA.
- , (1923) 2006j, "El 'yo' y el 'ello'", in *Obras Completas* vol. IV, Barcelona, RBA.
- , (1924) 2006k, "Esquema del psicoanálisis", in *Obras Completas* vol. IV, Barcelona, RBA.
- , (1924) 2006l, "Neurosis y psicosis", in *Obras Completas* vol. IV, Barcelona, RBA.
- , (1924) 2006m, "La pérdida de la realidad en la neurosis y en la psicosis", in *Obras Completas* vol. IV, Barcelona, RBA.
- GENETTE, G., 1972, *Figures III*, Paris, Seuil.
- GREIMAS, A. J./COURTÉS, J., (1979) 2003, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Hachette.
- GRIMAC, P., 1966, *Diccionario de la mitología griega y romana*, Barcelona, Labor.
- JUNG, C. G., 2004, *Arquetipos e inconsciente colectivo*, Barcelona, Paidós.
- LACAN, J., 2003, *El seminario de Jacques Lacan libro 5: las formaciones del inconsciente 1957-1958*, Barcelona, Paidós.
- LAPLANCHE, J./PONTALIS, J.-B., (1967) 2003, *Diccionario de Psicoanálisis*, Barcelona, Paidós.
- LIDDELL, R., (1947) 1958, *A Treatise On The Novel*, London, Jonathan Cape.
- OLAZIREGI, M. J., 2004b, "Ramon Saizarbitoria: obsesioez haratago literatura", *RIEV* 49 (2), 521-549.
- QUIROGA, M. P., 2003, C. G. Jung. *Vida, obra y psicoterapia*, Bilbao, Desclée de Brower.
- ROJAS MARCOS, L., 2002, *Más allá del 11 de Septiembre: la superación del trauma*, Madrid, Espasa Calpe.
- SAIZARBITORIA, R., 1969, *Egunero hasten delako*, Donostia, Lur.
- , 1971, "Kapitaina", in SAN MARTIN, J./ BASAURI, S., *Hegatsez, Zarautz, Itxaropena*, 256-261.
- , 1976a, *100 metro*, Donostia, Kriselu.
- , 1976b, *Ene Jesus*, Donostia, Kriselu.
- , 1995, *Hamaika pauso*, Donostia, Erein.
- , 1996, *Bihotz bi. Gerrako kronikak*, Donostia, Erein.
- , 2000, *Gorde nazazu lurpean*, Donostia, Erein.
- , 2003a, *Kandinskyren tradizioa*, Donostia, Erein.

- , 2003b, "Hemen nago, liburuz inguratuta, zutaz pentsatzen", in HAINBAT AUTORE, *Begiz jotako ipuinak*, Donostia, COFF, 47-55.
- , 2007, *Egunero hasten delako* (edizio berritua), Donostia, Erein.
- VACCAREZZA, L. E., 1997a, "Introducción" in Hainbat Egile, *Manías, dudas y rituales. Teoría y clínica psicoanalítica de la neurosis obsesiva*, Barcelona, Paidós.
- , 1997b, "La sexualidad en la neurosis obsesiva" in Hainbat Egile, *Manías, dudas y rituales. Teoría y clínica psicoanalítica de la neurosis obsesiva*, Barcelona, Paidós



## Juan Mari Lekuonaren egitasmoaz

Amaia ITURBIDE

Juan Mari Lekuona (Oiartzun, 1927-Donostia, 2005) literatur irakasle eta ahozko literaturari buruzko ikerlari izateaz gain (*Ahozko euskal literatura*, 1982, eta *Ikaskuntzak euskal literaturaz* (1974-1996), 1988), editore lanetan (*1685eko Kopla Zaharrak*, 1992, eta *Oiartzungo kantutegia. Bertako herri memoriatik*, 1999) zein biografiatan aritua ere izan zen (*Manuel Lekuona (1894-1987)*, 1988, eta *Manuel Lekuona Etxabeguren. Bio-bibliografia*, 1995). 1987az geroztik euskaltzain osoa izan zen eta Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretuen Elkartearen sortzaileetarikoa bat eta aurreneko lehendakaria. Eckhart-en eta Tauler-en lanak euskaratu zituen (*Mistika liburuak*, 1997). 1956tik 1959ra Añorgako parrokian apaiz laguntzaile zenean, *Mi Diario en Añorga. Reflexiones poético religiosas de un sacerdote* (1958) idatzi zuen eta Erroman zelarrik, 1965-1966ko ikasturtearen amaieran doktoretza tesia aurkeztu zuen: *Ideario ascético-pastoral de Fray Bartolomé de los Mártires (1514-1590)*. Baina Juan Mari Lekuona, batez ere, poeta dugu, hurrengo poemarioen egile: *Mindura gaur* (1966), *Muga beroak* (1973), *Ilargiaren eskolan* (1979) eta *Mimodramak eta ikonoak* (1990)<sup>1</sup>. Eta zehazkiago esateko, XX. mendeko euskal poetarik garrantzitsuenetariko bat, denborarekin indartuz doan poesiaren egilea, zenbait mugarri jartzen dituen poeta, poeta aitzindaria. Adibidez, 60-70eko hamarkadetan poesia soziala gori-gorian zebilenean, Lekuonak erakutsi zigun poesia sozialaz gain, bazegoela beste poesia motarik, erlijioaren, estetikaren eta semantikaren ikuspegitik guztiz oparoa. Aipatutako alor hauek guz-

1 1973. urtean *Muga beroak* poema liburuaren barruan "Mindura gaur" sartu zuen, "Zazpi poema" eta "Hondarrean idatzia" poema sortekin batera.

tiek (beste batzuekin batera, hala nola psikologikoa, antropologikoa edo soziologikoa) elkarren arteko harreman estuak edukiko dituzte, osotasunaren izenean eduki ere. Izan ere, Juan Mari Lekuona dimentsio handi eta sakoneko egitasmo baten jabe baita.

Baina horretara baino lehen, hitzari eta hizkuntzari buruz jardun nahi nuke. Humboldt-en iritziz lurra, gizakia eta hizkuntza banaezinak ziren. Joxe Azurmendiren ustez, hizkuntza soziologiarekin eta historiarekin lotuta agertzen da, beraz, herri izatea oinarrian dago. Behin Xabier Leteri entzun nion Orixeri jarraituz, Juan Mari Lekuonarentzat hizkuntza ez zela zerbait aseptikoa, komunikatzeko tresna soil-soilik, komunikatzeaz gain, zerbait gehiago ere bazela, lurrarekin lotuta zegoela eta baita bizimoduarekin eta estetikarekin ere, konplexua zela, inondik ere, hizkuntzak berarekin ikuskera propioa dakarrela. Horregatik barne hizkuntzaren barruko adierazpideei eta ñabardurei edukiko die begirune goitik beherakoa eta osoa (J.M. Lekuonaren poesien gaztelaniazko zein frantsesezko itzulpenak irakurriko dituenak jabetuko da hor beste hizkuntza bat dagoela). Agian, arrazoiongatik euskal estiloan uste finkoa ere bazeukan. Hizkuntza antropologiarekin eta historiarekin elkar lotuta dagoela uste zuen Juan Mari Lekuonak. Eta hortik, bere herrikoitasuna eta bertsolaritzatasuna, herri hizkeraren gordailuak diren zutabeak, tradizioa direnak, eta hortik kontaketa eta, beraz, herri irudimenari eta mitologiari emango dien berebiziko garrantzia. Gero, poeta den aldetik, hitza goi mailaraino jasoko du. J.M. Lekuonaren hitza tradizioaren emaitza da, zehazkiago esateko, herri literaturaren ildotik datorrena. Manuel Lasarteren *Enbor zarraren ezpalak*, *Kantuaren ordainez* eta *Beranduko lanak* edota Uztapideren *Berriz plazara I* eta *Berriz plazara II* (egile batzuk aipatzearen) irakurriko dituenak J.M. Lekuonaren hitza hobeto ulertuko duelakoan nago. Edota deskripzioetan hain trebea genuen Agustin Anabitarteren idazlanak irakurtzerakoan ere. Izan ere, zer esana ardura zitzalon gure poetari, baina baita nola esana ere, edo Joxe Arratibelek adieraziko lukeen bezalaxe, eratasuna.

Hasteko, alor erlijiosoari eutsiko diot, honen itzala Juan Mari Lekuonaren poesian luzea bezain sakona baita. Baina bere lan poetikoan sartu aurretik, zenbait erlijio kontzeptutan adiera jarri nahi nuke, gaur egungo gizartean desitxuratuta baitaude. "Erljio" hitza latinezko "religare"-tik dator eta "banatuta zegoena berriro batzea" esan nahi du, beraz, apurtutako egoeraren leheneratzeaz edo berriztapenez hitz egiten zaigu.

Juan José Tamayo teologoak erlijioa gizakiak Jaungoikoarekin daukan batasuna dela dio eta teologiak, berriz, Jaungoikoaren misterioaz diharduela. Gustavo Gutiérrez askapenaren teologiaren aitak teologia fedearen argitara praxi historikoaren gaineko hausnarketa kritikoa dela argitzen digu. Teologiaren gaiarekin jarraituz, Juan José Tamayoren esanetan, teologia mendeetan zehar eta galdera guztiz garrantzitsuei erantzuna ematen saiatu nahirik, arrazoi hutsaren zerumugan mugitu izan da, baina gaur egun arrazoi praktikoan kokatzen da eta, beraz, ez da historiaren gainetik igarotzen oin-puntetan, baikik-eta prozesu historikoen bihotzean datza. Fedea, beraz, zerbait arrazional gisara ulertuta. Ignacio Ellacuríarentzat teologia hauxe da: «momento ideológico de una praxis eclesial e histórica» (*Fe y justicia*) eta Jon Sobrinok liburu berean Ellacuriaz ari delarik, hauxe idatziko du:

«[...] lo cristiano, en lo que tiene de histórico, pero también en lo que tiene de trascendente, se historiza y tiene que historizarse en lo humano para llegar a ser cosa real, y lo humano está siempre y esencialmente abierto al "más", a lo trascendente, y encuentra su plenitud histórica —en ello consiste la fe de Ellacuría— en lo cristiano, entendido esto desde Jesús de Nazaret».

Ignacio Ellacuríak berak Nazareteko Jesus Hitza, Logosa (Verboa) haragi egina dela azpimarratzen du eta Ireneo gogoratuz, Jesu Kristo Jaungoikoaren Semea delako dela salbatzailea, baina salbazioa dela haragi historiko egin delako.

*Jesús. Aproximación histórica* deritzon liburuaren egilea den José Antonio Pagolarentzat Jesusek ez zuen instituzio bat utzi munduan benetako erlijioa bermatzeko, Jesusek Jainkoaren Erreinuaren egitasmoa adierazteko jarraitzaile mugimendua martxan jarri zuen. Hortik dator Jesusen eliza. Jesusi jarraitzeak egiten gaitu kristauak, ez bestek. Pagolaren ustez, Jesusek ez dio begiratzen jendearen bekatuari, jendearen sufrimenduari baino eta Pagolak gogoratzen digu Jesusek su bat piztu nahi duela munduan. Beraz, hau guztia hierarkiaren gaineko humanismoaren aldarri gisa uler daitekeela esango nuke edota, bestela esanda, samariarraren parabolaren aldeko jarraera gisara.

Romano Guardinik *La esencia del cristianismo*-n egia kristaua «izate errebelatuan» datzala diosku eta kristaua eta bataiatua izateari buruz, berriz, hurrengoa:

«Creer, ser renovado y sellado por el bautismo, significa un proceso por el cual el hombre entra en la inexistencia alternativa pneumática con el Redentor eterno-real; un proceso por el cual recibe la figura, la acción, la pasión, la muerte y la resurrección del Redentor como forma y contenido de una nueva existencia».

Juan Mari Lekuonarentzat, benetako kristaua den aldetik, kristautasunak bizitzeko era bat eramatea esan nahi du. "Mindura gaur" saileko "Nadin, nadilla" izenburuko poemak hala dio:

«Lorea bezain ona nadilla: / negar ixilla / eguzki galdatan. / Apainkizuna / pobreen leiotan. / Jainkoaren dei bat / bide bazterretan. / Naizenik ere aaztua. / Datorrenari / soa gozaten prestua. / Doalbiur bizitza osua / Lore izkutua... / Nadin, nadilla!» (*Muga beroak*, MB, 63).

Eta kristau peto-pettoa den aldetik, arazoen muineraino joan eta bertan murgilduko da. Izan ere, bere burua epaituko du: «(Aitortu ere / aitortuko det nere egia: / ni naiz lenengo pekataria. / Jaurti dezaidala / mundu osoak bere arria. / Neronena det erru guzia)» (MB, 65). Eliza beraren barneko jokabideak kritikatuko ditu, "Kamelluen parabolaren" deritzon poeman edota hurrengo bertsootan: «Penagarri zait / apai-zen joku txit aldrebasa, / leialtasun-eza, / pekatuan Meza» (MB, 64). Eta are gehiago, "Jainkoa il da" poeman Jainkoa aurrerapenek hil dutela adierazteaz gain, munduaren egoera sozialez jabetuta, barrenak inarrosiko dizkion hurrengo zalantza bortitza ere izango du: «Bestalde, berriz, / nola diteke ainbeste negar / Jainkorik ba-da? / Mundik gerrate, eriotz astun, / on izateko ainbeste traba / Jainkorik ba-da?» (MB, 82).

Kristau ororentzat bezalaxe, Juan Mari Lekuonarentzat ere eliza Jainkoa adoratzeko publikoki agertzen den fededun taldea da, Espiritu Santuak gidatutako talde karismatikoa, gorputz bizia eta ez erakunde mugiezina, Jesusek gauzatutako lekukoa, zeinaren helburua ebanjelioa predikatzea baita.

Juan Mari Lekuonak erlijioarekin daukan harremanen berri Añorgako egunerokoan ere apuntatu zituen. Jon Kortazarrek eguneroko horri buruz honako esaldiak idatzi ditu: «Jainkoari hitz eginez, egileak bere buruarentzako santuago, jakitunago, zerbitzariago, ahaidetsuago izateko gogoia erakusten du»; «Askotan Jainkoaren eskuetan uzten du bide horren eta proiektu horren jarraibidea egitea, baina beste

batzuetan, eginkizun historiko gisa ulertzen du bere bizitzako proiektua» edota:

«Sagrarioaren aurrean, urtarrilaren 24an idazten du, bere burua-  
rentzako ez du egileak ezer nahi, ez du eskerrik gura, ez dio  
inguruari eskerrona exijitzen, bere burua hustu nahi du jendea  
–herria, bere hitzetan– zerbitzatuz».

Pobreak behin eta berriro izango ditu gogoan: «espirituzko doai  
bat bait-da / pobre izatea» (MB, 66), «Nere langintza agirikoa da: /  
trolebusean meza emanaz, / eguneroko fabrika lanaz, / pobre artean  
pobre izanaz...» (MB, 68). "Porlandi"-n pobrearentzako ogia ziur-  
tatzearren, prest legokeela baserriko mundua uzteko dio, horrek  
dakartzan ondorio guztiekin. *Ilargiaren eskolan*-en ere hala dio: «Baina  
bien bitartean, / ba dago negarrik ateetan, / ba dago zotirik ezka-  
ratzeetan, / ba dago pobrerik / paradisiko arbola pean» (*Ilargiaren  
eskolan*, IE, 43). Humanismo erabatekoaren aldeko aldarririk igorriko  
digu poetak:

«Beste Jainko bat Jainkoagoa, / beste gizon bat gizonagoa... /  
Ostiral santu ondoren, / ikus goiz-argiz Kalbarioan, / leen zapi  
beltzez zegon muiñoan, / pazku-egun, udaberri, / Jainkoa Jainko  
nai dutenentzat / pozgarri; / mundu muiñean argituago / Jainko  
berri!» (MB, 86).

Eta hainbat urte geroxeago ere: «Gizakume bakoitzaren barruko  
leizea / beste leize bati eginiko oihu / dateke» (*Mimodramak eta  
ikonoak*, MEI, 33).

Minaren ikonografiaren ildotik, etika eta estetika uztartuko ditu.  
*Muga beroak* liburuan, hain zuzen ere, Valverde pintoreari eskainitako  
"Ubel" deritzon poeman, besteak beste, Kristoz, Nekaldiaz, Kalba-  
rioaz eta Andre Mariaz mintzo zaigu, eta gerora ere uztarketa honek  
emaitza oparoak emango ditu. *Mimodramak eta ikonoak* liburuan  
"San Martin Txiki" deritzon poema aurki dezakegu. Bertan ahapaldi  
hau dago: «Oilarite bisigotikoak, zaldi-ferrazko / leihotik, argi gorritz  
keinatzan zuen, / eta peristefanon martiri kantua aletzen» (MEI, 85).  
Gogora dezagun, grekozko "martiría" hitzak lekukotasuna adierazten  
duela eta Bibliak dioskunez, kristauak martiria izan behar duela, le-  
kuko fidela.

Bibliako sinbologia ere ageri da Lekuonaren poesian: adibidez,  
perfekzioaren eta mundua salbatzen duen Jainkoaren ekintzaren sin-

boloa den zazpia, Espiritu Santuaren sinonimoa den olio eta Jesusek isuritako odolaren sinboloa den ardoa («Ogi-oliotan indarra; / ardo arrosatuan izpiritua», MB, 111), Apokalipsiaren liburuan eta Danielen profezietan agertzen den zigilutasunaren sinboloa eta elizaren beste izena den andregaiarena.

Mistikaren eremura igaroz, Juan José Tamayok dio teologia mistikoak Jaungoikoari buruz aritzean, zer ez den esaten duela, ez zer den, beraz, Jaungoikoa ezereza dela mistikarentzat eta ikuspegi apofatikoak duela, hots, Jaungoikoa era baikorraz definitzeari uko egiten diola. Mistikoa heterodoxoa dela, mistikoak ez direla, inondik inora ere, lasaiak eta ez direla ingurura egokitzen, guztiz alderantziz baino. Mistikoaren hitzean gehiago sakontze aldera, hauxe irakur dezakegu José Ángel Valenteren *Variaciones sobre el pájaro y la red*-en Miguel de Molinosi eskainitako atalburuan:

«Palabra esencialmente "experimental", portadora de experiencias radicales, la palabra del místico o la palabra del poeta es también una invitación a la experiencia o una experiencia que se sitúa en los límites de la experiencia posible, pues es a la vez experiencia de los límites y destrucción o apertura infinita de éstos».

"Hondarrean idatzia" deritzon poema sailari dagokion eguratsari buruzko bertsoak dira hurrengoak: «Bere dohainak ditut / azti-senaren oihu lillurata, / aingeru urruma, / mistikaren zapore kontsolatzailea» (MB, 125). Baina Juan Mari Lekuonaren mistizismoa telurikoa ere bada: «Menderakaitza dut lurraren indarra: / barru-eskema guzien eraso gogorra; / kultura pausoen amildegia; / mistika-muinaren urratzailea» (MB, 112). José Ángel Valentek dioskunez, esperientzia mistikoa esanezina denez eta mugaren mugetan ematen, pentsa daiteke *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuan esanezintasunaren esperientzia mistikoa pintura-irudien bidez mamiturik dagoela, hori batetik, eta, bestetik, Erdi Aroko eszenatokia eta mezua kontuan hartzen dituela, maitasun jainkotiarerako bidean maitasun profanoa sartzen baitu.

Juan Mari Lekuonarengan tradizio aszetiko-mistikoa izadiaren baitan dagoelarik, Jainkoaren bila abiatutako bidean gauzatzen da. "Zazpi poema" sailaren lehenengo poeman hala idazten du: «Izadi maitea: Jainko-naiak nakar» (MB, 27).

Heriotzaren gaia erlijio ikuspegitik hartuta, bizi esperientzia ere bazaio: «Bainan lurraren histori luzean / hau dut destinoa: / izar-hil baten itsas-ontzi bakartian / haruntza noa; / jo-muga dut erioa» (MB, 111).

Ikuspegi kosmikoagatik, zikloetan egituratuta egoteagatik eta heriotzak bizitzari ematen dion ideiatatik Rilkeren poesia mistikoa gogora dezake une batzuetan.

Alor erlijiosoan, ezbairik gabe, ikuspegi estetiko-filosofikoarekin lotuta egon ohi da eta Juan Mari Lekuonaren kasuan baita psikologia-rekin ere. Baina goazen pixkanaka-pixkanaka eta ibilian atalok aletzen.

Juan Mari Lekuonak estetikari bizitzaren ordu asko eskaini dizkio. Estetikaren historiari begira, eraginik nabarmenenak Erdi Arotik eta barrokotik datozkio poeta oiartzuarrari, eta estetika motei begira, munstroen eta itsusiaren edertasunarekin batera, sublimearen eremua da gehien landu duena.

«Esteta idealista bat naiz ni” adierazita utzi zuen Añorgako eguneroan eta baita “Seré poeta siempre” ere. Sublimaziorako bi-dean idealismoan kokatu eta errealitateari txiro eta murrizt irizten dion poeta honen poesia irakurtzerakoan (hausnarketa zale, subjektiboa eta autokritikoa ere badena), hurbil dagoela Hegelengandik esan daiteke. Hegelek bere estetikari dio artearen edukia idelaz osaturik dagoela eta forma konkretuaz eta zentzumenezkoaz errepresentatuta. Artearen zeregina ideia eta bere errepresentazio zentzumenezkoa bateratzean datza, askatasun osoaren bila.

Zentzumena poeta erlijiosoetan askotan espirituaren eta airearen bidez ematen da. Lekuonaren poesian “izpiritu”, “arima”, “hatsa” eta “arnasa” hitzak sarritan agertzen dira eta “Eguratsa nigan” deritzon poemari hala dio:

«Eta gozabideratzen dit psiche guzia, / uxatuz tristura, / barruko herstura, / pausarte kiratsen mila malezia. / Eta hatsa gogo kausitu zen; / ta arimaren proiektua izatera heldu / arnasdunen katea» (MB, 123).

Grekoz “psikhé” hitzak “arima, bizia, izaki biziduna” esan nahi du, “espiritua” grekoz “pneuma”, hau da, “arnasa, putz egite, hatsa” esaten da eta “pneuma” “pneo” aditzetik dator eta “putz egin, arna-

sotsa atera, arnasa hartu" esan nahi du. Genesian (2, 7) kontatzen zaigu Jainkoak nola sortu zuen gizona: lurreko hautsa hartu eta sudurrean bizi arnasa eman zion eta, ondorioz, gizona izaki bizidun bihurtu zen. Biblian arnasaren kontzeptuarekin erlazionatuta, "nefes" eta "rúaj" hitzak ere agertzen dira. Gai honen inguruan Alberto Ricciardiren iritzia hau bertaratzen dut:

«La *nefes*, como vida personal del hombre, se distingue claramente del soplo universal de vida (*rúaj* o *nesamá*), que es supra-individual en carácter:

"Si la *nefes* es la vida individual en asociación con un cuerpo, la *rúaj* es la fuerza vital que está presente en todo lugar y existe independientemente del individuo y frente a él. Se podría decir que la misma fuerza es considerada desde puntos de vista diferentes: el elemento vital, considerado como *principium*, poder efectivo, se llama *rúaj*; la misma cosa, como realizada y activa en la criatura, es decir como *principatum*, se llama *nefes*. Si la *nefes* es individual y termina con la muerte del individuo, la *rúaj* es universal, e independiente de la muerte de la criatura: no muere"».

Sormenaren gaiarekin jarraituz, Jainkoak gizakia bere irudiaren arabera sortu zuela dioen Genesiaren pasartea (1, 27) ezaguna zaigu. J.M. Lekuonak hurrengo hitzak utzi dizkigu idatzita: «Ñor ba-data, ama Jaunaren iduri!» (MB, 30).

Jarraian, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren eta Bibliaren arteko harremanez jardungo dut. Izan ere, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuak, hein handi batean, Biblian baitu oinarri. Biblia osatzen duten bi Itunek elkar behar dute (Itun Zaharraren profeziak Itun Berrian betetzen dira) eta errebelazio biblikoa historikoa delako, gero eta gehiagokoa edo mailakakoa da eta norabide baterantz (Jainkoarenerantz) zuzendua. Atzerako ispilu gisara funtzionatzen duen *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren lehenengo zatia ezinbestekoa da bigarren zatia ulertu ahal izateko eta biek bide bakarreko norabide sendo eta historikoan dihardute. Honetaz gain, Apokalipsiaren liburua hor ere badagoela esango nuke. Gaur egun, "apokalipsis" hitza zerbait izugarriarekin eta amaierarekin loturik dago, baina Juan Mari Lekuonak beti bezala hitzaren jatorrira jo du, bere esanahi beterra. Biblian Apokalipsiaren liburua, nahiz eta pasarte batzuk epaiketaz eta hondamendiz, ontasunaren eta gaizkiaren arteko gatazka kosmikoz eta mezu eskatologikoz beterik egon, Jainkoaren errebelazioaren



liburua da. Bertan zaldia kristautasun aratzaren sinbologia da, zaldia gizateriaren historia osoa lauhazka bizian zeharkatu eta, oztupoak oztupo, azkenean garaile irteten delarik. *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua zaldiaren erritmo bizkorraz josita dago eta hainbat zaldiz alderik alde zeharkatua.

Erdi Aroko estetikari erreparaturik, koloreak oinarrizkoak dira aro honetan, guztiz zedarrituak, eta objektuei argia dariela ematen du. Koloreak zein argiak edertasunarekin bat egingo dute, argia Jaungoikoaren sinonimoa izango delarik edota, Platonen sistemaren barruan, ontasuna. Osagarri hauekin batera, proportzioa izango litzateke kanon estetiko honen beste ezaugarrietariko bat, atal desberdinen arteko harreman harmoniatsua, eta baita hierarkia ere, unibertsoan dauden gauza guztiak Jaungoikoaren ispiluak eta sinboloak baitira. Beraz, argia, goiko argia, izango da bide eta helburu.

Eskolastikak garrantzi handia dauka Juan Mari Lekuonarengan. Jakina denez, bere jarrera frantziskotarren eskolatik dator (Platon, Plotino, San Agustin, San Buenaventura) tomatarren eskolatik baino gehiago (Aristoteles, Santo Tomas Akinokoa), sentimenduetatik edaten du arrazoimenetik baino gehiago. Plotinok argiari buruz eta, bereziki, suari buruz hauxe idatzi zuen *Enéadas*-en: «Él es el que en un principio posee los colores, y del que las otras cosas reciben la forma y el color. Él alumbrá y brilla, porque es una idea». Erdi Aroa hasieratik dago Juan Mari Lekuonaren poesian eta, horrela, Erroman zela, 1955ean *Muga beroak* poema liburuaren "Goiz-Argi" deritzon poema idazteko gaia Plotinoren haritik etorri zitzaion. "Goiz-argi" deritzon poemari dagokio ahapaldi hau:

«Nere biotzeko gaudi illun onetan / iñoiz piztu bekit / zorion utsetan / argi-ikuskai ori / orain sinismenez, illun, antz-irudi; / gero zaitzadala aurpegiz- aurpegi. / Atozkit, oi! argi-dirdai zaituguna! / Nigan pitz ezazu zerutar eguna. / Izan utsarekin, zure lizatean / bizi nadin, bizi, / Zuri so, maitale / goi-argi betean!» (MB, 36).

Argia sua bera zailo askotan: «Ta bihotza nigan / elur-zurizko mendia zen / eguzki argitan» (MB, 107), «Suak du guretzat giza-giroa: / argia eta beroa» (MB, 115). Bestaldetik, Hirutasunak edo Trinitateak garrantzia izango du Lekuonaren poesian, bai formaren aldetik (hortik triptikoak), bai esanahiaren aldetik (argia bera delarik): «Gorago bear dut. / Noan neurririkan ez duan argira. / Argia... Argia ez. Bera zaigu dana: / argi eta ikuskai / ta gaiñera ikusle, / Irutan bat dana» (MB, 36).

*Mimodramak eta ikonoak* poema liburuan, berriz, San Buenaventura teologo eta filosofoaren aingerua eta Jaungoikoarengana heltzeko "itinerarium mentis"-a izango ditu bidelagun. Gogora dezagun "aingeru" grekozko "angelos"-etik datorrela eta aingeruaren esanahiarekin batera, "mezularia, bidalia" esan nahi duela eta Bibliako aingeruak Jainkoaren irudira sortuak direla, izaki espiritualak izanagatik ere, forma fisikoa ere badaukatela, ikusgaiak direla.

Argiaren gaia dela-eta, Tomas Akinokoak dio errealitate fisikoa dela, San Buenaventurarentzat, berriz, errealitate metafisikoa da eta Umberto Ecoek San Buenaventura dela-eta, *Historia de la belleza*-n hauxe azalduko digu:

«La luz es para él forma sustancial de los cuerpos y, por tanto, principio de toda belleza. La luz es *maxime delectabilis*, la cosa más agradable en que pueda pensarse, porque a través de ella se crea la diferenciación de los colores y de las luminosidades, de la tierra y del cielo. La luz puede considerarse bajo tres aspectos. Como *lux* es considerada en sí misma, como pura difusión de fuerza creativa y origen de todo movimiento; bajo este aspecto penetra hasta las entrañas de la tierra y forma allí los minerales y los gérmenes de vida, aportando a las piedras y a los minerales esa virtud de las estrellas que es obra de su oculta influencia. Como *lumen* posee el ser luminoso y es transportada por los medios transparentes a través de los espacios. Como color o resplandor aparece reflejada por el cuerpo opaco contra el que choca. El color visible nace en el fondo del encuentro entre dos luces, la que es irradiada a través del espacio diáfano da vida a la incorporada en el cuerpo opaco. En virtud de todas las implicaciones místicas y neoplatónicas de su filosofía, Buenaventura es inducido a subrayar los aspectos cósmicos y estáticos de una estética de la luz. Las páginas más hermosas sobre la belleza son aquellas en la que se describen la visión beatífica y la gloria celeste: en el cuerpo del individuo regenerado en la resurrección de la carne, la luz resplandecerá en sus cuatro propiedades fundamentales: la *claritas* que ilumina, la impasibilidad por la que nada puede corromperla, la agilidad, y la penetrabilidad, mediante la cual atraviesa los cuerpos diáfanos sin corromperlos».

Bibliak dioskunez, Jainkoa munduaren argia da eta gu harengan islatzen gara. Argiak salbazioa esan nahi du (Salmoak 27, 1), hasiera da eta ilunpeen kontrajarreran dago (Genesisia 1, 3-5), poztasuna eta energia dakartza (Salmoak 97, 1; Isaias 60, 19) eta baita betiketatu-

na ere (Daniel 12, 3), sarritan akuilu eta gida gisa ere badagoelarik (Isaias 60, 1-3), baina argitasun betearen adibiderik gardenena San Juanen Ebanjelioa dela baieztatu ahal da.

Lekuonarengan argia zentzu erlijiosoz jantzita dago eta adibiderik orokorra ekarriko dut hona: "ikono" hitzarena. Honek adorazioaren gairaino garamatza. Adorazioa gizakiari barrutik ateratzen zaion jarrera da, berezkoa, eta kristau batentzat espirituari dagokion Jainkoarenganako harreman zuzena. Jainkoa adoratzeko garaian, espirituz eta egiatan adoratu behar dela dio Bibliak (Juan 4, 24).

Eskolastikarekin jarraituz, Schopenhauer-ek *El mundo como voluntad y representación* liburuan "materia" latinezko "mater rerum"-etik ("gauzen ama") datorrela esandakoan, gogoratzen digu eskolastikoez ziotena, hau da, materiak formarantz egiten duela.

Juan Mari Lekuonak maiz hitz egiten du bere poesian bai materiari buruz («hor materia misteriotsua, / sustraiz eta iluntasunez ore-tua», IE, 50), bai formari buruz (adibidez, "kerantza" hitza erabiliz). Materiaren eta formaren arteko uztarketa bihotzaz, lurraz, suaz, uraz eta eguratsaz diharduen "Hondarrean idatzia" poema sailean ageri da, baita buztinari buruzko adibideetan ere. Baina, ezbairik gabe, Lekuonarentzat materiari eta formari sublimena argia da.

Argia tarte delarik, mistizismoaren eta erotismoaren arteko harremanak aztertuz, Octavio Pazek hurrengo pasartea igortzen digu *La llama doble* saiakeran:

«Es natural que los poetas místicos y los eróticos usen un lenguaje parecido: no hay muchas maneras de decir lo indecible. No obstante, la diferencia salta a la vista: en el amor el objeto es una criatura mortal y en la mística un ser intemporal que, momentáneamente, encarna en esta o aquella forma».

*Mimodramak eta ikonoak* poemategian sugar bikoitzaz (erotismoaz eta maitasunaz) ari da, ukitu mistikoa ahaztu gabe. Baina erotismoaz zerbait gehiago esan nahi nuke edo, zehazkiago esanda, kortesiaz jantzitako erotismoaz eta horretarako, berriro ere, aipatu berri dudana Octavio Pazen saiakerara joko dut:

«Pero a veces la reflexión sobre el amor se convierte en la ideología de una sociedad; entonces estamos frente a un modo de vida, un arte de vivir y morir. Ante una ética, una estética y una etiqueta: una *cortesía*, para emplear el término medieval.

La *cortesía* no está al alcance de todos: es un saber y una práctica. Es el privilegio de lo que podría llamarse una aristocracia del corazón. No una aristocracia fundada en la sangre y los privilegios de la herencia sino en ciertas cualidades del espíritu».

Juan Mari Lekuonak poesiak bizimoduarekin lotura estuak zituela zioen eta baita berarentzat zein garrantzizkoa zen semiotika ere edota, bestela adierazita, kortesiaren kodigoa. Adierazi dudanaren adibide betea dugu *Ilargiaren eskolan*.

Barrokoan, Erdi Aroan ez bezala, ñabardurak daude, kontrapuntuan egon ere, argien eta ilunen arteko jokoak etengabeak dira eta argiak objektuak biltzen ditu.

Honetaz gain, barrokoaren beste ezaugarri batzuk hauexek izango lirateke: gauzak neurritz gainezka multzokatzeko joera, arkitektura ikusgarriak, ustekabez jositako artifizioak, argilunen zein bolumenen arteko kontrasteen bitartez lortutako efektu dramatiko bezain dinamiakoak eta egitura korapilatsuak, heterogeneoak. Estilo honen lekuak *Ilargiaren eskolan* eta *Mimodramak eta ikonoak* poemategiak genituzke, zeinetan gainera alor semantikoaren eraginez, esanahiak oinarritzko egituretatik konplexuagoetaraino joaten baitira, esanahien arteko harreman sare hierarkikoak direla-eta. *Ilargiaren eskolan*-en hala dio:

«Katea hautsiak zintzilik: hori ziruditen / trentza askatuen eraztun etenak: / arrain lehorren urbide, / larrosa moztuen espetxe, / zaldi-maldiko amets zankolatuak, / fantasia azkarrak, / kilima elektrikoak. / Soro betearen eurizko aihenak / garrondora hedaturik zeuden / -zaldi gazteen zai, zezen oldartuen zai-, / dilindan» (IE, 41).

*Mimodramak eta ikonoak* poemategiaren barrokismoak Bibliako Apokalipsiaren libururaino eraman gaitzake, magma itxurako sinboloz, kontrajarpenez eta irudi oparoz betetako kontaketa baitu. Pasarte ilun eta apokaliptikoen ondoan («Eta izarrak zerutik / erortzeaz bat, deserto beltz bilaka / litezkeela hondamendi kosmikoaren errautsak», MEI, 17), epifaniazko eta garaipen kutsuzkoak aurki ditzakegu:

«Egunari besta gauaren erdian. / Isiltasunaren zeremonian esferak zuriz / jantzirik. Diz-diz hierofanien hamabi / argi-zuziak. Eta zuhaitzaren errituak / oleska, bidaia eliptikoen bobedazpian» (MEI, 67).

Itsusiaren estetikaz sakon jardungo du Juan Mari Lekuonak, Erdi Aroko mistikoek, filosofoek eta teologoek bezalaxe, jakin baitaki uni-bertoaren harmonian eta ordenan itsustasunak edertasunak bezain-besteke garrantzia daukala. Osotasunean oinarritutako ikuspegiak eta etikak horretara eraman dute, horregatik bere poesian argiak daude, baina baita ilunak ere, ikonoekin batera mimodramak, beti elkarren eskutik, elkarren osagarri, elkarren beharrean, mina, oinazea eta heriotza bizitzaren partaide ere direlarik. Gainera, ez dezagun ahantz, batetik, Erdi Aroan munstroak zerbait harrigarri direla eta modu alegoriko eta sinbolikoen bitartez naturaz gairdiko errealitateaz eta errealitate horretako tasunez zein akatsez diharduten bestiario moralizatuak daudela eta, bestetik, munstroek bereizgarri barrokoak (itxuragabeak eta bihurrituak izatea, adibidez) daramatzatela euren baitan. Itsusiaren estetika eta etika abiapuntu harturik, Juan Mari Lekuonak Euskal Herri zaharraren mitologian (basapiztien galeria zoragarri horretan) eremu oparoa aurkituko du. Eta horrela, liluraren eta beldurra-aren arteko talkak eginez, *Mimodramak eta ikonoak* poemategian "Izuen genesis", "Fantasia beltza" eta "Atabismoak" deritzoten azpi-sailak daude.

Esteta idealista den aldetik, sublimea ezinbesteko giltzarria izango da Juan Mari Lekuonaren poesia ulertzeko. Edmund Burke *Indagación filosófica sobre el origen de nuestras ideas acerca de lo sublime y de lo bello*-n ederra eta sublimea aurrez aurre jartzen ditu. Burkerentzat edertasuna gauzen tasun objektiboa eta erakargarria izango litzateke eta giza gogoan zentzuen bitartez eragina daukate. Burkek ez du uste, XVIII. mendea arte pentsatu zen bezalaxe, edertasuna proportzioan eta atsegina izatean datzala, eta gaineratzen du edertasunaren beste nolakotasun batzuk txikitasuna, araztasuna, fintasuna, leuntasuna, mailaz mailako aldaketa eta kolorearen argitasuna izango liratekeela eta, beste neurri batean, baita grazia eta dotorezia ere. Sublimea berebiziko zirrara, inpaktua sortaraz dezakeen zerbait izugarriarekin lotzen du. Definizio hau interesgarria gertatzen da. Bertan sublimea edertasunari kontrajartzen zaiolako, sublimea ederra ez bezala dimentsio handietan, infinituan eta gero eta gehiagora doan zailtasunean eta jomugan murgiltzen da, tartean bakardadea, isiltasuna, izuikara edota iluntasuna daudelarik. Gauzak honela, exotikoaren eta harrigarriaren ildotik, amildegiak, aurriak, eremu basatiak bezain

amaigabeak, mendi helezinak edota kobazuloak sublimeak suertatu ahal dira.

J.M. Lekuonak *Muga beroak* poemategian hurrengoak idazten du: «Iñoiz, materiaren sublimazio-bidean, / bizi-sarea zentzukoi bihurtu zen; / eta hatsak –prozesu baten azken mailetan–, / adinkor egin zuen giza-soinaren argi-begia», MB, 122). *Mimodramak eta ikonoak* poemategian honelako ahapaldiarekin egiten dugu topo:

«Arratseko sublimazioak –suteak lekuko– / amatistez koroatu zuen egunik luzeena. / Argi orduak beherantz hasiko ziren, / zero kosmiko baten pendulu ertzean» (MEI, 61).

Bestaldetik, poeta sinbolista eta idealista denez, musika ezinbesteko arloa izango zaio poeta oiartzuarrari. *Muga beroak* poema liburuan honelako mezua igortzen digu:

«Musika tanpeka neurtua, / binako ritmoan; / nere zainen pentagrametan / odolaren behatzek / jo duten akorde eder eta sakona. / Melodi gorria / Eta nere sinfonia / barneko ilunbearen / zazpi kolorezko / ortzadar argia» (MB, 104).

Musikaren gaiaren ariora, gogora dezagun Platonentzat ere musika ezinbesteko arloa dela, edertasunaren formaren eskutik baitoa. Norbanakoaren musika eta musika kosmikoa lotu eta gimnasiaren, aritmetikaren, geometriaren, estereometriaren edota astronomiaren bitartez heziketa hiritarra azpimarratzeaz gain, badu beste egitekorik: katartikoa, hain zuzen ere, musika dionisiakoaren bidez lortzen dena. Honetaz gehixeago sakontzearen, Eugenio Tríasek *El canto de las sirenas*-en hauxe dio:

«En el relato de Er del final de *La República* se describen las órbitas de los astros y planetas en torno a esferas que rodeaban la Tierra. Cada una de ellas aloja una sirena que pronuncia y canta el tono musical correspondiente. El recorrido de los cuerpos celestes a través de una esfera se corresponde con una tonalidad determinada. Todas juntas forman un verdadero *dià pasôn*: la escala entera de los tonos, en orgánica sucesión según la altura, hasta llegar a las estrellas fijas».

Eta formaren eta sinbolismoaren beste era bat den ametsa ere bete-betean dastatzeko aukera izango dugu poeta oiartzuarraren poesian. Gauza jakina da poeten ametsak gainontzekoenak baino ametsagoak direla, benetako ametsak. J.M. Lekuonak ezin hobeto

moldatu ditu, hezurmamitu. Fantasia onirikoa goi mailara igo du, irudi plastikoak bezain intentsuak gauzatzen dituzten konparazioen eta metaforen bitartez, analogian zein kontrajarpenean oinarritutako el-karketa barrokoen bitartez, alor alegorikoan zein sinbolikoan sakonduz, labur zurrean: hizkera propioa eraikiz eta plazer estetikoan trebatuz. Baina eremu poetiko eta literarioaz gain, ametsa psikologikoki tratatzen jakin du. Gizakia bere konplexutasunean eta gizakia testuinguruan murgilduta ardura zaionez, psikologia gogoko arloa izango da berarentzat. Ezaguna da ametsen mundua bere osagai arrotz guztiekin, bere zama absurdu eta estimulu kateatuekin eta bere forma eta ekintza inkoherenteekin alor arras konplexua dela, azken finean, ametsetan nitasunaren eta kanpoaldearen arteko borroka latza suertatzen baita. Freud-ek aspaldian errebelatu zigun obsesioei, beldurrei eta eldarnioei irtenbidea emanez, funtzio katartikoa eta askatzailea betetzen zutela ametsak eta baita sendagarria ere, errealtatearen monotoniarekin apurtzen dutelako. Ametsak desira erreprimituen gauzatze mozorrotuak direla esan zigun eta baita zeintzuk ziren ametsen bereizgarriak nagusienak ere: ideia baten eraldatzea egoera batean (dramatizazio batean) eta kondentsazioa. Juan Mari Lekuonak *Mimodramak eta ikonoak* poema liburu kriptiko, exegetiko bezain ederrean beldurrak azaleratu dizkigu mimodramen bidez (poema batzuek "Larru ikara", "Espeleofobia" edo "Zirrarakoak" deritzote) eta ametsak goren mailaraino igo, ikonoak direla medio. Gainera, ametsa mitoaren bitartez helarazi digu:

«Menumare distiratzaila, egunak atzean / utziriko urmaelean. Irule jainkosaren / hari gorde baten txorillepoa. Elur / maluta adinbat izar den bobedan / diamante ertaina gauaren bekokian» (MEI, 71).

Freud-ek dio ezin dezakegula ahantz ikuspegi primitibo batetik ikusita, antzinako herriek ametsak euren mitologiako gizakiaz gaindiko izakiekin harremanetan jartzeko erabiltzen zituztela eta baita etorkizuna iragartzeko ere. Honetaz landa, pentsamolde aurre-zientifiko baten arabera, antzinakoek unibertsoaz zeukaten ikuspegiarekin bat eginda, barne gogoan zeukatena kanpoaldeko munduan errealtatea bailitzan proiektatzen zutela.

J.M. Lekuonak ametsa psikologiaren aldetik ere tratatuko du, bai *Muga beroak* poemategian, bai *Ilargiaren eskolan*-en. Azken honetan Ingmar Bergman-en "Oihuak eta xurxulak" pelikula hartu zuen ereduzat. Bertan zinegile suediarrek pertsonen arteko inkomunikazioaz,

bakardadeaz eta heriotzaz hausnartu zuen, gizakien nahiez, zalantzez eta beldurrez, hein handi batean, bera existentzialista zelako, barne gatazka bortitzek inarrositakoa. J.M. Lekuonak ondo ulertu zuen Bergman-en zine konplexuak bezain paradoxikoak erreferentzia sinboliko anitz dauzkala, erotismoan, introspekzioan eta estetika mailan paregabea dela.

Ikonologiari eta semiotikari ere garrantzia emango die poeta oartzuarrak. Ikonologiak inkontziente kolektiboan, arketipoak eta sinboloak bere baitan daramatza, horregatik Juan Mari Lekuona bere osoan ulertzeko ezinbesteko giltza dugu. Aurretik zehatz dezadan ikonografiak eremu deskriptiboan diharduela, ikonologia, berriz, zientifikoagoa dela, gutxi gorabehera etnologia eta etnografiarekin gertatzen den bezalaxe eta azpimarra dezadan Juan Mari Lekuonari aipatu lau jakintzok –ikonografia, ikonologia, etnografia zein etnologia– ardura zaizkiola, baina, batez ere, herri ikonografian murgilduko dela.

Omar Calabresek *El lenguaje del arte*-n Ernst Cassirer filosofoa aipatzen du (ikonografian, estetika sinbolistan, antropologia kulturalean edota ideien historiaren analisisan erreferentzia puntua den egilea) eta baita Erwin Panofsky ere (ikonologia kulturaren konplexutasunarekin lotzen duen egilea) eta bi egileon teorien ildotik, hurrengo pasarteia idatziko du:

«Panofsky [...] desde el punto de vista filosófico sufre la influencia de los destacados estudios de Ernst Cassirer sobre la teoría de las "formas simbólicas". Según las aplicaciones de esa teoría, la historia del arte se convierte en historia de los hechos estilísticos concebidos a su vez como símbolos a través de los cuales se expresan procesos generales de abstracción de la mente humana, expresión que se da en los cambios de las condiciones de la cultura durante épocas diferentes. La historia y la historia del arte terminan por coincidir cada vez más, ya que en ésta se encuentran tendencias e intereses de aquélla».

Ideia hauen esparrukoa dugu *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua, hurrengo bi ahapaldiok lekuko:

«Antzinako gestuak datoz kontzientziaren / azalera: orain bat, gero bestea. / Bildumenaren bizgarritasuna; zuhaitzen babes; / kronlexaren kontsumazioa; teilaren jabegoa; / eguzkiaren bidaia; ha-bearen halabeharra... // Kultur ikuspegia hezur-mamitzerakoan, / gauza urria zen aztarnategiek ziotena: / harpe, hilobi, margo,



egitura. / Aberatsago zitekeen ele zaharren usmoa, / erlatoetan antzirudituz zer den mundua» (MEI, 95).

Azpmarratu beharrean nago antropologiaren ikuspegitik *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua harribitxia dugula. Heriotza psikodramatizatuta ageri zaigu "Alegoria", "Zirrarakoak", "Oihaneko drama" edo "Larrazken" deritzoten poemetan. "Herio" izenburuko poemari dagokio ahapaldi hau:

«Lastaira txirtxildua, lumazko buruki / onirikoa. Haustear senaren puzzlea, / gehiago ezin konponduzko eran hautsi. / UKimenak bakarrik zegien gidaritza / eroturiko zaldien konstelazioan» (MEI, 51).

Bizitza ere psikodramatizatuta aurkeztuko digu poetak eta baita bere aurreneko urratsa ere, jaiotza, "Amaren altzotik" poema lekuko.

Semiotikari J.M. Lekuonak arreta handia jarriko dio, ardua handi-koak baitzaizkio kodigoak, zeinu ikonikoak, hizkuntzaren barruko hierarkia osoa (bere maila denotatibo eta konnotatiboarekin, bere adierazpide erretorikoekin), hizkuntzaren ikuspegi sinkronikoa zein diakronikoa..., baina, batez ere, bi puntu azpmarratuko nituzke: anbiguitatea eta sinbolismoa.

*Mimodramak eta ikonoak* poema liburua giltzarrietariko bat anbiguitatea da. Anbiguitateak eskolastikaren mundura garamatza, zeinetan gauza bera bi alor desberdinetatik ikus baitzitekeen edo eskolastikoen hizkera ekarriz, bi *suppositio*-ren arabera.

Bestaldetik, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua "Barandiaran" deritzon poeman haxe irakur daiteke: «Okrea ezilkor. Megalitoa iraunkor. / Mitoa adierazpide. Liburua berri on. / Katedralea gizar-te. Hiria etorkizun» (MEI, 95). Sinbolismoak katedral gotikoaren kode zein azpikode konnotatiboen esanahiak erakusten ditu eta hor arkitekturaren historian sartuko ginatete, katedral gotikoak aro eta mende desberdinetan kulturalki bete dituen funtzioekin. Interpretazio erromantikoaren arabera, katedral gotikoaren egiturak baso zeltikoen ganga irudikatu nahi zuen, beraz, mundu primitiboa ekartzen zuen gogora, erlijiosotasun druidikoa. Erdi Aroan eta neoplatonismoari jarraiki, katedral gotikoaren arkitekturak (argiarekin batera) partaidetzaren esanahi konnotatiboa zeukan. XIX. mendean estilo gotikoak zentzu mistiko betea berreskuratzen zuen, Jainkoarenganako norabidearena.

Antropologian eta soziologian ere sartu zen Juan Mari Lekuona. Marvin Harrisek *Antropología cultural* liburuan dioenez, antropologia gizateriaren, antzinako herrien zein modernoen eta beraien bizimoduaren ikasketa dugu eta antropologia beste diziplinetatik desberdintzen duena bere izaera globala eta konparatiboa da, gainontzeko diziplinek giza esperientziaren, garai baten edota giza bilakaera kulturalaren eta biologikoaren atal konkretu batez baitihardute. Izan ere, ikuspegi antropologiko batetik herri eta kultura guztiak maila berean daude ikertuak izateko garaian, arreta berbera eskatzen baitute. Liburu berean kultura zer den definituko du:

«es el conjunto aprendido de tradiciones y estilos de vida, socialmente adquiridos, de los miembros de una sociedad, incluyendo sus modos pautados y repetitivos de pensar, sentir y actuar (es decir, su conducta)».

Gizarteari buruz horrela dihardu: «Una sociedad es un grupo de personas que comparten un hábitat común y que dependen unos de otros para su supervivencia y bienestar». *Endokulturazio* kontzeptuaz eta *zabalkunde*-az ere aritzen da. Gizarte baten kultura aspektu askotan nahiko berdintsua izaten da belaunaldi batetik bestera eta, hein handi batean, bizimoduaren jarraipena *endokulturazio*-ari esker gertatzen da. Belaunaldiz belaunaldiko ezaugarri kulturalen transmisioa endokulturazioaren bitartez gauzatzen da, gizarte batetik beste gizarte desberdin baterako ezaugarri kulturalen transmisioa, berriz, zabalkundeak egiten du. Gurean belaunaldien arteko transmisioa hain larria izanik, batetik, eta, bestetik, emigrazioaren erronka gainean dugula, arazo horiek guztiak kontuan harturik, idatzi du J.M. Lekuonak *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua, kultura, endokulturazioa eta zabalkunde hor baitaude. Eta orain hurrengo urratsa dator. Marvin Harris antropologoaren teoria nagusia hau da: elementu kultural guztiek biziraupen materialean dute oinarria eta biziraupen materiala ziurtatuta dagoenean, elementu horiek kulturalak izatera igarotzen dira. Juan Mari Lekuonak euskal mundu tradizionalaren atalak elementu kultural bihurtu ditu. Hau, batez ere, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren azpiataletariko bat den "Itzalen galerian" ikus dezakegu, non "San Martin Txiki", "Atarrabi", "Beretxerretxe", "Axular", "Berdabio" eta "Barandiaran" izeneko poemak dauden.

Bestaldetik, Lekuonak jakin baitaki gizakia nahitaez gizartean txertatuta dagoela, giza multzoak eta egituraketa konplexuak ze nolako eragina daukaten banakoarengan, gizartea antzerkigintza bizia bezain boteretsua dela, maskarekin eta hierarkiekin, sinboloekin eta itunekin, ideologiekin eta topaguneekin. Horregatik egon da beti euskal gizartean inplikaturik gai kulturaletan, euskalgintzan. Poesian ere soziologiari eutsiko dio. Urrutira gabe, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua giza multzo batez ari da, euskal kultura barrutik bizi duen giza multzoaz, hain zuzen ere.

Utopiaz, historiaren berrirakurketaz, memoriaz, identitateaz eta komunitateaz ere arituko da. Bitzta maite eta historian sinesten duenez, J.M. Lekuona beti utopiaren alde jarri da, baina oinarriaren utopiaren alde, horregatik sustraletara joko du, hizkuntzara eta herri poesiara, adibidez. Memoria historikoa ez faltsutzeko, memoria historikoa behar bezala berreskuratzeko, historiaren berrirakurketa exijituko du eta poesiaren bitartez memoria –substratu hori– berpiztu digu. Behar historikoaz mintzo diren historialariak funtsean oldarra, bultzada eta bulkoa den historiari buruz ari direnean, iraultza aipatzen dute. Juan Mari Lekuonaren helburuetariko bat *Mimodramak eta ikonoak* idazterakoan, hauxe izan da, hain zuzen ere. Iraultzaren esanahiaren inguruan Hannah Arendt-ek hauxe idatzi du:

«En sus orígenes la palabra "revolución" fue un término astronómico que alcanzó una importancia creciente en las ciencias naturales gracias a la obra de Copérnico *De revolutionibus orbium coelestium*. En el uso científico del término se conservó su significación precisa latina y designaba el movimiento regular, sometido a leyes y rotatorio de las estrellas, el cual, desde que se sabía que escapaba a la influencia del hombre y era, por tanto, irresistible, no se caracterizaba ciertamente ni por la novedad ni por la violencia. Por el contrario, la palabra indica claramente un movimiento recurrente y cíclico [...]» (*Sobre la revolución*).

Identitateaz den bezainbatean, identitate arazoak sustrai politikoak baino gehiago filosofikoak dauzkala esan daiteke. Fernando Pessoa «Inpórtenos nada más el lugar donde estamos...» idatzi zuen, Jaime Siles-en *Pasos en la nieve* poema liburuan, hegaztiak direla-eta, besteak beste, ahapaldiok irakur ditzakegu:

«Como nosotros mismos, / hacia sí mismas van / sin salir de sí mismas / ni de su identidad. // Sólo cambia el paisaje / para el

que siempre está / dentro de otro paisaje / que dentro de él está.  
 // Por él pasan las horas / pero nunca el lugar / y el tiempo es lo  
 que queda, / como su identidad».

Juan Mari Lekuonak "herri" hitza maite du: «Eta herria bezela / lurralde batean nago hedatua. / Lurrean dut ohantze. / Bera ondarea» (MB, 111-112), «Eta erasoan, herriari utopia zekarkion, / zazpi jauregiek zin eginiko txikizioan» (MEI, 81). Beti pentsatu du euskal komunitatea txikia bada ere eta, agian, horregatik badaukala mundu globalizatu honetan zer esana eta zer emana, besteak beste, kulturalki ezaugarri propioz beteta dagoelako. Hor dauzkagu gure mimodramak eta ikonoak. Zentzu kolektibo sakona izan du beti J.M. Lekuonak. *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuan jakintza bere esku daukan euskal tribu bateko buruzagi gisara mintzo zaigu, kudeatzaile gisara, baina baita esperientziaz jantzitako zahar, eliz artzain, apezpiku edo diakono modura ere. "Apezpiku" hitza grekozko "epískopos"-etik dator eta apezpikuaren edo eliz buruzagiaren esanahiarekin batera, "zaindari, jagole" ere adierazten du. "Diakono", berriz, grekozko "diákonos"-etik dator eta diakonoaren esanahiaz gain, beste esanahirik ere ("zerbitzari, ministro") gordetzen du. Bestaldetik, "Kalendera" azpisailaren "Ekain" deritzon poeman hau irakur dezakegu: «Ihintzak-izarren ukenduz- berritu / zuen larru neofitoen bataio ura» (MEI, 61). "Neofito", beraz, talde erlijioso baten partaide berria. Bataioari dago-kionez, "bataio" grekozko "batípso"-tik dator eta "murgildu, pulunpatu, bataiatu" esan nahi du. Sinbolikoki, murgiltze bidezko bataioan bataiatua Kristorekin hilobiratua izaten da eta sinbolikoki jasoa, berpizkundera bailitzan. Bataioan espirituaren bitartez arazketa edo garbiketaz gain, damua ere badago.

Aipatu kolektibotasun horren beste adibide bat hurrengo ahapaldia izango litzateke: «Gurpildu zuen, azkenik, funtsaren funtsa: / "Berez inor ez da ezer. Beste baten / esku dago orobiraren izaera"» (MEI, 95).

*Mimodramak eta ikonoak* poema liburuak bere osagai politikoa ere badauka, J.M. Lekuona hain poeta engaiatua izanik, alor horretan ere badaukalako zer adierazia. Izan ere, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren egituraketa eta antolaketa estilo kontua ez ezik, egitasmu politikoa ere bada. Hain zuzen ere, poemategi honen oinarrian Platonen (filosofia bizitza-jakituriarekin bat egiten duela gogoratu zuen filosofoaren) *Errepublik*a dago. Elkarrizketaren bidez eta

Sokratesen ahotan jarrita, hamar liburuz osatutako Platonen lan horretan, besteak beste, Estatu egituratzeko garaian lan banaketaz eta espezializazio teknikoaz hitz egiten zaigu, emakumearen eta gizonaren arteko berdinketaz (lehen aldiz giza historian), egia begiestea gogoko dutenek bakarrik maite dutela jakituria esaten da (eta horren ondorioz, gauzak begiesteko garaian, itxurak oro saihestuta, objektua bere betean eta bere osotasunean begietsi behar dela) edota edertasuna onaren sinonimoa dela eta horretarako eguzkia jartzen du adibidetzat, nahiz eta ontasuna kategoria edota esfera goragoko batean dagoen.

Gogoangarria da oso leize-zuloaren adibidea. Bertan esklaboa dago (gaur eguneko gizon arrunta eguneroko zamak garraiatzen irudika dezakeena). Esklaboa pittinka-pittinka itzalen mundutik askatu eta mundu errealerantz abiatuko da lau urratsen bitartez: aurreneko ikuspenean leize-zuloko itzalak leudeke eta irudipenari legozkioke; bigarrenean leize-zuloko objektuekin topo egingo luke eta sinismenari atxikita egongo litzateke; hirugarren ikuspenean kanpoaldeko itzalak daude eta pentsamendu diskurtsiboari dagozkio eta laugarrenean kanpoaldeko objektuak daude eta adimenari lotuta leudeke. Hau guztia giza ezagutzarantz zuzenduta dago. Beste urrats batzuk eta maila batzuk ere egon badaude eta, horrela, esklaboa itzalak begiestetik leize-zulo barruko estatua garraiatuak begiestera igaro ostean, esklaboak aipatutako itzalak proiektatzen dituen argiaren sua zuzen begiratzea badauka. Kanpoaldeko objektuak begiesten ohituta egon ondoren, eguzkia ikusteko aukera izango du. Egirako giza adimenaren bidaia honetan leize-zuloko suak eguzkia sinbolizatuko luke eta eguzkiak, berriz, ontasuna. Honetaz guztiaz gain, arimaren garrantziaz eta autonomiaz ere badihardu, heziketa eta politika egitarauetz..., baina, batez ere, hurrengo mezua igortzen digu: justizia zoriontasunaren berdina dela, hain zuzen ere, bizitza ontasunaren ideia araberan egin edo eraiki behar delako. *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua hierarkia eta norabide honen arabera egituratuta dago, maila eta sail guztiak argirantz doazelarik.

Bestaldetik, ezagutzaz eta jakinduriaz ari delarik, bi kontzeptuok zentzu biblikoan ere hartuta daudela esango nuke. Biblian esaten zaigunez, Jainkoak heriotzaren bizipenetik igaro ostean eta baita zerrura igo ondoren ere, guztioi dohainak eman zizkigun Espiritu Santuaren bitartez (Efesotarrei gutuna 4, 8). Dohainok ez dira aldi batera-

koak izaten, bizitza guztirako baizik, eta dohainok hobetzea gure esku dago. Bestaldetik, dohainok ez dira zerbait pertsonala, norberaren berekoikeriarako, mozkinak eta abantailak lortzeko, baizik-eta Eliza (Kristo buru delarik, organismo bizia dena) guztion artean eraikitzeko, beraz, zentzu kolektibo osoa daukate. Jainkoak dohain desberdinak ematen dizkio bakoitzari, guztiak beharrezkoak izan gaitezen, guztiok Eliza eraiki dezagun (Korintotarrei aurreneko gutuna 12, 4-8). Zentzu honetan *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua ahotsen polifonia dugu. Dohainak, opariak. J.M. Lekuonarentzat guztiz garrantzitsua da "opari" hitza, agian, "opalkuntza" eta baita "dohaina" ere adierazten dituelako.

Juan Mari Lekuonak Blas de Oterok lortu zuena erdietsi du *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuan (beste estiloz eta irizpidez, jakina), hau da, poemategi politikoa egin du, baina hitza desideologizatuz, hitza barrutik garbituz, ezein kutsaduratatik garbitu ere. Blas de Otero komunista zen, Juan Mari Lekuonak nazionalismo kulturallean sinesten du, Euskal Herriko herritarrei dagozkien askatasunen eta eskubideen defentsan atera den nazionalismo mota horretan.

Juan Mari Lekuonaren poesiarri buruzko idazlan honetan hainbat ikuspegi (estetikoa, sinbolista, antropologikoa, soziologikoa...) azaldu ondoren, hurrengo hau ere azpimarratu nahi nuke. Víctor García de la Concha *El aire de su vuelo* saiakeran San Juan de la Cruzen poesiaz ari denean, Unamunoren esaldiaz oroitzen da: «Mistika, hein handi batean, filologia da». Nik bene-benetan uste dut Juan Mari Lekuonaren poesian ere mistika eta filologia esku beretik doazela.

Irakurketa desberdinak eskaintzen dituen poema liburua dugu *Mimodramak eta ikonoak*, semiotikoa, ikonologikoa, politikoa... eta baita zientzia-fikziozkoa ere, eskaini Hannah Arendt-ek *La condición humana*-n dioen zentzuan: «como vehículo de sentimientos y deseos de la masa».

Amaiera aldean gaudela, osterera ere, etikaren alorrera itzuli nahi nuke, gure poetarengan berebiziko eta funtsezko zutabera. Juan Mari Lekuonak "Arrosa xuriaren azpian" balada publikoaren aurrean abestu izan du batzuetan. *Ikaskuntzak Euskal Literaturaz (1974-1996)* herri poesiaz gain, XX. mendeko zenbait poetaren poemarioak aztertzen dituen artikulu bilduman irakur daitekeenez, aipatu euskal baladak badirudi XVII. mendean Nevers kantutegian agertutako bertsiro frantsesean duela inspirazio iturri. Narrazioan zehar datu konkretuak

(pertsonen zein lekuen izenak, data eta gertaera historikoak) ezkutatzen dira eta gaia hauxe dugu: neskaxa batek hil itxura hartzen du bere ohorea salbatzearen. Balada honetako dontzellak ohorea salbatzeko hil itxura hartzen du eta Juan Mari Lekuonak, Euskal Herriarekiko eta euskal hizkuntzarekiko engaiamenduagatik, euskal kultura mespretxatzen dutenek zapaldua, manipulatu eta, azken finean, bortxatua izan baino lehen nahiago izan du lokartuarena egitea. Hauxe izan da bizitzan jarraitu duen jokabide etikoetariko bat. Bestaldetik, honako hau ere pentsatu izan dut askotan: Juan Mari Lekuonak bere bakardadean, poeta orori dagokion bakardadean beti eraman izan duela bere bizitzan zehar beste bakardade mota bat, Nikodemorena eta Jose Arimateakoarena, hain zuzen ere, Jesusen bideari jarraitzearen, gizonen bideetatik urruntzearen ondorioz sortutako bakardadea.

## Bibliografia

- ARENDDT, Hannah: *Sobre la revolución*, Alianza Editorial, Madrid 2004.
- : *La condición humana*, Paidós, Barcelona, 2006.
- CALABRESE, Omar: *El lenguaje del arte*, Paidós, Barcelona, 1997.
- ECO, Umberto: *Historia de la belleza*, Lumen, Barcelona, 2005.
- ELLACURÍA, Ignacio & SOBRINO, Jon: *Fe y justicia*, Desclée de Brouwer, Bilbao, 1999.
- GUARDINI, Romano: *La esencia del cristianismo. Una ética para nuestro tiempo*, Ediciones Cristiandad, Madrid, 2006.
- HARRIS, Marvin: *Antropología cultural*, Alianza Editorial, Madrid, 2005.
- KORTAZAR, Jon: "Juan Mari Lekuonaren egunerokoa 1957-1958", *Egan*, Donostia, 2007.
- LEKUONA, Juan Mari: *Muga beroak*, Gero, Bilbao, 1973.
- : *Ilargiaren eskolan*, Erein, San Sebastián, 1979.
- : *Mimodramak eta ikonoak*, Erein, Donostia, 1990.
- PAZ, Octavio: *La llama doble*, Seix Barral, Barcelona, 2001.
- RICCIARDI, Alberto: "El hombre según el Antiguo Testamento", *Revista Bíblica*, Año 34-1972/3.
- SHOPENHAUER, Arthur: *El mundo como voluntad y representación I, II*, Fondo de Cultura Económica & Círculo de Lectores, Bilbao, 2003.
- TRÍAS, Eugenio: *El canto de las sirenas*, Galaxia Gutenberg & Círculo de Lectores, Barcelona, 2007.
- VALENTE, José Ángel: *Variaciones sobre el pájaro y la red*, Tusquets, Barcelona, 1991.





## Xabier Kaltzakorta: "Dantza-kopla zaharrak"

Labayru 2007

Patziku PERURENA

Deus baino lehen, eskerrik asko liburugatik. Lagun eta gutun moduan eginen dizkiat publiko, nere iruzkin bihurriok, besteren bati ere entretenigarri eginen zaizkiolakoan.

Ederra liburua, bai, batez ere sarrerako saiolan argiak eta akaberrako iradokizun ernagarriak. Koplen korpua ere, ederra bezain galanta. Zenbat ale eder irentsi ote du, pikoka pikoka, oilo gose honek, atariko soroan dabilela, ale bakoitzaren axial gorrixtak, belar tarteko distiran liluratu ondotik! Hala ere, kopladiz kopladi, kopla beraren hainbeste kontatera berdintsu aditu beharrak, atzenerako itzali bezala egin dik oilo gose honen hasierako bazka-grina hura.

Bai, beti zatozak ongi holako metatze lanak, baina, ez nere irudituan holako liburu batean argiratzeko, beste era batera informatizaturik gordetzeko, agian hobeki, datu-base gisan edo. Nik benpe, askoz ere pozikago leituko nian liburua, kopla modu bakoitza, bakarka hartu eta, koplaera berberak Euskal Herrian barrena zer ibile-ra bihurri egin duen aldaerak aztertuz/erkatuz gaika antolatu izan balitz liburua. Hartara, *corpus* informatizatu ederra izanen baigeniake orain alde batetik; eta bestetik, dantza-koplen azterketa liburu xoragarria, koplagintzaren eta koplaera bakoitzaren bilakaera, alderdi kronologikotik, geografikotik, estilistikotik eta abarretik azaldua. Gauza ederra izanen huke, hik heuk ezin baduk, beste norbaitek egitea lan hori. Dadina dadila, ekin eta jarraill..

Ni, beste gabe, egindakoa eskertzera natorkik, orriz orri, nere ustez eta argi urriz bazterrak astindu bidenabar:

22: ...*"kopla sailak urre aleak direla iruditzen zait, eta (haien gaineko) azterketak, kasurik gehienetan, lastoa"*. Honetan, erabat hirerkin nauk Jabier, baina, zer izanen ote litzake kopla asko eta asko, behar beharrezko zuen argiprintza hrua aurretik edo ondotik eman izan ez balitzaio?... Sumatu egin behar, kontua zerk ondatzen duen eta zerk edertzen. Eta suma horrenik ez duenak, lastoa pilatu behar ausarki. *"Kopla bakoitzak oihartzun berezia du bakoitzagan, eta kopla azalduz gero, irakurlearen adimena eta sentimena ez dira aintzat hartzen"*(23)... Baita, baita!...

31: *"canta papel berriyac Durangoco Panchillonec ipiñiyac"*. Azterketak lastoa dituk bai maiz, Jabier, baina, zenbat irabaziko ote luke *canta papel* honek, *Panchillon* zorioneko hura nor zen argituko balitz? Zein garaitan eta etxetan bizi izan zen galdezka, eta orduko udal-erroldak zein batzar-agiriak erne begiraturuz, seguru nauk *Panchillon* horren arima oraindik hezur haragitan ipini litekela. Honetan zenbat lan egin ote nuen nik LEE hartan! Sekulan ezin izanen dik inork imajina, baina, bai ordea, grinezko mandolan haren fruitua noiznahi aisa aski goxa. Halako grinaren huts izugarria nabari duk euskal literaturaren bihotz osoan. Eta ni ez nauk balaku zuriz aisa engainatzekoa.

41-42: ..*"dirurik ez badogu, emango iak bona"*. Et et et. Ez diat uste *bona* hori gure gaurko *bonoa* denik. Dirurik ez badugu, emanen zaik *alea*. Halatsu huke nire irudituan. Kopla eta kanta zaharretan maiz ageri dena baita *diru/ale* arteko aukera. Eta *bona* horrek, -seguru aski ere erdarazko *borona* hartatik geldituak-, bai baititu Bizkaian barrera, gure *bikor*, *ale* zentzua duten arrasto nabariak, eta baita bizkaieraz gaindiko euskal herrietan ere. Erne filologo maite, eta egin laborari xahar horiei galde.

- ...*"Polita da estómago hitza, estamango izatea gure aldaera honetan"*. Goizuetan eta Leitzan eta inguruko herri askotan ere, *estamokoa* aditua nagok behin baino gehiagotan. Eta larri ibili, bihurrera honetaz, hik egiten duan ohar beratsua egina edukitzea ere, txokoren batean aspaldi handian. Taxidermista harrapari horietakoren batek argituko likek, agian, baldin eta nori berea emateko zintzotasunik eta apaltasunik izanen balu.

-....*"begi biez aurrera sartu ziren pozuen"*. Horra hor kolokazio eder askoa gure Pello Esnal jaunarentzako. Euskaldunak, bazirudik, bere burua lurrera, urera edo dena denekora botatzen duenean, beti -z

*aurrera* botatzen duela: *begi biez aurrera, buruz aurrera, mu(s)turrez aurrera, (de bruces)*. Baina, *begi biez aurrera* hori ez nian inoiz aditu. Bidenabar esan, bai polita, *gure ahoz gora, hortzaz gora* honen ordezko *aratean, aratian, (alatian, Ondarru aldean)* hori. Nondik ote dator? Ez ote du funtsean *aho* hitzaren *aha-* hori gordeko, aurren *ara-, ala-*erroak?

43: *majo*: ederki, asko, ugari, ongi, bapo: "*majo* ari du elurra". "*majo* afaldu genuen". Inork ba ote daki zenbat modutara erabilia den euskaldunon ahotan *majo* hori?

..."*kortako burdi zarra banaioak kotxie/ hantxe ibilko neuke neure atso motxie*". Inork esan ote du honetaz deus? Partizipioa *-i-n* bukatzen duten aditz askok geroaldiko *-ko* hori hartzean, galdu egiten dutela *-i-* hori. Begira : *ibilko, ekarko, etorko, ikusko*...

Eta zeinen ugaria eta berezia den, batez ere, ahaideko izenen ondotik dabilen *motz* hori: *neure atso motzie, gure motiko motza, neskamotza, andremotza, frailemotza, santumotza*... Nork azalduko lidake niri xuxen, testubarren ironiko erdieztizko horretan, *motz* horrek hartzen duen balio sinboliko afektibo ugaria?...

56:..."*Nua ta banaton zentzuzkoagoa da jatorrizko Ua ta banaton baino, doana eta datorrena gizona baita. Adizkeran osteria biak izan behar lukete hikan, eta ez bigarrena bakarrik*". Hori duk Xabi, herorrek hasieran esan bezala, azterleok maiz egiten duguna, nahiz geure borondaterik onenaz. Usuario luze eta erne batetik datorren koplariak berez sekulan eginen ez lukeen hori. Hori duk urrea lasto bihurtzea, edo Orixek esaneren luken *gisan, urrea kakaren neskame ipintea*. Zenbat ixtori aditua ote naiz, tabernan orduak eta are egunak jokoan eta zurrutean daramazkin agureagana desgaraian etorritako atsoarenak. Eta beti azken sententzia berbera, gizonak andre gaixoari: "*Ua ta banaton*". *Hoa* (etorritako bidean, hortik etxera) eta *banatorren* (belaxe atzetik). Hola baino hobeto eta llaburrago nola adierazi egoera hori, Jabi, senar *jokolariak* emazte xuhurrari?

61-62: ..."*garai bateko bibolina edo txerrebeta, trikitia baino zaharra- goa zatekeen, eta guk trikiti-kopla bezala ezagutzen ditugunak, garai zaharragoetan bibolin-kopla bezala ezagutuak ziratekeen*". Eta Amurizak bibolintero xelebreez ongi dioena errepikatuz, hala diok: "*Garai batean bibolinteru izatea, barkillero izatea bezala zen: pobrea, baldarra eta alderraia. Txerrebetero edo zarrabetero hitza ere garai bateko*

*bibolintero adierazteko erabiliko zen, Zeanuriko kopla honetan ager-  
tzen denez:*

*Zotz-zuritzaillea dozu senarra  
Zarrabeteroa koñatu,  
Zotz-zuritzalleen irabaziak  
Zarrabeteroak ondatu”.*

Giroa ederto adierazia zagok, baina, jainkoagatik ere ez dezagun aipa ijito konturik, bestela euskal folklorearen esentzia guzia ipiniko baigenuke onakoz gainera (Goizuetan bestetan aditu ez dudana: jantzi, galtzerdi, zaku eta abar *alde onaz gainera ipini* zentzuan). Eta beti estalian laga beharreko konplejo horren kontrapuntu gisan harako Martin Behor leitzar hura etorri zaidak burura. Ehun behor omen zizkian, eta 1888ko elurtean denak akatu. Baina, huxkeria horregatik nola utzi bibolina jotze! Leitzan sartu den *Stradivarius* bakarra harena omen huan, zeal... Ikus txistulari aldizkaria, 153. alea, 31 orrian: *“Martinek biboliña jotze zun, ta Gregorik panderua”*. Iloba Joan El-duaienek esana, Adunako Aizpean. Nik imajinatzen diat nolatsu joko zuten biak ere, baina, Martinek bibolina zinezkoa zuela ezin uka. Begiraiok bestela, LEE liburuan, 407 orriko argazki eder horri.

Gainera, bazirudik, dantza-kopla zaharrak *zarrabetabibolintrikiti* giro horretakoak besterik izan ez balira bezala ateratzen dela hire liburutik, eta hik badakik ongi, hori baino askoz ugariagoak zirela dantza-koplen adierazbideak. Zerbait esatearren, hona Orixek dioena Leitzako Ingurutxoaz: *“Euskalerriko dantzarik gehienak kanta-dantzak ziran”*. Nolabait esan, erritmoa markatzen zuen edozein sorkarik ballo zian, eta beste guzia kopla, kanta, eztarria. Zer, izan ere, tresna hurbilagorik, errazagorik, merkeagorik eta hunkigarriagorik!... Nork bere eztarriko hariak baino, bazterjende xeble harentzako?...

Dena dela, gure udal eta eliz artxiboak behar bezala azter ditezenean, gauza asko argituko dituk, *arrabit, biboliñ, danboliñ, kopla, gizon dantza, ingurutxo...* eta abarrek zer izen eta izan duten orain baino puskaz argiago zehaztuz. Ikus txistulari aldizkarian, 153 aleko 18. orria; edo neronek 14. orrian *“danboliñaz”* esaten ditudanak.

65: Arrazoi osoa duk *arotza* hiperonimoa dela dioanean, eta *ontzi-arotza* hiponimoa. Elizaldek 1907an *zugarotzaz* esana etorri zaidak burura. Edo neronek Areson ikasi nuen *Zugarotzenea* etxe izena. Esate bateko, Goizuetan *arotzalkia* esaten diotenari Leitzan *trabajalkia*

esaten ziotek zurgintzan. Horretan sinale *arotz* hitza jenerikoa izan zela garai batean, eta zernahi ofiziotako *ofizial*, *obrero*, *artisans* zentzua zuela funtsean, *gabi-arotz*, *gurdi-arotz* eta beste izen konposatu askok erakusten duten bezala. Testu zaharretan ere maiz ageri duk. Deitura moduan *Arozanton*, *Arozseme* (1560-80 aldean) eta holako batzuk leitzen nizkian lehengo batean Aranazko eskuidatzi batean.

72-73: "Europa osoan kontatzen den ipuin baten Bizkaiko aldaerak ematen nituen bi lantxo horietan". Ez diat bat bera ere ikusteko aukerarik izan. Ez eta internet bidez ere, nahiz izenak azaldu. Baina, pozik ikusiko nizkikek. Hik nahi baduk ikus dezakek nerea Plazara aldizkari irundarrean, 1986ko 5. alean, "*txintxin diruaren hotsa*" artikuluan. Ez ote huan, Loidiren etxean kopla bila ibili hintzen orduan bistatuko nerea?... Bai, itsua eta dendariaren ipuinarekin uztartuz egin nuen aipamen hura ekarri zidak gogora:

*Mila pezeta para ditut pikoaren azpian  
Beste mila parako ditut hurrengo astian.*

Zenbat aldiz aditu ote diot gure aitari kantuz, bere azalpen eta guzi. Oraindik belarri xuloan zeukeat, eta gogora arazten badidak, pozik kantatuko diat aurrez aurre ere.

Hirea ere polit askoa duk, nahiz beste neurri eta doinu batekoa:

*Amar duket daukedaz aretx arro baten  
Beste hainbeste iminteko bier-etzi beten.*

Dena dela, nik *aretx arro* hori probextu nahi diat. Zuek bereizten al dituzue Bizkaia aldean *harjo* eta *harro* hitzak. Guk ederki bereizten dizkiagu: *aryoa* eta *arroa*, eta ez dituk inondik ere gauza bera. Eta hitz honetaz Mitxelenak ematen duen etimologia, (sin duda), aski behartua ote den iruditzen baitzait. Hire argitasunen zain gelditzen nauk.

76: *Anton* eta *Malen*, pobre eta baxu lehen. Arestian aipatu diat *Arozanton* deitura ageri dela Aranazko eskuidatzi zahar batean. Nik pentsatzen diat *motz* eta *zelebre* samarra izanen zela *arotz* hura. Eta lapur kontuak ere, Iturengo harenak bezala, maiz lotzen zaizkiok arotzari. Hire hau lekuko:

*Anton errementari bentanan lora  
Urrea dalakoan plomoa daroa (135)*

Aurreko bileran, herri literaturakoan, Anton eta Antonioz aritu hituan gure erudito giputzak. Nik banekian Anton santua sortzez ijtoa zela, eta abereen zaindaria, eta itzainena eta mandazaiena, eta apropos egin nian galdea. Ederki oroitzen nauk San Anton eguna nolako izaten zen Goizuetan: abererik ezin pastatu, behirik ezin uztartu... Abere eta abeltzain, denak San Antonera, meza entzun bidenabar jana, pentsu edo abere bedeikatzerara. Gero, bazka edo pentsu estra denentzat. Itzai zein mandazai, mozkor batean iluntzerako.... Baina inork esan ote du argi eta garbi, izen edo santu horretzek bere bakarrean zeinen ederki erakusten duen gure folklore baserritar honen ijitotasun eder nabari nabaria. Berastegin ere baduk San Anton ermita, baita Zubietan eta Lesakan ere, eta non ez?...

Baina, Anton hori bezain ugaria dela esanen nitek *Peru* giro horretan: "*Ai Peru, Peru, Peru, zu beti alperra, sarri izango dozu alkandora zarra*" (153). Eta *Peru Abarka* hark bezalatsu, *nolako Perutxu, halako Maritxu*, esaera zahar hartan ere, ez ote du funtsean zentzu gaitz horixe nabari? Larri ibili, Bidasoaz haruztik sartutako *Petiri (Santz)* hartaz atzendu gabe, noski.

Gure folkloreko *Malen* ugari horrek, berriz, behar bada, Santa Madalena behartsuarekin izanen lizkikek bere sinbologia bereziaren lehen erroak. Lazaretoak edo Madalenak, bai baitziren herri askotan, jende behartsu, pelegirino, alderrai eta gisakoen aterbetzat eraikiak. Goizuetan, hantxe zagok, herriaren sarreran. Dena den, hire kopleta-ko Matxalen horrek harako beste ezagunago hura ekarri zidak:

*Andre Madalen (bis) / laurden erdi bat olio  
Aitak saria ekarritzian amak ordainduko dio  
Amak ordaitzen ez baldin badu, or konpon eta adio*

Lexikoan (*ordainduko*), xurigarbi usaina zeriok koplari honi, baina, molde zaharra denik ezin uka. Hor ere pobretasuna Malenekin uztartua ageri baita ba. Ulertzen?...

77: Matxalenek edaten duen *ur gorria* ez duk nere irudituan ardoak. Segurunera *koñaka* edo beste halako *patar* klaseren bat baizik. Nik ezagutu nian Goizuetan "*Koñakes*" deitzen zioten atso mozkor bat. Txirritak eta bestek ere, "*atsuen patar botillak*" aipatzen zizkiaten, sermollariei kulpitutik adituak. Gizasemeena ardo den bezala, patarra izan baita antonomasiar, -era guzietako patarra-, emakumeen edari sekretua.

78: Juan de Irigoyenen elaberrian ageri den *Amunategui* horrek, berriz, hain justu, testubarren horretan, harako Zubietako *Amontegi* ditxosozko hura ekarri zidak gogora. "En amunátegui vivió también la celebrada en coplas de ronda, la famosa Matxalen Busturiko: ... gabien gabien, errondariek dabiltes zure portalien". Zubitako hura, maitalekua edo antzeko zerbait omen huan. Ez al du hemen ere zentzu beratsua? Ikus Txema Larreak 1995ean Pamielan ateratako *Nafarroako euskal idazleak II*, 100-102 orriak. Irakaspen ederra, sekulan atzendu beharko ez genukena, Fermin Ixurko uitziar argiak folkloreaz ematen diguna. Edo ikus, Labayrun bertan, Gauontza Sortan, *Gaurko Poesia*, 1993, 157-8 orriak, neronek xalagardatuak.

93: *Ezkontzen bazerade mandazaiyarekin*

*Artu bearko dituzu pastaburniarekin*

Ongi gogoan diat nola aditu nuen *pastaburni* hitza aurreneko aldiz Mikela Labaienen ahotik. Atzo hil huan, 93 urtetan. Ikus *Leitzako Errege Erreginak* 55. or. Edo Mikel Olanoren *Leitzako Euskararen Hiztegia*. Edo nahiago baduk OEH.n *Basta-Burdina*. Horra beste hitza ongi zehaztu gabe daukaguna. Ez baitira inondik ere gauza bera, *pastorratza* eta *pastaburnia*.

97-98: *Kataliñ ariñ-ariñ, Kataliñ ariñe*

*Zenbana saltzen dezu dozena sardiñe.*

Hori duk Leitzako kantaera. Hik eta beste edozeinek ikus zitzakek kanta horri buruzko xehetasunak LEE liburuko 561-62 orrian, Kristobal Altzateren ahotan. Eta gainera, hik Daranatz-en paperetan aurkitu huan "ezuste gozo" hartan bezalaxe (*Çoumbana*, 96 orrian 6. aha-paldian ) esaten dik Leitzakoak ere: "zenbana", eta ez "zenbaten" Bizkaiko Gerrikakoan eta beste kantaeratan bezala. Baina, hori bezain argigarri iruditzen zaidak, kanta horretaz nik ematen ditudan aztarren guzietatik bat bakarrik ere ez aipatzea. Eta guzietan adierazgarriena honako hau ez aipatzea: "Kanta horren doinua, porrusaldaren erritmo arinean ere jotzen zuela askotan Ebaristok". Nahi baduk, kantatuko dizkiat bi kantaerak aurrez aurre. Katalintxonen bizi omen huan orduan, hori esan zidana, Emilia Azpiroz; eta gaur oraindik, bere 93 urterekin ederki esanen likek, hagitz buru argia baitauka. Ebaristo Elduayen, berriz, Leitzako ziztulari zaharra huan, Emilia neskato koxkorra zela, auzoan bertan, Txonkonen bizi zena. Hain juxtu, lehen aipatu Martin "Behor" bibolinteroaren anaia.

Horrek esan nahi dik, aurrez 61-62 oharretan esan bezala, *danbolinteroek* ere (ziztulariek ere) *arrabiteroek* edo *bibolinteroek* bezalaxe bihurtu zutela ahozko usuario zaharra, puxkaka moxtuz eta doinubixituz, dantza-kopla. Nik musikaz ez zekiat deus haundirik, baina, zenbat *karrikadantza* edo *kalejira* patxadako zahar eta ez hain zahar ote da, han nonbait, trenaren sorrerarekin batetsura *ariñ-ariñ* bihurtzen hasia, melodia berbera, 6/8ko konpas patxadakotik, 2/4kora bixkortuz. Beste bat aipatzearren, txixtulari aldizkariko 153 zkian, 4947 orriko biribilketaz esan zezakeat, Kandido Tolatxenekoari Leitzan askotan aditua: "*ariñ-ariñ bezela yotzen zien kalejira au Aisoko Suteikok*". Azken hau Caballero akordeolaria huan.

Bai, hire tesia, batez ere, garai zaharretako dantza, kanta, erre-frau, edo bertso zahar patxadako askoren puskak, kopla bihurturik eta erritmoz bixiagoturik ugaldtu zirelako izanik, harritu egin nauk holakorik ez aipatzea. Gehiago ere aurki litezkek LEE dohakabe horretan. Izanez ere, zer esanez hasten da ba liburua, 17 orrian bertan? Eta zer esanez segitzen 19-20 orrietatik aurrera? Norbaitek aitortu beharko likek, garen bezain esker gaiztoko ez bagina. Akaso hik herorrek, heure bilketa lan bikain honen azterketa atsegin hori egiten duan egunean. Hik ez baduk egiten, hobeki behintzat, ez baitu inork eginen.

102: *Amalu atso eta amabost jikara/  
ondora arrimatzeke bildurrez ikara.*

Ongi egiten duk 14/15en segida hori aipatzea, nere izenarekin zikindu gabe. Joku beratsua huke, honako 113 orriko hau ere:

*Arabarra, arabarra/ amalauan garagarra,  
amabostian gariya/ arabar barregarriya*

105: *Bergarako neskatillen dote arriyua/ burruntzari zartxo bat iru zulokua.* Hagitz zabaldua, baita. Ikus LEE liburuko, 593 orrian, Kandido Tolatxenekoak kantatua Leitzan: ... "*iru iltzeburu nittuen do-te/ Eta zerbait geiago banuen ere/ burruntzali kuli zar-zar bat kiderrik gabe!*" kanta grazios patxadakoa.

108: burlaren edo kantsolamendu merkearen giro horretakoak ere asko dituk. Gure aitari etxean askotan aditu diodan hau, besteak beste:

*Nere nobiyuan ama/ asto baten jabe dana  
Aretxek ekarriko'igu etxian biar dan dana.*



Gorpuzkera edo jazkera bidez ere maiz adierazten duk goien gradua edo arlotekeria.

*Baserritarra izanagaitik ez egin neri burlerik  
Nere soiñeko perkalezkuak ez dauka meriñakerik.*

*Soiñian kamisarik ez/ lepuan perladuria. (113)*

*Salada batek Zorrotzan egin dau gona gorrie  
Barrenetik imina deutso aginade surie. (131)*

Zeinen polita, arroparen detaile horiek sortzen duten kromatismoa! Eta zer ote da *aginade* hori? Xabier Lete hainbeste xoratzen zuen zorioneko *puntilla txuri* hura? Beste batean, 137 orrian, *agindure* deitu zioz Zornotzako saladak.

*Maritxu Petrolina ze enbra polite!  
Buruen pañeloa moño ipiñite (137)*

Zeinen ederki esana dena. Eta *enbra* horren indar xaloa?... Hori hartu ote zuten eredutzat edo irudizaintzat (*asesor de imagen* –tzat, alegia) gure poxpolin koitadu haiek, biraorik gabe oneski dantzatzeko. Aze kontraste zakarra, eta ulermen baldarra, ez?...

*Txapel azulak eta barradunak frakak  
Arratian dagoz mutilak galantak (147)*

*Arditik izan ezta sedazko galtzakin.  
Manuel pintorero abarka zarrakin  
Konejua dirudi bere bizarrakin (161)*

*Orroko mutik orrek adio ta adio/  
nere gona zarrari parre egiten dio (169)*

*Oraingo mutil zarrak daukate pelea/  
ortzetan pipea ta eskuan tosea. (169)*

*Tximini garbitzalle mutur zikindune/  
galtza zar bizar aundi Judasen lagune. (169)*

*Brontzezko galtza eta txaleko berdea/  
galtzak ezin jaso ta zertako do andrea (171)*

Eta abar, eta abar...

111: *Ortuan laranjiak orria dau berde/  
Udako kolorian zu neguan bere.*

Harritu nauk kopla horrekin. Beti kolore gatxa, arrotza, alegia. Baina konparaziorako *ortuko laranja* erabiltze hori? Hemen ere egiten ote zen?... Edo erdaratik datorren sinbologia erotikoa ote du laranja horrek, Atarrazeko Jauregiko "*bi zitroin doratū*" haien gisan. (Ikus *Ni ez naiz hemengoa*, 193-98 orriak)

Nola ez, koloreak ere maiz ageri dituk kopladietan, nere grina zaharren tentagarri:

*Ederra zera baiña ez zera arrosa/  
kolore zuri gorri begi amorosa* (108)

*Baltza nazela diñuste/ bañe neuri dust ardure gitxi  
Ardagoa be beltza da, baiña askok egiten dau erosi.* (123)

*Beltxerana nazena zuk omen diozu/  
ez naz zuri ederra egia diozu.* (173)

*Arantzazu-mendiko grabilin gorriya/  
neskatxa musugorri engañagarriya* (274)

Ez diat uste *ardagoa* hori gure *ardo* edo bizkaierazko *ardaua* denik, ez bada gure *ardangaia*, behiala sua bizteko basoan bildu eta herriak saltzen zuena?...

Edo azeri izan nahi zuen zakur haren kolorea: *Belarri baltzak eta/ burua bellegi* (127)

Edo Mari Mondongori galdu jakon oilloarena: *Buztena pardo-pardo/ burue bellegi* (128)

Bizkaian non eta nola erabili da zehazki *bellegi* hori? Inork ez zidak ongi argitu oraino.

*Arantzazu-mendiko grabilin gorriya/  
neskatxa musugorri engañagarriya* (274)

*Amaika majaderok jatejok ogia/  
saman korbati ta poltsiko gorria* (327)

Bai ederra eza edo *hutsa* adierazten duen gorritasun hori.

113: *Antonio Goitiko arotz edo zurgina/  
amaika neskazarri erreka egiña.*

Zer izan liteke *erreka* hori?... Txortan egin? Beteta utzi?... Bai, ezin zehaztuak ere bere *grazia* izaki. Eta ez ote du zehaztasun guziak baino hagitzez haundiagoa, gainera?...

123: Zer da zehazki *zotz zuritzailea*? Zesterue? Saskilea?... Zehaztuko didak. Gero, 324 orrian, hire harridurarako bada ere, *carpintero* gisan azaltzen duk, baina, nik saskile edo zestero dela esanen nitek; edozein moduz ere, zurez edo zumitzez egiten ziren "oficio menor" horietakoa: *goilaragile, bastoigile, otzaraigile*...

130: *Asiko naz asitzera*... Harritzeko samarra ez al da hasierako *aditz joko* hori? Begira egiok, LEE liburuko 18 orrian, garai bateko amodio kantez edo Leitzako arrosnabarrez ari nazela, nola hasten den bigarren ahapaldia: *Ikusten dut, ikustera*... Aditz joko berbera duk. Esaiek euskal filologo eminente horiei, ea pittin bat argitzen duten ene inorantzia sekulako hau.

Baina, amodio kanten sarreran aurkitu dudan aditz joko politena, honako hau duk, halere: *Solora nindoyala/ solotik nentorrela*.. edo *Bentatik nator/ Bentara noa*. Amodioa non sortu, gogoia beti harako *joan/etorrian*. Horratx, kasik oharkabean pasatzen den aditz joko ilauna, amodio grinarik erogarriena adierazten. Hori bai dela estilizazioa, eta ez oka eragiten duten gaurko apaindura nabarmenegiok.

131: *Urta- txuntxulun berde/ mesmero mokordo*  
*Aintxe goyen atso bat/ kakagiñen dago.*

*Aita aita da ta susulun berde/*  
*ama ama data masuste berbe.* (135)

Lehen aritu nauk koloretaz, baina, egunen batean erakutsiko diat hain zabaldua den *txuntxulun berde* hori, alderrai pobrea adierazten zuen kolore berdeko *ttuntturro* (*kapela konikoa*) baino ez zela, eta amama *masusta* = (*kejosa*) horrek, berriz, aiton alderrai zelebren horren emazte amonduaren *ijitonegarra* baino ez duela adierazten. Beraz, giro nabari askia, kopla horrek jaso digun familiarena ere, amamak magalean daukan haurra barren: *loa loa xunxulun berde, loa loa masuste*. Haurra ere *negarti*, beraz. Nonbaitean leitua diat Erdi Aroz honuntz Frantzia aldetik zetozen pelegirino eta juglare haiek *tuntturro berdez* jantzen omen zirela endemas, beren graduko kolorez, alegia. Ikus *Dakiguna ikasten*, 113 orrian: "porque **vert** en francés servía, por entonces, para calificar de **rudo**". Ulertzen?... Beraz, *berde* hori, ez huke Lekuonak esan bezala, euskal testuan apropos txertaturiko kolore izen arrotza, baizik eta jende alderrai haren *arroz-tasun pobrea* bera adierazten zuen kolore sinboliko ezaguna. Eta

hortatik gero, Bidasoaz honuntz berdea hedaduraz zabaldu izana zernahi *arrozkeria* adierazteko.

Eta onomatopeia hustzat hartu den *txutxulu/tuntulun* horren ha- maika aldaera gogoan, aitari askotan aditutako bertso honetaz oroitu nauk:

*Lenago etortzen ziran ofiziabliak  
Txorroskilliak eta pertz-konpontzalliak  
Tutulumendi edo santu-saltzailliak  
Gizonik formalenak zikiratzailliak.*

Garbi aski zagok horko giroa. Eta zer ote ziren *tutulumendi* horiek? Nere ustez, goian aipatu *txuntxulun-berde* horietxek berberak. Eta gaur arte iraun dik *tunturro* horien usuarioak, bai ihautetan, dantzetan, Zubieta-Iturengo joaldunetan eta abarretan. Leitzan sonatuak omen hituan Plazaolako *zuletatarrak*, holako *tunturroak* egiten, barrendik alanbrezko armazolekin eta beste. Aurten ohitura berri- tzeke asmoa ditek, Agustin Aranburu erakustun dutela. Orain mende pasaxe, Idiazabalgo Zuloeta baseritik sartuak dituk Aranburutarrok Leitzara. Ikus LEE liburuko 181 orriko azken argazkiak.

Baina, goiko bertso horrek beste hau izaten dik beti ondotik, gure aitaren ahotan:

*Dela listero edo dela sobrestante  
Zerbait ofiziyua gehienak badute  
Jornalik haundienak frantsesak dauzkate  
Nonbait español danak tontotzat gauzkate.*

Lehen arotzaz aritu gaituk, eta begira, horko *ofiziyu* eta *ofizia- bliak* ez ote ziren garai batean *arotz* izanen euskaraz? Larri ibili. Dena dela, aurreneko bertsoko "*lenago etortzen ziran ofiziabliak*" hori, bigarrenagoak argitzen dik, Fraintzitik etortzen zirela, alegia. Ikerlan eder bat mereziko likek gai honek ere, menderen mendetan arrazoi askorengatik izan baita frantsesa gaizki ikusia Bidasoaz honuztik. Bai- na, sobera luzatzen ari zaitak ihaute giroko *tunturro berde* hau.

132: Feli Etxebarriak 1925 aldean Zeanurin jasotako horietan, 26.a honelan dela diok:

*Sagu zarra/ eutzi agin zarra/ Ekatzu agin berria/  
Sagu zar barregarria.*

Oroimin poetikoa sorrarazi zidak, alua!... Erdi Aroko ikonografian ageri denez, haur izan berritako amaren bularra babesten omen zian saguzaharrak. Eta hagina, funtsean, esne hormatua baino ez duk. Ikus honetaz "Harrizko Pareta Ediurratuak" liburuan, 40-41 orrietan esaten direnak.

134: *Atsoa ta agurea alkarren atzian/  
basora jua dir a pekorotz batzian.*

Bai, *pekorotz* horrek, gure denborako *behigorotza* esan nahi dik. Baina, berdin zio, *ardigorotza*, *oilagorotza*, *zerrigorotza*, *abere-gorotza* edo beste zernahi gorotz izan. Gorotza izatea huan ditza. Edozein bordarik esanen likek oraindik, *gorotza* zeinen sorkari preziatua zen. Kontua atera besterik ez, *ongarri* izena bereganatu zuenerako. Zenbat iratze egiten ote zen urtero, eta nolako arretaz zaindua, etxe-ko azinden hankapean txikitu eta ongirri bihurtzeko!... Kopla hori hobeki bizi nahi baduk, leizak LEE liburuko 208 orrian, "Joxemiel Landa, semekin gorotz biltzen" izeneko kontakizun zinezko askia. Eta horrekin aski ez baduk, jozak Trapuan Pupua liburuko 300. orrira, eta egiok gorazarre nere gorotz usainari.

Orri bereko 134 kopla, berriz, honela entzun izan zioat nik aita gureari etxean:

*Atsoa ta agurea aserretu dira/ Atso demonioak ixiputik tira.*

Sekulan ez diat aditu *ixipu* hitza aitaren ahotik, kopla horretan ez bada. Goizuetan ez baita erabiltzen, Leitzañan baizik, *isats* edo *buztan* adieran. Oroit erdarazko *hisopo* haren formaz, hitz honen etimologia ederra bilatu nahi izatera.

136: *Aurtxo txikie negarrez dago/ ama emaiozu titie  
Aite gaiztoa tabernan dago/ pikaro jokolarie*

Bai erne ibili nauk, bai. Hire kantaera guzietan ere holaxe ageri duk *jokolarie*, seizazpi aldiz. Ikus LEE liburuko 593 orrian ere, elkarren segidan, *jokolarie* bi bider, Tuteneko izandu amona Maria Jesus Zabaletaren ahotan. Orotariko Euskal Hiztegian, ordea, ez dik egiten ahoko usuario ugari horren aipamen bat bakarrik ere. Horra hor, gure hiztegingintzako hutsik haundienetakoa. Dena dela, *jokolari* eta *jokolari* zerbaitetan bereiztu nahiko balitu bezala zirudik, nolabait *jokolari* arrotz hori teatroko *aktore* eginez edo. Baina, hire kopladiok eta sehaska kanta xahar hark erakutsiko liketek ederki, deus izatekotan, *karta jokoa* dela, *jokolari* horri dagokiona, eta ez deus besterik. Hala

eta guzi, harritzekoa duk ahoz aho –o– horrek holaxe irauin izana. Fida hadi gero, filologoen zientzia extu horietan!...

150: Tarteka konparazio ederrik ere baduk, nahiz begien bistakoak iduri, holakoak izaten baitira ikusteko gatxenak:

*Eztia ta koipea lehengusuak dira  
oraingo mutiltxaok barritsuak dira*

*Ederra ta galanta biak leku baten  
ona ta aberatsa gaitz dira bilatzen.*

160: Polita baita, *berdin* eta *hain gutxi* erabileraz egiten duan oharra:

*Despatxatzera noa asitako lana,  
Berdin ez da faltako emen zer esana*

*Nik ez det nai soldadue/ **ain gutxi** marinerue  
Ez da moja juango/ **ain gutxi** serore*

166: *Gurutza santuaren señaileagatik/  
soñua muda-muda gure jaunagatik.*

Deus baino lehen ez ote luke *sinale* beharko euskara batuan? Ni seko *sinetsia* nagok baiezkoan. Dena den, koplak honen oso antzekoa, bere musika eta guzi hantxe daukak LEE liburuko 279 orrian, eta baita koplari bere zentzu guzia ematen dion esplikazio polit askiak ere. Leitzan ezaguna omen huan, Manuel Lasarte bertsolari famatuaren anaia, akordeoia zerozer jotzen zuena. Baina, beti pieza bera. Leitu leitu, eta entzun.

*Iru milla karakol bosteun zizalla/  
Goyerrin ez omen da neska bat donzella.*

Ez omen duk ez, arbolaxka, *zizalla* hori, *zizarea* baizik, Joxemari Iriondok argitu zigunez. Bai polita atzizki hori, antzeko narrastietan ere ageri dena. Nondik nora sortu eta jaso ote da modu horretan?... Ikus, hurbiltasun fonologikoagatik, besterik ez bada ere, eta are hurbiltasun sikomotzizagatik, *izi* hitza Mikel Olanoren Leitzako hiztegian. Baina, ez duk egia *izi* hitzaren azkenean dioena, ez baitut esan nik sekula santan, *zirauna* leitzarra *ziraba* goizuetar dela besterik. Iziak ez dik deus ikustekorik, leiendak dioenez jainkoak kastiguz betirako itsutu omen zuen sugemotz errukarri horrekin.

176: *Artoa poco poco/ kalabaza jaki/  
gu nola bizi geran jangoikoak daki.*

Nik hola aditu izan diat Goizueta aldean, kalabaza pobrejantzat hartuz bezala, edo besterik ez zenerako miseria adierazle moduan. Baina, gaur auskalo nola erabiltzen duten Artzakek, Subijanak eta enparauek.

177: *Parian pasa eta agurrik ez egin/  
neronek esan nion adios Katalin.*

Oroit lehen *Katalin ariñ ariñ* kantaz 97-98 orrian esandakoak.

183: Zenbat aldiz aditua eta kantatua ote dut kanta moduan Leitzan?:

*Ttukurruku ttuku-ttuku,, ez neri ekuttu/  
aita gangaran da ta sentittuko gaittu*

*Aita ganbaran eta ama sukaldian/  
neska mutillak, berriz, eskallerapian.*

Nahi baduk kantatuko diat aurrez aurre, afaltzaindiko argialdiren batean.

187: "Diru zaharrak dira, harrar hamaseikoak edo urrezko dobloiak". Zergatik diok *dobloiak* eta ez *ontzekoak*? Izanez ere, *ontzeko urre* edo *ontzurre* batek, hamasei duro edo hogەرleko balio baitzuen. Berriz atzera, 315 orrian: "Amak *emango beleust amar amaseiko/ ezkonduko nintzake udaberrirako*". Kopla hau zaharra da inolaz ere, garai bateko hamaseikoa edo urrezko dobloia aipatzen baitu, diok hurrena. *Ontzurre* edo *dobloi* alde batera utzi eta, zeri esaten diogu zaharra? XX garren mendekoa izan bailliteke lasai asko, edo gerraurrekoa behintzat. Ikus LEE liburuan, 586 orriko azken kopla.

Lehendik *ardit* kontuak ere aipatu dituk. Gero eta seguruago nauk, lehen 72-73 orrian esan bezala, Irungo *Plazara* hartan, nere *txintxin hots zahar* hura entzuna duala. Ez?... Geroago ere, 207 orrian, ez duk aipatzen Irunen ibilitako urterik. Eta honek guziak, ba al dakik zer ekarri didan gogora, harako 235 orriko kopla eder hura:

*Pentsamentua balitz bai mandatarrija/  
Sarri jakingo geunke alkarren barrija.*

Eta, eskerrak ez den hala! Bestela akabo gure libertate gosearen azken kontsolamen lekua. Pentsamentua, alegia. Eta txanponez ari garela, honako 189 orriko hau ere ez duk itsusia, ez denez itsusia:

*Nabarnizen ei dago morokilla merke  
txakur txiki bategaz topiñia bete.*

Guk justuan, eta gure ilobek, ezta arrastorik ere ez ziotek hartuko *txakur txiki* horri. Eta *morokilla* horri?, eta *topiñia* horri?... Baina horixe duk hitz guzien legea: sortu, hazi eta indarrak pilatu, gero xahartu ahalean etxeko gazte guziekin borrokan atzeneko arnasa eman arte.

238: *Ederrak bi balixo dau/  
kariñosuak lau/  
umilla ixatiak asko balixo dau.*

Emekumez ari duk, ez? Zeren gizasemetan ez baitu asko askorik balio gaur, hala izateak. Dena dela, aitari etxean maiz aditutako hartaz oroitu nauk, oraingoan ere:

*“Emakumiak biar du:  
kalian airosa,  
etxian gobernosa,  
eta oyian amorosa,  
eta neria ala da”.*

Behiala Goizuetako Aldai baserrian bizi zen Fermin Xibiri delako xeblebre batek esaten omen zian, *gipuzkeraz* jakina, esandakoa noblethu eta graduz goitzearren, eta bidenabar bere umildade xelebrea erakustearren.

240: Markinan *sopittia* (*sopitta*, *sopitxia*). Arratian *ipingia*, beste leku askotan *adabakia*, guk mutikotatik *petatxua*. Baita *peraka* ere zentzu beratsuan. Artantzuk, arkaztek *perakatu* egiten hituan ahariak ez ernaltzeko. Guk egintza horri (*artantzuk*) *petaxtu* esaten genioan atzenaldera. Oraindik ere egiten dizkitek Goizuetan. Ez zekiat *peraka(tu)* honen etimologia, baina, nere sumak beti *fereka(tu)* hitzarekin lotu izan dik, eta baita, *pérecki* (Goiz) *peraki* (Leitz) izeneko tresna (medialuna) zaharrekin ere. Izan ere *igurtzi*, *arraskatu* zentzu hori sumatzen baitut guzien atze-atzean, oraino *igurtzi ederra eman* eta gisako esaneratan gordetzen den bezala. Ulertzen, Javi?...



255: *Gorengo ganbarara bidia labana/  
topiñan sartu jaku mutil barrabana.*

Zer da xuxen barraban hori? Mutil bihurria, barrabas samarra. Bai, baina, etimologiaz?... Behar bada bi gauza guziz desberdin nahastera nihoak, baina, ikustak Goizuetako elizako eserlekuen auzi batean, zer ageri den 1613 urtean: "*la Casa de Altamira ô Arrabatanea*". Eta ikus erdarazko hiztegietan *rabadan* hitza. Arabiar jatorrikoa diagu (rabb addan), eta *aharien jabea* esan nahi omen dik funtsean, baina, gure artera zabaldu zenerako, *artzai-mutil*, edo *unai-morro*i adierazteko erabilia izan zela zirudik, batik bat. Beraz, Goizuetara *arrabatan* etorri zenen bati zor diogula bai gaur arte iraun duen *Altamira* deitura bai *Arrabatanea* etxe izen zaharra. Parte gaiztokoa behar zian inondik ere, *arrabatan* horrek, ez huan bestela horren aisa galduko. Eta ez ote dute nonbaitean erro berbera *rabadan* eta *barraban* horrek? Eta nire ikasmina are gehiago korapilduz, ez ote digu *arrabat* (*rabadan*) horrek hire lanean usu alpatzen duen *arrabeta* ditxosozko horren sorburua argitu nahiko? Ez al ziren ba *arrabetak* (edo *unai-morro*iak) *arrabetari* izaten maizenik? Orduan, unai-morro*i* edo *rabadan* ofiziotik sortua ez ote da izanen *arrabita* musika tresnaren izena? Erna filologo alfer horiek, erna!...

262: *Altuan bizi naz baia kalera daukat gogoal/  
ortik jenteak dauka ta bizitza alosokoa.*

Oso oker ez banaiz, *sentencias y refranes* sonatuan ere ageri dela uste diat holakoren bat, baina ez diat inon aurkitu. Zer esan nahi du zehazki *alosokoa* horrek? Basoko bizitza *exkaxa*, *mehea* dela. Edo agian hutsegiteren bat ote dago tartean, *a lasokoa*, (*hura bezalakoa*) edo gisako zerbait adierazi nahian?

286: *Ezkondu nahi dute, nun dute dotia?/ Mantalaren azpian botella betia.* Honez gero bizpahiru lekutan idatzia izanen diat, harako Goizuetako Ezkartin gertatutako galde erantzun zelebre hura, baina, hiri ere ez zaik gaizki etorriko berriz oroitzea:

-Erramona? Zenbat emangoizu alabari dotea?

-Doteal? Mantalan azpin antxe dik bere moteal...

Bere *toxa* alegia, hik heuk liburuan bertan iradokitzen duan sinbologia horretan. Orri bereko hau ere, maiz asko aditu nauk Goizuetan, batez ere ihautetako mozorroen jantzia aitzaki. *Ai ai ai mutilla, zapela-gorrial/ Zer dezu izena, ipurdi-gizena?* Baina oraindik ez ze-

kiat, segurantziaz esateko, koplak hori, kantari baten galde hutsa den, edo biren arteko galde-erantzuna. Ikus LEE liburua, 328 orrian, koplamolde horren sorburu bila hasi nahi izatera.

318-19-20: Zinez harrigarria *Zirri-mirri* mitikoaz Arratibel eta Barandiaranek Ataunen jasotakoaz esaten duan hori guzia. Zenbat aldiz aditua ote nago, mitotik batere ez duen gai honen inguruko kontu folklorikoak. Zenbat baserritan (etxetan) izan ote da neskame jitana edo erdjjitana horietako bat, eta endemas, herrian besteak bezain normal harreman sexualik ezin izan zezaketen agote/judu/mairu kastakoen etxetan!... Gerraurrekoak, eta ondokoak ere, kontatuko lizkikek franko jendeak, herriz herri bila hasi ezkerok. Horra hor kasik gure gurasoen garairaino bizitako prostituzio diskreto askia, gure pratiarka zahar jakintsu sotanadunok *mito* bihurturik gauen gaueko mairubarataraino eramana. Izan ere, zer izan du eliza katolikoak sexua baino *mito* emankorragorik. Eta zenbat aldiz aditzen ote dut oraindik, mitoak behar ditugula! Bai, egia. Baina, hain xuri sortuak?... Eta zenbat holako, gure Joxe Mielen lan xoragarrietan, besteak beste, gure folklore hagitz agot-ijito hau estali nahi zentzugabeen sortuak!... Bai, nik ongi estimatua zeukeat gure bizia animatu duten apaiz zaharron lan gaitza, baina, zentzuzko galbahe eder baten premia larria sumatzen zioat euskal mitologia ergel honi guziari. Honetan bai, *jasotzaileak* izorratu duela *jasotakoa*, kontua bere ironia natural xalotik atera, eta urrutiko *mito zahar* bihurtu nahi itsuan. Eta hau, beti gure aurkarien esku zikinetan utzi gabe, guk, euskal folklorea zinez bizi eta maite izan dugunonok, argi eta garbi esaten hasteko ordua dela uste diat.

325: Etxean aitaren ahotik adituak dizkiat nik 1 eta 6 elkarren segidan, askotan:

*Udaberria dator/Manuela bero.*

*Pozik emango luke eskatu ezkerok.*

*lñok eskatzen ezta eskeintzea lotsa.*

*Alperrik galtzen dauka bere santu motza.*

Eta ez nekian Joxan Artzek hiru disko bazituenik grabatua holako perlekin. Pozik adituko nizkikek. Baina, hirugarren horren kutsukorik ere aditu izan diat Urumea alde honetan. Honatx bi, Goizuetan bertatik bertara bixi asko jasoak :

Larrua merke merke  
Biureta aldian.  
Bakalloren andriak  
Errial batian

lantxiren andria  
Ez da lau erralde.  
Hark ematen omen du  
Larrua debalde.

Ondotik, hala diok 326 orrian, Arratialdeko kopla batzuez ari haizela: "giputz jantzia dutela ageri dira: *obeto* > *obeki*, *edurra* > *elurra*, *dogu* > *degu* eta abar". Hamaika holako entzun eta ikus zitekek Nafarroa aldeko kopletan ere. Arestitxoan aipaturiko goiko bi horietan, urrutirago gabe: "*aldean* > *aldian*, *andreak* > *andriak*, *batean* > *batian*", nahiz kantariak eta kantatu zuteneko lekua ere nafar-rak izan. Gipuzkeraren eragin sikosozial honetaz ere, ez kronologiko-ki eta ez geografikoki, egin gabe zagok oraindik azterlan seriorik. Zeren zain ote daude gure filologo zozo horiek.

Eta bukatzeko, bidera atera zaizkidan beste hitz batzuk, soka motzean besterik ez bada ere, ez nizekikek aipatu gabe utzi nahi:

*Porasuz*: poderioz 17. *Atzoskola*: azkazala. *Adarsoinu*: adulterio 23. *Ajutu*: egoki 24. *Silutegia*: inprenta 30. *Txolet*: antosin (acetre, gallofa, bacineta, erdaraz). *Mandazai* edo *karramateru* 107. *Ixiñelak* zer da? (sari, rekonpentsa) 127. *Zaldar* : zuldar? 146. *Artza*: criba, galbahe handia. *Orixen zaldabai*az oroitau nauk 147. *Sotenak eman*: egurtu 177. *dandarrez*: arrastaka 292-92. *Karkabatan egon*? 300. *Maiozazkanea* 314. Hori hori, zer ote da *zubona* hori? Izan ere, *ontzari* (?) delakoaz oroitzen bainaiz, behiala lumero sorgin surrean nenbilela, nola ikasi nion Azkueri, *onzonero* zerga biltzailearen kontua.

Besterik ez: *plazer haundia* eta *merkea* izan *dela neretzako*.

*Hire erantzun zain, hurren arte. Ongi izan.*



# Joseba Sarrionandiaren *Narrazioak* postmodernitatearen ispiluaren aurrean

Amaia SERRANO

1983an idatzitako *Narrazioak* Joseba Sarrionandiak sortutako lehen ipuin-bilduma da. Iparraldeko zein Hegoaldeko euskalkiak arazorik gabe menderatzen dituela, bertan darabilen hizkera oso zehatz eta aberatsa da. Narrazio gehienak, bestalde, fantasia gaietakoak edota legendarioak dira, irudi eta metafora iradokitzailaz hornituak. Hari horiekin josten ditu oinarrizko egiturak eta bertan kokatzen ditu narrazioetako pertsonaiak (estazioan dauden gizon zein andere baskariak, marinel zaharra, Ginebra erregina etab.) eta haien abenturak edo zorigaitzak. Bide horretan, literatur iturri ezberdinetatik jasotako ezaugarriek Sarrionandiaren lan honi hibridismo ukitu bat ematen diote. Baina, ipuinen eraketak eredu ezberdinei so egiten diela aurreratzeak euskal literaturara berandu heldutako postmodernitatearen barruan koka dezakegula suposatzen al du? Obra aztertuz azalduko zaizkigu ezaugarriak eta izango dugu aukera postmodernitateari egotzi dizkiotenekin alderatzeko. Hori izango da gure helburua orain, *Narrazioak* liburuaren berezitasuna eta ezaugarriak zehaztuz, Peter Zima-k proposaturiko zantzu postmodernistak agertzen ote diren argitzea, hain zuzen.

## Joseba Sarrionandiaren literatur sorburu naroa

Agerikoa da, oro har, Sarrionandiak, bere lanen bidez, kultura unibertuala gerturatzeko digula, betiere iturri ezberdinetatik edandakoa bere egiten duen sentiberatasunez jantziz. Goazen, bada, kanpo eragin hori nondik sortu den aztertzerara.

Itsasoaren inguruko abenturak eta mitoak emankorrak izan dira beti literatura munduan. Sarritan agertzen dira lan baten mami edo osagai bihurturik. Eta, literaturaren bidez, zinemaraino ere iristen da itsasoko istorio horien itzala. Alde batetik, Melville-ren "*Moby Dick*" bezalako eleberriak zinemara moldatuak izan dira eta, bestetik, bai hartan, baita telebista saioetan ere, Coleridge poeta ingeles erromantikoaen "*The rime of the ancient mariner*" olerkiaren hainbat aipu agertzen zaizkigu. Itsasoaren tradizio luze honek Sarrionandiarengan oihartzun handia izan du. Fernando Pessoa poeta portugaldarraren "*O marinheiro*" obrak liluratuta, hura itzuli zuen eta 1985ean "*Marinela*" izenburupean argitaratu. Coleridge-ren aipatutako "*The rime of the ancient mariner*" olerkia ere euskaratu zuen "*Marinel zaharraren balada*" izenez 1995. urtean eta olerki horretatik eratorritako aipua Sarrionandiaren *Narrazioak* liburuan bertan topa ditzakegu, hala nola "*Arima naufrago bakartiak*" kapituluaren "*urik ere ez han, itsasoaren erdian*" dioenean, esaldi horrek gogorarazten baitu Coleridge-ren "*water, water everywhere, but not a drop to drink*" beste hura.

Horrez gain, J. Sarrionandiaren hainbat ipuin eta olerki ezin daitzke ondo ulertu Pott bandakoek Borges zioten mirespina kontuan hartu gabe. Idazle eta itzultzaile argentinarrek literatura ulertzeko modu bat irakatsi zien bere ondorengoei. Hark ere itsasoarekiko zuen lilurak (bere lehen poemaren izenburua honen lekukoa da: "*Himno al mar*") jarraitzaileen mirespina areagotu zuen. Bestalde, hainbestelarikoa izan zen Borgesek Pott bandako kideengan izan zuen eragina, non hauetako inork ere ez baitzuen 80ko hamarkadan eleberririk idatzi (aintzat har dezagun Borges oso miniaturista izan zela beti eta ez zuela sekula nobelarik idatzi).

Sarrionandiak berak Borgesengandik jaso zuen literatura ulertzeko modu bat, literatur sormenerako bide bat: Europako korrante literarioei so egin eta horiek bere herrira ekartzeko gogo eta erabakia; Europan ikusitako modernitatea euskal kulturaren sustatzeko nahia, hain zuzen ere (euskal tradizioan, hizkuntzan etab.etan oinarrituz). Esteban Echeverria argentinarrek Borges eskainitako gomendioa ("*begi bat europar adimenean eta bestea aberriaren errailetan ukan behar da*"<sup>1</sup>) ballagarri izan zitzaion Sarrionandiari ere. Jorge Luis

1 "*Hay que tener un ojo puesto en la inteligencia europea y el otro clavado en las entrañas de la patria*"

Borgesi Europan izandako egonaldi luzeek ez zioten jaioterrirako grina lausotu; Joseba Sarrionandiari bere kartzelako egonaldiak eta, ihes eginda gero, erbestek Europa eta jaioterria lotzen zituen literatur ikuspegi harekiko identifikazio handiagoa sentiarazi zioten, deserrotze sentimenduarekin batera.

“ ‘Han’ eta ‘hemen’ puntuen artean, zatiturik, bizi da Sarrionandia, ‘hemenetan’:

“Euskal sorginek, inora joan nahi zutenean, esaten omen zuten.

“Hemenetan”.

Gu ere, hemen gaude eta han bizi gara”

(Aitzpea Azkorbebeitia, “Joseba Sarrionandia: irakurketa proposamen bat”, 122. orr.)

Hala ere, Europa aldera begira egoteak ez zuen Sarrionandia itsutu, Jon Miranderengan ere jarri baitzuen interesa. Ordura arte egindako euskal olerkigintza zein narrazilogintzan ez dugu Mirande bezalako idazle apurtzailerik topatuko, alde batetik, jorratu zituen gaiak euskal literaturak ordura arte landu ez zituelako eta, bestetik, bizitzarekiko izan zuen jarrerak bere lanetan eragin zuzena izan zuelako. Mirandek idazterako orduan erakutsi zuen maisutasuna eta modernitatea Sarrionandiak gustuko zituen.

Egia da ere, eta ez dugu ezkutatu nahi, Miranderen eta Borgesen jarreraren badagoela parekotasun bat: biak zirela kontserbadore eskuindar, nahiz eta beren ideia propioak mantenduz, kritikoki jokatuz. Hala omen zioen Borgesek: “(...) *politika-gaiez ditudan uste sendoak oso ezagunak dira; alderdi kontserbadorearen kide egin naiz, eszeptizismo modu bat dena, eta inortxok ere ez nau hartu komunistatzat, nazionalistatzat, antisemitatzat, ‘Hormiga Negra’ren edo ‘Rosas’en jarraitzailetzat. Uste dut denborarekin gobernurik ez izatea mereziko dugula. Ez ditut inoiz neure iritziak estali, ezta urte gogorretan ere (...)”<sup>2</sup>. Alde sozio-politiko honek, berriz, ez du izan eragin berezirik Joseba Sarrionandiarengan.*

2 “(...) mis convicciones en materia política son harto conocidas; me he afiliado al partido conservador, lo que es una forma de escepticismo, y nadie me ha tildado de comunista, de nacionalista, de antisemita, de partidario de Hormiga Negra o de Rosas. Creo que con el tiempo mereceremos que no haya gobiernos. No he disimulado nunca mis opiniones, ni siquiera en años duros (...)”

Hau guztia dela eta, ezin dugu ukatu Sarrionandiaren lanetan dagoen testuartekotasuna ikaragarri zabala dela. Horretaz baliatzen da bere ipuinetan ere, bereak sentitzen dituen hizkuntza eta kultura bultzatuz eta kontakizun horiek zertzelada erromantikoz apainduz.

Jarraian aztertuko dugun *Narrazioak* liburuan aurreko baieztapen guztien adibide zuzenak topa ditzakegu.

### ***Narrazioen munduan barna***

Liburu honek ez dirudi ipuin-bilduma huts bat, baizik eta beiradurazko hormak dituen tenplu baten antzera eraikitako kontakizun multzoa. Eztainuak beirate bateko puskak elkarri lotu eta, era berean, bereiztu egiten dituen moduan, liburuaren narrazio bakoitza istorio bakar baten zein ezberdinen zatiez osatua da, kolore ezberdineko zatiez. Batzutan distiratsuak, bestetan zuri-beltzak.

Postmodernitateak gehien estimatzen dituen generoek (nobela beltza, historikoa, zientzia-fikziozkoa, emakumezkoa...) liburu honetan ez dute presentzia handiegirik, baina fikziozko kontakizun hauek mito eta elezaharrez josirik daude eta, jakina denez, legenden erabilera postmodernistatzat jotzen da. Dena dela, badugu aipatu generoen adibide adierazgarriren bat: "*Kristalezko bihotza*" izeneko kapitulua. Bertan kontatzen den istorioak XV. mendean Durangon gertatu zen heresien aurkako jazarpenaren berri ematen digu. Ipuinean bertan Tabira izena du hiri gotortu horrek, Durangok lehen zuen izena hain zuzen ("Villanueva de Tabira" edo "Tabira Hiriberri"). Hori dela eta, genero historikoen barnean sar genezake ipuin hau, halako oinarria baitu eta Sarrionandiak berak hori aitortzen baitu narrazio honi egindako oharrean.

Eskaintzen dizkigun ipuin hauek apurka-apurka osatzen ditu idazleak, amaiera harrigarriak emanez batzuetan eta irakurleak espero zitzakeen bukaerak ziurtatuz besteetan. Lehen kapituluak, "*Estazioko begiradak*" izenburukoak, badu xarma berezi bat zentzu honetan, bertan ageri diren istorio ezberdinak sortu bezain laster deuseztatuak baitira. Istorio bakoitza eraikitzeko hartzen duen lana gainbehera dator kontakizun zati bakoitzaren amaieran. Pertsonaia guztiak elkartzeko dituen espazioa tren geltokia dugu kasu honetan eta, harrigarria den arren, narrazio ttipi oro bere gain hartzen dituen espazio hau pertso-



naia berezia bihurtzen dela esango nuke (gehiegizko ausardia ez bada, behintzat). Idazle honek obra osoan zehar espazioen deskripzioa zaindu egiten badu, oraingo honetan estazioaren deskribapena mimo handiz zehazten du.

Joko honen beste keinu bat "*Gaueko enkontrua*" atalean agertzen da, hasieran oilarra kantari aurkeztuz, oilarren ukapena egiteko segituan:

"Zeinu gisa, oilar gorri bat altzatu da enbor zaharraren gainera, *kikiriki, kikiriki*. Baina ez, hori ez da istorio honetakoa, ez gaude lore bakoitzak izen bat dueneko lekuan" (81.orr.)

Kontakizuna josteko modu hau konstruktibismoaren teknikaren esparruan sar daiteke, Postmodernitateak erabiltzen duen teknika horretan.

Beste kasu batzutan ere, "*Arima naufrago bakartiak*" kapituluan adibidez, joera konstruktibista hori nabarmena da, salbazio eske bidalitako mezuak hitzik ez zeramala esanda, narrazioari amaiera ematen baitzaio. Bukaera horrek adierazten du kapitulu osoa irakurri arte ezin dela benetako istorioa biribildu, ulermenerako giltzarri baita azkeneko informazio hori.

Gai honi jarraiki, "*Itzalarekin solasa*" narrazioari helduko diogu. Horren istorioa bi ikuspegi ezberdinetatik borobiltzen da: alde batetik idazlearen ikuspegia, kapitulu hori bera egiteko jarraitu dituen pausoak azalduz, eta bestetik itzalarena, narratzaile-protagonistarekin izandako elkarrizketan azaltzen zaiguna. Bi alde horiek dialektikoki lotuz eraikitzen doa narrazioa, sorpresaz sorpresa (itzala hiztun, itzala menderakaitz, itzala eraila).

Ipuinen zatiak lotzeko J. Sarrionandiak darabilen beste teknika bat ere azpimarragarria da, epigrafeetan ageri diren aipuak narrazio atalen hari bihurtzen dituenekoa, "*Mezurik gabeko heriotza*" ipuinean ikus daitekeen antzera: Shakespeare-ren aipuaren bidetik "*Idiota batek*" izendatutako zatia, Ezekiel profetaren ildotik "*Sorhoetako belarra bezala*" eta Faulknerren haritik "*Isil zaitez*".

Hala ere, konstruktibismoaren adibiderik garbienetakoa "*Gaueko enkontrua*" deritzana dugu, non elkar gurutzatzen diren hainbat istorioen bidez bi pertsonaiak elkarrekin topo egiten duten, geroago bakoitzak bere bidetik jarraitzen duela. Ipuinaren ardatz nagusi honen inguruan beste kontakizun labur batzuk agertzen dira, eranskinen

antzera, hala nola zinema baten esparruan gertatutakoak etab. Narrazioaren amaieraraino iritsi behar da atal bakoitzak duen zentzuaz jabetzeko.

"*Sonbreiru baten istorioa*" ipuinaren muntaia ere aipagarria da, istorioaren bukaeratik hasi eta gero, jauzi egin eta amaieraraino doan ildo jarraitzen baitu, hasierako eszena berberarekin amaituz.

Aurrekoan esandakoari begira, Sarrionandiak berak pertsonaia baten ahotan egiten digun aitortpena ekarriko dut hona:

"Gauzek ez dute hasiera ez amaierarik, eta ugariak dira, eta atzeman ezinak. Halaere, orfebrea harribitxi hautsi bat berrosotzen duen bezala osotzen da ipuin bakoitza, halan eta ez bestelan izan behar duela dirudien arte (...)" ("*Sonbreiru baten istorioa*", 72. orr.).

Testuartekotasun eta polifoniaren agerpena Postmodernitateak duen ezaugarri nagusienetariko bat da. Hasieran esan bezala, liburu honek hamaika idazle, elezahar, istorio eta abarren eragina du. Elementu horiek narrazio bakoitzean modu zehatz eta jakin batez integratzen ditu idazleak, narrazioak esparru magiko bihurtuz. Bere ezauguera zabalaz baliatuz, Arturo Erregearen garaiko mitoak eta Danteren 'Komedia Jainkotiarra'ren itzalak "*Ginebra erregina herbestean*" narratzailearen ekarri ditu Joseba Sarrionandiak. "*Gulliver-en bidaiak*" idatzi zuen J. Swift-en aipamena egiten du "*Itzalarekin solasa*" ipuinean, baita Cesare Pavese idazle italiarrarena, T. S. Eliot poeta iparramerikarra edota Safo emakumezko poeta greziarrarena ere. Beste batzuetan, pertsonaiei ematen dizkien izenak esanguratsuak dira, askotan omenaldi gisa erabiltzen baititu izen horiek (*Estazioko begiradak*"eko Jon adibidez, Mirande gogorarazten diguna) eta kapitulu bereko aipuan leku izena ematen dio haren fikziozko egileari (Michel Saulaie, Normandiako Mont Saint Michel inguruko Saulaie kaleari hartua). Irakurleak testua hobeki uler dezan, narrazio bakoitzaren aurrean behatoki egoki bat eskaintzen du, epigrafeen bitartez, non hainbat idazleren aipuak agertzen zaizkigun: Herman Melville, Shakespeare edo Faulknerrenak; Gottfried Benn bezalako poeta espressionistarena, Atxagarena edo Joannes Etxeberri Ziburukoarena; sintaxiarekiko ezohiko jarrera zuen e.e. cummings idazle estatubatuarrena; Erdi Aroan aditua zen Francisque Michelena etab.

Horrez gain, hizkuntza ezberdinen arrastoak badaude noizbehinka: grekoa eta latina ("Orientalia, Botanica, Rhetorica, Cromatica [...], Teatralia [...]", 76. orr.), edo alemana, ("Im Lauf der Zeit", 88. orr.) etab. Tartean topa dezakegu baita ere Schopenhauerren obra baten izenburua gogorarazten digun Paralipomena hitza. Gainera, Euskal Herriko parajeen izenez ere baliatzen da (Durango, Igorreta, Lagako hondartza, Orreaga, baserri-izenak), narrazioei kutsu eta giro euskaldunagoa eman nahian. Hala ere, "*Sonbreiru baten istorioa*" kapituluaz azaltzen den Lorelei izenarekin (neskatilari jarritakoa hain zuzen) germaniar elezahar batera garamatza. Aleman mitologian bada Rhin ibaiaren ondoan dagoen harkaitz handi bat Lorelei izenekoa, non marinel ugariak kantu erakargarriak entzun eta bizia galdu zuten. Sarrionandiak darabilen zehaztasuna itzela da (aurreko anekdota, horren lekuko) eta literatur ballabide horiek guztiek testuartekotasunaren presentzia ozenki baieztatzen dute.

Polifoniar dagokionez, hainbat ahots ageri zaigula esan beharra dago. Hiru pertsona gramatikalak liburu osoan zehar tartekatzen dira. Haien erabileraren bidez narrazioei lirikotasuna, ukitu poetikoa, ematen die. "*Gaueko enkontrua*" ipuinean, hitz lauz idatzitako testuan ezkutatuta, olerki bat dago:

"Hirian geratu naiz, mundutik hain hurbil, libre naizela ustez, errautsetan zurbil. Zarataren zarataz dena dago isil, baina ene bihotza oraindik ez da hil, horditurikan ere zeure bila nabil."  
(91.orr).

Batzuetan ahots bat baino gehiagoko erabilerak irakurlearekin jolastea bilatzen du. Goian aurkeztu dugun aipu bat gogoraziko dugu, oilar kantariaren existentzia baieztatu eta ukatu egiten zuena:

"... oilar gorri bat alztatu da enbor zaharraren gainera, *kikiriki, kikiriki*. Baina ez, hori ez da istorio honetakoa, **ez gaude lore bakoitzak izen bat dueneko lekuan**", ("*Gaueko enkontrua*" kapitulua, 81. orr.).

Aditzaren 1. pertsonaren eta naturatik urrun dauden hiriei buruzko ironiaren bitartez, irakurlearen inplikazioa bilatzen du. Bestetan, irakurlea konplize bihurtu nahi du:

"Idazleak ez zioen ezer, baina itzalak bere pentsamenduak irakurri balitu bezala ihardetsi zion:

—Bakarrik hagoela? Hemen niagok ni, eta hor bestaldean irakurlea, idazle memelo bati begira.

—Irakurlea? -galdetu zuen idazleak.

—Irakurlea, bai Charles, hire eta nire gisakoa, hire eta nire anaia. Edo arreba -esan zuen itzalak." (*"Itzalaren solasa"*, 44 orr.).

Ildo honetatik, "*Mezurik gabeko heriotza*" ipuinean narratzaileen ahotsekin egiten den joko edo erabileraz arituko gara orain. Ipuinaren bi ataletan Martin izango dugu narratzaile, 1. eta 3. pertsonen mintzo delarik. Martinen ahots horiek barnekoak dira, irakurlearekin hitz egiteko baliagarriak, bere ingurukoentzat berriz mutua da, negarra da bere ahotik ateratzen den soinu bakarra.

Idazle batek obra bat idazterakoan, ordura arte irakurritakoa eta ikasitakoa gogoan izanik izkiriatuko ditu bere lanak, nahitaez. Batzuek eragin horiek argiago azaltzen dituzte, gustatu zaizkien beste idazle batzuei gorazarrea eginez, J. Sarrionandia kasu. Horretarako darabilen tekniketako bat da polifoniarena. Kontakizunetako protagonisten bidez erakusten digu mundu literarioak beregan sortu duen kutxa magiko amaigabea. Kaxa horren barruan kokatuko lirateke *Narrazioak* liburuan topa daitezkeen hainbat ahotsen izenak, hala nola Lorelei, Hebbel, Miren, Mikel... Narratzaile orojakilearen ahotsa ere garrantzi handikoa da, berak ez beste inork baitu pertsonaien bizitza eta ekin-tzen berri.

"*Sonbreiru baten istorioan*" narratzaileak istoriotik kanpo kokatzen du bere burua une batez, amodioaren izaerari buruzko gogoetak azaltzeko, 3. pertsonatik 1. ra igaroz, "*Zilegi bekit...*" (74. orr.)

Ahotsen jokoaz aritzean, "*Gaueko enkontrua*" kontakizuneari maila ezberdinetan agertzen direnak aipatuko ditugu orain. Alde batetik, narratzaile ezberdinen ahotsak daude:

- Ohiko narratzaile orojakilearena, 3. pertsonen hitz egiten diguna, istorioaren hari nagusia maneiatzen duena.
- 2. pertsonen hitz egiten duen narratzailearena (Mireni zuzentzen zaion mintzoa edo Mirenen beraren barne ahotsa ote?).
- Mikel narratzaile-aktore-protagonistarena, 1. pertsona erabiltzen duena.

Eta beste aldetik istorioaren zati ezberdinetan parte hartzen duten ahotsak aurkitzen ditugu: bulegoko taldearenak, atraku zein zinearen ingurukoak etab. Joko polifoniko honen barruan Mikelek eta

Mirenek, amen batean ados jarriz, behin-behineko duo isila osatzen dute.

Hala eta guztiz ere, ahots hauek ez dira espazio eta denborarik gabeko eremu batean ageri. Narrazio bakoitza, benetan esanguratsua den denbora bat edukitzeaz gain, anakronismoaren gerizpean eratzen da, orokorrean, idazleak horretarako teknika ezberdinak erabiltzen dituelarik. Denbora kronologikoaren aurkako azalpen argi bat aurkezten digu hasiera hasieratik Sarrionandiak:

“Kristala hautsirik eta orratzak geldirik dituen horma-erloju bat dago, gainerako guziaren zaindari” (“*Estazioko begiradak*”, 9.orr)

XXI. mende honetan bizitzak hartu duen erritmo azkarraren kontra egiteko modu bat ematen digu “*Amodio fantasia bat*” kapituluaren lgorretako idazleak. Narrazio honetan denborak ez du tokirik eta azaltzen dituen ideiak zenbakituta ageri dira. Ordularirik gabeko munduan, “maitasun istorio” baten inguruko gogoetak eta iradokizun solteek ez dute naturak eskaintzen digun denboraren ordenarik mantentzen.

Denbora subjektiboa, pertsonala, nahien eta gustuen arabera-koa ere ageri zaigu honelako deskribapen motz baina adierazgarrian:

“Hormako erloju handiaren hotsa entzuten da, oihartzunez bezala; haren denbora eta eskuko erlojuarena ez dirudi berdinak izan daitezkeenik.” (“*Sonbreiru baten istorioa*”, 76. orr.).

“*Gaueko enkontrua*” ipuinaren denbora ere alternatiboa da, erritmo berezia du. Bizitza gurutzatu honetan protagonistek duten enkontruak oso denbora gutxi irauten du, azkar pasatzen da. Beraiek topatu baino lehenagoko erloju psikologikoa berriz, oso motel zihonan.

Beste aldetik, denbora lineala apurtzen da noizbehinka flash-back-en bidez. Horrela ikus daiteke “*Marinel zaharra*”n, agureak kontrabandistari bere abentura kontatzen dionean:

“...**entzuten dut** marinel zaharraren ahotsa:

- Hiru ari **ginen**, bata anaia, bestea semea **nuen**, eta hirurok. Bale zuri bat **hurbildu zela** eta, hura **harrapatu behar genuela otu zitzaigun** (...)” (125. orr.).

Norberak duen denboraren pertzepzioa goian azaldutakoarekin bat letorke eta, ondorioz, gutariko bakoitzak errealitatea ulertzeko dugun modua ere ezberdina litzateke. Hori kontuan harturik, esan

genezake Egia objektibo eta behin betikoa ezin dela izan. Hona hemen postmodernitatearen beste ezaugarri bat: erlatibotasuna, egia eta errealtatearen puskak besterik ez hartzeko gaitasuna eskaintzen duena. Horren adibide garbiak baditugu liburu honetan. Lehen kapitulu-luko ipuintxoan errealtaterik ez dago, egiarik ez dago, dena imajinarioak sortua omen da. Bestetik, gertatzen ari dena narratzaileak ulertzen ez duela adierazteko, bere agnostizismoa zein punturaino heltzen den ikusteko, *"Itzalarekin solasa"* kapituluaren gerizak idazlearekin duen elkarriketa dugu kasurik argi eta,aldi berean, umoretsuena:

"(...) –Edo, zergatik ez, errusinol bat izanen nauk -esan zuen, errusinolaren silueta eta xorinoaren xistua imitatuaz -heure zerbitzuan, guziz heurea den hire Itzal hau. Idazlea harriturik zegoen, irakurlea itzal hain bereziren aurrean egongo zen bezala." (*"Itzalarekin solasa"*, 41. orr.)

*"Amodio fantasia bat"* istorioa ere oso zatikatuta aurkezten digu, ideia soltez osaturik. Irakurle bakoitza ideia horietako batekin identifikaturik senti daiteke, akaso denekin, agian batekin ere ez, berak duen bizipenaren eta sinisten dituen egien arabera.

Joseba Sarrionandiak erlatibismo honen errebindikapena egiten du *"Itzalarekin solasa"* ipuinean, manifestu honekin:

"Ez, maiuskulazko Egia ez diagok – esan zuen idazleak..." (42.orr.)

Eta *"Sonbreiru baten istorioa"*n irizpide hori ispilatzen du, agure protagonistak ipuinak idazten dituela aprobetxatuz, hobe esanda, idazten hasi eta, saiatu arren, amaigabe uzten dituela aprobetxatuz. Horrela errealtatearen zatiak besterik ez ditu biltzen. Tenore postmodernistako ikuspegia.

"Aurrean ditu ipuin amaigabearen paper piloak, izkiriatu eta oharrez beterik batzu, zuriak oraindik bestetu. Orri bat idazmakinan sarturik, erdi idatzirik. Aldamenean, paperontzian, orri zimurtu eta hautsiak. Hara hor ipuinaren puskak, eroaren gogo suntsitu bezala. Esaldi luze bat asma dezake ipuina bukatzeko, tiki taka, tiki taka, gero pundua eta kito". (*"Sonbreiru baten istorioa"*, 75. orr.)

Postmodernitatearen literatura helbururik gabeko idazketa omen da, baina irakurlea bereganatu nahi du. Kontraesana dirudien arren, interpretazio erraza du: metafisika, pedagogia edo baloreen inguruan

inolako zeresanik ez duten literatur liburu postmodernisten helburu bakarra irakurlearen entretenimendua omen da. Literatura jolas tresna bihurturik, irakurlearen hurbilpena bilatzen dute. *Narrazioak* liburuan aurki ditzakegu jolasteko sortuak diren ipuin asko, bai sortu-deuseztatu metodoa erabili dutenak ("*Estazioko begiradak*"), baita absurduaren, komunikazio ezaren inguruan eraikiak izan direnak ere ("*Arima naufrago bakartiak*" kapituluan marinelak noraezean ibiltzeak eta salbatuak izateko hitzik gabeko mezua bidaltzeak agerian uzten du jokoaren egitura).

"*Ginebra erregina herbestean*" ipuinean istorio ezagun bati entretenimendurako pasadizo berri bat gehitzen zaio eta joko horretan egileari ez zaio ausardia faltatzen anakronismo bitxi pare bat itsasteko: Erdi Aroko istorio batean kazeta eta irratia kokatzen ditu. Kontakizun honetako azken galderari erreparatzen badiogu, ("...zertara zator zorigaiztoko, ez baduzu zoriona munduko lurraldeotara zurekin ekarriko", 36. orr.), istorioaren amaiera zabalik uzten dela konturatu gara, horrela errealtatearen izaera mugagabea modu egokian ispliatzen delako, beharbada. Hala ere, irakurleak berari luzatutako itauntzat har dezake, kontakizunaren bukaera osatzeko aukera ematen zaiolarik. Literatur jokia honen ondorio litzateke.

Beste batzutan dei egiten zaio irakurleari, zeharbidez, kontakizuna jarrai dezan, ("...*baina segi dezadan, haria*", narratzaileak esaten digunean -72.orr.- edo narrazioaren harian, agurearen "*Lorelei bale-tor?*" galderari narratzaileak "ez, berak aurkitu beharko du, ez zaio bila etorriko" erantzuten dionean -76. orr.-).

Jolasa jolas, literaturak ez al du beste helbururik? Unai Elorriagak bere autopoetika defendatzeko zioen bezala, "literatura filosofia geruza baten pean ezkutatzen den jokia da". "*Sonbreiru baten istorioa*"ren narratzaileari bezala, niri ere *zilegi bekit une honetan gogoeta bat eranstea*. Idazleak berak esaten badigu zertarako idazten duen, ez dugu zalantzarik izan behar haren helburua zein den zehazteko garaian. Hala ere, egile horrek onartzen badu irakurlea solaskidea dela, (eta itzalak ez du honetan dudarik: "Hemen niagok ni, eta hor beste aldean irakurlea, idazle memelo bati begira" - 44. orr.), berak sorturiko lanaren interpretazioari zabaltzen dio bidea. Kontakizunetan ereindako elementuek, dibertimenduz gain, emozioak, gogoetak... sor ditzakete irakurlearengan, azken batean bera baita deskodetzailerik. Modu horretan, istorio hunkigarri baten irakurketan, narratzaile

protagonistak ageri duen jarrera pasiboak zur eta lur utz dezake irakurlea. "Marinel zaharra" kapituluak adibidez, non agureak kontrabandoan aritzen zen mutiko kontalariari esaten dion bere semea ez dela itsasotik bueltatu:

"-Luzaroan etxean egon ondoren, gaur itsasora irten da semea, goizean zortzi abiatu dira bafora horretan, eta orain zazpi itzuli dira, ene semea ez.

Ez du euria atertzen. Itsasoa, gaur kalatxoririk gabeko aho beltz eta sakon bat dela pentsatu dut (...)

-Orain, esaidazu zertara etorri zaren -esan du marinel zaharrak, itsasoko tristura guziaz bere diamantezko begietan gorderik." (129. orr.)

Seme galduaren samina barru barruan gordetzen duenaren aurrean, solaskide eta kontalaria den mutikoaren isiltasuna eskaintzen zaigu. Sarrionandiak, entretenitzeaz gain, ez ote zuen irakurlearengan gogoetak bultzatu, sentimenduak ernatu etab. nahi izango?

"Kristalezko bihotza" kapituluak ere pentsatzeko parada eman dezake, beharbada ipuin egokia izan liteke Inkisizioaren jokaera arbuigarria gaitzesteko eta bidegabekeriaren aurrean pertsona zuzenak izango luketen zalantza existentzialen inguruan hausnarketa sortarazteko.

"Sonbreiru baten istorioa"n, berriz, bizitzaren izaera errepikakorra dela adierazten da:

"Bizitza ez dela espiral bat, zirkulu bat delako gogoetatan ari da Werner Hebbel" (71. orr.)

Figura geometriko hori irudi honekin segituan indartuz:

"Hegazti salbaiak laku izoztuen gainean ari dira zirkulutan hegatz" (72. orr.)

Eta beste ikuspegi batetik begiratuta, bizitza norabide zehatzik gabeko bidaia dela esaten zaigu, horretarako agurearen itxurak "mala zahar baten antza" izatea (71. orr.) esanguratsua da.

Bestetik, amodioa degradazio mota bat dela baieztatzen da:

"...maitemindua zorionaren eta angustiaren infinitoan hondatzen denez, egoera horretan gauzarik gorenak bezala baldarrenak ere izkiria ditzake..." (74. orr.)



Maitemindua arriskuan dela eranstean du gero, "...funanbuloa laban zorrotz baten gainean..." bezala (77. orr.).

Istoriok eta pertsonaiak aukeratzeko orduan Sarrionandiak egindako apustuak irakurlearen sentimenduak nahasturik agertzea eragin dezake (alde batetik, poza, bestetik tristura, amorrua etab.). Oro har, gerturutzen dizkigun protagonistak bakartiak dira, giza estatusetik kanpo daudenak, botereak maitatzen ez dituenak: Ginebra eta Galahad maitale debekatuak, Claudine emagaldua, Werner Hebbel bakardadean bizi eta hilko den agurea, Martin gaixotasun bereziren bat duen mutikoa, kale-garbitzaileak, sinestun kritiko edo heretikoak, eroak, preso ohiak... Pixkanaka-pixkanaka guzti horiek eta haien istoriotxoek irakurlearengan eragingo dute.

Dena dela, J. Sarrionandiarentzat literaturaren helburua zein den zehazteko, "*Itzalaren solasa*" ipuinean azaltzen dizkigun adierazpen teorikoetan ipini behar dugu oinarria. Honela mintzo da, idazlez mo-zorrotua:

"Ene asmoak honuntzagokoak dituk, halako egoera baten testimo-nioa ematea, misterio eta posibilitateen eremuetara sartzea, euskal lengoaia urri hau adierazbide egitea, gauzen nabardura poetiko ezkutuak azaltzen entseiatzea, eta honelakoak." (42. orr.)

Igorretako idazle honek, beraz, literaturaren jokoa beste helburu batzuekin ere lotzen du: testimo-nioa emateak gogoetak sor ditzake irakurlearengan, misterioen eremua eta gauzen nabardura poetikoa lehen planoan jartzeak sentimenduak eta emozioak ere bultzatza-keen bezala.

## Ondorio gisa

*Narrazioak* liburua miatu ondoren, lehengo galdera berreskuratu behar da: Sarrionandia idazle postmodernista al da? Egia esan, ezin da ukatu postmodernitatearen ezaugarri ugari ikusten direla bere lan honetan islatuak, baina horrek ez ditu kentzen idazle honen berezita-sun osoa postmodernitatearen esparruan mugatzeko zailtasunak. Arestian, literaturaren helburuez aritzean espresuki azaldu dira Sarri-onandiaren hitzak, non idazterakoan bera zeren bila doan argi gel-ditzen den. Postmodernitatearen tresnak erabiliz, eremu misteriot-suetara hurbildu nahi gaitu, edozein izaki edo egoeratan gorderik

dagoen aztarna poetikoa eskuratu eta irakurlearen aurrean agerian utzi nahi du. Ez du errealitatearen irudi fotografikoa bilatzen, ez, baizik eta azaleko begiradek nabarmentzen ez dutena: sentimenduek argizatutako bizipenak, barne gogoetako kezkek, isilean gordetako istorio kritikagarriak, gizarteak baztertzen dituen pertsonala arruntak... Horiek guztiak hitz ederrez jantzirik. Honek, postmodernitatearen jokoari zertxobait gehiago eransten dio.

Bestalde, Aitzpea Azkorbebetiak oso modu interesgarrian azpimarratzen du Joseba Sarrionandiaren berezitasuna:

“Sarrionandiak bere-berea duen hizkera da, ziurrenik, beraren tes-tuen ezaugarri delgarrienetakoa. Irakurleari honez gero nahastezin egingo zaio lirikotasunez eta samurtasunez blai egindako idazlearen hizkera; hizkera landua, xarmangarria, Josu Landak zioenez “baselinaz bezala idazten duela” irudituko zaigu usu” (*Joseba Sarrionandia: irakurketa proposamen bat*, 118. orr.)

Jon Kortazarrek, Sarrionandiaren narrazio lan guztiak aztertu eta gero, literaturaren funtzioari buruz idazle honek duen kontzeptuaz idazten du. Erlatibotasunaren bidean, kontzeptu hori ez da aldaezina. Goian aipatutako helburuak kontuan hartuz, Sarrionandia surrealis-moaren estetikan kokatzen du eta, bide batez, boterearen kritika egiten duen estetikatzat hartzen du. Ildo horretatik, urte batzuk be-randuago, *Atabala eta euria* izkiriartzen duenean (1986), bere helbu-rua erradikalizatu egiten du:

“Uste dut ez dela esistitzen euskaraz *desarrazoitu* aditza, baina *arrazoi* hitza eta *arrazoitu* aditza erabiltzen direlarik, *desarrazoitu* aditza ere behar genuke: badakigu zer den arrazoa: zentzua, egokitasuna, erresponsabilitatea, eredu onartuen jarraipena, zu-zenbidea, agintzen duenaren kriterioa, legea.” (*Atabala eta euria*, 124. orr. – Jon Kortazarren *J. Sarrionandiaren ipuingintza*, 31. orr.).

Eta Kortazarrek hitz argigarriez azpimarratzen du irizpide hau:

“Berriro hemen abangoardien oihartzuna: literatura orden burge-saren aurka joateko modua bihurtu zuten... Eta ildo berean au-rkitzen da gure idazle euskalduna ere” (J. Kortazar, *J. Sarrionan-diaren ipuingintza*, 32. orr.).

Azkenean, berriz, beste norabidea nabarmentzen du Kortaza-rrek, “*Disecti membra poetae*”, *Ifar aldeko orduak* liburuko ipuinean,

Bernart d'Étxepareren ahotik mintzo baitzaigu idazlea, ikuspegi leunagoa, zalantzakorra azalduz. Gizakien izaera eta jarrera hausnartzea interesatzen zaio orain, artzainarena, marinelarena...

“Han Egja –beti ere maiuskulaz, noski– ez zen literaturaren helburu nagusi, Egjarik ez zelako, orain baina egiaren –letra larriz orain, noski– eta bertutearen arteko esplorazioa bihurtu du egileak literatura.” (J. Kortazar, *J. Sarrionandiaren ipuingintza*, 36. orr.)

Liburu honetan Joseba Sarrionandiak maisutasun handiz lotu ditu hizkera eta gaiak. Era berean, esan liteke narrazio bakoitza sorpresaz beteriko kutxa bailitzan sortua dela, irakurleak bertan gorderik dauden sekretuak ateratzea helburu duena.

## Bibliografia

- ALDEKOA, Iñaki: *Mendebaldea eta narraziogintza*. Erein, Donostia, 1998.
- AZKORBEBEITIA, Aitzpea: *Joseba Sarrionandia: Irakurketa proposamen bat*. Labayru ikastegia, Bilbao, 1998.
- BARNATÁN, M. R.: *Conocer Borges y su obra*, Dopesa, Barcelona, 1978.
- KORTAZAR, Jon: *Euskal kontagintza gaur-La narrativa vasca hoy*, Centro de profesores y recursos de Cuenca, Cuenca 2003.
- KORTAZAR, Jon: *Euskal literatura XX. mendean*, Pramés, Zaragoza, 2003.
- KORTAZAR, Jon: *J. Sarrionandiaren ipuingitza. Zuhaitz erromesa*. Utriusque Vasconiae, Donostia, 2005.
- KORTAZAR, Jon: *Postmodernitatea euskal kontagintzan*, Utriusque Vasconiae, Donostia, 2007.
- SAINZ, Gustavo: *La novela virtual: intertextualidad y posmodernismo*. [online] 2007/11/07  
<http://gustavosainz.blogspot.com/2006/10/la-novela-virtual-intertextualidad-y.html>
- SARRIONANDIA Joseba: *Ifar Aldeko orduak*. Elkar, Donostia, 1990.
- SARRIONANDIA, Joseba: *Narrazioak*. Elkarlanean, Donostia, 2001.



## Postmodernitatea ez da axolagabekeria, ezta azalkeria ere

Gorka MERCERO ALTZUGARAI

Berri samarra da gurean postmodernitatearen gaineko eztabaida. Auzoko batzuenan, ordea, batez ere kritika anglosaxoiarenean, badira bi hamarkada inguru jardun kritiko-kulturalaren erdigunean kokatu, hautsak harrotu eta pentsabide berritzaile bezain ezinbestekoak irekitzen hasi zenetik. Luzetsita izan dugu postmodernitatea, beraz, gurean ere sartzeko aukera eman arte. Berandutze hori dela medio, azken hogei urteotan gurean izandako gertakari literario behinenak -zer esanik ez gertakari sozial edo politikoak-ikuspegi postmodernistatik analizatzeko aukera paregabea galdu dugu. Diskurtso postmodernistak berebiziko ahala dakar gure mundu-ikuskerara agortua eraldatu eta ezagutza-, etika-zein politika-bide berriak asmatzeko. *Postmodernitateak axola handia du*. Ez gaitezen axolagabe izan bere esatekoen aurrean.

Esan bezala, berandu heldu diogu postmodernitatearen eztabaidari. Neurri batean, ez da harritzekoa. Izan ere, auzoko literatur kritika sistemen aldean, gurea abiatu berri samarra da eta zeregin ugari ditu hain giza baliabide urrirako. Azken hamarkadotan, hurbilpen teoriko-kritiko asko samarrez jabetzeko ahalegina egin behar izan du: semiotika, estrukturalismoa, harrera estetika... Horrezaz gain, euskal literaturaren ekoizpen gero eta zabalago eta interesgarriagoari zor zitzaiona aitortzeaz arduratu behar izan da. Gauzak horrela, ulergarri samarra da postmodernitateaz ahaztu izana. Behin hari buruz hitz egiten hasita, ordea, ulergaitz eta etsigarri samarra gertatzen da halako jendaurreko aurkezpen gutxiesgarri eta gaitzesgarriak aurkitzea. Izan ere, gurean hedatu den dagoen ustearen arabera, aro garaikide postmodernoak ez digu ezer onik ekarriko, azalkeria eta axolagabekeria

nagusi diren aldi amoral, deitoragarri eta ahalik eta azkarren gairak beharrekotzat jo ohi baita. Uste horren adibide txiki bat ematearren, hona hemen Koldo Izagirrek postmodernitateaz galdetuta esandakoa *Volgako Batelariak*-en:

VB.- *Bide batez, zer da postmodernismoa, zuretzat? Nola ikusten dituzu kontzeptu honen inguruan egoten diren eztabaidak? Horren islari ikusten al duzu euskal literaturan?*

KI.- Ez daukat ideia handirik, ez ditut segitzen eztabaida horiek. Lauso batean heltzen zait zerbait, utopien gairak eta hori... Postmodernia, azken finean, ez al da nihilismo burgesa? Ideologia nagusia da, baina ez dut uste modu intelektualizatu batean heldu denik gure literaturara.<sup>1</sup>

Azken bolada honetako ekarpen kritikoek ere antzeko bidetik jo dute. Jon Kortazarrek, kasu, postmodernitatea *axolagabekeriarekin* parekatu du.<sup>2</sup> Inñaki Aldekoak ere antzera egin du, *axolagabekeri*az bainoago *azalke*riaz hitz eginez eta azalke horri leporatuz euskal literatur sistemaren barruan kanon modernoak azken aldian 'jasan' dituen erasoen errua.<sup>3</sup> Era horretan, badirudi biek ala biek postmodernitatea ulertzeko modu beraren alde egin dutela, funtsean postmodernitatea *denak balio du* lelo entzutetsu bezain malapartatuarekin parekatzean datzana. Ez da egia. Postmodernitateari ez zaila dena berdin. Egia da postmodernitateak erronka latza egin diola modernitatearen hatsarre eta helburuei, baita utopia kontzeptuari berari ere, baina horrek ez dakar berekin axolagabekeria edo azalke-riaren nagusigoa. Postmodernitateak, besterik gabe, erantzukizuna eta sakontasuna ulertzeko beste modu batzuk proposatu ditu, errealitateari fidelagoak zaizkion neurrian, benetakoago eta ezinbestekoagoak ere badirenak. Hitz batean esanda, modernitateak ez dauka ardura eta sakontasunaren monopolioa; are gehiago, balio postmo-

---

1 Volgako Batelariak, 'Koldo Izagirrerik elkarrizketa', *Volgako Batelariak. Literatur inoizkari kosakoa* (2006-07-21) [http://elbar.org/blogak/volga/categorylist.html?cat\\_id=6](http://elbar.org/blogak/volga/categorylist.html?cat_id=6)

2 Jon Kortazar, *Euskal kontagintza gaur. Postmodernitate eginiko azterketa bat*, itzul. Juan Kruz Igerabide (Cuenca: Centro de Profesores y Recursos de Cuenca, 2003), 11-6. orr.

3 Inñaki Aldekoa, 'Postmodernitatea gurean?', *Egan* 58 (2006, 1/2), 141-56. orr. (152-6. orr).

dernoei muzin eginda, berak salatutako oker berberetan erortzen dela esan liteke, axolagabekeria eta azakerian, alegia.

Berriki argitaraturiko elkarrizketa batean, Jon Kortazarrek esan du gaur egun bi eztabaida nagusi daudela postmodernitatearen inguruan: batetik, ea modernitateak banatzen den edo ez; bestetik, noiz jaio zen.<sup>4</sup> Egia esan, bi eztabaidok aspaldian jo ziren itxiztat postmodernitateak bertatik. Batetik, argi dago -bati baino gehiagori akaso harrigarria suertatu arren- ez dagoela modernitateak gabeko postmodernitateak: modernitatea ez da inoiz erabat gaudituko. Bestetik, postmodernitateak ez du onartzen bata bestearengandik argi eta garbi banaturiko periodo historikoen kontzeptua, ez modu zorrotzean, behintzat.<sup>5</sup> Nire ustez, argi samar dago eztabaida horien ordez, beste bi direla une honetan arduratu behar gaituztenak. Lehenik, eta artikulu honetan bertan jada azaleratu diren interpretazio kontrajarriak kontuan harturik, ezinbestekoa zaigu postmodernitatearen esanahiari buruzko eztabaidari heltzea, hau da, *zer da postmodernitatea?* Bigarrenik, bai Kortazarrek, bai Aldekoak beren ekarpenetan egokiro harturiko bideari jarraiki, funtsezkoa dirudi galdetzea ea dagoeneko postmodernitatean bizi garen ala ez, hau da, *ba al dago postmodernitateak gurean?* Hurrengo lerrootan, bi galdera horiei erantzuten salatuko naiz.

## Zer da postmodernitatea?

Ezer baino lehen, maiz nahasi ohi diren bi termino ezberdintzea komeni da: *postmodernitatea* eta *postmodernismoa*. Lehena gure garaiko *kulturari* dagokio -kontzeptua bere adiera zabalenean ulertuta-, hau da, balio, sineste, ohitura, jokabide eta eraketa sozial, ekonomikoa zein politikoa garaikideei: *kultura postmodernoa* esango genuke, beraz. Bigarrena, ordea, *kultura* horren barruko jardura intelektual eta artistikoari dagokio, hau da, garaiko filosofia, teoria kritiko, literatura eta artea, oro har: horrela, *literatura postmodernista* esango

4 Juan Luis Zabala, 'Kritika oroitzeko beste modu bat da, eta guretzat oroimena garrantzitsua da' [Jon Kortazarri eginiko elkarrizketa], *Berria* (2007-06-06).

5 Bi eztabaida hauen gaineko azalpen postmodernoa sendo baterako, ikus Jean-François Lyotard, 'Rewriting Modernity', in *The Inhuman. Reflections on Time*, itzul. Geoffrey Bennington eta Rachel Bowlby (Stanford, Kalifornia: Stanford University Press, 1991), 24-35. orr.

genuke, adibidez. Garrantzitsua da banaketa honetatik abiatzea, une historiko bakoitzaren ekoizpen intelektual eta artistikoa bere testuinguru sozial, ekonomiko eta politikoaren araberakotzat hartu ohi bada ere, bien arteko dibergentziak ere nabariak izan daitezkeelako. Horixe da gure garaian gertatzen dena: postmodernitatea eta postmodernismoak badute zerikusirik, jakina, baina hainbat eta hainbat kontutan ez datoz bat.<sup>6</sup> Are gehiago, ez da egokia garaiko *kultura* osoa postmodernotzat jotzea, ezta garaiko ekoizpen intelektual eta artistiko oro postmodernistatzat jotzea ere (geroago azaltzen saiatuko naizen bezala, nire ustez oraindik ere kultura nagusiki modernoan bizi gara, eta pentsabide zein literatura garaikide gehiena ere parametro modernistetan oinarritzen da). Hainbeste dibergentziaren aurrean, zeri deituko diogu orduan postmoderno eta zeri postmodernista? Horri dagokionez, hauexek dira hemen hartutako irizpideak eztabaidaren oinarriak finkatzearen: batetik, postmodernismoa pen-tsabide garaikidearen korrante jakin batekin parekatuko dugu, postestrukturalismoarekin, alegia; era horretara definituriko postmodernismoak, azken buruan, errealtateari begiratzeko modu berri bat dakarkigu, mundu-ikuskerara berri bat, alegia, artea zein literaturan horrek izan dezakeen isla estilistikoa alde batera utzita; bestetik, postmodernitatea mundu-ikuskerara berri horrek *kultura* garaikidean dukeen gauzapena litzateke; ez da egokia gauzapan hori ziurtzat jotzea, *kultura* batetik, eta jardun intelektual zein artistikoa bestetik, garapen-aldi desberdinetan egon baitaitezke; zentzu horretan, postmodernitateaz hitz egin beharko litzateke aipatu mundu-ikuskerara berriua *kultura* garaikidean gauzatuz doan neurrian soilik.

Postmodernismoa postestrukturalismoarekin parekatzeak pentsabide, filosofia eta teoria kritiko garaikidearen eremura garamatza. Berez, hainbat ildo aurki daitezke postestrukturalismoaren barruan, hala nola dekonstrukzioa, postmarxismoa, postfeminismoa, postkolonialismoa... Edonola ere, zentzu horretan ulerturiko postmodernismoak dakarren mundu-ikuskerara berria da gure ardura hemen. Zaila da postmodernismoari zor zaion guztia aitortuko dion deskribapen zehatz eta laburra egitea. Bertokoa sinesgaitz suertatuz gero, ez

<sup>6</sup> Postmodernitatea eta postmodernismoaren arteko ezberdintze honetarako ikus, besteak beste, Steven Connor, *Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Blackwell, 1989), 27. or.



dezala horratik gaitzets irakurleak, arren, postmodernismoa bera, egotz diezaiola bere sinesgaitzasunaren errua mezulariaren akatsari soilik. Izan ere, mezulari trakets honek zinez uste baitu postmodernismoaren baitan dagoela gure kultura biziberritu ahal izateko giltza. Deskribapenak hiru arlori erreparatuko die, ontologia, etika eta politika postmodernistei, alegia.

Postmodernismoari, esan ohi denaren kontra, ardua handia dio *egia*. Mendebaldeko filosofia osoak bezala, hark ere errealtatea deskribatu nahi izan du. Kontua da postmodernismoak ez duela onartzen bere horretan antzinateko filosofoetatik gaur arte zabaltzen den tradizio metafisikoa. Mendebaldeko tradizioan errealtatea *esentziaz* osatutzat hartu izan da. Gauzak horrela, gure tradizioak bi mailatan irudikatu izan du errealtatea: batetik, une historiko jakin bakoitzean errealtate horrek hartu duen itxuraketa edo beraren gainean gizateriak lortu duen ezagutza-maila; bestetik, errealtate ideala, esentziala, sakonekoa, benetakoa. Modernitatearen egitasmoa bitasun horretan kokatzen da ilunetik argitara, azaletik sakonera, faltsutik egiazkora daraman mugimendu bezala. Horixe bera da aurrerabide edo progresoaren kontzeptu modernoak, *Historian* zehar gero eta argitasun-, sakontasun- eta egiazkotasun-maila handiagoak eskuratzu, azken buruan gizateriaren askapenera eramango gintuzkeena. Eskema beraren arabera ulertu behar dira utopia moderno individual, sozial zein nazional guztiak, benetako *ni*aren aurkikuntza, iraultza marxista eta nazio-askapen mugimenduak, besteak beste. Postmodernismoak, bere aldetik, ez ditu egitasmo horiek errotik ezabatzen beste zerbait erabat berri proposatzeko. Halere, modernitatearen hatsarreak eraldatu eta beste modu batean berrinskribatuz, oso beselako ikuspegia eskaintzen digu entitate horien guztien gainean.

Kontua da ez dagoela esentziarik. Errealtateko entitateak ez dira *berberak*, hau da, ez dago *id*-entitate pururik. Errealtate esentzial baten ordez, postmodernismoak barne-diferentziaz osaturiko errealtate bat azaleratu du, zeinean izate edo entitateak 'ixten' edo determinatzen dituzten mugak *ekidinezinak diren ihesbideez* ere osaturik dauden, izate edo entitateen *bezain berezkoa* eginez beren mugetatik kanpoaldean zein barrualdean dagoena. Horrela, entitateak zehatzezinak dira, erabakiezinak, badirena eta ez direna zorrozki mugatzeko modurik ez dagoelarik. Testuinguru honetan ulertu behar da postmodernismoaren nozio giltzarrietako bat, *bestetasuna*, alegia: ni

beti naiz 'ni' eta *beste* bat, *aldi berean*, gainera; ez dago gizarte-eraketarik –ez marxista, ez liberal– gizartea *benetan* den hori gorpuztu duela aldarrika dezakeenik, gizartea ere beti da *beste*; nazioek ez dute *berezko* mugarik, nazio bakoitza eta arrotzaren arteko mugak, une historiko jakinetan oso beharrezkotzat jo daitezkeen arren, ez dira esentzialak, nazioari ere bezain berezkoa zaio bere mugetatik kanpoaldean zein barrualdean dagoena.<sup>7</sup>

Dena da *beste*, beraz. Horrek, jakina, ez dakar berekin errealitatearen ukaziorik. Errealitatea hor bertan dago, gure sudur parean. Ezin dena da errealitate hori guztiz zehaztu, guztiz determinatu. Ezin dena da errealitate hori *erabat* ezagutu. Modu horretara, postmodernismoak erronka egiten dio modernitatearen *ulertze-metafisikari*, Robert Eaglestone-k dioen lez:

Ulertze-metafisika bi eratara uler daiteke: bai metodoetarako desira, bai metodoak berak bezala, zeini esker eta zeinen bidez Mendebaldar pentsabideak, hainbat modutara, *beste* zaiona barne hartu, bahitu edo kontsumitu egiten duen, eta horrela, *beste* hori berarekin berdintzen duen, berberera azpiratuz: 'oi, filosofia oroja-leal!', dio Levinas-ek Pascal aipatuz. Ulertze-metafisika zalantzan jar-tzen ez diren oso kontu oinarrizkoetan ageri da: esaterako, gure irakurtzeko moduan, historia egiteko moldeetan, edota filosofia egiteko era eta zergatietan. Postmodernismoak arreta jar-tzen du bai barne hartze-, bahitze- edo estaltze-ekintzan, bai ekintza horren aurreko erresistentzian -alegia, bestetasunaren azaleratzean, une batekoa bakarrik bada ere.<sup>8</sup>

Ontologia ez *esentzial*, baizik eta *diferentzial* hori dela medio, errealitateari buruzko adierazpen oro ezin da behin-behinekoa baino izan. Adierazi bakoitzaren baitan, beti ere, desberdintasuna dago.

7 *Bestetasunaren ontologia honen gaineko hainbat azalpen aurki daitezke bibliografia postestrukturalistan zehar. Famatuenetakoa bat Jacques Derrida-ren *différance* delakoaren bitartez eginkoa da. Ikus Jacques Derrida, 'Difference', in 'Speech and Phenomena' and Other Essays on Husserl's Theory of Signs, itzul. David B. Allison (Evanston, IL: Northwestern University Press, 1973), 129-60. orr. Ni neu salatu naiz beste nonbait *différance* delakoaren gaineko azalpen laburtu bat ematen. Ikus Gorka Mercero, 'Bernardo Atxagaren *Lekuak*: Obaba, edo 'Arrazol' modernoa eta orlaimen postmodernoaren arteko borroka', *Lapurdum X* (2005), 127-36. orr. (130-2. orr.).*

8 Robert Eaglestone, *The Holocaust and the Postmodern* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 4. or. Itzulpena neurea da.

Adierazle orok, beti ere, beste adierazle batera garamatza. Ez dago esanahi transzendentalik, ez dago esanahi ahistorikorik. Jacques Derrida-k esan bezala, 'ez dago deus testutik kanpo', edo era horretara errealitatea bera ukatu egiten zela zioten kritika erratuei erantzutearren bestela esanda, 'ez dago deus testuingurutik kanpo'.<sup>9</sup> Hau da, dena da historikoa, dena doa aldatuz denboran zehar, *bestetasun*-eremuetan barneratu ahala. Horrek guztiak apaltasun-ariketa zorrotz batera behartzen gaitu gizakiok: ezingo dugu inoiz, Mendebaldar tradizioak desiratu bezala, errealitatearen gaineko nagusigo kognitibo erabatekorik aldarrikatu. Ontologia diferentzial bat ez zaio inoiz errendituko osoko ezagutza-egitasmo bati. Berriro ere, horrek ez du ukatzen errealitatea, ezta giza arrazoibidea edo ezagumena ere. Kontua da ez dagoela errealitatearen gaineko ezagutza 'benetako' edo esentzialik, errealitatearen gaineko *interpretazioak* baizik.

Puntu honen inguruan, hain zuzen ere, zabaldu zen duela hogeit bat urte gutxi gorabehera postmodernismoaren aurkako erasorik gogorrena. Izan ere, argudiatzen zen, dena interpretazioa dela baieztatzeak ez al gaitu derrigor eramaten *erlatibismo* etsigarri batera, non justizia-asmoak gidaturiko edozein ekimen etiko edo politiko baliogabeturik geratzen den? Nola borrokatu gizarte-gauzapen ustez justuago baten alde gauzapen hori gizarteari berez dagokiona beharreen gizarteari dagokionaren interpretazio hutsa baino ez bada? Erasogorrena pentsaera marxistako filosofo- eta kritikari-talde bikain baten partetik etorri zen (Fredric Jameson, Perry Anderson, Terry Eagleton, eta abar). Puntu honetan, talde horrek planto egin eta marxismoaren egitasmo askatzaile eta lagaezinaren aurrean axolagabekeria eta erlatibismo nihilista onartezina sustatzea leporatu zion postmodernismoari. Dirudenez, puntu honetan heldu nahi izan diote Kortazarrek eta Aldekoak ere postmodernitatearen gaineko eztabaidari. Baina postmodernistek -zeinen orientazio etiko-politikoa, bide batez esanda, ez dagoen hain urruti marxistek dutenetik-argudio indartsuak zituzten beren pentsabidearen hatsarreak defendatzeko. Postmodernistek puntuz puntu erantzun diete beren aurkako akusazio guztiei. Eztabaida ez dago itxita, desadostasunek badiraute oraindik ere, baina argi eta garbi dago postmodernismoaren aurkako akusazio eta

9 Jacques Derrida, *Limited Inc.*, itzul. S. Weber (Evanston: Northwestern University Press, 1988), 148. or.

gaitzespenak ezin direla garai batekoak bezain erabatekoak izan, ez bada argudio postmodernistei setakeriaz entzungor egin nahi zaiela behintzat.

Ba al dago etika postmodernistarik? Bai, dudarik gabe, baina beste arloetan bezala, etika hori tradiziozko etika modu berezi batean deskribatu eta berrinskribatzearen prozesutik eratortzen da. Hasteko, postmodernismoak ez du onartzen badagoenik ongia eta gaizkia zehatz-mehatz eta edozein baldintzatan bereiztea ahalbidetuko digun hatsarre-multzorik. Ez dago egia transzendental eta ahistorikorik zein角度 oinarritu hutsik gabeko erabakimen unibertsalik. Azken batean, ez dago errezetarik, gure sen onak kontrakoa iradoki arren. Erabakiak hartzeko gaitasunetik eta erabaki horiek arrazoi etikoetan oinarritzeko erakutsi ohi dugun joeratik ez da zuzenean ondorioztatzen etika egon badagoelako frogarik. Gaitasun eta jokabide etikotzat hartu ohi ditugunak ez dira, berez, *erabakiezintasunak* sorrarazitako efektu edo ilusio etikoak baizik -efektu edo ilusio optikoez hitz egiten den zentzu bereberean-. Gure kulturean, kasu, indarkeriaren erabilera hatsarre etikoaren aurkako hutsegite bistakotzat jotzen da, gero eta modu indartsuagoan, dirudienez. Etikoaren eremua batetik, ez-etikoa eta indarkeriaren eremua bestetik: muga zorrotz markatu nahi da. Ederki, eragozpenik ez. Halere, kultura horrek berak, zenbait egoeratan, justifikatu egiten du indarkeriaren erabilera, esaterako defentsa bidezko edo legitimoaren kasuan. Jakina, nola ez! Gutako inor gutxik onartuko luke kanpotiko eraso etengabeen aurrean *beste masaila jartzera* behartuko gintuzkeen kode etikorik. Baina, orduan, lehendik zorrotz markaturik utzi nahi zen muga lausotzen hasten da, indarkeriari eremu etikoaren barruan tokitxo bat egiten baitzaio. Bestela esanda, ezin da jada argi eta argi zedarritu etikoa eta ez-etikoaren arteko muga. Esan liteke, akaso, argudio honek defentsa legitimoarako eskubidearen aurkezpen maltzur bati esker ezabatu duela muga hori, eta ez dagoela, berez, inongo arazorik mugari zegoen-zegoenean eusteko. Orduan, berriz, hauxe da eman litekeen arrapostua: non hasi eta non bukatzen da defentsa legitimoarako eskubidea? Nola jakin eskubide horrek noiz baimentzen digun indarkeriaren erabilera eta noiz ez? Noizean behin, tratu txarretako kasu 'berezi' batzuen berri heltzen zaigu, zeinetan emakumeek gizonezko erasotzaileak hiltzea beste irtenbiderik ez duten aurkitu. Legeak lege, jendeak emakume horien jokaera justifikatzeko joera ageri ohi du, denok daukagun defentsa legitimoari buruzko senari jarraituz edo. Kontua litzateke: noiztik ote zeuden emakume horiek etikoki baimenduta

defentsa legitimorako eskubidea modu horretan gauzatzeko? 'Maitasuna' bukatu zenetik? Lehen irain, mespretxu eta laidoak jasotzen hasi zirenetik? Beren askatasun pertsonala erabat murriztu zitzaientetik? Tratu txar psikologikoak erabat jasanezin bihurtu zirenetik? Lehen jipoitik? Bigarrenetik? Hamargarrenetik? Ehungarrenetik? Izan al zuten, *inoiz ere*, azken ekintza horretarako eskubiderik? Muga ez da garbia. Derrida parafraseatuz zera esan liteke: *ez dago etikarik tesuingurutik kanpo*. Ez dago errezeta etikorik, erabakiezintasunean eginiko aukerak baizik, alegia.

Tradiziozko etika ez onartzeak ez du berekin ekartzen postmodernismoak orientabide etikorik ez izatea. Ontologia diferentzial postmodernistaren arabera izateak edo entitateak ezin dira argi eta garbi zehaztu edo determinatu, esentzialak izan beharrean barne-diferentzia ekidinezinez osaturik baitaude. Hori da *egia*, horrelakoa da errealitatea. Hori da onartu behar duguna. Hau da, postmodernismoak hatsarre etiko bat onartzera bultzatzen gaitu, hatsarre bakarra, honako hauxe: *errealitatearen erabakiezintasuna onartu*. Bestetasunari leku egin behar diogu. Ez dago hortik aurreragoko etikarik. Hortik aurrera errealitatea zehaztaper argi batera errenditzeko ezina dago. Bestelako jokaera oro errealitatea bortxatzen ariko litzateke ezinbestez. Honi guztiari xume, eskas, gutxiegi iritzi ahal zaio, baina ongi zedarritutako etika baterako desirak ezin gaitu errealitatea ukatzera eramán.<sup>10</sup>

Etika postmodernistak, beraz, erabakiezintasunaren erdiguneraino eramaten gaitu. Baina errealitateak ekintzara bultzatzen gaitu, erabakiak hartzera, zirt edo zart egitera. Nola, ordea, ez badago erabakitzeko irizpide garbirik? Nola bultzatu inongo ekimen politikorik hartu beharreko erabakiak ezin badira justifikatu? Joera marxistako pentsalariek zorrotz kritikatu izan dute puntu hau, postmodernismoak ekimen politiko oro indargabetu egiten duela argudiatuz, nihilismora eta axolagabekeriara kondentzen gaituela salatuz. Ez da hala. Postmodernismoari, modernitateko pentsamenduari bezala, la-gaezina zaio *justiziaren* ideia. Justizia, postmodernismoarentzat ere, izate edo entitateei zor zaiona ematean datza. Kontua da ikuspegi postmodernistaren arabera ez dagoela zor den *hori* argi eta garbi zehaztu edo determinatzerik. Baina horrek ez gaitu justiziarekiko

<sup>10</sup> Etika postmodernista honen gaineko azalpen zoragarri baterako, ikus Simon Critchley, *The Ethics of Deconstruction. Derrida and Levinas* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999)

erantzukizunetik salbuesten. Justizia bilatu behar dugu, justuak izan garela inoiz ere aldarrikatu ezingo dugularik. Justizia bilatu behar dugu, gure erabakiak inoiz ere justifikatu ezingo ditugularik. Erantzukizuna gutako bakoitzarena da, gurea eta gurea bakarrik, ez baitugu ezoin hatsarre etikoren euskarririk gure erabakiak bertan bermatzeko. Beraz, postmodernismoak axolagabekeriara ez bultzatzeaz gain, are erantzukizun zorrotzago batekin konprometitzeko beharrean uzten gaitu.<sup>11</sup>

Honainoko deskribapen honek postmodernismoaren nondik norako batzuk gainetik aurkeztu baino ez du egin. Edonola ere, akaso balioko zuen irakurlea kontura zedin postmodernismoa ez dela axolagabekeria, ezta azalkeria ere. Itzul gaitezen, orain, *postmodernitate*aren gaineko auzira. Gorago esan bezala, lerrootan ez dira postmodernitatea eta *kultura* garaikidea automatikoki berdintzen. Hori beharrean, honako hauxe da hemen postmodernitatetzat hartzea proposatuko dena: postmodernismoak definituriko mundu-ikuskerara barneraturik izango lukeen *kultura* edo aro historikoa. Argi dago, beraz, postmodernismoa bezala postmodernitatea ere ez datzala axolagabekeria- edo azalkeria-kontuetan. Galdera da: heldu al da gurerara halako postmodernitaterik?

## Postmodernitatea gurean?

Egungo mundu-panoramari begiratuta, argi samar dago arestian definiturikoaren moduko postmodernitatetik urruti samar gabiltzala denok ere. Ideia postmodernistak, oraindik ere, gutxiengo intelektual eta artistiko batengan baino ez ditugu aurkituko. Mundu-mailako ordena politikoa, kasu, esentzialismo nabari batean dago oinarrituta.<sup>12</sup>

11 Justiziaren nozioak postmodernismoarentzat daukan garrantzi berebizikoa Derrida-ren azterlan aparta honetan egiaztatu daiteke: Jacques Derrida, 'Force of Law. The "Mystical Foundation of Authority"', itzul. Mary Quaintance, in Jacques Derrida, *Acts of Religion*, Gil Anidjar-ek editatua (Londres eta New York: Routledge, 2002), 230-98. orr.

12 Christopher Butler-ek, adibidez, nazioarteko gatazka politiko etengabeak dakartzan harira ideia postmodernistak egungo kulturari gorpuztu ez direlako seinale gisa. Ikus Christopher Butler, *Postmodernism. A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 14. or. Butler-ek dioen bezala: 'Edozein egunkari-irakurlek argi eta garbi dakusa gizon zein emakumeak prest daudela gutxi-asko batak bestea egunero hiltzeko osoko kontakizunen izenean [...]'. Itzulpena neurea da.

Ordena politiko horri egiten ari zaizkion erronka nagusienak ere esentzialismo berberekoak dira.<sup>13</sup> Identitate-gatazkak dira, seguru asko, egoera horren seinale garbienak, identitate nazional, erlijioso zein kulturalen gaineko gatazkak. Mundu honetan, oraindik ere, jende gehiegik dauka garbi nor den, non jarri behar dituen bestearerikoa mugak eta zer zaion zilegi muga horiek ezartzeko orduan. Horri guztiari dagokionez, mundua ez da batere postmodernoa.

Gurera itzuliz, Jon Kortazarrek tenka moduko bat ikusi du Euskal Herriko kultura garaikidean: batetik, kontsumo-gizarteko axolagabekeriaren erdian geure buruarekin gustura sentitzeko joera; bestetik, gatazka politikoaren iraupenak goi-goian mantentzen duen inkonformismoa. Kortazarren analisisian, tenka hori da postmodernitateari Euskal Herrian sartzeko bide garbirik ireki ez diona orain arte<sup>14</sup>. Ni bat nator postmodernitatea gurera heldu ez delako konklusioarekin; ez, ordea, Kortazarren argudioaren abiapuntu zein garapenarekin. Kortazarrek dikotomia nagusi baten arabera ulertzen du modernitatea eta postmodernitatearen arteko aldea: *utopia vs. axolagabekeria*, alegia, modernitateak utopian sinesten duen bitartean, postmodernitateak utopiarri uko egin eta zinismo axolagabe moduko bat besarkatu nahiago du.<sup>15</sup> Egia da postmodernitateak utopiak ukatu dituela. Ukapen horrek, halere, oinarri ontologiko, kognitibo eta etiko sendoak ditu. Ez da egia, Kortazarrek proposatu bezala, utopien alternatiba bakarra axolagabekeria denik. Begira diezaiozun Kortazarren planteamenduko tenkaren erdigunean dagoen aferari, gatazka politikoari, alegia. Kortazarren planteamenduan nazio-askapenaren alde dihardutenak dira utopiarri eusten diotenak. Horiek, noski, ezin dira axolagabetzat hartu. Nazio-askapena bigarren mailan utzi dutenak, ordea,

13 *Al Qaeda*-rekin pentsatu, esaterako.

14 Jon Kortazar, *Euskal kontagintza gaur*, gorago alpatua, 25. or.

15 Kortazarrek ez du *axolagabekeria* esaten. Hasieran, *indiferentzia* zioen (ikus *Euskal kontagintza gaur*, 16. or.). Azken boladan, *axolagabetasuna* nahiago du, akaso hasierako terminoak zeukan konnotazio peloratiboa saihestu eta kokagune neutroa bilatu asmoz (ikus, kasu, Juan A. Hernández, 'Postmodernitatea kontu filosofikoa da nagusiki' [Jon Kortazarri eginiko elkarrizketa], *El País* (2007-06-25) 37. or.). Halere, *axolagabetasun* horrek 'ballo batek beste batek hainbat ballo' duen alorrera baldin bagaramatza, zail da irudikatzen '-tasun' atzizkia erabiltzeko arrazoia, nik behintzat ez baitiot balioen arteko trukagarritasun horri erabateko susmo txarra baino hartzen (*Euskal kontagintza gaur*, 16. or.). Horrela, *axolagabekeria* argi eta garbi adierazi nahiago izan dut, Kortazarren planteamenduaren hondoan dagoen esanahia horixe delakoan.

axolagabekeriatan dabilta. Baina, hasteko, azken hauetako askok ez diote, berez, nazio-askapenari guztizko ukoa egin, beste balio batzuen atzetik ezarri baizik, giza bizitzari zor zaion errespetuaren atzetik, kasu. Nazionalista 'moderatu' hauen jarreraren oinarrian hatsarre modernoak daude, ez zaie dena berdin, ezin dira postmodernotzat hartu. Kontua litzateke, beraz, nazio-askapenaren beraren garrantzia zalantzan jarri dutenen kasua. Hauek al dira axolagabekeriatan dabiltzanak? Azken jarrera honen adibiderik esanguratsuena Bernardo Atxagak plazaraturiko *Euskal Hiriaren* ideia da. Honelaxe azaldu du Atxagak bere nozioa:

«Yo sueño con "ciudad vasca", además el juego de palabras me favorece; hablando en lengua vasca, Euskal Herria es "pueblo vasco" y Euskal Hiria, "ciudad vasca". Creo que la palabra ciudad en cualquier diccionario... tiene mejor eco. La ciudad, en principio, no es de nadie y es de todos, no hay un origen, nadie puede decir esta ciudad es mía porque yo llegué el primero, no, es de todos los que han llegado, de todos los que la han construido y la van a construir... Mi idea sería que pasáramos de un espacio en donde puede haber una identidad primera original, a un espacio con muchas identidades...»<sup>16</sup>

Hau ez da axolagabekeria. Hau identitate pururik ez dagoela aldarrikatzea da. Hau identitate jakin bati mugak non jarri *erabaki ezinezko* kontua dela onartzea da, errealitatearen erabakiezintasunaren aurreko *ardura* etikoa. Atxagari ez zaio dena berdin. Atxagak hiriaren berezko irekidura lotu nahi izan dio euskal identitateari, identitate orok halako irekidura baitu *berezko* ezaugarri. Ezin gara axolagabeak izan berezkotasun horren aurrean. Horrexetan datza etika postmodernista. Atxagak, azken batean, ez du euskaltasuna ukatu, bere formulazioan *euskal* izenondoak füntsezko garrantzia baitauka: hiria, baina *euskal* hiria. Ez, Atxaga ez da *indiferentea* euskal *diferentzia* horren aurrean.

Pentsamolde hau gure kulturak ea barneratua daukan? Ez, ez dauka, noski. Postmodernitatea ez zaigu oraindik iritsi, edo hobe esanda, ez gara oraindik postmoderno bihurtu. Izpi postmodernista batzuk baino ezin ditugu oraindik sumatu, Atxagaren arestiko nozioa

16 Atxagaren hitzok Julio Medem zinemagilearen dokumental ospetsutik aterata daude: Julio Medem, *La pelota vasca. La piel contra la piedra* (Alicia Produce, S.L., 2003).



adibide. Baina, berriro ere, postmodernitatea ez datza axolagabeke-  
rian; kontrara, errealitatearen aurreko ardura berri eta zorrotzago  
baten garapenean datza.<sup>17</sup>

### Postmodernitatea euskal literaturan?

#### Edo, azakeria estetikorantz al goaz?

Jon Kortazarren ekarpenaz gain, gaiaren inguruan azken boladan  
plazaratu den lanik entzutetsuena Iñaki Aldekoarena da. Aldekoak  
balio estetiko garaikideen auzian bildu du arreta. Kortazarrek bezala,  
zantzu postmoderno batzuk baino ez ditu ikusi Aldekoak arlo horri  
dagokionez, gaitzesgarriak iruditu zaizkionak. Izan ere, Aldekoaren  
ikuspegian postmodernitateak dakarrena zera da, *literatura ona* eta  
*txarraren* arteko mugen ezabaketa.

Aldekoaren ekarpenaren mamia bere artikulua azken orrial-  
deetan dago. Bertan, postmodernitatea azakeria gaitzesgarri batekin  
parekatzen du. Azakeria horrek balio estetiko modernoan iraulketa  
bultzatu eta literatura ona eta txarraren arteko ezberdintasunak eza-  
batzea ekar lezake. Nire ustetan, Kortazarrek egindakoaren antzera,  
Aldekoak ere modu arbitrario samarrean eragotzi dio postmodernita-  
teari bere ustez gaitzesgarriak diren jarrera jakin batzuen errua, hala  
nola "Tropelaren belaunaldia" promozionatzeko ahaleginak, Amaia  
Alvarezek aldarrikatu euskal literaturaren historiaren berrikuspen fe-  
minista eta euskarara itzulitako literatura unibertsalak duen jarraipen  
eskasa.

Hasteko, eta arestian garaturiko argudioa errepikatuz, literatura  
postmodernista ez dago lotura azakeria, axolagabekeria edota 'de-  
nak balio du' leloa arlo estetikora eramatearekin, mundu-ikuskera

17 Kortazarrek Peter Zima jarraitu du kultura garaikidearen ezaugarri nagusia  
axolagabekeria dela baieztatzerakoan. Baieztapen hori, goiko argudio nagusia alde  
batera utzita ere, nekez onartzekoa iruditzen zait. Une honetan gogora datozkidan  
ardura sozial batzuk bakarrik aipatzearen, oroimen historikoa berreskuratzeko ahalegi-  
nez hitz egin liteke, edo beroketa globalaren mehatxupearan bizi garen honetan senti-  
bilitate ekologiko gero eta indartsuagoaz, genero-indarkeriaren aurkako kontzientzi-  
az, Irakeko gerrak gurean ere eragin zuen protestaz, etxebizitzaren salneurri eskandalaga-  
rriez... Gauza horiek guztiek ez al digute batere axolarik? Ez zait iruditzen kultura  
garaikidea bereziki axolagabetzat jo daitekeenik ez bada interpretazio partzial samarra  
eginda.

berri bat esploratzearekin baizik, entitateen mugen lausotasuna onartetik abiatzen den mundu-ikuskerara hori esploratzearekin, alegia. Zentzu horretan, kanonaren inguruko liskarrak, edota kanon modernoari eginiko erronkak ez dira zertan eta besterik gabe postmodernotzat jo. Are gehiago, Aldekoak aipaturiko hiru erronka horiek modernotzat jo litezke berdin-berdin.

Ikuspegi postmodernistak ez du ukatzen literatura ona eta txarraren arteko muga. Berriro ere, kontua litzateke muga hori non jarri ez dagoela zehatz-mehatz erabakitzerik. Jacques Derrida-k dioen bezala, '[I]teraturtasuna ez da esentzia natural bat, testuaren berezko ezaugarria.'<sup>18</sup> Literatura esentzia bainoago *esperientzia* litzateke. Literatura, edo *literatura ona*, noski. Zentzu horretan, argi dago literatur teoria ez dela gauza izan *literaturtasuna* -literatura ona, alegia- zedarritzeko, eta argi izan beharko genuke dagoeneko ez dela halakorik inoiz egiteko gauza izango, literaturak beti gainditzen baitu bera izendatzeko asmatu dugun kategoria.<sup>19</sup> Gauzak horrela, kritikari postmodernistari eskatzen zaiona zera da, bere ezintasunaren onarpena, edo bestela esanda, literaturtasuna erabakiezina dela onartzea. Hori da kritikariak har dezakeen hatsarre etiko-estetiko bakarra. Hortik aurrera, ez dago zehatz-mehatz erabakitzerik. Horrek ez du esan nahi, berriro ere, literatur ona eta txarraren arteko mugak ukatzen direnik. Baina ez dago literatur esentziarik.

Ildo horretan, batetik, ados egon gaitzke Aldekoaren asmoekin. Izan ere, literatura ona *besterik gabe* belaunaldi berriek edo emakumeek eginikoarekin parekatzea ez da irizpide onargarria. Bestetik, ordea, Aldekoaren argudioa literaturtasunaren zehaztapen zurruneji batean oinarritzen da, baztertu egin beharrekoa ikuspegi postmodernista batetik. Aldekoak dioenez, 'estetikaz haragoko balio eta interesgune berriak sartu zaizkigu jokoan', estetika horri esker argi baleude bezala literatura onaren ezaugarriak.<sup>20</sup> Kanona ezin da ezeren gotor-

18 Derek Attridge eta Jacques Derrida, "This Strange Institution Called Literature". An Interview with Jacques Derrida', in Derek Attridge (ed.), *Jacques Derrida. Acts of Literature* (London: Routledge, 1992), 33-75. orr. (44. or.).

19 Derek Attridge-k dioen bezala, ezintasun hori ezinbestekoa da, literaturari berezkoa zaio, alegia. Ikus Derek Attridge, *The Singularity of Literature* (London: Routledge, 2004), 1. or.

20 Iñaki Aldekoa, 'Postmodernitate gurean?', gorago aipatua, 155. or.

leku aldaezin bihurtu. Horrek literatura onari bideak ixtea baino ez luke ekarriko eta.

## Bibliografia

- Aldekoa, Iñaki, 'Postmodernitatea gurean?', *Egan* 58 (2006, 1/2), 141-56. orr.
- Attridge, Derek, *The Singularity of Literature* (London: Routledge, 2004)
- Attridge, Derek eta Jacques Derrida, "This Strange Institution Called Literature". An Interview with Jacques Derrida', in Derek Attridge (ed.), *Jacques Derrida. Acts of Literature* (London: Routledge, 1992), 33-75. orr.
- Butler, Christopher, *Postmodernism. A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002)
- Connor, Steven, *Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Blackwell, 1989)
- Critchley, Simon, *The Ethics of Deconstruction. Derrida and Levinas* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999)
- Derrida, Jacques, 'Differance', in *'Speech and Phenomena' and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*, itzul. David B. Allison (Evanston, IL: Northwestern University Press, 1973), 129-60. orr.
- \_\_\_\_\_, *Limited Inc.*, itzul. S. Weber (Evanston: Northwestern University Press, 1988)
- \_\_\_\_\_, 'Force of Law. The "Mystical Foundation of Authority"', itzul. Mary Quaintance, in Jacques Derrida, *Acts of Religion*, Gil Anidjar-ek editatua (Londres eta New York: Routledge, 2002), 230-98. orr.
- Eaglestone, Robert, *The Holocaust and the Postmodern* (Oxford: Oxford University Press, 2004)
- Hernández, Juan A., 'Postmodernitatea kontu filosofikoa da nagusiki' [Jon Kortazarri eginiko elkarrizketa], *El País* (2007-06-25), 37. or.
- Kortazar, Jon, *Euskal kontagintza gaur. Postmodernitatetik eginiko azterketa bat*, itzul. Juan Kruz Igerabide (Cuenca: Centro de Profesores y Recursos de Cuenca, 2003)
- Liotard, Jean-François, 'Rewriting Modernity', in *The Inhuman. Reflections on Time*, itzul. Geoffrey Bennington eta Rachel Bowlby (Stanford, Kalifornia: Stanford University Press, 1991), 24-35. orr.
- Medem, Julio, *La pelota vasca. La piel contra la piedra* (Alicia Produce, S.L., 2003)

Mercero, Gorka, 'Bernardo Atxagaren *Lekuak*: Obaba, edo 'Arrazoi' moderna eta oroimen postmodernoaren arteko borroka', *Lapurdum X* (2005), 127-36. orr.

Volgako Batelariak, 'Koldo Izagirreri elkarrizketa', *Volgako Batelariak. Literatur inoizkari kosakoa* (2006-07-21)

[http://elbar.org/blogak/volga/categorylist\\_html?cat\\_id=6](http://elbar.org/blogak/volga/categorylist_html?cat_id=6) [2007ko ekainaren 10ean azkenekoz atzitua]

Zabala, Juan Luis, 'Kritika oroitzeko beste modu bat da, eta guretzat oroimena garrantzitsua da' [Jon Kortazarri eginiko elkarrizketa], *Berria* (2007-06-06)



## Sorkuntza



# Itsasoari begira

Pello OTXOTEKO

## ITSASOARI BEGIRA

Itsasoari begira apaltzen dira gogoetak  
olatu aparren kresal usainak  
zentzumenen kitzikadurak itzaltzean.  
Eta haizeak narama lurrin hozkirriz  
borondatea amiltzen den lurraldeetara.  
Ez daukat bihotza ainguratuko didan oholik  
eta itsaso zabalean zabunka nabil  
uhainen harat-honateko dantza dastatzen, bakarrik.

Itsasoari begira pizten dira oroimenaren garrak,  
arimaren sinapsiak ilinti goriak dituzte sortzen.  
Eta haizeak narama soinu kiribilduetan  
grina ororen istmo galdura.  
Ez daukat eskuak oratuko dituen heldulekurik  
eta eguzki printzetan kulunkaturik  
igerian noa harrera egingo didan arragora.

Itsasoari begira nago, lasai.  
Begirada han, urrutian iltzaturik.  
Hodeiartzaren amildegiak baretzen nau  
egonezaren itxaronaldiak larritzeke,  
zure etorreraren esperoan, apal.  
Izan ere, haizeak narama bere laztan gozoaz  
eta ez dakit nora, baina berdin zait  
zure lurrinaren lorratza nirekin sumatzen badut.

## HUTSAREN HURRENGOA

Labarren ertzetan dago saminaren akabera,  
pausu baten zalantzan hutsaren hurrengoa besterik ez.  
Buruaz beste egitea  
ez dago pauso baten salerosketa hutsean.  
Norberaren burua aurkitzea, aldiz,  
aurrerapauso baten ahaleginean aurki daiteke.  
Eta hor zaude zu, begirada galdurik,  
erantzun horren zain,  
haizearen ferekak bultzatu zein erakarri,  
lortu ezin dezakezularik.

Gogorra eta egoskorra da deuseza,  
berarekin gaude eta  
berarekin diraugu.  
Are tematiagoa da bizitza  
labarretan ainguratzen.

Akats itzela egin zuen Zaharrak,  
ala itzela da Zaharraren akatsa?

Nortasunaren errotak ezin du  
ezerezaren amil-ikara ehotu.  
Lerroturik gaude amildegi ertzean  
eta itsaso zipiritzinek erroak ahitzen dizkigute.

Dagoeneko bakardadea baino ez dut behar,  
bakardade lasaia, infinitu eta hotza.  
Benetako bakardadean egiten duguna  
horixe baita, Heriotza.  
Elkarrekin bizi gara  
bakardadean hiltzeko.  
Denok bakardadean hiltzen gara.



## BIZITZA DA BALIO BAKARRA

Ezerk ez du garrantzirik  
 bizitza aurrez aurre daukazunean.  
 Munduko negar guztien bilduma  
 lortu eta elkaturik ere,  
 bizitza norabide bakarreko haragia da,  
 izan diren eta izango diren  
 sorkuntza guztiak ezagututa ere,  
 bizitza da balio bakarra,  
 bizitza benetako ondasuna da.

Ezerk ez du kezkatzeko arrazoirik  
 bizitza parez pare sentitzean.  
 Edabe goxoenaz dastatutako  
 egunsentiaren ferekarik xamurrena,  
 ala laztan amultsuenarekin batera  
 datorkizun irribarre xaloena jasota ere,  
 bizitza norabide bakarreko haragia da,  
 bizitza da balio bakarra,  
 bizitza benetako arnasa da.

Ezerk ez du zentzurik  
 bizitza bekoz beko begiratzen duzunean.  
 Bizitza norabide bakarreko haragia da.  
 Barruak astinduko dizun  
 emoziorik zirrargarriena  
 zein bihotz-zimiko bortitzenak  
 zure izatea antzaldatuta ere,  
 bizitza da balio bakarra,  
 bizitza benetako arima da.

Haur eta gaste literatura



Abentura, irudimakeria, literatura...



Haur eta gazte literatura



# ANA URKIZA

## Abentura, irudimena, sentimendua... uztartzen dakien autorea

Iñaki ZUBELDIA

### Biografia

Ondarroan jaio nintzen 1969ko urtarrilaren 10ean. Urtea hasi eta berehala. Halaxe sentitu izan dut betidanik; urtea hasi bezain laster zahartzen naizela. Ondarrutarra naiz, bada, jaiotzez, baina euskal herritarra bihotzez. Ez naiz leku zehatz batekoa sentitzen. Euskara bizi duen herrikoa naiz eta kostaldekoa. Euskal Herritik kanpora ere bizi izan naiz eta hizkuntzak bueltatu izan nau neure herrira. Hizkuntzak eta itsasoak. Kaletarra naizen arren, itsasoak, eta zabala bada ibaiak ere bai, lasaitasuna dakarkit, nire barruan Igeri egiteko gogo. Ura ikusita eta usainduta eguna hastea bezalakorik ez dago. Alde horretatik, Donostian bizi eta lanera oinez gerturatu ahal izateaz pribilegiatua sentitzen naiz.

Atzera begiratzen dudanean, haurtzaro zoriontsua izan nuela esaten dut. Aitak, patroizateko ikasketak egin arren, itsasoa utzi eta kooperatiba bat sortu eta han lanean jardun zuen erretiroa hartu arte, eta amak, jostuna izaki, etxean josten irakasten hasi eta bere eskola nola sortu zuen ikusi ahal izan nuen. Aitak, diru-sarrerara handiak suposatzen zituen lanbidea errefusatu eta bere gustukoa zen eta bere printzipioei erantzuten zion lanbidearen alde egin zuen; eta amak, ostera, ezerezetik, eta lanari eta kemenari esker, emakumeei sormenerako leihoak irekitzen zizkien jostunen eskola eraiki zuen. Langileak, integroak, eta anbizio handikoak izan dira biak ala biak, bakoltza bere esparruan.

Alaia eta kontakatila nintzen umetan. Barre gangarrekoa. Dantzaria eta kantaria. Ameslaria, baita. Nahi nuena lortzeko indarra nuela sumatzen nuen.

Ikastolan irakurtzen eta idazten ikasi ez beste, nire osaba Juleni idazten hasi nintzen. Osaba Julen, orduan, Vienan bizi zen eta nik, noizbehinka, postal bat edo beste bidaltzen nion. Berak, ordea, gutun luzeak erantzuten zizkidan. Eta harreman hura magikoa egin zitzaidan. Viena ez nekien nik mapan kokatzen. Vienako kontuak beste mundu batekoak zitzaizkidan: musika, literatura, atzerri hizkuntza... Ondarroako leihotik harat mundu handi bezain ezezaguna zegoela konturatu nintzen. Eta hitzaren bidez, ezezaguna ezagun egiteko bidea egiten zela. Gogoratzen dut, garai hartantxe, lehenengo mailan irabazi nuela eskolarteko lehen idazketa lehiaketa. Arrano baten hegaldia kontatu nuen.

Beraz, osabarekiko harremanari esker hasi nintzen idazten eta gaur arte. Niretzako, idaztea, munduarekin interaktuatzeko modua da: munduan ezezaguna zaidanari gerturatzeko eta ni mundu horretan txertatzeko eta integratzeko modua.

Bederatzi urte inguru nituela, ordea, zepelaitza gainerik hegaldatu izan balitzait bezala, barre horren ozen egiteari utzi nion. Barre gangarra galdu nuen. Kontalari izatetik entzule izatera pasatu nintzen. Begiratzea nuen gustukoago, istorioak aurkitu, aztertu eta interpretatzea. Ametsak amets zirela konturatu nintzen eta errealtatea errealtate. Nire mugak deskubritu nituen. Indartsua nintzela, bai, baina den-dena ez zegoela nire esku. Inguruaren mugez jabetu nintzen. Eta adin hartan, jada, nire herri maitea, txiki gelditu zitzaidan.

Bide batez, arduratsu egin nintzen. Gehiegi, beharbada.

Garai hartan jasotako eta niretzat zutabeak izango ziren zurtoinak hiru izan ziren: ikastola (heziketa), herriarekiko konpromisoa (integrazioa) eta kultura (nortasuna).

Ikasi egin behar nuen, bihar edo etzi "nor" izateko; ekarri egin banezakeen ekarri hori herriari zor nion, eta, oroz gaiz, euskalduna nintzen. Begi aurrean ditut, oraindik, nagusien mundutik nola ikusi nituen "Intxixu" edo eta Artzeren mailuaren dinbi-danbak herriko frontoiaren hormaren kontra. Belarrietan iltzatuta gelditu zaizkit baita "Bai euskarari"-ren aldeko martxa edo eta "berrehun mila ez" oihua.

Garai hartako manifestazioak ere ez ditut berehala ahaztuko. Behin, Guardia Zibila atera eta aitak larretara bota ninduen. Han egoteko agindu zidan, bera bueltan etorri arte. Eta nik, larre tartetik, aita nola jo zuten ikusi nuen. "Gogor" bezalako diskoak balkoitik behera botatzen ere ikusi nituen gurasoak, Guardia Zibilak harrapatuko ez bazituen. Hark guztiak, euskara nirea zela eta gorde egin behar nuela ulertzera bultzatu ninduen. Nik, bederen, hartara jarri nituen nire indarrak.

Bi mundu guztiz bereizi zitzaizkidan: nire umetakoa, ametsetakoa, zeinetan izotzetako patinetan egin nahi izango nukeen edo dantzaria izan, zergatik ez, eta bizi genuen, niretzat, inguru latz hura.

Letrak, beraz, mundu latz hartatik ateratzeko bidea ziren, bai amets egiteko, bai espazio berriak, hobeagoak izango liratekeenak, eta ez hain mugatuak, sortzeko eta bizitzeko. Eta, bide batez, nirea zen eta hain berezia zitzaidan hizkuntzaren hondartza zabal hartan, nik ere, nire neurrian, neure hondar aletxoak uzteko.

Herrian, garai hartan, liburutegi kaxkarra genuen. Ilun-iluna eta zaharra. Sarreran komunak zeuden eta txiza antzak atzera eragiten zion edonori. Hala ere, apal ilun eta pisutsu haiek erakarri egiten ninduten eta hara joaten hasi nintzen. Liburutegian eta herrian antolatzen ziren idazketa lehiaketei esker ezagutu nuen Augustin Zubikarai. Berak, niretzako egokiak izan zitezkeen liburuak gordeta izaten zituen eta liburutegian sartzen nintzenean, apalei begira hasi aurretik, "tori, zuk irakurri hauxe" esaten zidan "eta amaitzen dozunean, etorri barriro". Nire lehenengo irakurketak erdaraz izan ziren, harik eta Augustinen liburuak irakurtzen hasi nintzen arte eta gurasoek merkaturatu ziren euskarazko lehenengo liburu bildumak erosi zizkidaten arte.

Ikastolan, berdintsu ibiltzen nintzen edozein materiatan baina nire begikoak, beti, hizkuntzari lotutakoak ziren. Lehiaketetan parte hartzen hasi nintzen, nire lanaren eta ibilbidearen fruituak besterengantzeko neurrikoak ziren jakiteko eta erantzun ona jaso nuen. Batetik, sariak irabazten nituen eta horrek beti aurrera egiteko kementa ematen du. Eta bestetik, Vienatik bueltatua zen nire osaba Julenek "Karmel" aldizkariaren zuzendaritza hartu zuen eta oso gazte-tandik, Karmel-en idazteko aukera eman zidan. Han hasi nintzen goren-go mailako idazleen eta euskaltzaleen lanak eta egitasmoak ezagutzen.

Ordurako, bada, nirea, barrura begiratu, barrua aztertu, barrua edertu eta sortzea zirela argi nuen. Irakurketa, idazketa eta pianoa izan nituen nerabegaroko urte nahaspilatsuak baretzeko formulak.

Institutua bukatu ondoren, unibertsitaterako garaia iritsi zen eta kazetaritza egitea erabaki nuen. Idazketa eta komunikazioa biltzen zituen. Albisteak edo gertaerak aztertzea gustatzen zitzaidan, iritzia konpartitzea eta jendearen ikuspuntu ezberdinak ezagutzea. Kazetaritzak, gustatzen zitzaizkidan bi alderdiak zituela uste nuen: idaztea eta iritzia sortzea.

Karrerako lehenbiziko urtean, gainera, garai hartan Eusko Jauriaritzak sorkuntza sustatzeko ematen zituen beka baten jabe egin nintzen. Urte bete ematen zidaten eleberri bat idazteko eta dirutza ikaragarria. Beka hark asko suposatu izan zuen niretzako. Eta kazetaritzaz gain, filologia ikasketak egitera animatu nintzen.

Kazetaritzako hirugarren mailan nenbilela, ordea, laugarren eta bosgarren mailako beste hamar lagunekin bat egin eta estatu mailako komunikazioko lehen junior enpresa sortu genuen. Taldeko emakume bakarra nintzen eta taldekideek ezberdin ikusten nindutela iruditzen zitzaidan. Ez beharbada emakumea nintzelako (nik sumatu bezala), ez bada, aurretiaz ere elkarte bat edo beste sortzen eskarmentua nuelako. Baina nork jakin! Kontua da, EMedia izeneko enpresa haren lehendakari izendatu nindutela eta sei hilabeteren buruan 280 bazkide izatera heldu ginela. Egitasmoa abian jarri ez beste, gure asmoa, publizitatea, prentsa laburpenak, irudi korporatiboa eta antzeko zerbitzuak eskaintzea zen. Baina zerbitzuak prestatu eta eskaintzeaz gain, beste lanik ere egokitzen zitzaigula konturatu nintzen: batez ere, bazkide guzti haiek prestatu, bakoitzari bere betebeharrak zehaztu eta aldiro, komunikatuta izatea. Enpresa kudeaketaren balioaz eta komunikazioaren beharraz eta garrantziaz jabetu nintzen. Eta mundu berri hark guztiz liluratu ninduen. Urte hartan bertan Ingalaterrara joan nintzen niretzako berria zen mundu hartan espezializatzeke gradu-ondoko baten bila. Ez nuen ezer aurkitu.

Garai hura, bestalde, oso nirea izan zen. Unibertsitateko garaia, irakurketaren garaitzat daukat. Betidanik irakurri nuen asko baina unibertsitate garaian, irentsi egiten nituen liburuak. Pott banda deskubrimendu bat izan zen.



Hurrengo urtean, ETBeko beka lortu nuen. Kazetari gisa aritzeko azken ahalegina izan zen. Aurretik irratian eta idatzizko prentsan ere zenbait praktika egina nintzen. Eta ETBen ere, gustura egon nintzen arren, enpresa komunikazioak sortu zidan lilura ahanterik ez zuen lortu.

Karrera amaieran, beraz, Frantziara jo nuen eta han aurkitu nuen enpresa komunikazioari buruz sakontzeko gradu-ondokoa.

Frantziara joateko, ordea, dirua behar eta aurreko urteetan literatura lehiaketan bidez jasotako diru gutzia, Eusko Jaurlearitzako bekarena eta praktikan irabazitakoa Toulousera joateko erabili nuen. Hala ere, ez nahikoa izan eta frantsesetik euskararako itzulpen hainbat egin nituen. Guztiarekin, Toulousen 13 hilabeteko ikasturtea eta alokatu nuen 15 metro karratuko gela ordaindu ahal izan nuen. Sekula egin dudan inbertsiorik onena izan zen. Bai maila profesionalean, eta bereziki, maila pertsonalean.

Toulousetik bueltan, ezkondu eta Ideko Teknologia Zentruan hasi nintzen lanean komunikazio arduradun gisa eta urte batera, Danobat Taldean nintzen, komunikazio korporatiboa, kanpo eta barne komunikazioaz arduratzeko.

Garai hartan, Euskal Idazleen Elkartean bazkideku nintzen. Nire buruari idazten jarraitu nahi nuela esatea bezala izan zen, hau da, idazleen komunitatean sartzea opatu nion neure buruari. Handik aurrera, literatura nire bizitzaren parte zen.

1998. urtean, Euskal Idazleen Elkartetik, emakumezko idazle baten gonbita jaso nuen, asteburu bat emakumeon artean pasatzeko. Ama izan berri nintzen. Umea txikia zen bitartean ez nintzela idaztera dedikatuko esana nion neure buruari baina gauean titia ematera altxatzen nintzenean, lotara bueltatu beharrean, idazten harrapatzen nuen neure burua. Gonbitari balezkoarekin erantzun nion. Hainbat emakumezko idazlerekin bat egin nuen bilera hartan. Egundoko indarra sumatu nuen. Eta ulertu nuen, barruan neramanari ezin niola uko egin.

2000. urtean argitaratu zen *Desira izoztuak*, bigarren semearen jaiotzarekin batera, nire bakarkako lehen liburua, eta handik aurrera, ez naiz gelditu.

2001. urtean, Euskal Idazleen Elkartetik deitu zidaten, Plan Estrategikoa egin berri zela eta haren kudeaketaz arduratzeko. Pozarren

hartu nuen erronka eta baita lau urtez gustura lan egin ere. Urte berean hasi nintzen baita Deustuko Unibertsitatean Komunikazio Institutuzionalari buruzko klaseak ematen. Ondotik etorri ziren, EITB-Deustuko masterreko tutoretza eta Komunikazio Ikasgelaren zuzendaritza lanak. Gaur egun, Bankoa-Crédit Agricole-eko Giza Baliabideetako eta Komunikazio Zuzendaria naiz eta hiru seme-alaba ederren ama.

Kazetariak, sarritan, literaturan "denetik" egin ote dudan galde-tzen didate (genero ezberdinez ari direlarik). Nik esperimentatzea dut gogoko eta literaturak horretarako sekulako aukera eskaintzen du. Nik aukerari "bai" besterik ez diot esaten, edo "zergatik ez? Goazen probatzera!". Deskubritzeko, ikasteko eta mugiarazteko gogoak bizi nau. Ekimen eta erronka berriak ditut gogoko: idelatzeta eta planifikatzea lehenik, eta horien inguruan, jendea konbentzitu eta irabaztea. Sortzea eta saltzea. Baina argi daukat, hasi besterik ez naizela egin.

Nire arloa komunikazioa da ezbairik gabe. Eta ezberdinak badira ere, osagarriak direla iruditzen zait barrura begira idatzi eta liburuak argitaratzea, edo eta jendeari entzun eta bitartekaritza lanean arituta, enpresa eta langilearen beharrak komunean jartzea.

Pasioa da sentitzen dudana barruan daramadanaren berri ematen, bai idatziz, zein hitz eginez. Jendea egitasmo edo proiektu baten inguruan bilbatzea dut helburu nagusi, dela enpresaren helburu eta balioen inguruan, dela liburu baten orrietan barrena.

## Bibliografia

- *Afrikako ahozko literatura, memoria kolektibotik kritika sozialera*, Egan 1998
- "Denboran luzatutako gutizia" in *Gutiziak*, Txalaparta 2000
- *Desira izoztuak*, Elkarlanean 2000
- *Gela ilunetik*, Hiria 2000
- *Betaurrekoak ditut, eta zer?*, Elkar 2001
- *Hondartzako kioskoa*, Baigorri 2001
- *Bazterreko ahotsa*, Elkar 2002
- *Zaldiko-maldikoan* (beste egileekin), Aizkorri 2002
- *Ondarroako piratak*, Ibaizabal 2003

- *Amak plastakoa eman dit*, Aizkorri 2004
- *Haurrentzako poesiaren antologia* (egile askoren artean), Alfaguara-Zubia 2004
- “Barre egiteko makina” in *El vestido nuevo del emperador, Les tres cares del Vestit, Barre egiteko makina, O novo móvil do emperador*; Oepli 2005
- *Bekatuak*, Elkar 2005
- *Nire herriak ostadarraren koloreak ditu*, Elkar 2006
- *Nire hiriko poemak*, Pamiela 2006
- *Zortzi unibertso, zortzi idazle*, Alberdania 2006
- *Ondarroako piraten abentura berriak*, Ibaizabal 2007
- “Zita amarekin” in *Ametsetako liburua*, Hitza 2007

### **Autoreak itzulitako obrak**

- *Teresa Lisieuxkoa. Idazlan guztiak* (frantsesetik euskerara), El Carmen 1996
- *Teresa Lisieuxkoa. Nire bizitzaren historia* (frantsesetik euskerara), El Carmen 1997

### **Autoreari itzulitako obrak**

- *Deseos de hielo*, Ttartalo 2006

### **Enpresa komunikazioaz**

- *Enpresa komunikazioa, profesionalen ikuspegitik*, UEU 2007

### **Sarrera**

Isil-isilik bidea irekitzen ari da Ana Urkiza Haur eta Gazte literatura-ren esparruan. Helduen literaturan, agian, oihartzun handiagoa izan du haren obrak; bereziki *Desira izoztuak*, *Bekatuak* eta *Zortzi unibertso, zortzi idazle* liburuek izan dute erantzun mediatiko handiena.

Baina hemen Haur eta Gazte literatura jorratzen ari garenez, obra horiek albo batera utziko ditugu, Anak haurrentzat eta gazteentzat idatzi duena aztertzeko.

Bere lehen bi liburuak (HGLn) 2001ean argitaratu zituen: *Nik betaurrekoak ditut, eta zer?* eta *Hondartzako kioskoa*. Biak suertatzen dira atseginak, irakurterrazak, xumeak, politak. Lehenengoak

(izenburuak ere hala eskatzen duelako) karga moral edo pedagogiko txiki bat dauka, baina hala ere gustura irakurtzen da. Bigarrena, berriz, irudimen handiko ipuina da, irakurtzerakoan sentsazio atseginak eta baikorrak uzten dizkizuna.

Harrigarria da bi lan hauetan Anak erakusten duen haur munduarekiko hurbiltasuna, gaiak jorrazteko darabilen leuntasuna eta kontakizunaren xalotasuna. Gauzak erraz ulertzen dira eta darabilen hizkuntza eta iruditeria haur batek nahiko erraz harrapatzeko modukoak dira. Beraz, esan dezakegu Anak bi obra hauen bitartez sarrera ezinhobea egin zuela haur literaturaren esparruan.

Ondoren Anaren haurrentzako bi olerki ageri dira *Zaldiko-maldikoan* izeneko liburuan (2002). *Amets zuria* eta *Pasiaran nindoala* dira olerki horien izenburuak. Lehenengoa irakurri ondoren, nire erreseina pertsonalean apunte hauek hartu nituen: poesia irudimentsua, iradokitzailea, originala, polita. Uste dut iruzkin labur honek nahiko garbi adierazten duela nire sentipena olerki hori irakurtzerakoan. Bigarrena irakurritakoan, honako hitz hauekin egin nuen nire apuntea: originala, jolastia, polita.

Hurrengo urtean, 2003an, argitaratu zuen Anak *Ondarroako piratak*, seguru asko haur literaturan orain arte idatzi duen libururik arrakastatsuen, 3.000 aleko tirada agortu eta berrargitaratu egin baita 2007an. Pertsonaia herrikoi eta berezi-bereziak ageri dira abentura liburu honetan: Kutxi, pirata herrena, Juan Zentellas, Bibotax, Otzakil, Alzaparakak etabar, zein baino zein kuriosoagoa eta xelebregoa. Liburuak izugarritzko indarra, intriga eta interesa gordetzen du eta arrantzale herri bateko gertaera eta sineskera bitxi eta harrigarriak kontatzen ditu. Badakit zenbaitek esango duela liburu kostunbrista bat dela, eta hara, esan dugu hitz madarikatua! Gure kritikoentzat beti askoz hobeak dira arazo existenzialistak edo eskatologikoak tratatzen dituzten liburuak, etorkinak, txiroak, jitoak, magrebiarrak, beltzak edo arabiarak goraiatzen dituztenak, arazo psikologiko sakonetan murgilduta bizi diren pertsona arraro edo paranoikoenak, liburu zozongo eta umeentzako interesik gabekoak, herriko kultura eta pertsonaia bitxietan oinarritutakoak baino, nahiz eta hauekin umeek askoz gehiago gozaten duten, Moby Dick, Robinson Crusoe edo Vernereren hainbat liburuarekin bezala. Ondarroako piratak liburuak kostu aldeko ume guztiak eta barne aldeko gehienak aseko ditu bere intriga, abentura eta istorio harrigarriekin. Bizi-bizi kontaktuta dago eta

herri-hizkuntza eta hizkuntza literarioa ederki uztartuta daude. Horregatik dira hain sinesgarriak protagonisten elkarrizketak, hizkuntza herrikoï zuzen eta laburrean adierazita daudelako, kosta aldekoek duten txispa berezi horrekin.

Liburu horrek jarraipena izan du 2007an *Ondarroako piraten abentura berriak* izenburua duen obrarekin. Aurrekoa bezalaxe liburu bizia, abenturaz eta emozioz betea dugu bigarren hau ere. Lehenengo liburuari buruz esandako guztiak esan litezke bigarren honetaz ere. Beraz, ez noa goian esandakoak errepikatzerara.

Obra berri bat argitaratu zuen Anak 2004. urtean: *Amak plasta-koa eman dit*. Lehen irakurleentzako liburu xumea da, baina maitasunez eta sentimenduz betea dago. Horregatik eta, une batzuetan, poesiaz kutsatuta dagoelako, oso liburu polita egiten zaio irakurleari. Egia esan behar badut, niri asko gustatu zait, hau esatea iritzi subjektibo bat azaltzea dela jakinik ere.

Eta liburu kolektibo batean ere parte hartu zuen Anak 2004an, bere poesiak paratuz, beste autore askorekin batera: *Haurrentzako euskal poesiaren antologia* izenburua du liburuak. Kasu honetan, poesia horiek ulertzeko zailak eta intelektual samarrak iruditu zaizkit niri. Baina hau ere iritzi subjektiboa izan liteke.

Hurrengo urtean, 2005ean, beste liburu kolektibo batean parte hartzen du Anak *Barre egiteko makina* ipuinarekin. Ipuin hau *El vestido nuevo del emperador*, *Les tres cares del Vestit*, *O novo móbil do emperador* izeneko liburuan argitaratu zuen. Ipuin polita eta irudimentsua da eta oso ondo idatzita dago. Ipuin klasikoan inspiratu eta antzeko bat sortu du Ana Urkizak, berria eta originala: Erregeak barre egiteko makina ekarri du. Baina, ez du barrerik eragiten, ezta herriaren gosea asetzen ere. Tramankulu horrek ez du ezertarako balio. Ironia eta umore fina erabili ditu ipuina ehuntzerakoan.

Eta, azkenik, *Nire hiriko poemak* izeneko liburu idatzi zuen Ana Urkizak, 2006an. Badakit dexenteko arrakasta eta kritika ona izan duela obra honek, baina ni ez nau bete. Horrek ez du esan nahi nire iritzia besteena baino baliotsuagoa denik. Agian nik ez dut asmatu liburuaren mamia eta izpiritua harrapatzen. Baina "zintzoa" izanik, nire iritzia eman behar dut hemen. Pixka bat hotzak iruditu zaizkit poemak, intelektualegiak, batzuetan zailak. Oso laburrak dira, esentzia harrapatu nahi balute bezala eta niri ulertzen eta sentitzen

zail suertatu zaizkit... Batzuetan ideia bikainak, imajinazioa, sintesia nabari da poema hauetan, baina niri ulergaitz suertatu zaizkit. Hainbat olerki nahiko bizkor harrapatu baditut ere, beste batzuk ez ditut hain erraz barneratu.

Hala ere, Ana Urkizaren Haur eta Gazte literatura ebaluatu behar banu, nota bikaina jarriko nioke orokorrean, sentiberatasuna, irudimena, bizitasuna, abentura eta beste hainbat eta hainbat osagarri ageri direlako bere obran.

Eta Anaren obra hobeto ulertzeko ona izango da bere lana berak nola ikusten duen galdetzea. Beraz, egilearekin batera aztertuko dugu bere obra.

## Elkarrizketa

Elkarrizketatzailea: Iñaki Zubeldia (I.Z.)

Elkarrizketatua: Ana Urkiza (A.U.)

I.Z.: Noiz eta nola sartu zinen haur literaturaren munduan?

A.U.: Irakurle bezala betidanik gustatu izan zait haur literatura. Laburrean arituta emozio handiak biziartzen dituen generoa da: indartsua eta sarkorra. Ez nuke esango miresten ditudan obra eta egileen lanak berridazten saiatu naizenik baina, era batera edo bestera, miresten ditudan obra eta egile horiek niregan sorrarazi dituzten bezalako emozioak erreproduzitzea litzateke nire gogoan. *Betaurrekoak ditut eta, zer?* eta *Hondartzako kioskoa* liburuak aspaldidanik nire barrenean josita zeuden istorioak ziren eta *Eta zer?* Bildumako lehen ipuinak irakurri nitueanean, nire istorioa bilduma hartara ondo egokitzen zela iruditu zitzaidan. Kontatu nahi nuena eta modua bilduma harekin bat zetorrelakoan nengoan. *Hondartzako kioskoa* ipuinaren kasuan ere zerbait berdintsua sentitu nuen. Parte hartzeko proposatu zidatenean, bilduma hartarako egokia izan zitekeen istorioa gordeta nuela sentitu nuen.

I.Z.: Zure umeei eraginik izan al duite haur literaturaren esparrua aukeratze horretan?

A.U.: Bai eta ez. Haur literaturaren esparrua aukeratzeko ez zuten eraginik izan baina bai jarraitzerakoan. Gaur egun, haur

literaturarako zerbait idazten dudan bakoitzean, lehenengo be-  
raiei irakurtzen diet eta begirik itxi gabe jarraitzen badute isto-  
ria eta irribarreraren bat edo hausnarketaren bat lapurtzen ba-  
diet, ipuinak funtzionatuko duelakoan gelditzen naiz. Ipuina  
bukatu aurretik nekatzen hasten badira, muturra okertzen ba-  
dute, edo eta galderarik ateratzen ez bazale, barrua mugiarazi  
ez diedan seinale izaten da. Eta argi daukat idatzitakoak beste  
buelta bat behar duela.

I.Z.: Nire ustez hasiera nahiko ona ematen diozu zure haur literatu-  
rako ibilbideari lehenengo bi obrekin *Betaurrekoak ditut, eta  
zer?* eta *Hondartzako kioskoa*. Zuk sentrazio bera izan al ze-  
nuen, hasiera hartan?

A.U.: *Betaurrekoak ditut, eta zer?* liburuarekin oso gustura gelditu  
nintzen. Liburu duina zela iruditu zitzaidan, bai edukiz edo me-  
zuz eta baita formaz ere. Harrera oso ona izan zuen. *Hondar-  
tzako kioskoa*, ostera, obra pertsonalagotzat daukat, sakona-  
gotzat, barrukoagotzat. Eta barruan neraman ipuina zelako,  
hain zuzen ere, oso gustura gelditu nintzen forma egokia ema-  
tea lortzean.

I.Z.: Nola hartu zituen kritikak bi obra horiek?

A.U.: Kritikaz ez ezik, irakurlearen harreraz hitz egin nezake. *Betaur-  
rekoak ditut, eta zer?* liburuak oso harrera ona izan du. Irakur-  
leari obra hurbila, xamurra eta goxoa egiten zaiola esango  
nuke.

I.Z.: *Zaldiko-maldikoan* izeneko liburuan hasten zara haurrentzako  
poesiekin. Poesia irudimentsuak, iradokitzaileak, originalak eta  
politikak kalifikatu ditut nik nire balorazioan. Gustura sentitu al  
zinen haurrentzako poesia horiek egiterakoan?

A.U.: Ez zen poesia idazten nuen lehen aldia izan baina bai haur  
literaturako liburu batean agertzeko idazten nuen lehenengo.  
Eta bai, gustura sentitu nintzen. Generoen adinik ezaz ohartu  
nintzen.

I.Z.: Zure obren artean berezia da *Ondarroako piratak*. Gazte-  
txoentzako liburua da eta arrakasta handia lortu du. Hizkuntza  
ere modu errealista batean erabiltzen duzu, gazteek euren ar-

tean Ondarroako hizkera darabiltelarik. Erraza izan al zen zureztat obra horren sorkuntza?

A.U.: Obraren sorkuntza erraza izan zen, bai, txikitari aitari entzundako istorioen haritik ten egindakoa baita. Buruhauste gehiago izan nuen, ordea, erregistroak asmatzen. Alde batetik, kostaldeko hizkeraren gatzak erabili nahi nuen eta, bestetik, Euskal Herriko ume guztiei helduko zitzaizkien lan bat taxutu nahi nuen eta hizkerari zegokionean, hurbilekoa egingo zitzaizkiena. Esaldi laburrak, biziak eta jostariak asmatzea izan zen giltzarria. Gazte-oxoenei guztiz atsegina eta erakargarria egin zaie.

I.Z.: Zerk eraginda idatzi duzu obra horren bigarren parte: *Ondarroako piraten abentura berriak*?

A.U.: Bi arrazoi nagusik eraman ninduten bigarren zatia idaztera: bata, idazteko eta kontatzeko istorio gehiago izatea; bestea, irakurle gazteen plazer eta interes aurpegiak ikusteak. Ondarroako piraten istorioetan hain buru-belarri sartuta eta lehenengo liburuan hain garbi bukatzen ez ziren hainbat gertaerek irakurle gazteengan halako interesa pizten zutela ikusita, bigarren atalak merezi zuela iruditu zitzaidan. Eta, arestian aipatu ez dudana arren, hirugarren arrazoi bat ere balegoke: nik neuk ere oso ondo pasatu nuen istorio horiek harilkatzen.

I.Z.: Kritikaren aldetik nolako harrera izan dute bi obra horiek? Eta gazte-oxoen aldetik?

A.U.: Lehenengo liburuaren kasuan, kritika onak izan zituen baina xumeak. Kontuan hartua izan da hainbat lekutan (bilduma, aurkezpen, promozio...). Bigarrenaren inguruan, ez dut berri handirik jaso. Irakurleei dagokienean, lehenengo liburuaren irakurle askok komentatu eta idatzi didate eskerrak emanaz. Hirugarren atalaz galdetu didanik ere badago.

I.Z.: *Amak plastakoa eman dit* liburua irakurle hasi berrientzat da. Liburu goxoa da, maitasunez eta sentimenduz betea, eta ukitu poetikoz ere bai esango nuke nik. Erraza egin al zitzaizun hain irakurle txikitxoentzat idaztea?

A.U.: Liburu horretan ulermen zailtasuna lantzen da. Ulermen zailtasuna bai umeei begira eta baita nagusioi begira ere. Horregatik



aipatu nuen obra aurkezterakoan, nire aburuz, familian irakurtzeko obra zela. Eta, hain zuzen ere, landu beharreko gaia zaila zelako, haurrei ulertzera eman ahal izateko hizkera behar zuen baina zuzenegia ere izan gabe. Arrazonamendura sentimenduek eraman gintzaten nahi nuen. Hortik, ukitu poetikoa.

I.Z.: Batzuek diote eurek ez dutela begiratzen norentzat idazten duten. Beti literatura idazten dutela, norentzat izango den kontuan hartu gabe. Posible ote da hori? Hartzailea ez al da, ba, edozein komunikazio ekintzarako subjektu garrantzitsuena? Zuk nola idazten duzu, hartzailea kontuan hartuta ala kontuan hartu gabe?

A.U.: Posible da, noski, irakurlea kontuan hartu gabe idaztea. Korrante edo estilo jakin bati atxikita idazten duten idazleak badira. Baina kasu honetan, literatura literaturagatik egiten dutela esan liteke eta literatura mota hau, ona izanik ere, irakurlego murriztago batengana helduko da. Oinarrian, gakoa, literaturaren helburua (zertarako idazten dugun) eta emaitza zein den (literaturari esker zer lortzen dugun) zehaztean legoke.

Haur literaturan, ezbairik gabe, hartzailea kontuan hartuta idatzi izan dut beti. Haur literaturan presentego daukat hartzailea helduentzako idazten dudanean baino.

I.Z.: *Barre egiteko makina* ipuin irudimentsua eta polita da. Umore eta ironia fina erabili duzu ipuin hori ehuntzerakoan. Badirudi *Erregearen jantzi berria* ipuin klasikoan oinarrituta dagoela. Nola bururatu zitzaizun ipuin hori? Badu zerikusirik aipatutako ipuin klasiko horrekin?

A.U.: OEPLik proposatutako lana da. Lau idazlek (katalaneraz, gazte-leraz, galizieraz eta euskaraz) eta lau marrazkilarik parte hartzeko aukera ireki ziguten. Eta hain zuzen ere, *Erregearen jantzi berria* ipuin klasikoan oinarritu eta ipuin horren bariazio bat idaztea izan zen proposamena. Erronka polita iruditu zitzaidan ipuin klasiko bat brodatzen saiatzearena. Denboratxoa egin nuen pentsatzen baina behin ideia bururatu zitzaidanean, lagun batek ipuin inteligentea zela esan zidan eta arrazoi hori dela medio, umorez janzten saiatu nintzen.

I.Z.: Badakit *Nire hiriko poemak* izeneko liburuak dexenteko arrakasta izan duela. Baina, barkatuko didazu, Ana, niri hainbeste ez gustatu izana. Niri, orokorrean, intelektualegiak iruditu zaizkit poemak, pixka bat hotzak, eta ulertzeko zailak. Ideia bikainak badaude tartetan, eta irudimena eta sintesirako ahalegina ere baloratu dut horietan. Baina nire inpresioa da zail suertatuko zaizkiela gazteei, ez dituztela oso ondo ulertuko... Beste inork esan al dizu horrelakorik? Edo zuk ba al duzu bestelako iritzi edo inpresiorik gazteengandik jasota?

A.U.: *Nire hiriko poemak* oso liburu polita da niretzako. Gustu handiz taxutu nuena. Hausnarketarako parada eskaini nahi nuen. Hain bizkor eta nora ez eroan bizi garen honetan, inguruan ditugun detaile txikiei, plazer naturala ematen diguten gauzei eta naturak harrotzen dizkigun galderei erantzuteko tartetxo bat hartzeko gonbita edo eskaintza izan nahi zuen. Hausnarketa laburrak. Plazer txikiak. Ideia irudimentsuak. Ilusioak... Ni gustura gelditzen nintzen lanarekin eta argialetxeari ere berehala gustatu zitzaion. Kritika oso onak izan ditu. Hala ere, egia da, haurrentzako baino areago, gazteentzako obra dela. Nire seme-alabei irakurri nienean, ez zela beraiantzako egindako lana konturatu nintzen.

I.Z.: Eskoletara joandakoan, zer inpresio jasotzen duzu umeen eta gaztetxoan aldetik? Zuretzat aberasgarri al dira eskoletako saio horiek? Zein zentzutan?

A.U.: Eskoletako saioak oso aberasgarriak dira. Irakurle gazteen aurpegi irribarretsua eta begi irekiak ikustearekin idazlea ziplo asebetetzen da. Benetako irakurleak hauexek direla konturatzten da bat: bene-benetan obran sartzen direnak. Obrak hitz egiten diela sentitzen duzu. Pertsonaiaren aldamenen jartzen direla. Are gehiago, eurak protagonista sentitzen direla. Baita idazlearen lumatik gertu ere. Galdera oso bitxiak egiten dizkizute; askotan, harrizkeoak. Eta gehientsuenetan, zure obra propioa hobeto ulertzeko balio izaten dizu. Deskubrimendu bat izaten da. Lerro artean sortzen den magiaren jabe egiten zara.

I.Z.: Nola ikusten duzu haur eta gazte literatura?

- A.U.: Euskal literaturaz ari garelarik, batetik, mailako idazleak eta, bestetik, iruditeria eta estiloa aipatuko nituzke. Nazioartekotuz doan esparrua dela esango nuke, bai Euskal Herrikoak kanporako atea ireki dituelako eta baita kanpokoari ere, itzulpengintzari esker, harrera egin zaiolako.
- I.Z.: Zein hutsune ikusten dituzu esparru honetan?
- A.U.: Nazioartera areago zabaltzea eta nazioartekoa areago ezagutzeko aukerak lantzea aipatuko nuke batetik, eta bestetik, ume eta gazteei hain eder egiten zaizkien albumen aldeko apustu nabarmenagoa egitea.
- I.Z.: Nola ikusten duzu kritikoen lana? Badago kritika objektiborik edo objektibo izateko asmoa duen kritikarik?
- A.U.: Kritika objektiboa izango bada (edo objektibo izatera hurbilduko bada), obrak aztertzeko erabiliko diren irizpideek, beti, berdina izan beharko dute (ezingo dira obraren edo idazlearen arabera aldatu), eta, aldez aurretik, irizpide horiek arautuko dituen erakundeak onartu beharko ditu.
- I.Z.: Taldekeriarik eta *nik zuri-zuk niri* tankerako joerarik nabaritzen al duzu haur literaturaz diharduten espezialista edo kritikoen artean?
- A.U.: Literatur kritikan oro har nabaritzen den tankera dela esan liteke, eta ez bereziki haur literaturan. Eta maila batean, gurea bezalako literatura txiki batean, idazleen eta kritikarien arteko harremanak hain estuak direnean (askotan kritikariak eurak ere idazleak direlarik) eta arestian aipatu erakunde irizpide jar-tzaile bat ez dagoen artean, normaltzat ere har liteke "nik zuri-zuk niri" tankerako joera hori. Kritikak "profesionaltasun" jitea hartzen ez duen bitartean, egoera beretsuan jarraituko dugulakoan nago.
- I.Z.: Zer egin liteke umeen eta gazteen irakurzaletasuna esnatzeko eta bizkortzeko?
- A.U.: Gauza bat daukat argi: umeak eta gazteak liburu bat irakurtzera abenturatzan direnean, ezin zaiela huts egin. Beste era batera esanda: plazerra sentitu behar dutela. Deskubritu behar dute, transmititzen asmatuko dugulako edo beraiek esperimenteratu

dutelako, literaturari esker mundu berriak deskubritu eta abenturak lehen pertsonan biziko dituztela eta interaktibitateko aukera paregabea ematen duen bidea dela. Hau guztia, nire ustez, bi erataria egin behar da: umearen edo gaztearen inguruan gaudenok irakurtzean sentitzen dugun plazerra emozioz transmititzen jakinik, batetik, eta, bestetik, gustukoak izango dituzten liburuak eskuetaratzuz. Libururik onenak, euren emozioetatik hurbil daudenak dira. Emozio horiek des-kubritzean daukagu, beharbada, nagusiok, erronka.

I.Z.: Eta geroko irakurleak bermatzeko zer egin daitekeela uste duzu?

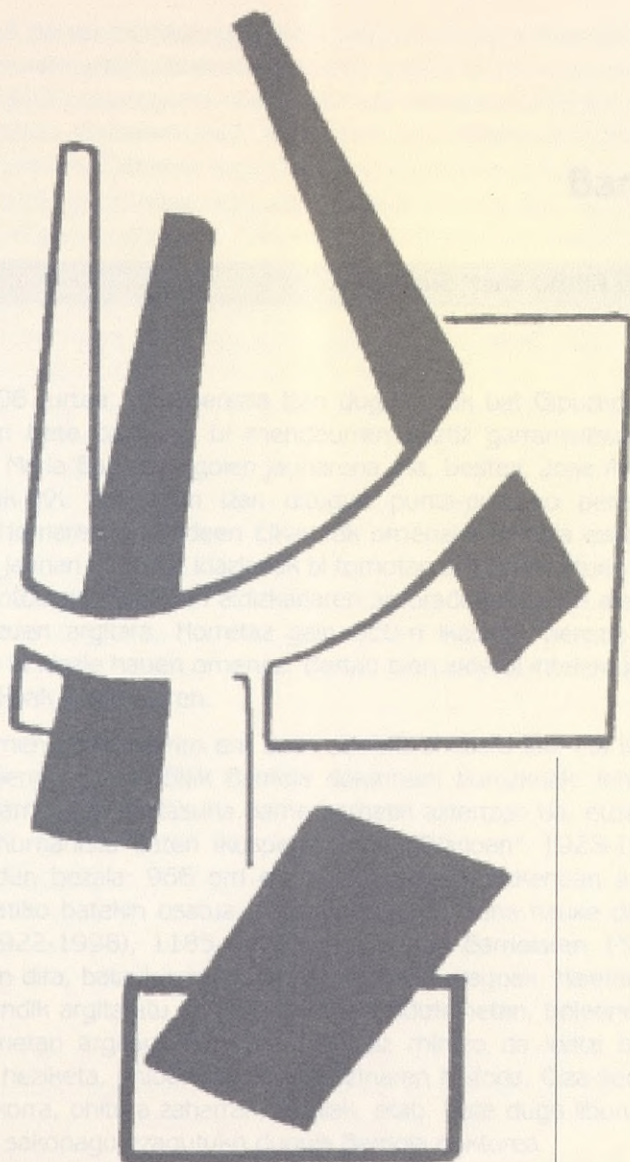
A.U.: Irakurleen klubak fenomenoak ustiatu gabeko meategi balio-tsua dela uste dut.

I.Z.: Zer eman dizu haur literaturak? Pena merezi izan du ahaleginak?

A.U.: Ezin dut esan pena merezi izan duen ala ez. Ezer gutxi eskaini diot nik haur literaturari. Berak, oster, itsasoak bezala jaso nau: arrain eta korrante handien artean, plazerrez igerian egiteko aukera eskaini dit.

I.Z.: Beste zerbait erantsi nahi duzu?

A.U.: Eskerrak eman besterik ez, erakutsitako interesagatik, egindako azterketa lanagatik eta tarte hau eskaini izanagatik. Mila esker!



**Adabakiak**



## Barriola

Joxe Maria URKIA ETXABE

2006. urtea, urte berezia izan dugu, batik bat Gipuzkoan, urte horretan bete baititugu bi mendeurren guztiz garrantzitsuak: bata Ignacio Maria Barriola Irigoien jaunarena eta, bestea, Jose Artetxerena. Biak XX. mendean izan ditugun punta-puntako pertsonaiak. Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteak omenaldi berezia eskaini zion Artetxe jaunari eta bere idazlanak bi tomotan argitaratu zituen. Euskarazko antologia bat *EGAN* aldizkariaren arduradunak beste ale batean eman zuen argitara. Horretaz gain UEU-n ikastaro berezia ospatu genuen bi idazle hauen omenez. Bertan bien alderdi intelektualak eta gainerakoak aztertu ziren.

Hemen gatoz berriro ere zuen aurrera bi liburu lodi eta sendoen aurkezpena egitera. Biak Barriola doktoreari buruzkoak: lehenengo alean Barriolaren nortasuna barne-barnetik aztertzen da, euskal sendagile humanista baten ikuspegia bere "Diarioan" 1928-1998 islatzen den bezala: 966 orri eta 368 ilustrazio, azkenean aurkibide onosmatiko batekin osatua. Bigarren alearen izena hauxe da: "Textos" (1922-1998), 1185 orrialde eta bertan Barriolaren 135 idatzi agertzen dira, batzuk luzeagoak, besteak laburragoak. Haietako hainbat oraindik argitaratu gabeak, besteak aldizkarietan, boletinetan eta egunkarietan argitara emanak. Denetaz mintzo da idatzi hauetan: erlijioa, heziketa, unibertsitatea, Medizinarene historia, Giza-sendakuntza orokorra, ohitura zaharrak, bidaiak, etab. Uste dugu liburu hauen bitartez sakonago ezagutuko dugula Barriola doktorea.

Barriola doktorea 1998ko azaroaren 3an hil zen 92 urte zituela. Zalantzarik ez, bizitza luzea eta emankorra izan zuela. Harrigarria dirudien arren, inor gutxik, etxeakoak ezik, ezagutzen zituen berak eskuzkribuz idatzitako 22 koaderno edo dietarioak. Batzuk forma ba-

tekoak, besteak beste batekoak: lehenengo hamalauak 26,5 x 14,5 zm.-koak eta beste 8ak 21 x 15 zentimetrokoak, azken hauek gaika jarritako aurkibide batekin. Eta hemen ez ditugu sartu 1928-1933 urte tartean idatzitako agenda txikiak. Labur esanda, hasi 1928. urtean eta hil baino 6 hilabete lehenagoko tartean sekulako idazlan multzoa utzi digu geroak erabil dezan informazio gisan. Esan beharrean aurkitzen naiz aipatutako "Diarioak", idatzi zituenaz gain, ni neu izan naizela irakurri dituen bakarra edo bakarrrenetakoa, irakurri berri-rakurri, xehatu, hausnartu, zalantzak argitu, hau da, lan luzea eta neketsua egin behar izan dudala, harik eta gaur eskaintzen dugun fruitu hau lortu arte. Zuek esan ahaleginak merezi izan al duen. Hain zuzen, lehen kapitulua "Diario"ari berari buruzkoa da, zer iritzi zuen autoreak hari buruz, zalantzak, norentzat izan zitekeen onuragarri, ballagarritasuna, bere etenaldiak, dena zakarretara botatzeko izandako tentazioak, gazte garaikoekin egin zuen bezala. Barriolak behin eta berriro irakurri zituen "Diario" hauek bere azken urte luzeetan, datu berriak erantsi zituen, beste batzuk zuzendu eta hiru orri, besterik ez, ezabatu zituen bizarra mozteko kutxila edo antzeko batekin ebakita. Ziur nago ez zuela eta ezin izan zuela desegin hainbeste urtetan egindako lan txukuna, egunez egun egina, ñabarduraz betea. Horrela utzi zuen, nork daki, esku berri baten zain, indar berria har zezan eta hala komeni balitz argitara zitzan. Eta, hara, nire eskua izan da lan honetan jardun duena, Jainkoak dakien bideetatik barna etorri da niregana. Ziur diotsuek, hemen agertzen den Barriola, benetako Barriola dela, Barriola bere osotasunean. Nire bahetik pasa dira idatzi guztiak eta, Barriolari zor diodan kontsiderazio eta errespetu guztia-rekin gauza batzuk bazterrean utzi behar izan ditut, gutxi batzuk, noski, hori daiteke bion arteko sekretutxoak. Bere pentsamenduetan eta sentikizunetan murgildu naiz eta horren ondorioz hainbat gauza isilpean gorde ditut argitara eman gabe.

Esan dezadan argi eta garbi, hau ez dela "diario" edo egunkari sentimental bat, horrelako gauzak ez zituen atsegin. Egunkari hau, gogoeta bat da, barne azterketa, nolabait esateko, notaritza baten itxurakoa, bere testimonia, azterketa txikienetara, behaketara, gogoetara eta hausnarketara, gauzarik txikienak aztertzerara, ordenara eta gauza guztiak gordetzerara ohituta dagoen sendagile batek egina, beti ere etxeko ildo zaharretik. XX. mendeak gure historian burutu duen zati aberatsa da, dudarik gabe.



Alde batera utzi ditugu 1928 1933 urteen arteko informazio labur eta telegrafiko itxurakoak. Urte hauetan, hain zuzen burutu zuen digestio-aparatuko zirujau-aditu formakuntza Vienan, Parisen eta Madrilan. Egunkaria bera, hain zuzen, 1937ko uztailan hasten da eta bertan 1936. urteko gudu zibila du gogoan.

Benetan gudu zibila izugarria izan zen eta sekulako eragina izan zuen Barriolaren familian.

Atera kontuak gudu zibila hasi zenean Barriolak 30 urte zituela, lehenengo semearen zain zegoela, bere bizi profesionala buruan, Mercedes-ko ebakuntza klinika martxan eta etorkizun on samarra aurretik zuela.

Guda zibil garaian eta hurrengo urteetan idatzitako "egunkaria" klandestinoan izan zen, hura izan zen bere aitortekua, bere pentsamendua sakontzeko bidea, ikararen, bakardadearen beldurraren, Barriolaren sufrikarioen aitortea, hau da, euskal abertzale, beren herri maitaleen, bere hizkuntzaren, ohituren, eta batik bat, kristau fedea bihotzetik maite zuen familia baten kalbarioa.

"Jaungoikoa eta Lege zaharra" zen abertzaleen ohiua. Guda zen, gupidarik gabeko guda eta horren ondorioz familia bat hankaz gora, zatitua, batzuek ihes egin beharrean Frantzia, Amerika, besteak hemen. Hori izan zen familia honen eta beste askoren gertakari garrantzia, horiek izan ziren ondorio ikaragarriak. Eta, zergatik? Bada euskaldunak izateagatik, abertzaleak izateagatik; haien bekak euskaraz hitz egitea zen, iragarkiak euskaraz egitea. Horregatik traidoretzat hartuak izan ziren. Gudu garaiko egunkariak gertakari hauek guztiak kontatzen ditu, anaien gorabehera garrantzak, Santoñan preso hartuak, Dueson eta Larrinagan preso egonak, bere aita Abelinorenak, ihes egin beharra izan baitzuen atzerrira, eta bera, familia baten buru gisan, ahal zuena egiten, bere ama eta emaztea mantendu beharrean, ahal zuena eta bost gehiago egiten. Zer nolako bakardadea, zenbat hipokresia eta zenbat porrot islatzen diren egunkarian. Bere idatzian pertsonak, egoerak, hiria, probintzia, denak aipatzen ditu, anaiak liberatzeko egindako ahaleginak, eliza ofizialaren jarrera, alboko elizaren jarrera. Gudu zibilarekin batera, sortzen dira mundu gerrari buruzko adierazpenak. Barriola European hezia baitzen, maitasun handia zor baitzion Frantziari. Alemania aipatzean, sinestezin eta nahigabe handienez murgiltzen da. Zer gertatu behar ote du? galdetzen dio bere buruari. Frantziatik eta Ingalaterratik etortzen zitzaiz-

kion berripaperen bitartez jakiten zuen guduaren berri, besteak beste, euskal errefuxiatuen egoera lazgarria. Naziak Frantzia eraso zuteanean eta Frantzia osoa bere hatzaparretan eskuratu zuenean, Barriolaren egunkarian benetako orri hunkigarriak agertzen dira. 1936-1940 urteetako gertakarien azalpena, familia urratu baten garrasia da: Avelino bere altari jarri zioten 5 bost miloi pezetako isuna, amaren eta Mertxe arrebaren heriotza, zentsura, depuraketa politikoak, anai-arreben erbesteratzea, Paul, Eusebio, ondasunen konfiskatzea... Era berean, hor agertzen dira hiriko gorabeherak, Manteoko Ospitala, Klinika, musika, teatroa..., bere irakurketak.

Liburuaren atal nagusizat jotzen dut "Gartzelako Egunkaria-1941-1943" deitu dudana. 1940. urtean Frantzia eta Paris alemaniarren atzaparretan erori zirenean, polizia alemanak goitik behera begiratu zuen Agirre lehendakariaren bulegoa eta bertatik sekulako informazioa eskuratu zuen eta frankismoaren eskuetan utzi. Dokumentu horien tartean agertzen da 19 pertsonaz osatutako sare bat, haien artean Barriola. Honek Lazaro edo Leon Letamendi goitizenez, mugalari lana egiten zuen muga pasatzen lagunduaz arriskuan zeuden pertsoneri. Talde honek 1937tik 1940ra funtzionatu zuen, harik eta detenituak izan ziren arte.

103.590 prozesua ireki zitzairen. Benetako guruzbidea izan zen haientzat. Hasieran heriotza zigorra eskatu zuten arren, poliki-poliki askatasunera iritsi ziren. Garai hau garrantzi handikoa da Barriolaren bizitzan. Denen artetik Luis Alava fusilatu zuten, gainerakoak denboran zehar eta poliki-poliki liberatuak izan ziren. 1941ko urtarriletik 1943ko abendura arte, Barriola Madrilen egon zen preso. Garai hartako "egunkaria" oso aberatsa da. Bere lagunik minena emaztea izan zuen. Madrilen egon zen garaian, Fomentu, 9, Santa Engrazia, Porlier eta Torrijos, denak Madrilen, emazteak jasotzen zituen senarraren izkribuak, edonolako paperetan idatziak. Bertan kartzelako bizitza deskribatzen da, kartzela nolakoa den, bertan nola bizi diren, bertan zeuden gizaseme arruntenak eta garrantzitsuenak, errepublika garaiko pertsonak, sozialistak, masoiak, magistratuak, sendagileak, Enrique Moles eta Jose Hierrok berari dedikatutako poesia ere. Benetan irakurgarria garai hau. Bera sendagile zirujau izateak, mesede egin zion kartzelan. Eta, ondorioz, kartzelako bazterrak ibili behar izan zituen, gaisoak zaintzen, hamaika konfidentzia entzuten, hainbat heriotz, meza eta gainerakoak.

## Euskal literatur sorkuntza: 2007an argitaratutako liburuen zerrenda

Juan Luis ZABALA

### Oharrak

- 1.- Parentesi artean ageri den data *Berria*-n liburuaren berri eman zenekoa da. Ezer aipatzen ez denean, *Plaza* sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoetan, zehaztuta dago zein sail edo gehigarritan eman zen berria. *Mantangorri* gehigarriko aipameneren berri ez da ematen.
- 2.- Zerrenda honetan ez dira aipatzen aurretik beste edozein hizkuntzatan argitara emandako liburuen itzulpenak. Horien katalogoa Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretarien Elkarteko (EIZIE) webgunean kontsulta daiteke, [www.ezie.org](http://www.ezie.org) helbidean, eta baita behean, 7. oharrean, aipatzen diren Joan Mari Torrealdairen lanetan ere.
- 3.- Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiaren sailean ez da liburuaren aurreko argitalpenaren agortzearen ondoriozko berrargitalpen arrunten berri ematen.
- 4.- Litekeena da aipatutako liburuetakoz batzuk, *Saiakera*, *kazetaritza* eta beste sailean aipatuak batik bat, ez izatea berez, *stricto sensu*, literatur sorkuntzakotzat jotzeko modukoak, eta litekeena da, halaber, literatur sorkuntzatik hemen aipatutako batzuk baino gertuago dauden liburuak kanpoan geratu izana. Mugak ez baitira beti oso garbi ageri.
- 5.- Zerrenda hau ez da oso-osoa, literatur sorkuntzako hainbat libururen aipamenak falta dira: hainbat lehiaketarako lan saridunak biltzen dituzten liburu kolektiboak, saiakeratzat jotzeko moduko doktorego tesi batzuk, herri edo eskualde jakin batean baino zabaldu ez diren liburuak, zabal-kunde eta promozio eskasekoak...
- 6.- Nahiz eta kasu askotan liburuaren ko-egile diren, ez da aipatzen zerrendan ilustraziogileen izenik, idazleenak bakarrik baizik.
- 7.- XX. mende osoko liburu guztien zerrenda egina eta argitaratua du Joan Mari Torrealdaik, *Jakin* aldizkariaren eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren

eskutik, *XX. mendeko euskal liburuen katalogoa*-n. Katalogo horretako bost liburuki eman ditu argitara Torrealdaik, eta bosgarrenean 1999an eta 2000n argitara emandako liburu guztien zerrenda egin du. 2001eko euskarazko liburu guztien zerrenda, berriz, *Jakin* aldizkariaren 134. zenbakian eman zuen argitara; 2002koena 140.ean; 2003koena 146.enean; 2004koena 152.enean; 2005ekoena 158.enean; eta 2006-koena 164.enean. Bestalde, Torrealdaik *XX. mendearen hasieratik 2006a arte kaleratutako euskal liburu guztiekin osatutako kataloga* Internet sarean kontsulta daiteke, [www.jakingunea.com](http://www.jakingunea.com) helbidean.

- 8.- Zerrenda hau liburuska moduan ere argitaratuko da, *Euskal Liburuak 2007* izenburuarekin, Oleri Etxearen eskutik. Gisa berean argitaratuta daude 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 eta 2006ko liburuen zerrendak ere.
- 9.- Zerrendaren lehen eranskinean aipatutako kritika guztiak, haur eta gazte literaturako liburuenak salbu, Susa argitaletxearen web orrian ([www.susa-literatura.com](http://www.susa-literatura.com)) daude bilduta eta irakurgai, beste egunkari eta aldizkari askotan argitaratutakoekin batera.
- 10.- Zerrenda hau osatu eta hobetzeko asmoz, egile, argitaratzaile, banatzaile, saltzaile, bibliotekari eta irakurleei eskertuko genieke informazioa Juan Luis Zabalarari bidaltzea. Helbidea: Aintzieta Pasealekua, 16, 1-D. 20140 Donostia (Gipuzkoa). Telefonoa: 943-471072. Posta elektronikoa: [pi@berria.info](mailto:pi@berria.info).

## 1. Eleberria

- AMURIZA, Xabier: *Dinosauroak horizontean*. Bilbo, Xabier Amuriza, 2007 (2007-XI-1).
- ARINAS, Txema: *Gaitajolea*. Donostia, Hiria, 2007.
- ARRETXE, Jon: *Morto vivace*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-30).
- ATAÑO (Salvador Zapiain): *Berezko iltzaillea / Ovni*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007 (2007-VI-19).
- BORDA, Itxaro: *Jalgi hadi plazara*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-VI-2).
- EGIA, Lutxo: *Zubigilea*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-XI-9; 2008-I-17).
- EGIGUREN, Rafa: *Chevrolet tropikala*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-X-11).
- ETXEBERRIA, Aitziber: *31 baioneta*. Donostia, Erein, 2007 (2007-III-16; 2007-IV-21).
- ETXEBERRIA, Hasier: *Iturrino Handia*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-II-24).
- GARCIA-VIANA, Txema: *Arkitektoa*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2007 (2006-XII-19; 2007-VIII-7).
- GORROTO, Mikelats: *Azalore atomikoa*. Alegia, Hiria, 2007 (2007-XII-14).

- JIMENEZ, Edorta: *Azeria eta Lehoia*. Tafalla, Txalaparta, 2007 (2007-XI-28).
- JUARISTI, Felipe: *Ez da gaua begietara etortzen*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XI-23; 2007-XII-16).
- LUZARRAGA, Asel: *Mozorroaren xarma*. Donostia, Erein, 2007 (2007-X-13).
- MADINA, Itziar: *Beste eguzkia*. Tafalla, Txalaparta, 2007 (2007-III-21).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Elvis hil zen urtean*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-15).
- MIRANDA, Jagoba: *Hiri baten tripa zorriak*. Bilbo, Edicionesbeta, 2007.
- MUJICA, Luis Mari: *Aita Estanisen zeharbideak*. Donostia, Hiria, 2007.
- MUÑOZ, Jokin: *Antzararen bidea*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-XII-1).
- OLANO, Mikel: *Azkuko belagaian*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2007 (2007-X-28).
- SERRANO, Asier: *Eskuetan mapak*. Tafalla, Txalaparta, 2007 (2007-IX-18).

## 2. Ipuina

- AGIRRE, Katixa: *Sua falta zaigu*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-III-9; 2007-VI-9).
- ALBERDI, Uxue: *Aulki bat elurretan*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-II-17).
- ARANA, Aitor: *Ipuin ilunak*. Alegia, Hiria, 2007.
- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Aresti sariak*. Bilbo Hiria ipuinak. Bilbo, Bilboko Udala, 2007.
- ASKOREN ARTEAN: *West Berlin eta beste kontakiun batzuk*. Bilbo, Edicionesbeta, 2007.
- AURKENERENA, Joseba: *Sorgin maingyak dabiltz*. Baiona, Maiatz, 2007 (2007-XII-18).
- CANO, Harkaitz: *Hipotesiak gordinkeriaz*. Lasarte-Oria, Argia, 2007.
- ELIZONDO, Luis Alfonso: *Tristezia eta itsasoa*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2007 (2006-XI-29).
- ESPARZA, Unai: *Alegiazko errealitatea*. Vianako ipuinak. Iruñea, Nafarroako Ikastolen Elkarte, 2007.
- ETXEZAHARRETA, Lucien: *Inter porcos*. Baiona, Maiatz, 2007 (2007-IV-6; 2007-IV-24).
- JAIO, Karmele: *Zu bezain ahul*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-4).
- LINAZASORO, Karlos: *Diotenez*. Donostia, Erein, 2007 (2007-III-16; 2007-IV-21).
- LOZANO, Joseba: *Hasperenka*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2007 (2007-I-28).

- MUJIKA IRAOLA, Inazio: *Sagarrek Euzkadin*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-III-2).
- RODRIGUEZ, Eider: *Haragia*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-XII-4; 2008-I-18).
- THIKOIPE, Mixel: *Hotz bero*. Baiona, Maiatz, 2007 (2007-XII-5).
- UGALDE, Rafa: *Relax*. Tafalla, Txalaparta, 2007 (2007-XII-4).
- ZUBIRI, Harkaitz: *Zakur kale*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-III-16; 2007-V-23).

### 3. Poesia

- ARANO, Jon: *Zeruak eta ifrentzuak*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-31).
- ASKOREN ARTEAM: *Hatsaren Poesia Olerki Bilduma 2007*. Senpere, Hatsaren Elkarte, 2007; apailatzailea: Auxtin Zamora (2007-III-31; 2007-IV-3).
- BARANDIARAN, Gotzon: *Katamalo*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-XI-27).
- BORDA, Itxaro: *Noiztenka*. Baiona, Maiatz, 2007 (2007-XI-21).
- GALARDI, Aintzane: *Zirrikituak*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2007 (2006-XII-19; 2007-VIII-7).
- GARDE, Luis: *Haize hegoaren aroa*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-VI-9).
- GEREDIAGA, Jon: *Jainkoa harrapatzeko tranpa*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-XII-20).
- GORROTO, Mikelats: *Laukiak, zutabeak, biribilak.... Alegia*, Hiria, 2007 (2007-XII-14).
- GORROTXATEGI, Aritz: *Zaldi hustuak*. Donostia, Erein, 2007 (2007-IV-27).
- GRACIA QUINTANA, Izaskun: *Eleak eta beleak*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2007 (2006-XI-29).
- IBARGUREN, Mikel: *Ahapetik*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2007 (2007-X-28).
- ITURBIDE, Amaia: *Lore mutuak eta tuaren ezkontzak*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2007 (2007-II-13).
- IZQUIERDO, Fertxu: *Gerratearen aztarnak*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-II-17).
- MUJIKA, Luis Mari: *Barne ibilerak II*. Donostia, Hiria, 2007 (2007-IV-3).
- OTAMENDI, Jose Luis: *Erlojuen mekanika*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-XI-22).
- OTXOTEKO, Pello: *Goizalbaren argitan*. Donostia, Erein, 2007 (2007-X-16).
- SARASOLA, Beñat: *Kaxa huts bat*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-IV-21; 2007-VI-12).
- SERRANO, Asier: *Picassoren zaldia*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IX-12).

ZUBELDIA, Koldo: *Sentimenduen erresuma*. Urretxu-Zumarraga, Hauts Urdira, 2007.

#### 4. Saiakera, kazetaritza eta beste

##### 4.1. Biografiak eta autobiografiak

- AGIRREBALTZATEGI, Paulo: *Eujenio Agirretxe*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-X-25).
- ALDAI, Nikolas: *Inaxi Etxabe*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-X-25).
- ALDEKOA-OTALORA, Anttonmari: *Nikolas Alzola 'Bitaño'*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-X-25).
- ALVAREZ, Amala: *Katalina Eleizegi*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-X-25).
- ALVAREZ GILA, Oscar / IRIGOYEN, Alberto: *Isla Malako haritza. Ignazio Argiñarena Otsotorenaren bizitza eta lanak (1909-1997)*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XII-13).
- ASKOREN ARTEAN. *Balentxi, hamalagarren apostolua*. Bilbo / Tafalla, Txalaparta / Herria 2000 Eliza, 2007; koordinatzailea: Jexux Mari Zalakain.
- ASKOREN ARTEAN: *Jesus Eloseggi, 1907-1979*. Donostia, Aranzadi Zientzia Elkarte, 2007 (2007-IX-9).
- BIDEGAIN, Eneko: *Filipe Oihanburu*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-XII-7).
- DUHAU, Mixel: *Dufau bi anaiak*. Baiona, Elkar, 2007 (2007-IV-6).
- ELUSTONDO, Miel A.: *Lurdes Arrieta*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007.
- ESNAL, Pello: *Manuel Olaizola 'Uztapide'*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-X-25).
- ESTANKONA, Igor: *Basilio Pujana*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-X-25).
- ETXANIZ ERLE, Xabier: *Bela Kabelatik Ternuara. Atxagaren Haur eta Gazte Literatura*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2008-II-22).
- ETXARRI, Joseba: *Aña Etxehandi (1935)*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-XII-7).
- ETXEBARRIA, Igone: *Bernardo Maria Garro 'Otxolua'*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2007.
- GIL MUNARRIZ, Jorge: *Morrisey (& The Smiths). Hildakoan izango naiz famatua!*. Soraluze, Gaztelupeko Hotsak, 2007 (2008-I-11).
- GILLENENA, Itziar: *Giuseppe Verdi*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IV-4).
- GOITIA, Koldo: *Woody Allen, bizitza kontrako eztarritik*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-20).

- IRIGARAI, Jose Angel / ZABALA, Josu: *Nestor Basterretxea, erroen modernitate*. Iruñea, Pamiela / Arteolan, 2007 (2007-IX-10 azken orrialdean).
- IRIONDO, Joxe Mari: *Jose Mari Aranalde*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2007.
- KINTANA, Jurgi: *Sabino Arana, Euzkadiren aita (1865-1903)*. Donostia, Elkar, 2007.
- MARTIN, Joseba: *Elliot Murphy. Amerikarra Parisen*. Soraluze, Gaztelupeko Hotsak, 2007 (2008-I-11).
- NAVARRO, Nerea: *Andoni Arozena*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2007.
- PAGOLA, Rosa Miren: *Mikela Gastesi*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2007 (2007-XII-7).
- PAGOLA, Rosa Miren: *Patxi Ondarra*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2007 (2007-XII-7).
- TOUYAROU-PHAGABURU, Elena: *Gracian Adema 'Zalduby'*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2007 (2007-X-25).
- URDANETA (Pello Artetxe): *Nere bizitzaren gurdia*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007 (2007-XI-14).
- URKOLA, Mikel: *Soziologia eta historia batzen*. Donostia, Gaiak, 2007.
- ZUBIZARRETA, Iñaki: *Manuel Lasarte*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2007 (2007-X-25).

#### 4.2. Saiakerak

- ALONSO, Jon: *Astrolabioa*. Iruñea, Pamiela, 2007.
- ANONIMO ISLANDARRA: *Adio, Euskal Heria. Euskal nortasunaren aurkako panfletoa*. Hraun, 2007 (2008-II-22).
- ARENAZA ALBIZUA, Andoni: *Kristautasunari azterketa kritikoa*. Donostia, Gaiak, 2007.
- ARREGI, Joxe / JIMENEZ, Edorta: *Jainkorik bai ala ez? Erljiioari buruz eztabaidan*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-20).
- ASKOREN ARTEAN: *Egungo euskal eleberraren historia*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2007; zuzendaria: Jon Kortazar; arduraduna: Iratxe Retolaza (2007-IV-20).
- ATXAGA, Bernardo: *Markak. Gernika 1937*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-IV-18; 2007-IV-19).
- AZKARRAGA ETXEGIBEL, Joseba: *Nor bere patro*i. Arrasateko kooperatibistak aro globalaren aurrean. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2007.
- AZURMENDI, Joxe: *Humboldt: hizkuntza eta pentsamendua*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007 (2008-II-9 *Euskal Herria* sailean; 2008-II-15).



- AZURMENDI, Joxe: *Volkgeist - Herri gogoia. Ilustraziotik nazismora*. Donostia, Elkar, 2007.
- EPALTZA, Aingeru: *Bezperaren bezpera*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-XII-19).
- ETXANIZ ERLE, Xabier: *Literatura eta ideologia*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007 (2008-II-9).
- GARCIA TRUJILLO: *Bitoriano Gandiaga. Juduekin judu, erromatarrekin erromatar: euskal herrikoekin euskal herriko?*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007.
- GARCIA TRUJILLO: *J.L. Alvarez (Txillardegí). Existenzialismoa eta Jainkoa: itzalak baino argiak nabarmenagoak*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007.
- GARCIA TRUJILLO, Sebastian: *Herri maitea, herri dorpea*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2007 (2006-XII-19; 2007-VIII-7).
- ITURRIOTZ, Ander: *Lehen filosofia Heladen*. Donostia, Jakin, 2007 (2008-II-3).
- LARINAGA RENTERIA, Ane: *Kulturgileak eta literaturaren esparrua I. Tradizio intelektualak beranduko modernitatean*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007 (2008-II-19).
- LARINAGA RENTERIA, Ane: *Kulturgileak eta literaturaren esparrua II. Euskal kulturgileak euskalgintza mugimenduaren eraikuntzan*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007 (2008-II-19).
- OTAOLA, Javier: *Testutxoak*. Donostia, Hiria, 2007 (2007-XII-14).
- PERURENA, Patziku: *Dakiguna ikasten*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-X-24).
- SALABERI MUÑOIA, Patxi: *Leizarraga zaharra, Leizarraga gaurkoa*. Balona / Donostia, Euskaltzaleen Biltzarra / Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2007 (2007-IV-28).
- SASTRE, Pablo: *Gauzen presentzia*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-V-5).
- TORREALDAI, Joan Mari: *30 urte liburugintzan*. Donostia, Jakin, 2007 (2007-XI-27; 2008-I-29).
- TXILLARDEGI (Jose Luis Alvarez Enparantza): *Horretaz*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-29).
- ZABALETA GORROTXATEGI, Iñaki: *'Paideia' eta hizkuntza: euskal hezkuntza*. Donostia, Jakin, 2007 (2008-II-3).
- ZABALTZA, Xabier: *Gu, nafarrok*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-XI-30 Euskal Herria sailean).
- ZAPIAIN, Markos: *Txillardegí eta ziminoa*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-21).
- ZUBIAGA, Felix: *Euskara, hermeneutika*. Zornotza, Eleiker, 2007.

#### 4.3. Kronikak eta bidaia liburuak

- ASKOREN ARTEAN: *PR Oinez Debagoiena*. Zaragoza, Prames, 2007 (2008-III-7 *Mendia sailean*).
- BIKILA ( Joxe Iriarte): *Riag Entinak (Elkartasuna basamortuan)*. Errenteria / Oiartzun, El Watan / Gakoa / Mikelazulo Kultur Elkarte / Oiartzungo Udala, 2007 (2007-II-27 *Agenda sailean*).
- DICHARRY, Eric: *Gernika eta abar*. Baiona, Elkar, 2007 (2007-IV-6).
- ELUSTONDO, Miel A.: *Western Basque Festival 1959. Urte hartan gertatu zen*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-X-18).
- ORMATZA IMAZ, Iratxe: *Hegoak*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XII-13).
- PETXARROMAN, Iñaki: *Begirada bat Kubari*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IV-19).

#### 4.4. Lekukotasunak, ikerlanak, zientzia eta dibulgazioa

- ABRISKETA, Joan Ignazio / MARTINEZ LIZARDUIKOA, Alfontso: *Euskaldunen jatorria populazioaren genetikaren argitan*. Donostia, Gaiak, 2007.
- AGIRRESAROBÉ, Asier / TELLABIDE, Josu: *101 bazter Donostiako. Ezagutzen duzu Donostia?*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-XII-5).
- ALBERDI EGAÑA, Jose Ignacio: *Juan de Antxieta Musika Eskola, 25 urte*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2007.
- ALLIKA, Irune / URIARTE, Bitor: *Bermeoko toponimia*. Bermeo, Bermeoko Udaleko Euskara Zerbitzua, 2007.
- ALZIBAR, Idoia: *Hurbildu Etxebarrira*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XII-13).
- ANGOS PEÑA, Alberto: *Erronkariara (III). Testuak*. Alegia, Hiria, 2007 (2008-II-22 *Euskal Herria sailean*).
- ARANA, Aitor: *Ameskoako euskara*. Alegia, Hiria, 2007 (2008-II-22 *Euskal Herria sailean*).
- ARANA, Aitor: *Elortzibarko aldaera*. Alegia, Hiria, 2007 (2008-II-22 *Euskal Herria sailean*).
- ARANA, Aitor: *Ezkabarteko aldaera*. Alegia, Hiria, 2007 (2008-II-22 *Euskal Herria sailean*).
- ARANBURU, Antxiñe / ETXEBERRIA, Birjinia: *Zeharrolak Urola Garaian*. Legazpi, Lenbur Fundazioa, 2007.
- ARANBURU, Pello Joxe / INTZA, Luis Mari: *Trenbideen eragina Zumarragan*. Donostia, Eusko Tren, 2007.
- ARBELBIDE, Xipri: *Xuri-gorriak*. Baiona, Elkar, 2007 (2007-XII-23 *Igandea gehigarrian*).

- AREJITA, Adolfo / MANTEROLA, Ander / OAR-ARTETA, Segundo: *Euskararen geografia historikoa*. Gasteiz / Bilbo, Eusko Jauriaritza / Udako Euskal Unibertsitatea / Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XII-28).
- AROZENA, Eugenio: *Zentsuraren gurpilean. Euskarazko antzerkia 1940-1980. Oiarzungo antzerki taldeak*. Oiarzun, Oiarzungo Udala / Euskal Antzerkiaren Arragoa, 2007.
- ARRAYET, Eduardo / MARTINEZ LIZARDUIKOA, Ekain: *Giza migrazioak lehen eta orain*. Donostia, Gaiak, 2007.
- ARREGI, Joxe: *Jainkoaz galdezka*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-XI-29).
- ASKOREN ARTEAN: *1936ko udazkena Gipuzkoan. Hernaniko fusilatzeak*. Hernani, Hernaniko Udala, 2007 (2007-VI-16, *Harian* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Arantzazuko Santutegia*. Erroma, FMR, 2007 (2007-V-8).
- ASKOREN ARTEAN: *Ardura erlijiosoa eta pastoralaz zahar egoitzetan*. Donostia Idatz, 2007.
- ASKOREN ARTEAN: *Azkoitia, frontones Jorge Oteiza frontoiak*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007 (2007-VI-29).
- ASKOREN ARTEAN: *Bonberenea, 10 urte bizirik!*. Tolosa, Bonberenea Ekintzak, 2007.
- ASKOREN ARTEAN: *Bertsolaritza. Tradizio modernoa*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2007 (2007-VIII-12; 2008-II-26).
- ASKOREN ARTEAN: *Betiko entsaladak eta gaurkoak*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-V-11).
- ASKOREN ARTEAN (Edurne Simon Magro, Idoia Labayen Goñi eta Bittor Rodriguez Rivera): *Elikagaiak, elikadura eta dietetika*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007.
- ASKOREN ARTEAN: *Emakumeak: bizipenak*. Ortuella, Ortuellako Berritzegunea, 2007 (2007-III-8, *Euskal Herria* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Estatistika deskribatzailearen eta probabilitatearen baliabideak*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2007.
- ASKOREN ARTEAN (Eugenio Arraiza, Eduardo Apodaka eta Joxe Manuel Odriozola): *Euskal Herria ardatz. Kultura, Identitatea, Boterea, ezagutza, sentimendua, ekimena*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007; koordinatzailea: Gaizka Aranguren.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen normalizazio kasu aurreratuak: Eika kooperatiba*. Arrasate / Andoain, Mondragon Unibertsitateko Humanitatete eta Hezkuntza Zientzien Fakultatea, Soziolinguistika Klusterra, 2007 (2007-XII-15 *Euskal Herria* sailean).

- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen normalizazio kasu aurreratuak: Elay Taldea*. Arrasate / Andoain, Mondragon Unibertsitateko Humanitatete eta Hezkuntza Zientzien Fakultatea, Soziolinguistika Klusterra, 2007 (2007-XII-15 Euskal Herria sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Eusko Jauriaritza eta Catalunyako Generalitatea: Erbestetik Parlamentuen eraketara arte (1939-1980)*. Gasteiz, Heri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 2007; koordinatzaileak: Iñaki Agirreazkuenaga eta Jaume Sobrequés.
- ASKOREN ARTEAN: *Gizarte-ezagutzaren garapena nerabezarora arte*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007; apailatzailea: Luixa Reizabal.
- ASKOREN ARTEAN: *Hizkuntza, komunikazioaren eta teknologiaren garaian*. Gasteiz, Heri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 2007; koordinatzailea: Maria Jose Arrieta Sagarna.
- ASKOREN ARTEAN: *Mateorekin otoitzean*. Durango, Uribarriko Andra Mari Eliza, 2007.
- ASKOREN ARTEAN: *Nestor Basterretxea. Erroen modernitatea*. Iruñea / Bilbo, Pamiela, Arteola, 2007 (2007-IX.19).
- ASKOREN ARTEAN: *Poesia irakurtzeko gida*. Arrasate, Arrasateko Udal Biblioteka, 2007.
- ASKOREN ARTEAN (Belen Maiz, Miren Zabaleta, Aintzane Agirrebeña, Asier Sarasua, Fernando Muniozguren): *Zarautz hizketan*. Zarautz, Zarauzko Udala, 2007.
- ATARITIK ANTROPOLOGIA TALDEA: *Galdakao emakumeen eskutik 1936-1960*. Galdakao, Galdakaoko Udala, 2007.
- AURKENERENA, Joseba: *Euskaldunon mundua hizpide*. Bilbo, Gero-Mensaje-ro, 2007.
- BAKAIKOA, Baleren: *Euskal Autonomia Erkidegoko ekonomia ituna eta Nafarroako ekonomia hitzarmena*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007.
- BALLUERKA, Nekane / ISASI, Xabier: *Ikerkuntza psikologian: ikerketa-baldintza eta diseinuaren baliotasuna*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007.
- BASTERRETXEKA, Jose Inazio: *Arazoiaren hitza: argudio-bideen arrastoan*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007.
- BIDEGAIN, Eneko: *Iparretarrak, erakunde politiko armatu baten historia*. Baiona, Gatuzain, 2007 (2007-XI-30 Euskal Herria sailean).
- BIKUÑA, Juan Luis: *Historia baten notak. Bergarako Udal Musika Bandak 175 urte*. Bergara, Bergarako Udala, 2007.
- BULLEN, Margaret / KEREXETA, Xabier: *Antzuolako Alardearen lehena, oraina eta geroa*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 2007.

- EGUREN, Igor: *Gaiek hala dio*. Donostia, Lanku Bertso Zerbitzuak, 2007 (2007-XII-6).
- EIZAGIRRE, Ana: *Ahozko hitzetatik idatzietara: ikasi eta jardun*. Gastelz / Bilbo, Eusko Jaurilaritza / Udako Euskal Unibertsitatea / Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XII-28).
- ESNAOLA, Jose Migel: *Arantzazuko Andre Maria Potosi hirian*. Oñati, Arantzazu, 2007.
- ETXEBERRIA, Joseba / MARTINEZ LIZARDUIKOA, Unai: *Aldaketa klimatikoa badator*. Donostia, Galak, 2007.
- ETXEBERRIA, Manu: *Bizkaiko arraunaren urrezko urteak (1976-1985)*. Zaurutz, Manu Etxeberria (egile-editore), 2007.
- ETXEBERRIA, Pedro / MARTIARENA, Xabier: *Oñatiko Unibertsitateko Kapera-  
ren erretaula. Historia eta zaharberritzea*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007 (2007-VIII-16).
- FERNANDEZ, Beatriz / ORTIZ DE URBINA, Jon: *Hizkuntzari itzulia 80 hizkuntzatan*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007.
- GENUA, Enkarni / GOMEZ, Manolo: *33+3 urte kontu kontari. Txotxongillo Taldea*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XII-19).
- GERENABARRENA, Maite / KAMIRUAGA, Akaitze: *Antxinako Berriz: bizimodua eta ohiturak*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007.
- GEREÑU, Idoia: *Antzerti 75 urte ondoren*. Lasarte-Oria, Etor Ostoa, 2007 (2007-XI-27).
- GOMEZ ARRIARAN, Iñaki / GUTIERREZ DE ROZAS SALTERAIN, Jose Lorenzo: *Ingeniaritza termikoa*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007.
- HERNANDEZ MATA, Amelia: *Piarres Lafitteren ekintzabideak (1920-1944) kultura jasoko euskaltzaleen sarearen baitan*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2007 (2008-III-11).
- IBARGUREN, Karlos / ZUBIA, Felix: *Elektrokardiografia klinikoa*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2007.
- KALZAKORTA, Jabier: *Dantza-kopla zaharrak*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XII-13).
- KALZAKORTA, Mixel: *Prosa komunikagarriago egiten. Zenbait proposamen (1)*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007.
- LAKAR, Mikel / TELLETXEA, Ana: *Baztan solasean: ahozko tradizioaren bilduma*. Iruñea / Baztan, Nafarroako Gobernua / Baztango Udala, 2007.
- LARRINAGA, Asier: *Euskarazko albistegietarako esku-liburua II*. Bilbo, Euskal Irrati Telebista, 2007 (2007-XI-27 Agenda sailean; 2007-XII-13 Agenda sailean).

- MAKAZAGA, Jesus Mari: *Elgoibarko euskara: berbak, egiturak eta irakurgaiak*. Elgoibar, Elgoibarko Udala, 2007.
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Alfontso / Balza, Jon: *Mariren erradiografia. Euskal inkontziente kolektiboaz*. Donostia, Galak, 2007.
- MENDIZABAL, Antxiñe: *Zumarragako baserriak*. Zumarraga, Zumarragako Udala, 2007.
- MUJICA, Luis Mari: *Ipar Euskal Herriko toponimia tipia II. Ezpeleta*, Sara, Urruña. Donostia, Hiria, 2007 (2007-IV-3).
- OLASAGASTI, Ramon: *Mendiminez*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-V-18).
- ORTEGA, Koldo / STÜRTZE, Alizia: *Bidaldi handien atlas historikoa*. Donostia, Galak, 2007.
- OSTOLAZA OYARZABAL, Ibon: *Lezoko herri mugimendua XX. mendean*. Lezo, Lezoko Udala, 2007.
- OTERMIN, Joxe Mari / DIAZ UNZUETA, Jose Ramon: *EITB 1982-2007: Hegaldi-kronika*. Bilbo, EITB, 2007 (2007-II-14 Agenda sailean).
- PAGOLA, Jose Antonio: *Jesus eta emakumea*. Durango, Uribarriko Andra Mari Eliza, 2007.
- RODRIGUEZ RIVERA, Bittor / SIMON MAGRO, Edurne: *Giza nutrizioaren eta dietetikaren oinarriak*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2007.
- SANTISTEBAN, Karlos: *Onomatopeia eta adierazpen hotsen hiztegia*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2007.
- SARATXAGA, Koldo: *Harreman-estilo berri bat*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-18 Igandea gehigarrian).
- SUSPERREGI, Xabier: *Gure atsotitzak*. Oiartzun, Oiartzungo Udala, 2007.
- UGALDE ORDOKI, Joxe Juan: *Lezo dantzari: Murixka eta aurrekoak*. Lezo, Murixka Dantza Taldea, 2007.
- UNZALU, Txomin: *Gernika-Lumoko Urtaroak eta Elai-Alai Dantzari Taldea*. Gernika-Lumo, Elai-Alai Dantza Taldea, 2007.
- UNZUETA ALBERDI, Iñaki: *Gaur egungo teoria soziologikoa*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2007.
- UNZUETA ZAMALLOA, Angel Mari: *Jainkoaren herria erromes. Eklesiologia laburra*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007.
- URKIZA, Ana: *Enpresa komunikazioa profesionalen ikuspegitik*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007.
- URRUXULEGI, Jon: *Euskal sufijazioaren kutxa*. Donostia, Txertoa, 2007.
- URTEAGA, Eguzki: *Euskara ipar Euskal Herrian*. Zarautz, Dakit, 2007 (2007-VI-3).
- ZAPIRAIN, David: *Zizurkil. Aldaketa haizeak (1800-1959)*. Zizurkil, Zizurkilgo Udala, 2007.

#### 4.5. Artikulu eta hitzaldi bildumak

- ARISTI, Pako: *Udan lan egiten zuen gizona*. Donostia, Erein, 2007.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskarazko kazetaritza: gogoetak, esperientziak eta analisiak*. Iruñea, Nafarroako Unibertsitatea, 2007; apailatzailea: Asier Barandiaran.
- ASKOREN ARTEAN: *José Antonio Agirre: Proiektu kultural bat*. Donostia, Saturraran, 2007 (2007-III-16).
- ASKOREN ARTEAN: *Pío Baroja. Sormena, ezagutza eta bizitza*. Iruñea, Nafarroako Unibertsitate Publikoa, 2007 (2007-III-8).
- ASKOREN ARTEAN: *Praileaitz I*. Donostia, Praileaitzen Lagunak, 2007 (2007-V-10).
- ASURMENDI, Mikel: *Komatxo artean I. Elkarrizketa literarioak 2000-2006*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007 (2007-VI-5).
- ASURMENDI, Mikel: *Komatxo artean II. Mahai inguruak 2000-2006*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007 (2007-VI-5).

#### 4.6. Kantu liburuak

- SAKABI (Faustino Azpiazu): *Partiturak*. Zarautz, Trikitixa Elkartea, 2007 (2007-V-25).

#### 4.7. Hiztegiak

- ASKOREN ARTEAN: *Elhuyar dictionary / hiztegia*. Donostia, Elhuyar Fundazioa / Elkar, 2007 (2007-IX-15 *Euskal Herria sailean*).
- IBARRA MURILLO, Orreaga: *Erroibarko eta Esteribarko Hiztegia*. Iruñea, Nafarroako Gobernua / Euskaltzaindia, 2007.
- KAMINO KAMINONDO, Peio / SALABERRI ZARATIEGI, Patxi: *Luzaideko Euskararen Hiztegia*. Iruñea, Nafarroako Gobernua / Euskaltzaindia, 2007.
- SALABERRI ZARATIEGI, Patxi / ZUBIRI LUJANBIO, Juan Jose: *Biraoak, Nafarroan bilduak*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-X-11 *Euskal Herria sailean*; 2007-X-16).
- SARASOLA, Ibon: *Euskal hiztegia*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-V-18 *Euskal Herria sailean*).

#### 4.8. Bibliografiak

- ASKOREN ARTEAN: *Euskarazko produktuen gida 07/08*. Donostia, Donostia-ko Udala, 2007 (2007-XI-30).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskarazko produktuen katalogoa 2007-2008*. Donostia, Euskal Herriko Udal eta Mankomunitateetako 105 Euskara Zerbitzu, 2007 (2007-XII-1).
- ZABALA, Juan Luis: *Euskal Liburuak 2006*. Zarautz, Olerti Etxea, 2007.

#### 4.9. Gidaliburuak eta eskuliburuak

ASKOREN ARTEAN: *Atezainok euskaraz*. Bilbo, Euskak Herriko Unibertsitatea, 2007 (2008-II-9 *Euskal Herria* sailean).

ASKOREN ARTEAN: *Zorionak: ama izango zara*. Debagoiena. Debagoieneko Mankomunitatea, 2007 (2007-III-23).

BUENO, Gorka: *Energia urriko mundu baterako gida*. Bilbo, Manu Robles-Arangiz Institutua, 2007 (2007-XI-21 *Euskal Herria* sailean).

#### 4.10. Argazki eta pintura liburuak

ARRUGAETA, Gema / IZAGIRRE, Ander: *Oiartzun taupadak*. Donostia, ACC Comunicación Creativa, 2007.

ASKOREN ARTEAN: *Amasa-Villabonako erretratu zaharrak*. Andoain, Manuel Larramendi Kultur Bazkuna, 2007.

ASKOREN ARTEAN: *Eskoriatza iruditan*. Eskoriatza, Eskjoriatzako Udala, 2007.

ASKOREN ARTEAN: *Lua, herriaren arnasa*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2007 (2007-VII-26, *Udan Bai* gehigarrian).

MUNIAITEGIANDIKOETXEA, Manu: *Itsasoan galdutakoentzako argibideak*. Gasteiz, Artium, 2007 (2007-III-14).

TAPERWARE KOLEKTIBOA: *Leihatila beltza*. Senpere, Xirika, 2007.

#### 5. Antzerkia

ANTZERKIOLA IMAGINARIOA: *8 olivetti poetiko / Mundopolski, erreboltaren ziaboga*. Bilbo, Artezbali, 2007 (2007-X-31).

ANTZERKIOLA IMAGINARIOA: *Yuri Sam. Otoitza / Au revoir, triunfadoreak!*. Bilbo, Artezbali, 2007 (2007-X-31).

CASENAVE-HARIGILE, Junes: *Beñat d'Elizagarai*. Gamere-Zihigako Herriko Etxea, 2007.

HARANBURU ALTUNA, Luis: *Josafat*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2007 (2007-I-28).

HARANBURU ALTUNA, Luis: *Santa Krutz*. Donostia, Hiria, 2007.

OLAIZOLA, Alaitz: *Joanes, itxaropenaren semea*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2007 (2006-XII-19; 2007-VIII-7).

#### 6. Bertso liburuak

ALKAT, Ernest: *Ene ezkilaren dangak*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007 (2007-XII-26; 2008-I-30; 2008-II-20).



- ARROSSAGARAY, Joanes: *Bihotz barneko solasak*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007; apallatzailea: Antonio Zavala (2007-IV-4; 2008-I-30).
- ASKOREN ARTEAN: *Bapatean 2006*. Donostia, Bertsozale Elkarte, 2007 (2008-I-26).
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Jainkoaren bortxaz*. Alegia, Hiria, 2007 (2007-XII-14).
- MENDIBURU, Jean Pierre: *Ene bertsoen feiria*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007 (2007-XII-26; 2008-I-30).
- URQUIOLA, Pello: *Nere hitze bertsoatan*. Burlata, Sahats, 2007 (2007-IV-28).

## 7. Komiki liburuak

- LANDA, Juan Luis / MUÑOZ, Joxean: *Irati. Saiak*. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2007 (2007-XI-30).
- BEGOÑA, Mikel / SENDRA, Rikardo: *Berunezko itsasoa. Matxitxakoko guda*. Bilbo, Gure Erroak, 2007.
- BUSTURIA, Unai / RIBAS, Julen: *Numenak*. Legutio, Sauré, 2007.
- ZALDIEROA (Patxi Huarte): *De Rerum Natura 2*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-17).

## 8. Haur eta gazte literatura

### 8.1. Narratiba

- AGIRRE, Katxia: *Paularen seigaren atzamarra*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-13).
- AGIRREGOMEZKORTA, Mikel: *Tarzanik gabeko oihan batean*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XI-30).
- ALZIBAR, Idoia: *Lamiak / Uratsarena*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XII-13).
- ALZOLA, Yolanda: *Zer izango naiz handitan?*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- AÑORGA, Pello / MITXELENA, Jokin: *Gerlari Handia*. Iruñea, 2007 (2007-V-23; 2007-XII-12).
- AÑORGA, Pello: *Jenio gaiztoa*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-X-28).
- ARANA, Aitor: *Lagun berezi bat*. Zornotza, Ibaizabal, 2007.
- ARANA, Aitor: *Printzesa politaren sekretua*. Zornotza, Ibaizabal, 2007.

- ARISTI, Pako: *Miren nunca mais!*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-22).
- ARNAL, Txabi: *Noeliaren arka*. Zornotza, Ibaizabal, 2007.
- ARRIETA, Yolanda: *Oinutsik jauregian*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- ASKOREN ARTEAN: *Ametsetarako hitzak*. Lekeitio, Lea-Artibai eta Mutrikuko Hitza, 2007 (2007-X-30; 2007-XII-7).
- ASKOREN ARTEAN: *Bularretik mintzora*. Donostia, Galtzagorri Elkarte, 2007; apailatzailea: Itziar Zubizarreta (2007-XII-7).
- ASKOREN ARTEAN: *Txikimundi*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-VI-2).
- ASKOREN ARTEAN: *Txilipristin*. Zestoa, Juan Carlos Irizar, 2007 (2007-VI-4).
- ATXAGA, Bernardo: *Astakiloen abenturak. Astakiloak Arabian*. Andoain / Donostia, Berria / Elkar, 2007 (2007-X-4; 2007-X-5 azken orrialdean).
- ATXAGA, Bernardo: *Astakiloen abenturak. Tratatlantiko batean*. Andoain / Donostia, Berria / Elkar, 2007 (2007-X-4; 2007-X-5 azken orrialdean).
- ATXAGA, Bernardo: *Astakiloen abenturak. Astakiloak Finisterre aldean*. Andoain / Donostia, Berria / Elkar, 2007 (2007-X-4; 2007-X-5 azken orrialdean).
- ATXAGA, Bernardo: *Astakiloen abenturak. Zirku batean*. Andoain / Donostia, Berria / Elkar, 2007 (2007-X-4; 2007-X-5 azken orrialdean).
- ATXAGA, Bernardo: *Astakiloen abenturak. Manager biboteduna*. Andoain / Donostia, Berria / Elkar, 2007 (2007-X-4; 2007-X-5 azken orrialdean).
- ATXAGA, Bernardo: *Astakiloen abenturak. Astakiloak New Yorken*. Andoain / Donostia, Berria / Elkar, 2007 (2007-X-4; 2007-X-5 azken orrialdean).
- ATXAGA, Bernardo: *Astakiloen abenturak. Astakiloak Afrikan*. Andoain / Donostia, Berria / Elkar, 2007 (2007-X-4; 2007-X-5 azken orrialdean).
- ATXAGA, Bernardo: *Astakiloen abenturak. Astakiloak Afrikako zuahitz txikia*. Andoain / Donostia, Berria / Elkar, 2007 (2007-X-4; 2007-X-5 azken orrialdean).
- AZKUE, Imanol: *Osaba Patxiren koaderno*. Zumaia, Inpernupe Kultur Elkar-  
tea, 2007.
- BERASALUZE, Gari: *Elurra ezin da erosi*. Tafalla, Txalaparta, 2007 (2008-I-15).
- BIDAURRAZAGA, Eguzkiñe: *Carlota jarroiaren atzean izkutatu zenean*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007 (2007-X-30).
- BILBAO, Leire: *Komunean galtzen naiz*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-24).
- EGAÑA, Arrate: *Txita more txikia*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XI-30).
- GONZALEZ PEÑALVA, Belen: *Zimaren abenturak*. Bilbo, Ataramiñe, 2007 (2007-XII-4).

- HENNEBUTTE, Amaia: *Lodikroko*. Baiona, Ikas Pedagogia Zentroa, 2007.
- IBARRA, Arantxa: *Basotxo eta animaliak*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XI-30).
- IBARRA, Arantxa: *Basotxo eta dantzak*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XI-30).
- IBARRA, Arantza: *Saiku detektibea, gozoki lapurren bila*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007 (2007-X-30).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Adio, Jonas*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-X-28).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Bagdadeko aurpegiak*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XI-30).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *K herrialdea*. Arrigorriaga, SM, 2007.
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Komatxoeren herrialdea*. Arrigorriaga, SM, 2007.
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Olentzeroren malutak*. Donostia, Elkar, 2007.
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Sudurretik txintxilika*. Bilbo, Edebé-Giltza, 2007.
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Zaku bete hauts*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-V-30).
- IRUSTA, Antton: *Berakatz-zopa*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2007.
- IRUSTA, Antton: *Munduari itzulia 18 ipuinetan*. Donostia, Elkar, 2007.
- IRUSTA, Antton: *Tartalo, Mari eta Herensugea*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007 (2007-X-30).
- ITURRALDE, Joxemari: *Olibia, Risky, Txop Suey eta Mohamed*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-22).
- ITURRALDE, Joxemari: *Santiago Bidean*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- JUARISTI, Felipe: *Etxearen negarra*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-24).
- KAZABON, Antton: *Atearen atzean*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-III-17).
- KAZABON, Antton: *Elorriren irribarrea*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- KAZABON, Antton: *Nire ahizpa aluita*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-24).
- KAZABON, Antton: *To, Mieltxol*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007 (2007-X-30).
- KAZABON, Antton: *Ttانتو*. Donostia, Elkar, 2007.
- KAZABON, Antton: *Zanbuloko sonanbulua*. Bilbo, Aizkorri, 2007.
- LASA, Begoña: *Aitarekin arrantzan*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XI-30).
- LINAZASORO, Karlos: *Etzi*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-22).
- MARTIN, Jon: *La Habana*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2007.
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Gurpil gainean nabil*. Bilbo, Edebé-Giltza, 2007 (2007-IX-16).

- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Lierni eta Morrokoa*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-VI-20).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Miss Txatarra*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-13).
- MENDIZABAL, Iñaki: *Pellot eta Enperadorearen bahiketa*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- MENDOZA, Miriam: *Jaxintoren giltza erraldoia*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2007.
- MINTEGI, Migel Anjel: *Bidelapurrak, matxinoak eta kutun estimatua*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- MORILLO, Fernando: *Andoitz eta Lurralde Ezkutuak*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- MORILLO, Fernando: *Iratiko sorgin basatia*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- MORILLO, Fernando: *Seximenduz*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-20).
- MUGERTZA, Juan Luis: *Sorgin Zibertxakurra*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).
- MURUA, Mixel: *Kintxo barrilete*. Donostia, Elkar, 2007.
- MURUA, Mixel: *Pirritx eta Porrotx. Agur Pakito!*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-VI-15).
- MURUA, Mixel: *Pirritx eta Porrotx. Tiderrekin tea hartzen*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-VI-15).
- ORUETA, Josetxo: *Pol eta Val*. Iruñea, Pamiela, 2007.
- OSORO, Jasone: *Jara Bartzelonan*. Bilbo. Zubia-Alfaguara, 2007 (2007-XII-30).
- PINTO, Susana: *Basajaun: auzoko zaratatsuak*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.
- PINTO, Susana: *Basajaun: Basajaunen oporrak: gutun galduen misterioa*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.
- PINTO, Susana: *Basajaun: epidemia basoan*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.
- PINTO, Susana: *Basajaun eta zikoina txikia*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.
- PINTO, Susana: *Basajaun trikuak salbatzen*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.
- PINTO, Susana: *Basajaun: zer gertatu da urarekin?*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.
- PINTO, Susana: *Betizu: Emeuk oroimena galdu du*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.

PINTO, Susana: *Betizu: gelako buruzagia izan nahi du*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.

PINTO, Susana: *Olentzero: gutun galduen misterioa*. Oiartzun, Banaka Multimedia, 2007.

SANTISTEBAN, Karlos: *Jostailu zahar, jostailu berri*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007 (2007-X-30).

URKIZA, Ana: *Ondarroako piratak*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).

URKIZA, Ana: *Ondarroako piraten abentura berriak*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).

ZABALA, Juan Luis: *Bideak, aldapak eta bihurguneak*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IV-27).

ZUBELDIA, Iñaki: *Euskaldun bat Marten*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).

ZUBELDIA, Iñaki: *Nagadu*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2007 (2007-XII-1).

ZUBELDIA, Iñaki: *Txerrikumeen abenturak*. Zornotza, Ibaizabal, 2007.

ZUBELDIA, Iñaki: *Xirripin fantasmatoxa*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-XI-27).

ZUBIZARRETA, Patxi: *Furia*. Donostia, Erein, 2007.

ZUBIZARETA, Patxi: *Pantaleon lagunekin doa*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-XII-5).

## 8.2. Poesia

ORMAZABAL, Joxantonio: *Ilunorduak eta argilaurdenak*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-13).

RUIZ, Ruben: *Sekretuak belarrira*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-X-28).

## 8.3. Antzerkia

BARRIO, Pablo: *Abere hatsak eta beste animalia batzuk*. Iruñea, Iruñeko Udala, 2007.

TURUMBAY, Jasone: *Oz-eko magoa*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XI-30).

## 9. Literatur aldizkariak

*Ataramiñe*, 6. zenbakia. Bilbo, Ataramiñe, 2007 (2007-XII-4).

*Behinola* aldizkaria, 15. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkarte, 2007.

*Behinola* aldizkaria, 16. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkarte, 2007.

*Beterriko Liburua*, 33. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2007 (2007-IV-27 Agenda sailean).

- Beterriko Liburua*, 34. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2007.
- Beterriko Liburua*, 35. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2007.
- Beterriko Liburua*, 36. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2007.
- Egan*, 2007ko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkar-  
tea, 2007 (2007-VIII-9).
- Egan*, 2007ko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkar-  
tea, 2007.
- Hegats*, 39. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2007 (2007-VI-1).
- Hegats*, 40. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2007.
- Idatz & Mintz*, 43. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XII-13).
- Idatz & Mintz*, 44. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007.
- Jakin*, 158. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2007 (2007-III-11).
- Jakin*, 159. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2007 (2007-V-16).
- Jakin*. 160. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2007 (2007-VII-21).
- Jakin*. 161. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2007 (2007-VII-24).
- Jakin*. 162. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2007 (2007-XII-22).
- Jakin*. 163. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2007 (2008-I-26).
- Kalegats*, 10. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2007.
- Kalegats*, 11. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2007.
- Kalegats*, 12. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2007.
- Kalegats*, 13. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2007.
- Karmel*, 257. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2007.
- Karmel*, 258. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2007 (2007-  
VIII-17).
- Karmel*, 258. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2007.
- Karmel*, 259. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2007.
- Karmel*, 260. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2007.
- L luma berrien eleak*, 5. zenbakia. Bergara / Donostia, Idazle Eskola / Euskal  
Idazleen Elkartea, 2007.
- Maiatz*, 44. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2007 (2007-II-28).
- Maiatz*, 45. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2007.
- Xabiroi*, 6. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2007.
- Xabiroi*, 7. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2007.
- Xabiroi*, 8. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2007.
- Xabiroi*, 9. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2007.
- Xabiroi*, 10. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2007 (2007-XI-30).

## 10. Testu zaharrak, berrargitalpenak, bildumak, edizio kritikoak eta antologiak

- ALCIBAR-JAUREGUI, Joaquín: *Joaquín de Alcibar-Jauregui eta Acharan (1746-1810) eta 'Grand tourra' (1772)*. Zornotza / Donostia / Azkoitia, Erroteta, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, Azkoitiko Udala, 2007; apailatzaileak: Borja Aginagalde, Gillermo Etxeberria, Iñaki Aldekoa eta Jose Luis Ugarte (2008-III-29).
- ARANA, Aitor: *Onan*. Alegia, Hiria, 2007.
- ARANA, Jose Inazio: *Desterruen artekoak*. Alegia, Hiria, 2007; apailatzailea: Luis Haranburu Altuna.
- ARETI, Gabriel: *Ipuinak*. Bilbo, Ikeder, 2007; apailatzailea: Xabier Monasterio (2007-III-29).
- ARTZE, JosAnton: *Isturitzetik Tolosan barru (neurthitzak)*. Iruñea / Bilbo, Pamiela / Arteola, 2007 (2007-V-17).
- ASKOREN ARTEAN: *Baztango ipuinak*. Baztan, Dindaia Fundazioa, 2007; korrdinatzaileak: Fermin Gartxintorena eta Paskual Rekalde (2007-XII-28).
- ASKOREN ARTEAN: *Hitzak eta hotsak*. Madril, OEPLI, 2007; apailatzailea: Itziar Zubizarreta.
- ASTIGARRAGA, Juan Ignacio: *Sermoitegia. XVIII eta XIX.mendeko euskal oratoria sakratua*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007; apailatzaileak: Nagore Etxebarria eta Ainara Apraiz (2007-V-2; 2007-XII-13).
- AZTIRI (Julian Alustiza): *Euskararen berri onak... eta txarrak. 20 urtetako idazlanak (1957-1977)*. Oñati, Arantzazu, 2007 (2008-III-30).
- ERKIAGA, Eusebio: *Neurtitzak*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007; apailatzailea: Igone Etxebarria.
- GARRALDA (Leon Pochelu): *Jakitatez jakitate*. Baiona / Donostia / Zornotza, Euskaltzaleen Biltzarra / Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte / Erroteta, 2007; apailatzailea: Piarres Aintziart (2008-II-3).
- KIRIKIÑO (Evaristo Bustintza): *Bizkaia begietan (1913-1928)*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007; apailatzaileak: Jabier Perea eta Miren Atutxa (2007-XII-13).
- KORTAZAR, Jon: *Postmodernitatea euskal kontagintzan*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007 (2007-VI-6).
- LARRAMENDI, Manuel: *Euskal testuak*. Alegia, Hiria (2007-XII-14).
- LAUAXETA (Urkiaga'tar Estepan): *Bide barriak. Nuevos rumbos* Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2007 (2007-XII-12).

- LIZARDI (Jose Mari Agirre): *Lizardi. Gutunak (1928-1932)*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007; apailatzaileak: Paulo Iztueta eta Lourdes Otaegi (2007-V-25).
- MIRANDE, Jon: *Haur besoetakoa*. Donostia, Erein, 2007 (2007-V-3).
- OSKILLASO (Jose Basterretxea): *Kurloiak*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007; apailatzailea: Adolfo Arejita (2007-V-29).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Egunero hasten delako*. Donostia, Erein, 2007 (2007-V-3).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Mixi marrau*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-III-17).
- VILLASANTE, Luis: *Axularren hiztegia*. Oñati / Iruñea, Laixan Euskara Elkarte / Pamiela, 2007 (2007-IX-16).
- ZAITEGI, Jokin: *Jokin Zaitegi. Gutunak (1923-1973)*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007; apailatzaileak: Jon Diaz eta Paulo Iztueta (2007-V-25).
- ZAITEGI, Jokin: *Jokin Zaitegiri egindako gutunak I (1932-1955)*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007; apailatzaileak: Jon Diaz eta Paulo Iztueta (2007-V-25).
- ZAITEGI, Jokin: *Jokin Zaitegiri egindako gutunak II (1956-1973)*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007; apailatzaileak: Jon Diaz eta Paulo Iztueta (2007-V-25).
- ZALDUBI (Gratien Adema): *Saindu batzuen biziaz*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2007; apailatzailea: Henri Duhau.
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Eztia eta ozpina*. Irun, Alberdania, 2007.
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Ipuinkaria*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-XII-5).

### **Lehen eranskina: Berria egunkariko kritikak 2007an**

- ACHEBE, Chinua: *Gainbehera dator dena*. Irun, Alberdania, 2007; itzultzailea: Alberto Martinez de la Cuadra (2007-XI-4, Bixente Serrano Izko).
- AGIRRE, Katixa: *Sua falta zaigu*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IV-1, Mikel Ayerbe).
- ALBERDI, Uxue: *Aulki bat elurretan*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-III-11, Iratxe Retolaza).
- ALLEN, Woody: *Anarkia hutsa*. Donostia, Meettok, 2007; itzultzailea: Oskar Arana (2007-X-14, Mikel Ayerbe).
- ALONSO, Jon: *Astrolabioa*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-VI-24, Mikel Ayerbe).
- ANAUT, David: *Txokotik zabalera: Normalizator, Supersen eta euskararen munduko bestelako fauna*. Irun, Alberdania, 2006 (2007-II-18, Iratxe Retolaza).



- ANTZERKIOLA IMAGINARIOA: *8 olivetti poetiko / Mundopolski, erreboltaren zlaboga eta Yuri Sam. Otoitza / Au revoir, triunfadoreak!*. Bilbo, Artezball, 2007 (2007-XI-25, Mikel Ayerbe).
- ANTZERKIOLA IMAGINARIOA: *Yuri Sam. Otoitza / Au revoir, triunfadoreak*. Bilbo, Artezball, 2007 (2007-X-31).
- AÑORGA, Pello / MITXELENA, Jokin: *Gerlari Handia*. Iruñea, 2007 (2007-XII-23, Iñaki Agirrezabal).
- AÑORGA, Pello: *Jenio gaiztoa*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-XI-11, Iñaki Agirrezabal).
- ARANO, Jon: *Zeruak eta ifrentzuak*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-18, Beñat Sarasola).
- ARBELBIDE, Nora: *Goizeko zazpiak*. Donostia, Elkar, 2006 (2007-I-21, Iratxe Retolaza).
- ARISTI, Pako: *Miren nunca mais!*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-28, Iñaki Agirrezabal).
- ARISTI, Pako: *Txabola terapeutikoa*. Donostia, Elkar, 2006 (2007-IV-1, Iñaki Agirrezabal).
- ARTZE, JosAnton: *Isturitzetik Tolosan barru (neurthitzak)*. Iruñea / Bilbo, Pamiela / Arteola, 2007 (2007-VII-1, Iratxe Retolaza).
- ASKOREN ARTEAN: *Hotsak eta hitzak*. Madril, OEPLI, 2007; apailatzailea: Itziar Zubizarreta (2007-VI-10, Iñaki Agirrezabal).
- ASKOREN ARTEAN: *Maldetan sagarrak. Euskal gatazka euskal literaturan*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2006; apailatzaileak: Ibon Egaña eta Edu Zelaieta (2007-VII-8, Mikel Ayerbe).
- ASKOREN ARTEAN: *Txikimundi*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-VI-24, Iñaki Agirrezabal).
- ASURMENDI, Mikel: *Komatxo artean I. Elkarrizketa literarioak 2000-2006*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2007 (2007-VI-17, Iratxe Retolaza).
- ATXAGA, Bernardo: *Markak. Gernika 1937*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-V-6, Ibon Egaña).
- AUSTER, Mikel: *Bidaia scriptoriumean zehar*. Irun, Alberdania, 2006; itzultzailea: Oskar Arana (2007-III-4, Mikel Ayerbe).
- AZKUE, Imanol: *Osaba Patxiren koadernoak*. Zumaia, Inpernupe Kultur Elkar-tea, 2007 (2007-XI-25, Iñaki Agirrezabal).
- AZURMENDI, Joxe: *Espaniaren arimaz*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IV-22, Iratxe Retolaza).
- BASTERRETxea, Jose Inazio: *Marearen errailetan*. Irun, Alberdania, 2006 (2006-II-4, Ibon Egaña).

- BILBAO, Leire: *Komunean galtzen naiz*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XII-9, Iñaki Agirrezabal).
- BORDA, Itxaro: *Jalgi hadi plazara*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-VII-1, Ibon Egaña).
- BORDA, Xabi: *Jotakie, Urolan pop*. Soraluze, Paper Hotsak, 2006 (2007-III-25, Iratxe Retolaza).
- BUFALINO, Gesualdo: *Gaueko gezurrak*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2007; itzultzailea: Josu Zabaleta (2007-X-28, Mikel Ayerbe).
- CANO, Harkaitz: *Lesterren logika*. Donostia, Elkar, 2006 (2007-IV-15, Iñaki Agirrezabal).
- CARLE, Eric: *Gose handiko beldarra*. Pontevedra, Kalandraka, 2007; itzultzailea: Koldo Izagirre (2007-XI-25, Iñaki Agirrezabal).
- COLINA, Sustrai: *H gabe*. Bilbo, Zubia, 2006 (2007-III-4, Iñaki Agirrezabal).
- DOCAMPO, Xabier P.: *Gaur nire iraganean sartuko zara*. Bilbo, A Fortiori, 2006; itzultzailea: Bego Montorio (2007-III-11, Ibon Egaña).
- DREYFUSS, Corinne: *Gū bai bizkorrak*. Zornotza, Ibaizabal, 2006; itzultzailea: Juan Kruz Igerabide (2007-IV-29, Iñaki Agirrezabal).
- ECHENOZ, Jean: *Ravel*. Donostia, Meettok, 2007; itzultzailea: Gerardo Markuleta (2006-VII-29, Ibon Egaña).
- EGIA, Lutxo: *Zubigilea*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-XII-9, Mikel Ayerbe).
- EGIGUREN, Rafa: *Chevrolet tropikala*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-X-21, Beñat Sarasola).
- ELEXPURU, Juan Martin: *Harpajolea*. Zornotza, Ibaizabal, 2006 (2007-III-18, Iñaki Agirrezabal).
- EPALTZA, Aingeru: *Mailuaren odola*. Donostia, Elkar, 2006 (2007-I-21, Ibon Egaña).
- ERTZILLA, Manu: *Obligazio bat*. Donostia, Hiria, 2007 (2007-V-6, Iratxe Retolaza).
- ETXEBERRIA, Aitziber: *31 baloneta*. Donostia, Erein, 2007 (2007-V-20, Iratxe Retolaza).
- ETXEBERRIA, Hasier: *Iturrino Handia*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-III-18, Mikel Ayerbe).
- ETXEBERRIA, Martin / ETXEBERRIA, Xabier: *Ez dadila eguzkia sartu*. Donostia, Elkar, 2006 (2006-II-11, Iratxe Retolaza).
- ETXEZAHARRETA, Lucien: *Inter porcos*. Baiona, Malatz, 2007 (2007-V-20, Ibon Egaña).
- FLEM, Lydia: *Amodio gutunak oinordetzan*. Irun, Alberdania, 2007; itzultzailea: Joxan Elosegi (2007-X-21, Bixente Serrano Izko).

- FUNKE, Cornelia: *Txerrikume pirata*. Donostia, Elkar, 2007; itzultzailea: Anton Garikano (2007-V-27, Iñaki Agirrezabal).
- GARDE, Luis: *Haize hegoaren aroa*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-VII-15, Ibon Egaña).
- GARCIA TRUJILLO, Sebastian: *Herri maitea, herri dorpea*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2007 (2007-X-7, Bixente Serrano Izko).
- GARCIA-VIANA, Txema: *Arkitektoa*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2007 (2007-IX-23, Bixente Serrano Izko).
- GENUA, Enkarni: *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?*. Donostia, Erein, 2006 (2006-II-4, Iratxe Retolaza).
- GILLENENA, Itziar: *Giuseppe Verdi*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-VII-29, Iratxe Retolaza).
- GOENAGA, Aizpea: *Ni ez naiz txotxolo...!*. Donostia, Erein, 2006 (2006-II-4, Iratxe Retolaza).
- GORROTXATEGI, Aritz: *Zaldi hustuak*. Donostia, Erein, 2007 (2007-VI-3, Ibon Egaña).
- GUILLAUMOND, Françoise: *Dorre luze iluna*. Baiona, Ikas, 2007; itzultzailea: Elena Touyarou-Phagaburu (2007-XII-23, Iñaki Agirrezabal).
- HAHN, Cyril: *Bubuk ez du lorik egin nahi*. Zornotza, Ibaizabal, 2006; itzultzailea: Iñaki Zubeldia (2007-V-27, Iñaki Agirrezabal).
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Euskararen doluminak*. Donostia, Hiria, 2006 (2007-II-18, Iratxe Retolaza).
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Josafat*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2007 (2007-VI-3, Iratxe Retolaza).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Adio, Jonas*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-X-28, Iñaki Agirrezabal).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Ilargia ezpainetan*. Donostia, Erein, 2006 (2007-I-14, Ibon Egaña).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Sudurretik txintxilika*. Bilbo, Edebé-Giltza, 2007 (2007-VI-10, Iñaki Agirrezabal).
- IRUSTA, Antton: *Munduari itzulia 18 ipuinetan*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-VII-22, Iñaki Agirrezabal).
- ITURRALDE, Joxemari: *Hyde Park-eko hizlaria*. Iruñea, Pamiela, 2006 (2007-IV-8, Ibon Egaña).
- IZAGIRRE, Koldo: *Rimmel*. Zarautz, Susa, 2006 (2007-I-28, Iratxe Retolaza).
- IZQUIERDO, Fertxu: *Gerratearen aztarnak*. Iruñea, Pamiela, 2007 (2007-IV-8, Iratxe Retolaza).
- JADOUL, Emile: *Otsoa dator!*. Zornotza, Ibaizabal, 2006; itzultzailea: Aitor Arana (2007-IV-15, Iñaki Agirrezabal).

- JAIO, Karmele: *Zu bezain ahul*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IX-30, Mikel Ayerbe).
- JIANG HONG, Chen: *Han Gan-en zaldi magikoa*. Donostia, Ttarttalo, 2006; itzultzailea: Aztiri (2007-VII-8, Iñaki Agirrezabal).
- JIMENEZ, Edorta: *Koioterren arrastoa*. Zarautz, Susa, 2006 (2007-II-25, Ibon Egaña).
- KAWABATA, Yasunari: *Loti ederrak*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2006; itzultzailea: Ibon Uribarri (2007-I-7, Ibon Egaña).
- KAFKA, Franz: *Bizian argitaratuak*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2007; itzultzailea: Maroa Zubillaga (2007-XII-16, Bixente Serrano Izko).
- KAZABON, Antton: *Irrikaren distira*. Iruñea, Pamiela, 2006 (2007-I-14, Ibon Egaña).
- KAZABON, Antton: *Nire ahizpa aluita*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XII-9, Iñaki Agirrezabal).
- KUIPERS, Ben: *Melek nahi duena margotzen du*. Zornotza, Ibaizabal, 2007; itzultzailea: Aitor Arana (2007-VII-22, Iñaki Agirrezabal).
- LANDA, Mariasun: *Festa aldameneko gelan*. Donostia, Erein, 2007; itzultzailea: Jesus Mari Lasa (2007-XII-16, Beñat Sarasola).
- LEMBCKE, Marjaleena: *Tapaniren istorioa*. Bilbo, Anaya-Haritzza, 2007; itzultzailea: Xabier Uriarte (2007-IX-30, Iñaki Agirrezabal).
- LERTXUNDI, Anjel: *Ihes betea*. Irun, Alberdania, 2006 (2007-I-7, Iratxe Retolaza).
- LINAZASORO, Karlos: *Diotenez*. Donostia, Erein, 2007 (2007-VI-10, Mikel Ayerbe).
- LOPEZ GASEMI, Manu: *Gogoia lege*. Arrigorriaga, SM, 2005 (2007-V-27, Iñaki Agirrezabal).
- MADINA, Itziar: *Beste eguzkia*. Tafalla, Txalaparta, 2007 (2007-IV-22, Ibon Egaña).
- MARRERO, Carmen / ZERDA, Pablo: *Babelgo txotxongilolaria*. Legutio, Sauré, 2007; itzultzailea: Karlos Zabala (2007-XI-11, Iñaki Agirrezabal).
- MASINI, Beatrice / PIUMIUMI, Roberto: *Asmatu nor naizen*. Zornotza, Ibaizabal, 2006; itzultzailea: Aitor Arana (2007-VII-22, Iñaki Agirrezabal).
- MEINDERTS, Koos: *Itsasargia*. Donostia, Ttarttalo, 2007; itzultzailea: Uxue Alberdi (2007-X-14, Iñaki Agirrezabal).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Gurpil gainean nabil*. Bilbo, Edebé-Giltza, 2007 (2007-X-14, Iñaki Agirrezabal).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Lierni eta Morrokoa*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IX-30, Iñaki Agirrezabal).

- MENDOZA, Miriam: *Jaxintoren giltza erraldoia*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2007 (2007-XII-9, Iñaki Agirrezabal).
- MITXELENA, Koldo: *Denbora bateko zinema paperak*. Irun / Donostia, Alberdania, Donostiako Udala, 2006; apailatzailea: Inazio Mujika Iraola (2007-I-28, Ibon Egaña).
- MUÑOZ, Jokin: *Antzararen bidea*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-XII-30, Beñat Sarasola).
- MURUA, Mitxel: *Pello Telleriaren amets eroak*. Donostia, Elkar, 2006 (2007-III-4, Iñaki Agirrezabal).
- MURUGARREN, Txuma: *Larrialdietarako irteera*. Soraluze, Paper Hotsak, 2006 (2007-II-11, Ibon Egaña).
- NEIRA VILAS, Xose: *Txorimalo kutuna*. Donostia, Elkar, 2007; itzultzailea: Pako Aristi (2007-VII-8, Iñaki Agirrezabal).
- NOTHOMB, Amelie: *Katilinarenak*. Iruñea, Igela, 2006; itzultzailea: Joxan Elo-segi (2007-I-14, Iratxe Retolaza).
- OLAIZOLA, Alaitz: *Denboraren makina*. Donostia, Erein, 2006 (2006-II-4, Iratxe Retolaza).
- ORMAZABAL, Joxantonio: *Amaren titi-xorroak*. Donostia, Elkar, 2006 (2007-VI-24, Iñaki Agirrezabal).
- ORMAZABAL, Joxantonio: *Ilunorduak eta argilaurdenak*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-28, Iñaki Agirrezabal).
- ORR, Wendy: *Noeren ontzi bat parkean*. Zornotza, Ibaizabal, 2006; itzultzailea: Iñaki Zubeldia (2007-IV-15, Iñaki Agirrezabal).
- ORUETA, Josetxo: *Pol eta Val*. Iruñea, Pamiela, 2007; itzultzailea: Joxean Sagastizabal (2007-VI-10, Iñaki Agirrezabal).
- ORWELL, George: *1984*. Tafalla, Txalaparta, 2007; itzultzailea: Oskar Arana (2007-XI-4, Beñat Sarasola).
- OTAMENDI, Jose Luis: *Erlojuen mekanika*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-XII-2, Beñat Sarasola).
- PERURENA, Patziku: *Dakiguna ikasten*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-XI-18, Bixente Serrano Izko).
- PFISTER, Marcus: *Motx eta Potx: zuloa ala muinoa*. Irun, Alberdania, 2006; itzultzaileak: Lola Erkizia eta Inazio Mujika Iraola (2007-VII-8, Iñaki Agirrezabal).
- RAMOS, Mario: *Neu naiz indartsuena*. Donostia, Tarttalo, 2006 (2007-VI-24, Iñaki Agirrezabal).
- ROOT, Phyllis: *Tomaxitaren etxe koxkorra*. Zornotza, Ibaizabal, 2006; itzultzailea: Juan Kruz Igerbaide (2007-IV-1, Iñaki Agirrezabal).

- RUIZ, Ruben: *Sekretuak belarrira*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-XI-25, Iñaki Agirrezabal).
- SABATO, Ernesto: *Tunela*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2007; itzultzailea: Mikel Garmendia (2007-VI-17, Ibon Egaña).
- SAGARZAZU, Pako: *Katuaren irribarrea*. Donostia, Elkar, 2007; itzultzailea: Joxan Ormazabal (2007-V-13, Iñaki Agirrezabal).
- SAGARZAZU, Pako: *Punpuilaren bidaia*. Donostia, Elkar, 2007; itzultzailea: Joxan Ormazabal (2007-XI-11, Iñaki Agirrezabal).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Egunero hasten delako*. Donostia, Erein, 2007 (2007-VII-22, Mikel Ayerbe).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Irudimena hegan*. Bilbo, Aizkorri, 2006 (2007-III-18, Iñaki Agirrezabal).
- SARASOLA, Beñat: *Kaxa huts bat*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-IV-29, Mikel Ayerbe).
- SASTRE, Pablo: *Gauzen presentzia*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-X-7, Beñat Sarasola).
- SEPULVEDA, Luis: *Kaio baten historia eta hegan egiten irakatsi zion katuarena*. Irun, Alberdania, 2007; itzultzailea: Jesus Mari Mendizabal Bizargorri (2007-XI-11, Mikel Ayerbe).
- SERRANO, Asier: *Picassoren zaldia*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IX-23, Beñat Sarasola).
- STINE, R.L.: *Hil ala bizi*. Donostia, Elkar, 2007; itzultzailea: Itziar Otegi (2007-IV-29, Iñaki Agirrezabal).
- SUAREZ, Jon: *Loa, loa*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2006 (2007-III-4, Iñaki Agirrezabal).
- TABUCCHI, Antonio: *Oker ttiki garrantzigabeak*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2007; itzultzailea: Fernando Rey (2007-V-13, Mikel Ayerbe).
- TAIA, Abdela: *Salbazioko Armada*. Irun, Alberdania, 2007; itzultzailea: Patxi Zubizarreta (2007-V-27, Mikel Ayerbe).
- TAYLOR, Kresmann: *Horrela egiten dute emakumeek amets*. Irun, Alberdania, 2007; itzultzailea: Joxan Elosegi (2007-XII-2, Bixente Serrano Izko).
- THOMPSON, Jim: *Hiltzailea nire baitan*. Iruñea, Igela, 2006; itzultzailea: Miel A. Elustondo (2007-II-18, Ibon Egaña).
- TURUMBAY, Jasone: *Oz-eko magoa*. Donostia, Erein, 2007 (2007-XII-23, Iñaki Agirrezabal).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Mixi marrau*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-III-18, Iñaki Agirrezabal).
- URRETABIZKAIA, Dorleta: *Jaione*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2006 (2007-II-25, Iratxe Retolaza).

- URKIZA, Ana: *Nire hiriko poemak*. Donostia, Elkar, 2006 (2007-I-14, Ibon Egaña).
- URKIZA, Ana: *Zortzi unibertso, zortzi idazle*. Irun, Alberdania, 2006 (2007-IV-15, Mikel Ayerbe).
- XAMAR (Juan Carlos Etxegoien): *Euskara jendea*. Iruñea, Pamiela, 2006 (2007-II-18, Iratxe Retolaza).
- YONEKURA, Kenshi: *Paperezko hegazkina*. Donostia, Hiria, 2006; itzultzailea: Peru Erroteta (2007-V-13, Iñaki Agirrezabal).
- YOURCENAR, Marguerite: *Erremateko tiroa*. Irun, Alberdania, 2007; itzultzailea: Josu Zabaleta (2007-VII-15, Iratxe Retolaza).
- ZABALA, Juan Luis: *Bideak, aldapak eta bihurguneak*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IV-29, Iñaki Agirrezabal).
- ZABALZA, Xabier: *Gu, nafarrok*. Irun, Alberdania, 2007 (2007-XII-30, Bixente Serrano Izko).
- ZUBELDIA, Iñaki: *Josu Azalaren abenturak*. Zornotza, Ibaizabal, 2006 (2007-V-13, Iñaki Agirrezabal).
- ZUBIRI, Harkaitz: *Zakur kale*. Zarautz, Susa, 2007 (2007-III-25, Ibon Egaña).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Furia*. Donostia, Erein, 2007 (2007-X-14, Iñaki Agirrezabal).
- ZWEIG, Stefan: *Hogeita lau ordu emakume baten bizitzan*. Iruñea, Igela, 2007; itzultzailea: Eduardo Matauko (2007-XII-23, Mikel Ayerbe).

### Bigarren eranskina: **Berria egunkariko erreseina laburrak 2007an**

- ABRISKETA, Joan Ignazio / MARTINEZ LIZARDUIKOA, Alfontso: *Euskaldunen jatorria populazioaren genetikaren argitan*. Donostia, Gaiak, 2007 (2007-IX-30).
- ANTZERKIOLA IMAGINARIOA: *8 olivetti poetiko / Mundopolski, erreboltaren ziboga*. Bilbo, Artezbali, 2007 (2007-XI-11).
- ARANA, Aitor: *Hegoaldeko goi-nafarrera. Iruñeko aldaera. Hiztegia*. Donostia, Hiria, 2006 (2007-IV-8).
- ARANA, Aitor: *Lagun berezi bat*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-VI-10).
- ARANA, Jose Inazio: *Desterruen artekoak*. Alegia, Hiria, 2007; apailatzailea: Luis Haranburu Altuna (2007-XII-23).
- ARETI, Gabriel: *Ipuinak*. Bilbo, Ikeder, 2006; apailatzailea: Xabier Monasterio (2006-II-11).
- ARINAS, Txema: *Gaitajolea*. Donostia, Hiria, 2007 (2007-VII-8).
- ARNAL, Txabi: *Noeliaren arka*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-IV-29).

- AROZENA, Eugenio: *Zentsuraren gurpilean. Euskarazko antzerkia 1940-1980. Oartzungo antzerki taldeak*. Oartzun, Oartzungo Udala / Euskal Antzerkiaren Arragoa, 2007 (2007-VII-1).
- ARRAYET, Eduardo / MARTINEZ LIZARDUIKOA, Ekain: *Giza migrazioak lehen eta orain*. Donostia, Gaia, 2007 (2007-X-14).
- ARRIETA, Agustín: *David Hume: ekintzak, sentimenduak, balioak*. Donostia, Jakin Irakurgaiak, 2006 (2007-III-18).
- ASKOREN ARTEAN: *Ametsetarako hitzak*. Markina-Xemein, Lea-Artibaialdeko Hedabideak, 2007 (2007-XI-25).
- ASKOREN ARTEAN: *Andolin gogoan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2006 (2007-II-25).
- ASKOREN ARTEAN: *Azkoititik begiratuta, 1996-2006*. Azkoitia, Maxixatzen Elkarte, 2006 (2007-I-14).
- ASKOREN ARTEAN: *Balentxi, hamalagarren apostolua*. Bilbo / Tafalla, Txalaparta / Herria 2000 Eliza, 2007; koordinatzailea: Jexux Mari Zalakain (2007-VII-22).
- ASKOREN ARTEAN: *Egunean eguneko Ebanjelioa*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2007; itzultzailea: Dionisio Amundarain (2007-III-11).
- ASKOREN ARTEAN (Eugenio Arraiza, Eduardo Apodaka eta Joxe Manuel Odriozola): *Euskal Herria ardatz. Kultura, Identitatea, Boterea, ezagutza, sentimendua, ekimena*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007; koordinatzailea: Gaizka Aranguren (2007-XII-2).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskalgintza sindikalgintzan txertatu (III)*. Bilbo, Manu Robles-Arangiz Institutua, 2006 (2007-I-14).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen sustatzea. Euskaltzaindiaren adierazpenak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2006 (2007-II-11).
- ASKOREN ARTEAN: *Gizarte-ezagutzaren garapena nerabegarora arte*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007; apailatzailea: Luixa Reizabal (2007-XII-9).
- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren Poesia Olerki Bilduma 2007*. Senpere, Hatsaren Elkarte, 2007 (2007-IV-8).
- ASKOREN ARTEAN: *Hotsak eta hitzak*. Madril, OEPLI, 2007; apailatzailea: Itziar Zubizarreta (2007-V-20).
- ASKOREN ARTEAN: *Lukasekin otoitzean*. Durango, Uribarriko Andra Mari Eliza, 2006 (2007-I-28).
- ASKOREN ARTEAN: *Mateorekin otoitzean*. Durango, Uribarriko Andra Mari Eliza, 2007 (2007-X-7).
- ASKOREN ARTEAN: *On Kixote Mantxakoa. 400 urte*. Iruñea, Iruñeko Udala, 2006 (2007-II-18).



- ASKOREN ARTEAN: *Poesia irakurtzeko gida*. Arrasate, Arrasateko Udal Biblioteka, 2007 (2007-VII-1).
- ASKOREN ARTEAN: *Pralleaitz I*. Donostia, Pralleaitzen Lagunak, 2007 (2007-VII-22).
- ASKOREN ARTEAN: *R.M<sup>a</sup> Azkue sariak 2006. Narrazioak eta olerkiak*. Gasteluz, Eusko Jaurlaritza, 2007 (2007-X-28).
- ASKOREN ARTEAN: *Zaku bete hauts*. Bilbo, Aizkorri, 2007; itzultzailea: Juan Kruz Igerabide (2007-IV-1).
- ASKOREN ARTEAN (Belen Maiz, Miren Zabaleta, Aintzane Agirrebeña, Asier Sarasua, Fernando Muniozguren): *Zarautz hizketan*. Zarautz, Zarauzko Udala, 2007 (2007-XII-30).
- ATARITIK ANTROPOLOGIA TALDEA: *Galdakao emakumeen eskutik 1936-1960*. Galdakao, Galdakaoko Udala, 2007 (2007-V-20).
- AURKENERENA, Joseba: *Euskaldunon mundua hizpide*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2007 (2007-XI-25).
- AURTENETXE, Carlos: *Molorrika itsu (Remigio Mendiburu)*. Donostia, Bermingham, 2006; itzultzailea: Pello Zabaleta (2007-I-7).
- BAROJA, Pio: *Ipuinak*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007; itzultzailea: Felipe Juaristi (2007-IV-15).
- BEGOÑA, Mikel / SENDRA, Rikardo: *Berunezko itsasoa. Matxitxakoko guda*. Bilbo, Gure Erroak, 2007 (2007-IV-22).
- Behinola* aldizkaria, 14. zenbakia. Donostia, Galtzagorri Elkarte, 2006 (2007-II-4).
- Behinola* aldizkaria, 15. zenbakia. Donostia, Galtzagorri Elkarte, 2006 (2007-VI-10).
- Beterriko Liburua* aldizkaria, 33. zenbakia. Andoain, Manuel Larramendi Kultur Bazkuna, 2007 (2007-IV-29).
- Beterriko Liburua* aldizkaria, 35. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2007 (2007-X-14).
- Beterriko Liburua* aldizkaria, 36. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2007 (2007-XII-9).
- BIKUÑA, Juan Luis: *Historia baten notak. Bergarako Udal Musika Bandak 175 urte*. Bergara, Bergarako Udala, 2007 (2007-X-21).
- BROWNE, Anthony: *Kezkamuxelak*. Pontevedra, Kalandraka, 2006; itzultzailea: Koldo Izagirre (2007-III-25).
- CARLE, Eric: *Gose handiko beldarra*. Pontevedra, Kalandraka, 2007; itzultzailea: Koldo Izagirre (2007-VII-8; 2007-IX-23).
- CASENAVE-HARIGILE, Junes: *Beñat d'Elizagarai*. Gamere-Zihigako Herriko Etxea, 2007 (2007-X-7).

- CASTELLANO, Rafael: *Euskaldun heretikoak, magia eta sorginak*. Donostia, Gaiak, 2006 (2007-VII-8).
- COLOMER, Josep Maria: *Inperio handiak, nazio txikiak*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2006; itzultzailea: Pentsamendu Taldea (2007-IV-29).
- CHRISTIE, Agatha: *Katua usategian*. Iruñea, Igela, 2006; itzultzailea: Koro Navarro (2007-III-11).
- DE CAMPOS VLADARES, Eduardo: *Fisika jostagarri*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2007 (2007-XII-2).
- Egan* aldizkaria, 2006ko 3-4 zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2006 (2007-I-21).
- Egan* aldizkaria, 2007ko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2006 (2007-XII-16).
- ERKIAGA, Eusebio: *Neurtitzak*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007; apailatzailea: Igone Etxebarria (2007-XII-16).
- ESNAOLA, Anastasio: *Barrua huste aldera. Hogeita hamar urteko olerkiak*. Oñati, Arantzazu, 2006 (2007-V-6).
- ESNAOLA, Jose Migel: *Arantzazuko Andre Maria Potosi hirian*. Oñati, Arantzazu, 2007 (2007-V-13).
- ETXEBARRIA, Juan Manuel: *Perutxu eta jentila*. Zornotza, Ibaizabal, 2006 (2007-II-25).
- ETXEBERRIA, Joseba / MARTINEZ LIZARDUIKOA, Unai: *Aldaketa klimatikoa badator*. Donostia, Gaiak, 2007 (2007-XII-23).
- FERNANDEZ, Beatriz / ORTIZ DE URBINA, Jon: *Hizkuntzari itzulia 80 hizkuntzatan*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2007 (2007-X-14).
- FERRARA, Alessandro: *Europa gizakiaren itxaropenaren berebiziko esparrugisa*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2006; itzultzailea: Pentsamendu Taldea (2007-IV-22).
- GARCIA TRUJILLO: J.L. Alvarez (Txillardegia). *Existenzialismoa eta Jainkoa: itzalak baino argiak nabarmenagoak*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007 (2007-IX-30).
- Gogoa aldizkaria, VI-2. zenbakia. Donostia, Euskal Herriko Unibertsitatea,, 2006 (2007-V-27).
- GORRINDO, Karlos: *Ur-aparretan*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2006 (2007-I-21).
- Hemen* aldizkaria, 14. zenbakia. Donostia, Euskal Herriko Erlijioso Bizitzaren Teologia Institutua (2007-VII-29).
- Hegats* aldizkaria, 39. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2007 (2007-VI-17).

- IBARGUREN, Karlos / ZUBIA, Felix: *Elektrokardiografia klinikoa*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2007 (2007-XII-9).
- IBARRA MURILLO, Orreaga: *Erroibarko eta Esteribarko Hiztegia*. Iruñea, Nafarroako Gobernua / Euskaltzaindia, 2007 (2007-IX-23).
- Idatz & Mintz aldizkaria*, 43. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2007 (2007-XI-18).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *K herrialdea*. Arrigorriaga, SM, 2007 (2007-VII-15).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Sudurretik txintxilika*. Bilbo, Edebé-Giltza, 2007 (2007-V-20).
- IRUSTA, Antton: *Munduari itzulia 18 ipuinetan*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-V-6).
- ITURBIDE, Amaia: *Lore mutuak eta tuaren ezkontzak*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2006 (2007-III-4).
- ITURRIOTZ, Ander: *Giza abere heroikoa kultura homerikoan*. Donostia, Jakin Irakurgaiak, 2006 (2007-III-11).
- Kalegats aldizkaria*, 10. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2006 (2007-I-28).
- Kalegats aldizkaria*, 11. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2007 (2007-V-6).
- Kalegats aldizkaria*, 12. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2007 (2007-X-21).
- Kalegats aldizkaria*, 13. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2007 (2007-XII-16).
- KAMINO KAMINONDO, Peio / SALABERRI ZARATIEGI, Patxi: *Luzaideko Euskararen Hiztegia*. Iruñea, Nafarroako Gobernua / Euskaltzaindia, 2007 (2007-IX-30).
- Karmel aldizkaria*, 257. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2007 (2007-IV-8).
- Karmel aldizkaria*, 259. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2007 (2007-X-21).
- Karmel aldizkaria*, 260. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2007 (2007-XII-30).
- KAZABON, Antton: *Atearen atzean*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-IV-15).
- KAZABON, Antton: *Ttantto*. Zornotza, Ibaizabal, 2007 (2007-VI-24).
- KUIPERS, Ben: *Nelek nahi duena margotzen du*. Zornotza, Ibaizabal, 2007; itzultzailea: Aitor Arana (2007-VI-17).
- LAKAR, Mikel / TELLETXE, Ana: *Baztan solasean: ahozko tradizioaren bilduma*. Iruñea / Baztan, Nafarroako Gobernua / Baztango Udala, 2007 (2007-VII-22).

- LARREATEGI, Yolanda: *Zaharrak berri, euriak*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2006 (2007-III-25).
- LASA BERGARA, Xabier: *Ahozko historia: oroimenean lokartutako ahotsa*. Andoain, Oroituz Andoain 36, 2006 (2007-II-4).
- LEONNI, Leo: *Igeritz*. Pontevedra, Kalandraka, 2007; itzultzailea: Koldo Izagurre (2007-VI-3).
- LERTXUNDI, Anjel: *Graak!*. Donostia, Elkar, 2006 (2007-II-25).
- Literatuzta* aldizkaria, 9. zenbakia. Azpeitia, Uztarría Kultur Elkarte, 2006 (2007-I-7).
- L luma berrien eleak*, 5. zenbakia. Bergara / Donostia, Idazle Eskola / Euskal Idazleen Elkarte, 2007 (2007-IX-23).
- LÓPEZ BAHUT, Emma: *Eskulturatik hirira. Montevideon José Battleri Monumentua. Oteiza eta Puig 1958-60*. Altzuza, Jorge Oteiza Fundazio Museoa, 2007; itzultzailea: Luis Mari Larrañaga (2007-X-7).
- LOZANO, Joseba: *Hasperenka*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2007 (2007-VI-17).
- Maiatz* aldizkaria, 45. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2007 (2007-XI-11).
- MARRERO, Carmen / ZERDA, Pablo: *Babelgo txotxongilolaria*. Legutio, Sauré, 2007; itzultzailea: Karlos Zabala (2007-VI-10).
- MARTIN, Jon: *La Habana*. Bilbo, Gero-Mensajero (2007-VII-15; 2007-XII-1).
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Alfontso / Balza, Jon: *Mariren erradiografia. Euskal inkontziante kolektiboaz*. Donostia, Gaiak, 2007 (2007-XI-4).
- MARTINEZ URTARAM, Galo: *Txalapartaren oihartzuna. Euskaldunon komunitatea gorputzeko jai*. Bilbo, Gorbeia Taldea, 2006 (2007-I-21).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Lierni eta Morrokoa*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-VI-24).
- MENDOZA, Miriam: *Jaxintoren giltza erraldoia*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2007 (2007-VII-1; 2007-XII-1).
- MIRANDE, Jon: *Haur besoetako*. Donostia, Erein, 2007 (2007-X-28).
- MUJICA, Luis Mari: *Ipar Euskal Herriko toponimia tipia II. Ezpeleta, Sara, Urruña*. Donostia, Hiria, 2007 (2007-IV-15).
- MUÑOZ AVIA, Rodrigo: *Perfektuak*. Bilbo, Giltza, 2007; itzultzailea: Fernando Rey (2007-V-27).
- NEIRA VILAS, Xose: *Txorimalo kutuna*. Donostia, Elkar, 2007; itzultzailea: Pako Aristi (2007-VII-15).
- NIELANDT, Dirk: *Zomorro gaizto maitagarria*. Zornotza, Ibaizabal, 2007; itzultzailea: Aitor Arana (2007-VI-24).
- Oihenart* aldizkaria, 22. zenbakia. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 2007 (2007-III-25).

- OLAIZOLA, Alaitz: *Denboraren makina*. Donostia, Erein, 2006 (2007-I-7).
- ORTEGA, Koldo / STÜRTZE, Alizia: *Bidaldi handien atlas historikoa*. Donostia, Gaiak, 2007 (2007-X-28).
- ORUETA, Josetxo: *Pol eta Val*. Iruñea. Pamiela, 2007; itzultzailea: Joxean Sagastizabal (2007-V-13).
- OTEIZA, Jorge: *Quosque Tandem*. Jorge Oteiza Fundazio Museoa, 2007; itzultzailea: Pello Zabaleta (2007-IV-1).
- PAGOLA, Jose Antonio: *Jesus eta emakumea*. Durango, Uribarriko Andra Mari Eliza, 2007 (2007-XI-11).
- PERUARENA, Mikel: *Edan ase arte*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2006 (2007-II-18).
- PLUTARKO: *Alexandro eta Zesar*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2006; itzultzailea: Jesus Maria Arrojeria (2007-II-11).
- RABELLI, Alvaro: *Odisea*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2006 (2007-IV-1; 2007-VII-29).
- REEVES, Hubert: *Munduko historiarik ederrena (Gure jatorriaren sekretuak)*. Donostia, Gaiak, 2006; itzultzailea: Maria Colera (2007-III-18).
- RODARI, Gianni: *Mor naiz ni?*. Zornotza, Ibaizabal, 2006; itzultzailea: Iñaki Zubeldia (2007-III-4).
- RODRIGUEZ, Txani / FERNANDEZ, Natxo: *Iparraldeko basamortuak*. Legutio, Sauré, 2007; itzultzailea: Joxean Sagastizabal (2007-VI-3).
- RUIZ, Ruben: *Sekretuak belarrira*. Bilbo, Aizkorri, 2007 (2007-XI-4).
- SALAMERO, Andoni: *Bide ertzeko printzak*. Zumarraga-Urretxu, Apatx, 2006 (2006-I-28).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Jostailu zahar, jostailu berri*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2007 (2007-XI-4).
- SARATXAGA, Koldo: *Harreman-estilo berri bat*. Donostia, Elkar, 2007 (2007-XI-18).
- SNOW, C.P.: *Bi kulturak*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2007; itzultzailea: Inaki Irazabalbeitia (2007-XI-25).
- STINE, R.L.: *Hil ala bizi*. Donostia, Elkar, 2007; itzultzailea: Itziar Otegi (2007-IV-22).
- SUSPERREGI, Xabier: *Gure atsotitzak*. Oiartzun, Oiartzungo Udala, 2007 (2007-XII-30).
- UNGERER, Tomi: *Hiru bidelapurrak*. Pontevedra, Kalandranka, 2007; itzultzailea: Koldo Izagirre (2007-V-27).
- UNZUETA ALBERDI, Iñaki: *Gaur egungo teoria soziologikoa*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2007 (2007-XI-18).
- URIARTE, Joan Mari: *Adiskidetzea*. Donostia, Idatz, 2006 (2007-III-18).

- URKIZU, Urtzi: *Beta*. Donostia, Autoedizioa, 2006 (2007-II-4).
- URRETABIZKAIA, Dorleta: *Jaione*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2006 (2007-II-18).
- URTEAGA, Eguzki: *Euskara ipar Euskal Herrian*. Zarautz, Dakit, 2007 (2007-VI-3).
- VICENTE MATEU, Emilio: *San Antonio Maria Claret misiolari apostolikoa*. Madrid, Ediciones Claretianas, 2007; itzultzailea: Edurne Aizpurua (Bakun Euskara Zerbitzua), 2007 (2007-XII-23).
- VILLAN, Rafael: *Onea igaro da*. Zornotza, Erroteta, 2006 (2007-I-14).
- ZAPIAIN, Markos: *la guztiaren funtsaz. Kojève globalizatzaile*. Donostia, Jakin Irakurgaiak, 2006 (2007-III-4).
- ZUBELDIA, Koldo: *Sentimenduen erresuma*. Urretxu-Zumarraga, Hauts Urdina, 2007 (2007-VII-29).
- ZUBIAGA, Felix: *Euskara, hermeneutika*. Zornotza, Eleiker, 2007 (2007-XII-2).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Furia*. Donostia, Erein, 2007 (2007-V-13).

# UZTARRO

## giza eta gizarte-zientzien aldizkaria

UZTARRO aldizkaria jaso nahi dut.

Izena \_\_\_\_\_

Helbidea \_\_\_\_\_

Herria \_\_\_\_\_ Posta-kodea \_\_\_\_\_

Telefonoa \_\_\_\_\_

N.A. / I.F.K. \_\_\_\_\_

**Ordainketa:**

Kontu korrontearen zenbakia (20 digitoak)

\_\_\_\_\_

Bankoa \_\_\_\_\_

2003. urterako harpidetza (4 zenbaki)

Harpidetza-txartela:

UDAKO EUSKAL UNIBERTSITATEA  
Concha Jenerala 25, 4 - 48010 BILBO  
Telefonoa eta Faxa: (94) 4217 145 / 4214679  
e-mail: [bulegoa@ueu.org](mailto:bulegoa@ueu.org)



Beterri-Aizitondo  
Gerora Bidcen



Gipuzkoako Foru Aldundia  
Kulturari eta Hizkuntzako  
Departamentua



# BetErriKo LibURua AiPameNa 2002, datorren maiatzean

BetErriKo LibURuaren

harpidetzaren izan nahi dut

EpaiMaHaI OrokoRreko

KiDe iZan nAhi dUt

Deiturak .....

Izena .....

Helbidea .....

Herria .....

Harremanetarako telefonoa .....

Posta elektronikoa .....

Jaioterria eta lurraldea .....

Kontu korrante zenbakia .....

(Harpidetzaren kasuan bete behar da Urte osoko harpidetza saria 10euro)

Jaioturtea .....

Posta kodea .....

Lagun iezagazu 2002 urteko libururik gustukoena aukeratzen. Bidali zure proposamena!

Orain arteko liburu sarituak:

-1996, Joxean Agirrerren "Elgeta"

-1997, Ur Apalategiren "Gauak eta hiriak"

-1998, Koldo Izagirrerren "Nik ere Germinat! egin gura nuen aldarri"

-1999, Lourdes Oñederraren "Eta emakumeari sugeak esan zion"

-2000, Ramon Saizarbitoriairen "Gorde nazazu lurpean"

-2001, Joseba Sarrionandiaren "Lagun izoztua"

Beterriko Liburua

literatur aldizkaria

etxean jaso nahi baduzu,

edo Epaimahai

Orokorreko kide izan nahi

ezkero, bidali ondoko

orritxoak zure datuekin:

MANUEL LARRAMENDI

KULTUR BAZKUNA 44. posta kutxa,

20150 AMASA-VILLAGONA (GIPUZKOA)

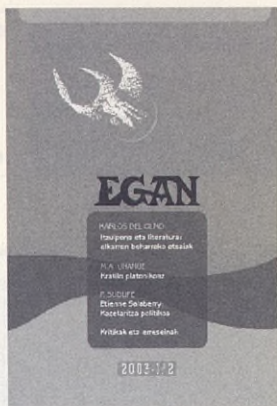
943-696450

beterrikoliburua@topagunea.com

www.larramendi.org







## EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko  
**BOLETIN**-aren euskarazko gehigarria



### EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. Autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erreseinak: euskal eta erdal liburuak

Harpidetzu zaitez:	Urteko harpidetza:	18 €
	Atzerrian:	21 €
	Dendan ale bakoitza:	18 €
	Ale atzeratuak:	21 €

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea

Peña y Goñi, 5. 2gn. ezk.

Postakutxatilla 3.263 - 20080 - DONOSTIA

[egan@bascongada.e.telefonica.net](mailto:egan@bascongada.e.telefonica.net)

### HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak \_\_\_\_\_

Helbidea \_\_\_\_\_

Herria \_\_\_\_\_ Posta-kodea \_\_\_\_\_ tel. \_\_\_\_\_

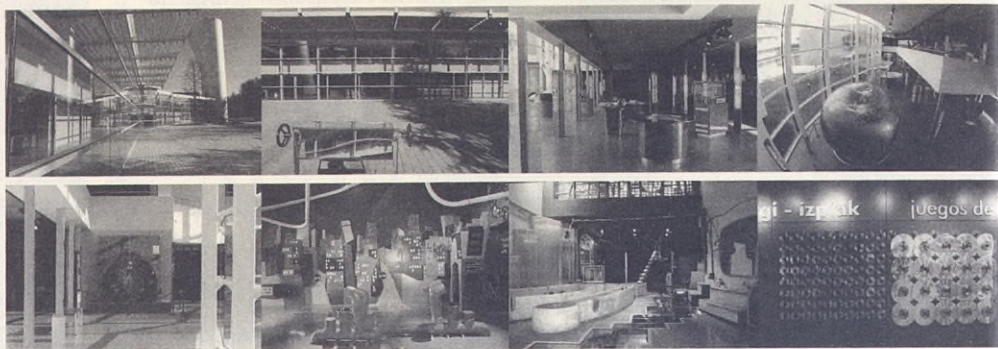
Banku edo Kutxa \_\_\_\_\_

Kontu zkia.: \_\_\_\_\_

# Begiratu zientziari beste era batera

gizarte ekintza

hezkuntza



**Kutxak, bere Gizarte-Ekintzaren bidez, zientzia jolasgarriago bihurtzeko formula zehatza aurkitu du, Zientziaren KutxaGunea.**

Ingurunean duguna hainbat sistema elkarrengaileren bitartez uler dezagun asmatutako gune bat. Hemen ukitu, behatu, ulertu, gozatu egin balitezakezu. Zatoz eta begira egiozu munduari beste begirada batez.

- 170 esperimendu interaktibo.
- 10 erakusketa finko (gaikakoak).
- Planetarium digitala eta Planetarium Txikia (umeentzako).
- Elektrizitate-tailerra.
- Denboraldi baterako erakusketak.
- Ikastexearako hezkuntza-programak eta material didaktikoa.
- Animazio-ekintzak eta adin guztietako jendearentzako zuzeneko ikuskizunak.
- Aparkalekua, dahoinkin. Eratz iristen da Museora.



ZIENTZIAREN KUTXAGUNEA  
KUTXAESPACIO DE LA CIENCIA

**Zatoz Zientziaren  
kutxaGunera**

**Mikeletegi Pasealekua 45. DONOSTIA**

Museoari buruzko informazioa osatzeko, bisita ezazu [kutxasocial.net](http://kutxasocial.net) edo deitu [kutxaren](http://kutxaren.net) Gizarte Ekintzaren informazio-bulegora: **943 00 12 17.**

zer nahi duzu bihar?

[www.kutxa.net](http://www.kutxa.net)

 **kutxa**





EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO  
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, Gipuzkoako Saila  
3.263 Postakutxatila - DONOSTIA